

Анатолій Кіндратенко

ЄВРОПЕЙСЬКІ ГУНИ - ПРЕДКИ УКРАЇНЦІВ

Анатолій Кіндратенко

Європейські гуни – предки українців

ВНООФ
ЗВІРНО 20/1/06.

ПП “Див” Харків-2007

Ва 701837
ББК 63.3 (2 Ук)
УДК 94 (477)

+ ТЗ (Укр) 0-01
ТЗ (2) 431.12

Кіндратенко А.М.
Європейські гуни – предки українців
Харків, 2007 - с.168

На підставі аналізу праць греко-латинських авторів IV-VI ст. Амміана, Пріска, Йордана та інших, давньоукраїнської пам'ятки IX ст. "Велесової книги", сучасних археологічних та мовознавчих досліджень автор дійшов висновку, що європейські гуни, які в кінці IV- першій половині V ст. створили імперію від Волги до Рейну, належали до Черняхівських племен і були нашими предками антами.

Гуни європейські ніякого відношення не мають до хуннів азійських. Випадкові близькі назви зовсім різних народів призвели до незбагненої плутанини в історії II-V ст. З праць Пріска та Йордана випливає, що європейські гуни в IV-V ст. були найгуманнішим народом у Європі, але пізніші фальсифікатори історії зіпсували з них дикого азійського монстра.

Фактів давньоукраїнського походження європейських гунів (від німецького *Hune* - велетень, богатир), виявлених у працях давніх авторів, так багато, що "не помітити" їх можна було лише навмисне. Водночас уявлення про цих гунів як кочовиків, що прийшли з Азії, не має будь-яких доказових підстав, і швидше за все є свідомою фальсифікацією історії. У цьому пересвідчиться кожен, хто матиме терпіння прочитати цю працю.

Для науковців, викладачів історії, мовознавців, українознавців, усіх, хто цікавиться давньою історією Руси-України.

ISBN-978-966-8504-24-2

© Кіндратенко А.М.

Национальна Библиотека України
імені В.І. Вернадського
Акт № 248-24
2003

Передмова

Істина рано чи пізно восторжествує в науці і будь-який історичний народ посяде в історії належне йому місце, тобто отримає не менше і не більше від того, що йому належить.

Д.Іловайський, історик (1832-1920)

Гунський рух є одним з найцікавіших періодів в історії раннього середньовіччя (кінець IV-V ст.) у Європі.

Греки, римляни та перси гунами називали різні народи. В цій роботі мова йтиме про європейських гунів. Уперше про них повідомив К. Птолемей у II ст. після Н.Х., а найбільші розвідки про них, що дійшли до нашого часу, написали Амміан (кінець IV ст.), Пріск (середина V ст.) та Йордан (середина VI ст.). Хоча в історіографії усталилася думка, яка увійшла в підручники та монографії, що європейські гуни – то кочові орди монгольського або угро-фінського походження, які вторглися в Європу наприкінці IV ст., насправді з цього питання є широкий спектр думок, див. розділ "Проблема гунів".

Намагаючись пояснити незрозумілі факти, дослідник будь-якого розділу науки створює концепцію розвитку подій. *Концепція* – це припущення, робоча гіпотеза, яка визначає напрямок дослідницького пошуку. Вона приймається на підставі одного-двох фактів, але лише тоді стає науковим надбанням, коли вся сукупність нових фактів несуперечливо вкладається в проголошені нею положення. Припущення про монгольське походження європейських гунів, яке на правах абсолютної істини увійшло до всіх підручників, монографій та енциклопедій, перевірні фактами не витримало.

У працях Амміана та Йордана нагорнута купа фактів та подій, які до європейських гунів ніякого стосунку не мають. Псевдонауковцям це дає привід для спекуляцій. Але нам не треба забувати, що перший тих гунів ніколи не бачив, а чув про них від переляканих воїнів та втікачів, і тут може привертися казна що; другий писав героїчну історію готів і про гунів згадував лише у зв'язку з їхніми взаємовідносинами. А щоб готи виглядали привабливішими, їхніх повелителів гунів, звісно, треба було очорнити. Нічого незвичного в цьому немає, так пишуть багато істориків, завдання ж дослідника полягає в тому, щоб у купі хмизу віднайти зерна правди. (Тут – як у промисловості. Відходи одного виробництва можуть бути цінною сировиною для іншого). Наскільки це мені вдалося, нехай судять читачі.

Праця над давньою історією нашого народу та вивчення історії інших народів привели мене до сумних висновків. Історики всіх народів вишукують факти, племена чи події, які можна було б долучити до історії свого народу. Так, наприклад, щоб підкреслити свою значимість в історії, індоєвропейські народи німці називають індогерманськими; не дивно, що всі племена невідомого етнічного походження вони оголошують германськими; москвини запучають до своєї історії всю історію давньої Русі, а заодно оголошують своїми давньоукраїнських князів ("на ваших денежках наші княз'я", говорили мені в Москві); мадьяри із задоволенням вважають гунів своїми давніми

співвітчизниками, а в Казахстані нібито оголосили нашого Гатила своїм національним героєм. Поляки вперто виводять праслав'ян з теренів Польщі, хоча це суперечить всім фактам, і навіть вигадали для цього назву "автохтонна теорія". (Надалі я буду вживати етноніми *слав'яни*, *славени* замість *слов'яни*, від *слави*, див. розділ "Про походження назви *слав'яни*"). Подібних прикладів можна було б навести ще багато. Що ж стосується українських істориків, то у мене склалося враження, що вони думають і гадають, від якої частини української історії треба було б відмовитись. Так, за їхніми "концепціями", трипільці не мають відношення до українців. Шведи вважають, що Один зі своїм племенем прийшов до них з теренів східної України, це для них є предметом глибокого вивчення, проте українські вчені в цьому "сумніваються". "Велесова книга", звісно "підробка", її не треба ні вивчати, ні вводити в науковий обіг, хоча вона містить невичерпне джерело інформації, частина якої знаходить підтвердження в інших роботах, про які автор "підробки" не міг знати. Яскрава Черняхівська культура була нібито "поліетнічною" і, очевидно, українці були десь на її задвірках. Та про що це я? Як написав рецензент моєї першої праці про гунів, доктор історичних наук і провідний науковий спеціаліст Інституту археології НАН України, висловлюючи загальну думку українських істориків, гуні та українці взагалі не могли перетинатись, бо між ними була "часова лакуна". Тобто, в часи гунів та Черняхівської культури (II-V ст.) українців не існувало. З мензурки, чи що, нас вивели пізніше. Але такий самий підхід до греків та германців вони не застосовують. Хоча ці народи почали так називатися десь близько нової доби, їхні витоки з індоєвропейської спільноти саме з такими назвами шукають у глибині тисячоліть. Докторам наук все ж таки треба знати, що не існувало назви "українці", як, до речі, і назви "слав'яни", але хіба це так важливо, адже предки українців жили на цій землі принаймні 3 тис. років тому. Як бачимо, для наших "професійних істориків" назва (тобто, фактично, форма) важливіша за суть. Не дивно, що за таких обставин у їхньому уявленні гуні, всупереч незчисленній кількості неспростовних фактів, – кочові монголи, й відсовуються від нашої історії якнайдалі. Втім, тут не збагнеш, чи треба наших істориків критикувати, чи треба їм послівчувати. Вони довірилися німецькій науці, яка виставляла праслав'ян лісовими дикунами, не читали праць давніх авторів про гунів, ошукали себе, зневажили своїх предків й обкраяли нашу історію.

Українські історики висновують про наших пращурів за вдачею сучасних українців, які спокійнісінько ставляться до паплюження та зневаги наших національних святинь, на зло відповідають добром, шанують окупантів та організаторів українських етнічних чисток і голодоморів, дозволяють їм спокійно топтати нашу священну землю. Але такими українці були не завжди. Про це свідчать записки Пріска та праця Йордана.

Якось написав я у чорновому варіанті брошуру про мову європейських гунів, у якій, спираючись на повідомлення Пріска, в загальному вигляді встановив, що вони говорили мовою не татарською, не латинською, не готською, а скіфською. В даному випадку скіфи – корінні племена, що жили на теренах Скіфії, тобто, Руси-України, бо так ромеї називали нашу землю. На підсиле

цього висновку були наведені чотири слова з мови цих "скіфів" (*кам, мед, страва, вар*) та розшифровано з півтора десятка їхніх імен як давньоукраїнських. Окрім того, було наведено десятків зо три імен тюркських ханів-каганів, від яких наші вчені виводять європейських гунів. Мовляв, не лінуйтеся, панове, порівняйте, що спільного між ними? А в кінці ще й натякнув, що мову киммерійців (перша половина I тис. до Н.Х.) визначають як давньоіранську на підставі лише одного (!) імені їхнього царя, хоча у той далекий час давньоукраїнська та давньоіранська мови могли мало відрізнятися. Потім цю брошуру відправив у чотири національні університети та чотири науково-дослідні інститути НАНУ.

Львівський університет відповіді не дав; Інститут історії відповів, що питання треба вивчати; Київський університет ім.Т.Шевченка дав схвальну відповідь, хоча й з критичними зауваженнями, що цілком зрозуміло.

Інші – що тільки не пишуть. Одні демонструють повне незнання теми, інші чіпляються за деталі правопису. Так, наприклад кандидат історичних наук професор А.Шабашов приводить цитату з праці Амміана про тюрків-кочовиків, яка до теми дослідження ніякого відношення не має.

Кандидат філологічних наук І.Бурковський вважає, що в таких словах, як *Гатило, Ярило, зубило* суфікс *-л-*, а не *-ил-*. Окрім того, він допускає, що гуни, будучи монголами, могли мати індоевропейські імена й "розмовляли якоюсь індоевропейською мовою". Такої абракадабри я ще ніде не зустрічав. При такому підході можна заперечувати або стверджувати будь-що. З іншого боку, чуття мовознавця підказало йому, що наші гуни таки справді говорили давньоукраїнською мовою. Але визнати таке і сказати вголос йому не під силу. (До речі, суфікси *-ил, -іл* є загальноіндоевропейськими і дуже продуктивними в балтійських, германських, латинській та слав'янських мовах).

Кандидат історичних наук доцент Харківського університету С.Дьячков грізно запитує, як я можу "беспардонно вступати в полеміку с О.Ч.Скрижинской, и В.В.Латышевым,.... знатоками древних и современных языков..."; звідки я знаю, що слово "гуна" засвідчено у санскриті (словники треба дивитись!), як я можу, знаючи лише українську та московську мову, робити висновки про мову гунів. Моя критика гунологів-азіатів, зокрема упереджених щодо слав'ян німецьких вчених, відноситься до "некорректных высказываний". Цей до того дописався, що звинувачує мене в ігноруванні численних свідоцтв давніх авторів (цікаво, яких?, жодного він не назвав). Йому та іншим подібним "критикам" відповідаю: щоб розібратися в давньоукраїнській мові, зовсім не обов'язково знати мови давньокитайську, давньомонгольську та давньофінську. Але аби в мові гунів були засвідчені монгольські слова, а їхні хани-кагани мали б імена Мугань, Фучжулей, Учжолю, Чжянь, Деулечу та їм подібні (див. розділ "Мова гунів"), то я справді був би безпорадним в установленні їхньої етимології та їхньої мови. Все ж таки здоровий глузд та елементи мислення хоча б на рівні студента природничого факультету в рецензента мусять бути обов'язково.

Інші рецензії мені розглядати не хочеться. Коли гуни таки будуть офіційно визнані нашими предками, а я в цьому не маю жодних сумнівів, їх варто було б опублікувати, щоб усі бачили, як важко пробиватися правді через завісу

невігластва. Відповіді на всі порушені в рецензіях питання читач знайде на сторінках цієї праці.

Історія – наука глибоко національна. Кожен народ має свою історію й своє пояснення подіям, які стосувалися його. Вона більшою мірою, ніж будь-яка із суспільних наук, покликана виховувати своїх громадян націоналістами-патріотами. В Україні історична наука є. Немає історичної національної науки, як це має місце майже в усіх країнах. Підручник з історії, написаний для польських дітей, не буде рекомендований дітям Московії й навпаки; для москвинів Петро Кривавий та Катерина Сучка – творці їхньої імперії, для нас же вони – руйнівники наших державних утворень та укладу життя.

Українська історія по сьогоднішній день є частиною загальносоюзської, точніше, московської. На історію українців українські історики дивляться очима наших окупантів, які за триста років завдали нам більше шкоди, ніж усі інші кочовики, племена та народи, що оточували нас, разом узяті. Ще недавно вони боялися сказати (під страхом заперотнення до концтабору), що Русь була державою українців, тепер же вони добровільно мугичать, що в давні часи наша земля була населена не давньоукраїнцями, а якимись міфічними "слов'янами". Компарткомівська муштра наших істориків залишила глибокі сліди. Українська історія є ліберально-космополітичною, і доки буде такою, у нас будуть проблеми з "регіональними мовами", федералізмом та іншою ахінеєю. Українські історики намагаються вислужитись й догодити перш за все іншим народам, забуваючи той, який оплачує їхню наукову діяльність, високі посади та звання.

Українська історія давніша, цікавіша й багатша на події, ніж представляється нашими істориками. Це обумовлено тим, що вони продовжують наукові традиції та розвивають світоглядні напрями, що їм розробляла комуністсько-московська історична наука, мета якої стосовно нашого народу полягала в тому, щоб різними способами доводити бездержавність вторинність, меншовартість українців. При такому підході одні події нашої історії замовчували, інші перебріхували, щось урівнювали, а щось зводили до другорядного рівня.

Народ, який не має своєї національної історичної науки, іншими істориками подається як неповноцінний, він для них є об'єктом збиткування та приниження; що власне ми й бачимо в сучасній Русі-Україні. Історія – це як мати: хоча чужі діти й гарні, але свої кращі.

Будь-яка грамотна людина з елементами критичного мислення може опанувати історичною літературою з того чи іншого питання й мати з нього свою думку. Складніша справа з мовознавством. Тут, як і у фізиці чи математиці, треба мати фахову підготовку й певний досвід роботи. Я шкодую, що у мовознавстві орієнтуюсь незадовільно, тому в тлумаченні деяких імен можу помилятись, а з іншими взагалі не можу упоратись. Так, наприклад, маю сумніви щодо етимології імен *Курсих*, *Атакам* і нічого певного не можу сказати про імена *Оіварсій*, *Мама*, *Ескам*. Нехай їх розтлумачать досвідчені мовознавці. Можливі помилки при роз'ясненні мною тих чи інших другорядних імен ніяким чином не можуть впливати на загальний висновок роботи, який спирається

також на величезну кількість інших фактів: європейські гунни – то предки українців.

Мій досвід показав, що переконати наших істориків, а тепер вже й мовознавців, у давньоукраїнському походженні європейських гуннів – марна справа. Вони вірять у їхнє туранство, а віра, як відомо, святе почуття, з доказами та наукою не дружить. Вони панічно бояться фактів, як нечистий ладану або хресного знамення. Я не проповідник, а дослідник, тобто, роблю висновки й відтворюю ланцюг подій лише на підставі фактів. Відвертати ж будь-кого від його віри не маю жодних намірів. Врешті, з мого боку це було б неповагою до їхніх святих почуттів. Сподіваюся ж я на те, що молодше покоління науковців тверезими, незашореними очима подивиться на виявлені мною факти й заявить, що “король голий”, бо доказів туранства гуннів насправді немає, тоді як доказів їхнього давньоукраїнського походження більше, ніж достатньо. Не треба лише їх обминати.

Надалі в роботі, якщо не зроблена особлива оговорка, автор матиме на увазі саме європейських гуннів, тобто давньоукраїнців, і називатиме їх просто *гунни*.

Пропонована читачеві праця ґрунтується головним чином на аналізі робіт Амміана, Пріска та Йордана, хоча використані також доступні мені твори інших авторів. Праці Амміана та Пріска про європейських гуннів перекладені українською мовою та роз’яснені мною в роботах [1,2,3]. Праця Йордана [4] також перекладена мною і прокоментована, але чекає на свого видавця. Доцільно було б усі три греко-латинські праці видати в одній книзі, щоб читачі мали під рукою практично всі свідчення про європейських гуннів авторів того часу. До того ж, коментарі до праць [1,2] мною уточнені й доповнені.

Цитування літератури давніх авторів у цій праці провадиться за розділами та підрозділами або параграфами (напр., [2,9.5] – друга позиція в Літературі, уривок 9, підрозділ 5), сучасних авторів – за сторінками твору. Інколи замість слова *місто* вживається *город*, яке є нашим прадавнім незаслужено знехтуваним словом.

Я щиро вдячний всім, хто підтримував мене при написанні робіт про гуннів, щось підказував, звертав увагу на невідомі мені факти, заохочував: своїй дружині Лідії, Віталію Радчуку, Тарасу Дишканту, Валентину Мазняку, Анатолію Самсоненку, Ніні Карницькій, яка мала терпіння набирати, перебирати, робити вставки в текст тощо.

Я вдячний рецензентам кандидату історичних наук В.Петруку, який дав позитивний відгук, доктору історичних наук О. Рубльову, який дав нейтральний відгук і вважає, що моя точка зору “має право на існування”.

Я також вдячний докторам історичних наук О.Симоненку, Б.Магомедову, кандидатам історичних наук А.Шабашову, М.Любичеву, С.Дьячкову, кандидатам філологічних наук І.Бурковському, О.Іліаді, які своїми рецензіями переконали мене, що доказів вважати гуннів кочовими монголами чи угрофінами українські історики та мовознавці не мають. Адже недостатньо заперечити, що два плюс два дорівнює чотирьом, треба ще сказати, а скільки ж буде?

Особлива моя подяка пану Маріану Коцю, за фінансової підтримки якого виходили всі мої попередні праці про гуннів.

1. Проблема гунів

Від тоді, як гуни розгромили аланів та готів на півдні Скіфії-України і вдерлися в межі Римської імперії (370-ті роки після Н.Х.), питання, хто такі гуни, неодноразово порушувалося різними дослідниками. Хоча сучасні історики й вважають, що питання етнічної належності гунів вирішене, отже, "проблеми гунів" не існує, насправді це далеко не відповідає дійсності. Забігаючи наперед, скажу, що гунська проблема, справді, вирішена, але зовсім не так, як про це написано в монографіях, підручниках та енциклопедіях. Я не маю наміру давати повну історію дослідження гунського питання, нехай цим займаються дослідники історії науки, подам лише дуже стислий огляд найважливіших повідомлень про гунів та назву деяких дослідників, які визначали їхню етнічну належність.

Вперше про народ хунну повідомив видатний географ, астроном та математик Клавдій Птолемей, який жив і творив у середині II ст. після Н.Х. У своїй "Географії", що базувалася на дослідженнях його попередників, зокрема Марина Тірського, він розмістив гунів на Лівобережжі Дніпра, приблизно на теренах нинішніх Полтавської, Сумської та Чернігівської областей. Легко встановити (це було зроблено мною в першій праці про гунів), що насправді розміщення племен, яке подано в його "Географії", стосувалося не середини II ст., а середини або кінця I ст. після Н.Х. Карта Птолемея відтворена в роботі [5] між стор.256 та 257. Розташування племен Птолемей дає дуже приблизно, тому хунни, які були на Лівобережжі, могли бути і на Правобережжі Дніпра. Для нас же важливо, що він розміщує їх на Середньому Подніпров'ї. Олені Скржинській, як і всім іншим дослідникам гунського питання, це повідомлення Птолемея здається "одиноким і навряд чи розтлумачуваним" [4, ком.379]. Але воно далеко не одиноке й підтверджується іншими фактами, що свідчать про місцеве походження європейських гунів і, звісно, заперечує концепцію їхнього центральноазійського походження. Якщо гуни – кочові азійські племена, які в кінці IV ст. вихором налетіли на Європу з-за Волги, то як вони могли проживати в Лівобережній Скіфії-Україні за 2,5 чи навіть 3 століття до того?

В істориків такий великий страх, забобон і упередженість стосовно славняського походження гунів, що власну фантазію ("концепцію") вони ставлять вище за достовірні факти.

Про кочовий народ на Північному Кавказі повідомив поет Діонісій Перієгет, який жив за часів римського імператора Адріана (117-138 рр.) і склав "Землеопис" у віршованій формі [6, с.351]. Називав він їх *уннами*. Проаналізувавши повідомлення Діонісія та його попередників про місцезнаходження племен, І.Засєцька дійшла такого висновку: "Імовірно унів можна локалізувати в районі між річкою Кумою та Терекон (західне узбережжя Каспійського моря – А.К.). Друге питання, чи можна ототожнювати унів Діонісія з гунами, що з'явилися у Східній Європі в останній чверті IV ст.? Дати визначену відповідь на це питання вельми складно" [6, с.355].

Уни, про яких говорив Перієгет, та хунни Птолемея були зовсім різними народами, бо одні розташовані на узбережжі Каспію, а інші – поблизу

Борисфена, на відстані понад 1,5 тисячі кілометрів один від одного. Діонісій та Птолемей знали різницю між Борисфеном та Каспієм не гірше, ніж сучасні "тунологи". І все ж таки доля їх звела: розпочавши в кінці IV ст. переможні походи спочатку на аланів та готів у Південно-українських степах, а потім на Римські імперії, наші предки залучили до свого війська кочові прикаспійські племена як допоміжні загони кінноти. В кінці IV ст. прикаспійські унни були нечисленними, знаходились на низькому рівні культурного розвитку й, очевидно, перебували під контролем аланів, які кочували поруч. Внаслідок малої чисельності вони не могли зробити серйозних зрушень в тогочасній Європі, це розуміли дослідники гунського питання, тому й не розглядали їх як військово-політичну силу, що здатна була зробити помітні зміни в тодішньому світі. На початку руху гунів-праукраїнців у Західну Європу прикаспійські гуни-туранці були їхніми союзниками й сприяли переможним війнам. Хід подій дуже нагадує визвольну боротьбу українців під проводом Б.Хмельницького, коли наших предків підтримувала татарська кіннота. Цілком можливо, що спільні дії двох зовсім різних народів, яких називали однаково, призвели до плутанини в гунському питанні. Ось й історичний свідок Пріск називає наших пращурів то скіфами, то уннами (гунами), в його описі це слова-синоніми, але коли треба розрізнити їх від унів-туранців, зокрема, в розповіді про мови, то перших називає скіфами, бо вони є вихідцями зі Скіфії (так у той час ромені називали Русь-Україну), а інших – уннами.

Наводячи свідчення іншого географа, Ю.Кулаковський пише: "У географа пізнішого часу, Маркіана Гераклійського (близько 400 р. нашої доби), який в цілому дотримувався даних Птолемея, аланам відведено широкі простори в Європейській сарматії до гирла Борисфена, землі ж по Борисфену "за аланами" зайняті "європейськими хунами" [5, с.263]. Фактично це означає: коли "хуни" вже потрясали Римську імперію, М.Геракліійський не сумнівався, що вони є вихідцями з Подніпров'я. Називаючи їх європейськими, він розрізняв їх від азійських, які могли бути уннами Діонісія, бо на той час на схід від Дону була Азія.

Про початок "гунських воєн" вперше повідомив Амміан Марцелін у 31 книзі своєї "Римської історії" [1;7]. Його опис життя та дій гунів багато в чому суперечливий, але саме завдяки цьому можна встановити, що ці гуни (принаймні, значна їх частина) – жителі гір, лісів та лісостепу. Як римський офіцер, з центрально-азійськими гунами Амміан міг познайомитись у походах проти персів, тому, описуючи їхні звички та вдачу, писав, звичайно, саме про азійських гунів, які їдять, торгують, ведуть переговори й навіть сплять, не злязючи з коней, живуть у наметах та кибитках на колесах, бояться даху над головою, непридатні до пішого бою, не вміють штурмувати укріплення тощо.

Про європейських гунів Амміан міг дізнатися від переляканих римських воєняк та втікачів. Його ввела в оману співзвучність назв, тому європейських та азійських гунів він ототожнює, що для людей зі знаннями та способом мислення того часу цілком зрозуміло. Але коли він описує конкретні дії європейських гунів, спосіб ведення війни, а частково і спосіб життя, про яке міг дізнатися від тих же втікачів, то це вже щось зовсім інше і характеризує хліборобський народ,

що живе ("кочує") в горах та лісах.

Амміан зобразив гунів потворними й немов би не схожими на греків та римлян, що історики витлумачили як інший расовий тип. Насправді його опис гунів невиразний і нечіткий: "...вони доживають до старости без бороди, потворними, схожими на скопців. Члени тіла у них м'язисті та міцні, шиї товсті, вони мають потворний і страшний вигляд, так що їх можна прийняти за двоногих звірів, або сподобити тим грубо обтесаним подібним до людини колодам, які ставлять по краях мостів" [1,31.2.2]. Опис яскравий, але швидше емоційний, аніж діловий. Якщо до цієї характеристики додати порізи на обличчях (а, можливо, і на тілах, які прикриті одягом), загартованість та невибагливість в їжі, про що також пише Амміан, то це швидше опис мужніх і досвідчених воїнів, аніж людей іншої раси.

Для римлян "страшні своєю зовнішністю" були не лише гуни, але й за 150 р. до них вояки причорноморських племен, серед яких були бастарни, гето-дакійці, карпи, праукраїнці, готи, але достовірно не було жодних туранців. Ось що писав про це в листі до обложених філіппопольців 250 р. римський імператор Децій: "Ви не повинні, без допомоги союзників, йти на битву з воїнами..., які страшні своєю досвідченістю у військовій справі та своєю зовнішністю, а потрясаючи зброєю та погрозами, що подаються гучним голосом, можуть застрашити тих, хто вперше на них нападає" [8,с.53,54].

Про гунів згадував історик і церковний діяч Павло Орозій (приблизно 380-420 рр.). В "Історії проти язичників", яка охоплює період від найдавніших часів до 416 р., він зазначав, що гуни "довго знаходились за неприступними горами". Цей народ, "охоплений раптовим шаленством, спалахнув проти готів, привів їх до повного замішання й вигнав з попередніх місць поселення" [9,33.10]. Неприступні гори, що згадує Орозій, – це Карпати, які для римлян так і залишилися загадковими, незнаними та неприступними.

Той факт, що гуни були місцевим осілим народом, випливає також з вірша Авзонія, написаного ним напередодні вступу у Консульство, тобто 31 грудня 378 р. У вірші Авзоній змальовує сучасний стан імперії, і там є такі, цілком тепер зрозумілі, рядки: "...де савромат приєднав до себе бродячі зграї хунів (chuni) і де гет нападає на Істр з союзними аланами" [5,с.83,84]. Зверніть увагу, саме сармати (очевидно, сармати-язиги в Паннонії) приєднують до себе гунів, а не навпаки. Під "бродячими зграями хунів" Авзоній однозначно розуміє місцеві племена, хунів Птолемея (це видно навіть з напису), тобто, давньоукраїнські ватаги, які не пропускали нагоди приєднатися до господарів-сарматів, що організовували пограбування римських провінцій.

З іншого боку, не могло бути, щоб у такій потужній боротьбі та рухові народів кінця IV ст. незчисленні давньоукраїнські та українізовані племена, які створили яскраву Черняхівську культуру, були сторонніми спостерігачами. Вони напевно брали участь, з цим погоджуються навіть гунологи-азіати, але під якими іменами? Тогочасні автори, даючи перелік народів, пишуть "сармати, хуни", "гуни, алани", "алани, готи, гуни" тощо. А де ж давньоукраїнські племена? Відповідь однозначна: вони ховаються під назвами хунів та гунів, хоча можуть бути присутніми і серед сарматів, готів та гетів, особливо останніх. Зокрема,

при нічному переході Дністра та несподіваному нападі на військовий табір Атанаріха (див. розділ "Методи ведення війни...") були лише *гуни*-давньоукраїнці, бо такі військові операції могло здійснювати лише досвідчене піше військо, а не "прирослі до коней вершники" (Амміан).

Не треба нехтувати також давньогерманськими переказами та сагами, які задовго до гунів Амміана, в часи Птолемея, а, можливо, й раніше, гунами називали племена, які жили на південний схід від них, тих, кого латиняни називали венетами, тобто, наших пращурів (див., напр., [10]). Та й сам етнонім *гуни* стосовно наших предків має германське походження, див. розділ "Походження назв *гуни*".

Є інші непрямі докази, що *гуни*, принаймні, певна їх частина, були не кочовиками, а осілим народом. Це випливає, зокрема, з панегірика Паката, який він виголосив перед імператором Феодосієм 391 р.: "Йшов під командою римських провідників і під римськими прапорами колишній ворог Риму і слідував за символами, проти яких він раніше стояв, і, ставши сам вояком, заповнив міста Паннонії, які раніше він руйнував ворожим спустошенням. Гот, гун, алан стали в лави війська, змінювались на варті, боялись бути невідповідними на службі" [5, с.89]. Навряд чи *гуни-туранці* та *алани-кочовики*, виховані так, як описав їх Амміан, для яких рідною домівкою був степ, які не терпіли над собою влади та боялися даху над головою, могли служити в римському війську зі строгою дисципліною. Ті *гуни* та *алани*, які були найняті римлянами – представники осілих або напівосілих племен, отже, не прийшли Бог знає звідки, а місцеві. Швидше за все *гуни*, що служили в римському війську, були саме з числа тих "других гунів", які жили поруч з готами і яких останні наймали для боротьби з аланами під час навали гунів [1, 31.3.3].

Ще з кінця IV ст. почали поширюватись фантастичні уявлення про гунів. Скептично поставився до них письменник кінця IV- початку V ст. Євнапій, сучасник тих подій. На жаль, його праця, доведена до 404 р., до нашого часу повністю не дійшла. В тих уривках з його твору, що містяться у виписках Фотія, зроблених у IX ст., "мають місце сумніви автора відносно правдивості повідомлень про гунів... Євнапій підкреслює, що, як він помічає, "ніхто не говорить нічого розумного про те, звідки і яким чином *гуни* поширились по всій Європі" [4, ком.386].

Найповніше й найправдивіше з усіх авторів того часу описав гунів секретар візантійського посольства до гунів 448 р. Пріск Панійський у "Візантійській історії", від якої до нас дійшли невеликі уривки, на наше щастя, саме ті, які стосуються гунів.

Чітких свідчень про гунів у тогочасних авторів, окрім Пріска, немає. Це дає широкий простір для спекуляцій та псевдонаукових теорій і "концепцій", де про Пріска або не згадують, або цитують не найголовніше, чи перевертають все з ніг на голову. З давніх авторів записки Пріска використовував Прокопій і особливо Йордан. Моя робота базується головним чином на його праці. У цьому ж розділі я хочу звернути увагу читачів на проблему втікачів від гунів.

Дослідники історії європейських гунів не помітили (а деякі, можливо, зробили вигляд, що "не помітили"), не надали значення і не аналізували

надзвичайно цікаве повідомлення Пріска, яке свідчить про хліборобське, а не кочове їхнє походження та життя. Він пише, що гуни постійно вимагали від візантіяців повернення своїх втікачів, і навіть вносили це питання в умови мирних угод та мирного співіснування: "...римляни не лише на майбутнє не будуть приймати перебіжчиків із скіфської землі, але видадуть і тих, що вже перейшли..." [2, 1.5]. Через невидачу перебіжчиків Гатило постійно погрожував ромеям війною.

Очевидно, перебіжчиків було багато, і це турбувало гунів, бо не лише ослабляло їх, але й підсилювало римлян, адже гуни були добрими воювачами, взяти хоча б згаданого Пріском скіфа Плінта, який був на чолі війська й мав консульські відзнаки [2, 1.2]. І хоча Гатило говорив, що ніякі перебіжчики не допомогли римлянам утримати жодної фортеці, перехід гунів до них все ж таки його непокоїв. Пізніше вже у Прокопія ми бачимо загопи гунів-найманців, яким доручали відповідальні військові завдання у війні з готами; мужнього гуна Хорсаманта; охоронця полководця Велізарія та керівника військового загону Мунділа; головнокомандувача візантійських військ в Іллірії "варвара Мунда". Аби гуни були кочовиками, то перебіжчиків або зовсім не було б, або їх було б дуже мало. Адже спосіб життя усталених землеробів (зокрема, і римлян) та кочовиків настільки відрізнялися, що адаптуватися кочівникові в римському середовищі було б надзвичайно важко, а то й неможливо, він почувався б дуже незатишно. Інша справа, коли гуни – осілий хліборобський народ. Тоді перебіжчики не змінювали способу життя, лише урізноманітнювали його, можливо, покращували, бо культурний рівень римлян був вищий, а життєвих принад – більше. Цілком імовірно, що тікали ті, хто прийняв християнство. В такому разі перебіжчики зневажали віру предків і зраджували своє плем'я – на той час це був великий злочин.

В X-XIII ст. у південноруських степах кочували печеніги та половці. Чи багато з них покинули свої орди й перейшли на службу до Русі чи Візантії? Звичайно, поодинокі випадки могли бути, але жодну сторону це особливо не турбувало. Чи багато кочових хозарів у VII-X ст. втекло у Візантію, так щоб це було підставою для багаторазових і впертих переговорів, чи до арабів, з якими вони 150 років вели вперту боротьбу? Чому гуни тікали у Візантію, а про втікачів хозарів, печенігів чи половців ми нічого не чули? Та тому, що гуни Пріска – це щось зовсім відмінне від кочовиків, це землеробський народ. У наш час населення Східної Європи масово мігрує в країни Америки та Західної Європи з вищим рівнем життя, але це незбагненно для кочовиків-бедуїнів.

Історик VI ст. Йордан писав історію готів, яка в значній своїй частині перепліталася з європейськими гунами. В його праці можна виявити багато фактів давньоукраїнського походження гунів, але чимало там і нісенітниць. Деякі повідомлення Йордана будуть проаналізовані в наступних розділах, у цьому ж я стисло зупинюся на проблемі походження європейських гунів. Здається, він був чи не найперший, хто поставив це питання. Повніше його тлумачення походження гунів розглянуто в моїх працях [1-3].

За оповіддю Йордана, гуни походять від парування готських жінок-чаклунок, яких король готів Філімер вигнав зі свого племені, коли вони проходили через

скіфські землі, з нечистими духами, що знаходилися в тих місцях. Хоча це лише красива казочка, в якій деякі дослідники вбачають натяк на нехристиянську курагу гунів, з неї можна дійти висновку, що гуні мають місцеве (придніпровське) походження [1, с.44-45], тобто підтверджується повідомлення Птолемея.

Готи потрапили на південь Скіфії-України в першій половині III ст., тривалий час проживали по сусідству з нашими предками й були, очевидно, у васальній залежності від них. Деякі готки одружувалися з українськими чоловіками, було й навпаки, так що гуні справді виявились родичами пізніх готів. Казочка Йордана про походження гунів може бути відображенням саме цього факту.

Інше повідомлення Йордана, за яке гунологи-азіати хапаються, як утопаючий за соломинку, стосується нібито монголоїдних рис обличчя Гатила: "Він був малий зростом, з широкими грудьми, з великою головою і маленькими очима, з рідкою бородою, волосся із сивиною, плескатий ніс, з бридким кольором [шкіри], тобто виявляє усі ознаки свого походження" [4, §183]. Порівняння опису Гатила з основними ознаками монголоїдного типу (див. УРЕ, т.7, с.102) приводить нас до висновку, що насправді Йордан описав не реальний образ, а театральну маску антигероя в греко-римських виставах, що було доведено мною в праці [3]. Воно й не дивно. Йордан ніколи не бачив гунів, але був любителем театральних вистав. З усього його твору випинає прихильність до готів та римлян, тому він рідко пропускав нагоду запламувати гунів, які завдали стільки прикростей милим йому народам.

До цього треба додати, що ромулі реально бачили потворних людей – тих, кому тодішні деспоти повідрізали носи та повиколювали очі, отже замість них були лише дірки. Вони бачили також африканських маврів з короткими плескуватими носами та чорною шкірою. В описі несимпатичного зовнішнього вигляду гунів Амміаном навіть В.Васильєвський помітив запозичення від опису африканців Тітом Лівієм [11, с.152]. Ці реальні особи були взірцем для масок антигероїв у театральних виставах та для Амміана і Йордана при зображенні гунів. Вже їхній зовнішній вигляд, такий несхожий на вигляд ромулів (довгі або середні носи, великі очі, світла шкіра, довгі бороди), повинен був викликати у глядачів огиду. Ромулі не бачили, або бачили пізніше і дуже рідко, справжніх монголоїдів, тому ні вилицюватих облич, ні жовтого кольору шкіри, ні розкосих очей на масках не зображали, тому і в опис Гатила Йорданом вони не потрапили. Отака ціна "свідчення" Йордана. "Карикатуру прийняли за буквальный смысл і видали за точний портрет", – зауважив Д.Іловайський [12, с.32]. Та навіть аби зовнішній вигляд Гатила справді був монголоїдним, що в принципі можливо, це жодною мірою не могло б бути доказом туранства його племені. До того ж, Пріск не називає жодного сановника з його оточення, ім'я якого можна було б вважати туранським.

Заради об'єктивності треба зазначити, що в походах на аланів, готів, Візантійську та Римську імперії, можливо, й на Закавказзя наші предки таки справді залучали монголоїдні племена, які спочатку кочували на західному узбережжі Каспійського моря, про що згадувалось вище. Спершу ці туранці були рівноправними союзниками наших пращурів ("гунів"), але пізніше потрапили у васальну залежність від них, що впливає з повідомлення Пріска.

На війни проти слабких суперників Князь-Імператор черняхівців міг відправляти васальні племена, зокрема й тюрків, що засвідчено істориками. Проти сильного суперника Князь збирав ополчення як з праукраїнців, так і васальних племен, причому одноплемінники були у нього щось на зразок гвардії. Починаючи битву, він направляє проти ворога перш за все війська васалів, серед яких були і тюрки. Отже, на початку битви, коли розум ще не був затьмарений і міг сприймати образи у природньому вигляді, римляни та їхні спільники могли бачити безбородих азіатів. У розпалі січі, щоб добити вимученого й знесиленого ворога, Князь вводить у битву українські загоны. І хто там уже розмірковував, бородаті воїни їх перемагають чи безбороді: якщо хочеш врятувати життя й не потрапити в рабство – тікай щодуху.

На жаль, етнічна належність гунів давніми греко-латинськими авторами не була визначена. Це стало метою дослідників нового та новітнього часу.

В II ст. до Н.Х. - II ст. після Н.Х. у степових та напівпустельних районах Північного Китаю і Монголії кочували войовничі племена монголоїдів, яких китайці називали *Hsiung-nu*, що їхньою мовою означало "нужденні раби". Вони часто турбували Китай грабінницькими набігами. Врешті-решт після впертої й довготривалої боротьби ті кочовики були розбиті. Вирішальної поразки завдали їм інші кочовики, сяньбійська орда (давні монголи) 155 р. у районі Джунгарського Алатау (межа Східного Казахстану та сучасного Китаю). Після того ті сюн-ну розпалися на кілька орд.

Через 220 років після тих прикитайських подій в Європі на весь голос заявили про себе *гуни*. Так назвали цей войовничий народ греко-латинські автори, і від того часу під цією назвою він увійшов в історію. Походження назв *гуни* буде проаналізоване у відповідному розділі. Тут же зазначу, що жоден народ ні в Європі, ні в Азії ніколи не називав себе гунами, так само як жоден народ не називав себе варварами. Найчастіше гунами хліборобські народи називали кочовиків. Так, напр., "Велесова книга" гунами називає сарматські племена аланів та урало-алтайські племена хозарів. Але це не обов'язково, ромей гунами називали готів, наших предків, тюркські племена болгарів та інших кочовиків, германці – своїх південно-східних сусідів, тобто давньоукраїнців, а пізніше слав'ян. Зазначу також, що слово *гун* не тюрське і не монгольське, а індоєвропейське. Воно є коренем багатьох слів у санскриті, кельтській, перській, українській та германській мовах.

У XVIII ст. сходознавець француз Дегінь побачив співзвучність між китайським "сюн-ну" та греко-латинським "гунни" й оголосив, що гуни прийшли з Азії. Ще одним "доказом" їхнього азійського походження є немов би потворне зображення їхніх облич у працях Амміана та Йордана, про що ми говорили вище. На цьому аргументи на користь туранізму європейських гунів фактично вичерпуються. Щоправда, є і третій, на якому в кінці XIX ст. наполягав ще В.Васильєвський і який був узятий у науковий обіг істориками, але він не має жодного доказового, отже, й наукового значення – "загальний голос історичного переказу" [11, с.169]. Такий "доказ" ігноруватиму повністю без пояснень.

Отже, своїх неспокійних північно-західних сусідів китайці називали *сюн-ну*, але звідки про це знали римляни та греки? Вони про це не знали, принаймні

про таке немає жодного повідомлення, європейських гунів вони називали гунами зовсім з іншої причини. Та й сама назва "гуни" не була рідкісною чи винятковою. Так, білими гунами ромеї називали ефталітів – хліборобський народ, що жив на східному кордоні Ірану, говорив одним із сакських (скіфських) діалектів індоєвропейської мовної сім'ї й не мав жодного відношення до прикитайських "нужденних рабів". Тобто висновок такий, що прикитайські сюн-ну, білі гуни (ефталіти), кочовики та європейські гуни – то зовсім різні народи. До того ж, ні в літературі, ні археологічними дослідженнями перехід китайських сусідів у Європу не засвідчений. Зближувати різні народи за схожістю назв – дуже невдячна справа, див. розділ "Походження назв гуни".

Таким чином, гіпотеза Дегіня про походження європейських гунів від прикитайських "нужденних рабів" (сюн-ну) не витримує жодної критики й повинна бути рішуче відкинута. Дегіня спокусила співзвучність, але не будемо до нього занадто вимогливими. На той час його гіпотеза не здавалася безглуздою, бо в XVIII і навіть XIX ст. вважалося, що в Європу індоєвропейські народи прийшли з Азії, тому для них відшукували азійські коріння: "...без Азії ми тут ніяк не обійдемося. Хочеш – не хочеш, а зазирнути туди необхідно, бо часто треба починати історію деяких європейських народів ще в Азії, – інакше в нас не буде ґрунту під ногами й будемо ми будувати споруду, не звівши попередньо фундаменту... Дегінь розумів, що питання Гунів можна вирішити лише у зв'язку із загальним рухом народів із Азії в Європу", – писав Н.Веселовський 1882 р. [13, с.91]. Як бачимо, його стаття ставить крапку над і: оскільки європейці прийшли з Азії, предків гунів також треба шукати там. Така була думка істориків XVIII та XIX ст., і коли вони шукали гунів в Азії, то певною мірою їх можна зрозуміти. Але ж тепер ми знаємо, що це не так. В Європі всі індоєвропейські народи є туземними (автохтонами), а орійці з берегів Дніпра помандрували в Індію та Іран.

З іншого боку, якою б красивою та правдоподібною не виглядала гіпотеза, її треба перевіряти іншими незалежними фактами. Чи ж багато їх було виявлено? Жодного! Гіпотезу "підкріпили" іншими штучними кабінетними будовами (буде далі), але від того вся споруда приходу європейських гунів з Азії не перестала бути історичною фантастикою.

У XVIII та XIX століттях німці створили потужні мовознавчі та історичні наукові школи. Вони обробили й надрукували майже всі відомі на той час грецькі та латинські історичні праці, прокоментували їх й переклали на німецьку мову. Думка німецьких вчених була не лише авторитетною, а часто й вирішальною. Вже за одну обробку та видрукування стародавніх манускриптів ми мусимо бути їм вдячними, та от біда: вони упереджено ставилися до слав'ян, вважали їх примітивними й ні на що не здатними. Частково це було обумовлено тим, що в кінці XVIII-XIX ст. всі слав'янські народи були поневолені, а Московську імперію вони навряд чи вважали слав'янською.

Я думаю, що після означення з працями вищезгаданих греко-латинських авторів деякі німецькі дослідники здогадувались, ким насправді були гуни, але через неприхильність до наших предків погіршили правдою. Європейські гуни, про яких ми далі будемо говорити, були оголошені кочовою ордою

монгольського або фінно-угорського походження, що прийшла з Азії. Зважаючи на авторитетну думку німецьких дослідників, ця точка зору була прийнята слав'янськими вченими і в офіційній історичній науці залишається такою по сьогоднішній день.

Першим проти неї повстав українець із Карпат **Юрій Гуца** (1802-1839), який друкувався під псевдонімом Г.Венелін. Він навчався на медичних факультетах у Львові та Москві, але став відомий як історик, етнограф, слав'янознавець (особливо болгарознавець). У праці, яка вийшла 1829 р. (перший том) та 1841 р. (другий том) заперечував роль тюркських елементів в етногенезі болгар, вважав, що гуни були слав'янами.

Наступним автором, хто проголошував слав'янське походження гунів, був московський письменник **Олександр Вельтман** (1800-1870). Його праця "Аттила. Русь IV и V века" вийшла друком 1858 р. Незважаючи на те, що він був директором "Оружейной палати", займався археологією, був членом-кореспондентом Петербургської АН, в "Советскую энциклопедию истории" (СЭИ) він не увійшов – така була упередженість вчених-істориків стосовно тих, хто на проблему гунів дивився іншими очима. Втім треба зазначити, що історична праця О.Вельтмана написана досить безладно, інколи важко зрозуміти, що він хоче сказати. Історики його "Аттилу" повністю ігнорують.

З відомих істориків, які бачили в гунах слав'ян, треба назвати **Дмитра Іловайського** (1832-1920). З цього питання він написав кілька досить обширних робіт (1880-ті роки), в яких доводив, що гуни були слав'янами, а слав'яни були кочовиками та осілими хліборобами. Багато в чому він помилявся, а головне, не зробив ґрунтовного аналізу творів греко-латинських письменників про гунів. "Его "Розыскания о начале Руси" содержит парадоксальную мысль о сближении Руси с гунами", написано в "СЭИ" 1964 р. Як бачимо, сама думка про те, що гуни можуть бути слав'янами, є парадоксальною.

Д.Іловайському опронував **Василь Васильєвський** (1838-1899) – візантієзнавець-історик. Він повністю прийняв і боронив точку зору німецьких вчених: всі гуни були кочовиками монгольського або угорського походження, що прийшли з Азії. Навіть типово слав'янське слово "страва", вважав він, запозичене гунами у германців (готів). "Визнаю, я впевнений у тому, що Д.І.Іловайський ніколи не зможе переконати мене в Слав'янстві Гунів", щиросердно зізнався В.Васильєвський в одній зі своїх праць. Він вірить у туранство гунів, і ніякі факти та докази на нього не вплинуть.

Микола Веселовський (1848-1918), археолог та сходознавець, вважав, що гуни таки прийшли з Азії, бо звідти прийшли всі європейські народи, але у статті, що вийшла друком 1882 р., писав: "Та і як, справді наші історики могли не визнати в Гуннах Слав'ян? Читайте розповідь Пріска Ритора про посольство його до Аттила, і вас вразить незвичайна подібність цих двох народів. Та, на нашу думку, описати давніх Слав'ян інакше й не можна, як описав Пріск Гуннів".

Іван Забелін (1820-1908), історик та археолог, в "Истории русской жизни с древнейших времен" (1-ше видання 1876-1879 рр.; 2-ге видання 1908-1912 рр.) писав про гунів: "Треба тільки дивуватися, яким чином недолуга здогадка Дегіня утвердилась в науці як непохитна. З його легкої руки всі стали

стверджувати, що Уни були справжніми Калмиками, й всі намагалися за будь-якого випадку доводити й поширювати ці поверхові висновки” (Цитовано за працею К.Іностранцева “Хунну и гунны”).

Підсумок 200-літньої дискусії про походження гунів зробив К.Іностранцев у роботі “Хунну и Гунны”, що вийшла 1926 р. Але досить прочитати лише заголовки її розділів, щоб пересвідчитись: вона абстрактна й ніякого питання походження гунів вирішити не може. В ній мова йде про те, якого походження центральноазійські кочові племена, повідомлення ж про гунів греко-латинських авторів IV-VI ст. практично ігноруються. Робота К.Іностранцева чомусь нагадала мені дискусії середньовічних богословів про те, мають ангели крила, чи не мають.

Ніна Пігулевська вважає, що опис гунів Амміаном “надзвичайно подібний до опису, який зробив через півстоліття Пріск Панійський для гунів Аттили. Поза сумнівом, мова йде про той самий народ гунів, які були об’єднані під керівництвом Аттили і в таборі яких побував Пріск” [14, с.34]. Далі вона пише, що в уявленні Амміана гуни перевершували “в своєму дикунстві будь-яку міру... Подібний опис зовнішності гунів, їхній спосіб життя, грецький читач міг знайти також у Пріска” [14, с.49].

Немає цього у Пріска! Дивно, Н.Пігулевська, яка перекладала та роз’яснювала давньоарабські твори, не спромоглася прочитати працю Пріска, перекладену на московську мову Г.Дестунісом та окремо В.Латишевим [16]. Такі безвідповідальні заяви авторитетного історика завдали багато шкоди питанню визначення етнічної належності європейських гунів.

Як свідчить “СЭИ”, т.4, азійсько-монгольське походження гунів заперечують англійський вчений Е.Томпсон та американський О.Менчен-Хелфен, які вважають гунів автохтонами Східної Європи. Німець Ф.Альтгейм пов’язує їх з хіонітами, ефталітами (індоєвропейські племена) та ху (частина тоба) (Тоба: скотарські племена, що до кінця IV ст. кочували на території сучасного автономного району Внутрішня Монголія).

Радянський вчений А.Бернштам вважав, що частина гунів прийшла з Азії, а частина виникла автохтонно [17].

Ю.Клапрот вважав центральноазійських гунів одного походження, а європейських – іншого, що насправді і має місце.

Лев Гумільов, розвиваючи думку Дегіня, виводив гунів з прикитайських пустель. Він написав багато творів про азійські кочові племена сюн-ну, які тривалий час вювали з китайцями, але не спромігся прочитати працю Пріска та Йордана й стверджував, що “Византийский посол Приск договорился с Аттилой о мире путем уступки Гунам придунайских земель и повышении дани...”, а також що гуни “на Каталаунских полях были разбиты войсками Зап.Рим. империи и ее союзников” [18], що не відповідало дійсності: Пріск не був послом до гунів, послом був Максимін, а Пріск – його секретарем; це посольство завершилось невдало, ні про які землі та підвищення данини мова не йшла, принаймні про це немає повідомлень у джерелах. Наступного року до гунів як послы прибули дуже знатні візантіїці Анатолій та Ном, у переговорах з ними Гатило уклав мир і віддав їм (а не забрав у них) частину захоплених на

правому березі Дунаю римських земель та багато полонених.

На Каталаунських полях гуни не були розбиті, а перемогли, бо римляни та їхні союзники вночі з другого на третій день втекли з поля битви в невідомому напрямку, залишивши Італію без військового прикриття, що дало можливість гунам через три місяці опісля захопити північну частину країни. Очевидно, Л.Гумільов, як і В.Васильєвський, вірив у монгольське походження гунів, тому праці, які це спростовували (насамперед записки Пріска) не вважав за необхідне читати.

Все ж таки європейські гуни та прикитайські сюн-ну, яких гунологи-азіати називають хуннами, були різними народами, вони це вочевидь бачили з аналізу історичної літератури. Щоб якось обґрунтувати розбіжності, Л.Гумільов вигадав нічим не підтверджену історію створення нового народу внаслідок метизації хуннських вояків, які нібито, покинувши обози, дітей та жінок, без передиху три роки, не злазячи з коней, тікали від розгніваних сяньбійців 5 тис. км. від Джунгарського Алатау до берегів Волги й змішалися з уграми, що там жили: "...метизація з уграми змінила і їхній зовнішній вигляд, і психічний склад" [19, с.248]; "вигляд народу так змінився, що його краще називати гунами, щоб уникнути плутанини" [20, с.119].

Тобто, між прикитайськими сюн-ну (хунну) та європейськими гунами немає нічого спільного, врешті-решт визнають хуннологи, замінивши казку про прихід гунів з Монголії іншою казкою про створення якогось нового народу. Взагалі-то казки мають право на існування, ми їх любимо, розповідаємо дітям та онукам, але вводити їх у науковий обіг недоречно. Незважаючи на це, казка про створення племені гунів на берегах Волги міцно закріпилася в науковій літературі.

Прикитайські сюн-ну могли потрапити в басейн річок Куми та Терека не раніше 158 р. (А як же з метизацією і де вона відбувалася? Адже для цього потрібно кілька поколінь). Гумільову дуже хотілося, щоб сюн-ну та унни Діонісія були споріднені, тому він його "Землеопис" датує "близько 160 р." [20, с.265]. Ця дата висмоктана з пальця, бо невідомо, чи дожив Діонісій до цього часу.

Спростування монгольського чи будь-якого іншого азійського походження європейських гунів було зроблено мною у працях [1-3]. Після цих праць про азійське походження гунів немає смислу вже й говорити, про це треба забути так само, як ми забули, що колись наші предки уявляли Землю плоскою, і вже не робимо зусиль, щоб доводити її округлість. Але історики в підручниках продовжують дурити наших дітей і паплюжити наше минуле та наших предків, тому заспокоюватись і втішатись досягнутим не доводиться. Але й змагатися з вітряками мені не хочеться, тому наведу ще докази інженера за освітою, але історика за покликанням **Тараса Дишканта**, які спростовують казочки Л.Гумільова: "Людині, яка хоч трохи знайома з життям і звичаями кочових народів, версія Гумільова виглядає нереальною, щоб "хунни" кинули свій "обоз": дітей, жінок, старих. Обоз для кочових воїнів був не тільки оселею, де вони могли переночувати, зберігати запаси продовольства. Тут лікувалися поранені воїни, тут ремонтувалася і виготовлялася зброя і збруя, виховувалися верхові коні. Це тільки влітку в степу можна на ніч покласти під голову сідло і так

спати... Змодельована Гумільовим ситуація є просто неможливою! Воїни без "домашньої опіки" довгий час від холоду, голоду, хвороб, втрат коней – просто би вимерли... Як бачимо, теорія Л.Гумільова про "китайські корені" гунів, навіть при поверховому розгляді, є грубою фальшивкою із використанням притягнутих і підтасованих фактів. Але наші сучасні історики послугуються нею і доси – на жаль!" [21].

З цим треба погодитись.

У наш час концепції про слав'янське чи навіть українське походження гунів висунули письменник Іван Білик та доктор економічних наук Григорій Василенко.

В післямові-нарисі "Аксиома недоведених традицій" до роману "Меч Арея", що виходив у 1972 та 1990 рр., І.Білик постулює ім'я *Аттила* з українського імені Гатило і ставить проблему походження наших предків, про яку більшість офіційних титулованих "професіоналів" навіть не хоче чути. Так спокійніше. Краще йти відомою дорогою, що веде в нікуди, аніж шукати правду в наукових хащах, де непередбачувані перешкоди та неприємності гарантовані. І хоча в нарисі І.Білика мова йде про "слов'ян", а не українців, його викликали "на проробку" в ЦК компартії України, а роман забороняли поширювати, бо комуністи побачили в ньому "український буржуазний націоналізм". Окупанти, на відміну від "професійних" істориків, якщо й не знали, то відчували, що і в часи гунів (1,5 тис. років тому) на нашій землі були не абстрактні "слов'яни", а такі українці, хоча на той час вони так не називалися. В комуно-тоталітарній імперії, де Руси-Україні була відведена роль колонії, писати правду про наше минуле було неможливо. Тому не один історик викликався до парткомів для ідеологічних квазірок та проробок або навіть зазнавав прямих переслідувань за наукові переконання.

1991 р. вийшла науково-популярна праця Г.Василенка "Велика Скіфія". Найбільшим її досягненням, на мою думку, є те, що він ототожнив названу Пріском річку Дрекон з річкою Арджеш, отже, визначив напрямок руху візантійського посольства в країну гунів із заходу на схід, тобто на землі Руси-України, а також звернув увагу, що в Скіфії інша кліматична зона, ніж на Середньому Подунав'ї.

У сучасній українській історичній літературі я зустрів заперечення І.Білику приблизно в марксистсько-ленінському дусі: такого не може бути, бо такого не може бути ніколи, але ніде не знаходив спростування висновків Г.Василенка. Історики роблять вигляд, що такої праці немає.

Як бачимо, в питанні етнічного походження гунів існує великий різнобій. Справа з гунами приблизно така, як з варягами: "Не можна розв'язати жодного питання, пов'язаного з варягами, не визначивши, хто вони такі", – дуже влучно сказав А.Кузьмін у статті "Об этнической природе варягов", надрукованій в "Вопросах истории" (ч.11 за 1974 р.). Щоб розібратися з гунами, з 2001 р. взявся я за вивчення та критичний розбір всіх доступних мені повідомлень про них греко-латинських авторів. При цьому думка істориків, які їх досліджували, для мене мала менше, ніж другорядне значення. В повідомленнях давніх авторів про гунів неодмінно мусили бути свідчення про їхнє етнічне походження, але

підходити до цього треба всебічно, неупереджено і з певною мірою здорового глузду.

Це може видатися дивним, але джерелознавча база про гунів виявилась досить значною, більшою, ніж про Русь IX ст., не треба лише нею нехтувати. З давніх авторів про них писав, окрім вищезгаданих, також Прокопій (VI ст.). Не треба нехтувати також "Велесовою книгою", яка дає цінні доповнення до повідомлень давніх авторів.

У 2002 р. вийшли друком дві мої роботи про гунів, написані на основі критичного розбору повідомлень про них Амміана та Пріска, а 2004 р. – аналіз дискусії Д.Іловайського та В.Васильєвського. Всі ці праці були розіслані в книгозбірні університетів та інститутів історії, щоб історики, які й надалі будуть верзти про гунів нісенітниці й паплюжити своїх предків, не говорили потім, що вони "не чули, не знали, не бачили". Окрім того, 2006 р. в кілька університетів та інститутів була розіслана праця "Мова гунів".

В числі за 8 червня 2006 р. у газеті "Харківський університет" я зробив оголошення такого змісту: "Увага, конкурс! 1000 гривень премії отримає той, хто виявить найбільшу кількість доказів кочового монголо-татарського або фінно-угорського походження гунів Аттили в записках Пріска, секретаря візантійського посольства до гунів 448 р. Із записками Пріска (37 сторінок) можна ознайомитись в роботі А.Кіндратенка "Матеріали до історії Скитії-України IV-V ст. Кн.ІІ", яка знаходиться в четвертій читальній залі ЦНБ. Конкурсні роботи в друкованому вигляді або в чітко та розбірливо написаній письмовій формі здавати до приймального проректора з наукової роботи Харківського національного університету імені В.Каразіна проф.І.І.Залюбовського. У роботі вказати прізвище, ім'я, по-батькові, телефон, місце роботи чи навчання. Термін конкурсу – чотири місяці з дня опублікування оголошення".

Свого часу через деканат історичного факультету ХНУ ім.В.Каразіна я передавав історикам свої праці про гунів у необмеженій кількості, але відчував, що ставлення до них зневажливе і погордливе. Якщо вони переконані, що європейські гуни – кочові азіати, але не вважають за необхідне спростувати висновки "непрофесіонала", то нехай це зроблять за 1000 гривень – така була моя логіка при оголошенні конкурсу. Звісно, це невелика сума, бо більших грошей не маю, але реальна й не така вже мала, більша, ніж півставки професора на той час. Для фавіхця не важко прочитати 37 сторінок історичного тексту (насправді всього 29, бо решта в повідомленні Пріска стосується інших подій) і поставити на місце "непрофесіонала". Та от дивина: пройшло чотири місяці, але ніхто з доцентів та професорів гроші заробити не захотів і на конкурс не відгукнувся. Воно й зрозуміло. У праці Пріска, який кілька тижнів провів у середовищі гунів, говорив з ними, двічі пирував із самим Гатилом, назвав нам кілька їхніх імен, що легко розшифровуються як давньоукраїнські, ні я, ні вони доказів монголо-фінського походження європейських гунів не знайшли. Як і має бути, бо ті гуни – праукраїнці. Втім, у нас багато університетів з історичними факультетами та кілька інститутів історії. Можливо, серед них знайдеться хтось прозрілиший. Тому конкурс залишається в силі по всій Україні. Термін конкурсу – рік з дня опублікування цієї праці. Або спростуйте Пріска (не мене, ні, доведіть,

що його записки – дурниця), або не паплюжте моїх та своїх предків і не спотворюйте нашу історію.

Зважаючи на численні факти, і не лише в записках Пріска, які “професіонали” вперто не хочуть бачити і брати до уваги (не лише історики, але й мовознавці), парадоксальною насправді є думка про азійське походження європейських гунів. Прочитавши та проаналізувавши майже всю доступну мені літературу про них, можу категорично стверджувати, що історія європейських гунів у сучасній науці базується не на фактах та повідомленнях історичних свідків, а на плітках. Чим довше я працюю над темою європейських гунів, тим більше знаходжу прямих чи опосередкованих доказів їхнього давньоукраїнського походження.

В історичній літературі є два описи способу життя “гунів”: Амміана [1;7] та Пріска [2;15;16]. Вони прямо протилежні за змістом. В Амміана це опис справжніх кочовиків, у Пріска – осілого землеробського народу. Кому ми повинні більше вірити, першому чи другому? До того ж, як зазначалося вище, в опис життя кочовиків Амміан вкравив елементи, належні народу осілому. Виходячи з того, що він тих гунів ніколи не бачив, а Пріск кілька тижнів знаходився в їхньому середовищі й побував навіть у столиці, вірити треба останньому. Але офіційні дослідники, описуючи побут гунів, ігнорують саме Пріска й користуються матеріалом Амміана. Ось, наприклад, якими побачив гунів Л.Гумільов: “Гуни жили мисливством та грабунком сусідів, не будували жител, використовували для наконечників стріл замість заліза кістку, не знали спадкової влади та не мали державної організації” [18,с.890].

Якщо повірити Л.Гумільову, то рівень суспільної організації гунів був значно нижчий, ніж кочовиків, для яких мисливство та грабіжництво були допоміжними засобами існування, а основним були їхні отари. Окрім того, у них була спадкова влада і якийсь рівень організації. Якщо гуни були такими примітивними, як їх представляє шанований дослідник кочових азійських племен, то як же вони могли перемагати вишколені, добре організовані і озброєні римські легіони та брати неприступні фортеці? Гатило успадкував владу від дядька й передавав синам – спадковість вочевидь. Керівна верхівка гунів жила в палацах, а простий люд – в селищах і хатинах, про це писав Пріск і це буде цитуватися в наступних розділах. Як бачимо, офіційні історики та неофіційні знавці історії, називаючи гунів, говорять про зовсім різні племена. Ми говоримо про тих, хто підкорив аланів, германців, причорноморські кочові тюркські племена, брав данину з обох римських імперій, робив походи на Персію, приймав візантійські та римські посольства і відправляв свої до них. Хіба все це можливо без державної організації? А кого мають на увазі гунолози-азіати, коли пишуть про своїх гунів? Степові грабіжницькі зграї, які жили за рахунок мисливства та грабунків, звичайно, завжди були, але жодна з них не могла загрожувати жодній державі. Насмілюсь запевнити, що кочових племен у тому вигляді, як їх описує Л.Гумільов, у природі не існувало.

Проблема гунів тісно пов'язана з іншими спірними чи нерозв'язаними проблемами давньої історії та мовознавства, зокрема: зникнення (загасання) Черняхівської культури; дунайська прабатьківщина слав'ян; походження назви

“слав’яни”; розселення дніпрян по Євразії; походження слав’янських народів тощо, отже, певною мірою є ключовою не лише в історії українців, але й в історії слав’янських та інших індоєвропейських народів.

Надалі я тих вчених, які лише з віри та переконань виводять європейських гунів з азійських степів, як і в цьому розділі, буду називати гунологами-азіатами, щоб відрізнити їх від тих дослідників, які оперують фактами й роблять висновки на підставі доказів, а не голосливих заяв.

У середні віки всі вірили в існування відьом і говорили, як багато шкодять вони людям. “Кращі з них”, професіонали, організовували на них полювання, нещасних принижували, піддавали тортурам, топили у воді, спалювали на вогнищах... Згодом виявилось, що ніяких відьом немає. Був час, коли спалювали на вогнищах також тих, хто говорив про обертання Землі. А вона ж таки обертається.

Багаторазові повторювання професіоналами тепер вже нашого часу, що європейські гуни мають монгольське походження (від цього фальшивка не стає правдою) нагадують мені ті середньовічні антивідьомські шабаші. Пройде якийсь час, спаде полуда з очей і виявиться, що король голий, тобто окрім віри, підстав уважати європейських гунів вихідцями з Азії немає. Доказів же їхнього давньоукраїнського походження аж занадто багато.

Ще раз хочу наголосити: щоб спростувати європейське, тобто праукраїнське, походження гунів Пріска, не треба відшукувати нові докази, один-два факти нічого не дадуть, – треба заперечити кілька десятків фактів, що містяться в працях багатьох греко-латинських авторів, від Птолемея до Йордана.

Далі я інколи наводитиму витяги з творів Амміана, Пріска та Йордана, тому дам дуже стислі відомості про них.

Амміан, за походженням грек, народився в Антіохії, приблизні роки його життя 330-390. Добровільно пішов у римську армію, зваблений допитливістю і як шукач пригод. Служив офіцером, бо був знатного роду. У 80-ті роки IV ст. прибуває до Риму й залишається там назавжди. Тут написав “Історію” [7], яка вважається одним з видатних досягнень латинської словесности. В останній, 31-й книзі “Історії”, окрім іншого, описав початок гунських війн [1]. Безумовно, найкраще у нього описані ті місця, де він був, чи ті події, в яких безпосередньо брав участь. Але значну історичну цінність становить також опис подій, які він відтворив в “Історії” з чуток чи оповідей інших (зокрема, гунську війну), бо кращого ми не маємо.

Грек або фракієць Пріск походить з фракійського міста Паніон, що знаходилося на північному березі Мармурового моря. Жив у V ст. Час його народження та смерті невідомі. 448 р. на запрошення високоповажного грека Максиміана брав участь у посольстві як його секретар до знаменитого гунського імператора Гатила. Декілька разів зустрічався з останнім, зокрема двічі – на пирах. Пізніше Пріск виконує важливі державні доручення. Він написав “Риторичні вправи”, листи та “Візантійську історію”. До нашого часу дійшли деякі уривки з його творів, що збереглися головним чином у записках посольств римлян до народів та в записках посольств народів до римлян [2, 15, 16]. Окрім того, деякі уривки з його твору відтворив Йордан у “Гетиці”.

Пріск передає лише те, що сам чув, бачив або знає з достовірних джерел. Значна частина з того, що дійшла до нас від Пріска – це опис посольства Максиміана до гунського князя Гатила 448 р. Як спостережлива людина, він описав напрямок руху посольства, дав прекрасний опис життя та побуту гунів, спосіб їхнього харчування, навів кілька слів з їхньої мови, описав палаци князя та вельмож, зустріч князя, його пири зі співами та скоморохами тощо. Він змальовує події чітко і в подробицях, показує нам картину, в якій поряд з історичною правдою багато драматизму. Пріск – єдиний з авторів, який бачив гунів і говорив з ними. Хочу особливо підкреслити, що в усій розповіді Пріска про гунів немає жодного (!) факту, який міг би свідчити, що вони були кочовиками.

Прочитавши записки Пріска, будь-який неупереджений читач переконається: сторінки його розповіді кричать, волають, що скіфи-унни, яких він так майстерно і яскраво описує — то споконвічні хлібороби з високорозвиненою самотньою культурою та укладом життя, що складалося було тисячоліттями.

Ромейський історик Йордан — ще один автор, праця якого має вирішальне значення для вивчення етнічного походження гунів та правдивого відтворення подій того часу. Народився він у кінці IV або на початку V ст. Родом гот (остгот) або готоалан. Все, що ми знаємо про нього — це дуже скупі натяки в його праці. Його дід Парія був нотарем (щось на зразок секретаря) у відомого аланського провідника Кандака. Останній був управителем Малої Скіфії (Добруджі) та Нижньої Мезії, які алани отримали після перерозподілу земель імперії гунів у 453-454 рр. Сам Йордан деякий час був нотарем у крупного остготського воєводи Гунтігіса Бази, який доводився племінником Кандаку по матері.

Йордан не отримав системної освіти на той час — трівія (граматика, риторика, логіка). У зв'язку з цим стиль його викладу важкий та кострубатий, що відзначають всі дослідники його твору. Хоча знання Йордан здобув самотужки, все ж таки був людиною освіченою та начитаною. Під кінець життя, приблизно в 549-551 рр., написав два твори: хроніку з історії Римської імперії та історію готів ("Про походження та дії готів"), яку пізніше назвали "Getica" [4]. Обидві праці значною мірою є компіляціями й переробками праць інших авторів, але якщо джерела до першої значною мірою збереглися, то до "Getica" втрачені, тому вона має надзвичайну історичну цінність. "Гетика" — це свого роду історичний детектив, який вимагає певних зусиль, знань та нестандартного підходу для розшифрування його змісту. Детективність твору обумовлена значним спотворенням подій, непомірним вихвалянням готів та перебільшенням їхньої ролі і, звісно, приниженням їхніх супротивників, що, врешті-решт, призводить до спотворення всієї історії того часу. І все ж таки при уважному аналізі в праці Йордана можна віднайти багато фактів, які підтверджують висновки з робіт Амміана та Пріска й логічно та несуперечливо вкладаються в концепцію давньоукраїнського походження гунів.

2. Про походження назв гуни

Після виходу першої праці про гунів [1] я попросив направити її на рецензію в Інститут археології. Мені цікаво було знати думку саме опонентів, заперечення положень чи спростування фактів, а також виявити рівень української історичної науки в цьому питанні, бо, наскільки мені відомо, гунським періодом нашої історії займаються німці, москвини, мадяри, американці, ... — і тільки робіт професійних українських істориків я не знайшов, окрім коротких компіляцій з досліджень чужинців. Я отримав рецензію на шести повноформатних сторінках від доктора історичних наук. Прізвища його називати не буду, бо рецензія не опублікована, чоловік старався, а його помилки — то, власне, помилки української історичної науки. Надалі, посилаючись на нього, буду називати його Доктор або Рецензент. Проти рецензії не заперечував інший доктор історичних наук, завідувач відділом Інституту археології. Отже, рецензія є колективною думкою високоповажних науковців. Звичайно, рецензія вкрай негативна, головний її зміст зводиться до закликів не займатися мені, "непрофесіоналу", питанням гунів, але іншого я й не очікував. У наш час із серйозною аргументацією на користь слав'янського походження гунів виступив Г. Василенко, і його праця [23], окрім окремих статей в журналах, вийшла масовим накладом понад 22 тис. примірників. Крити його нічим, тому дипломовані історики його "не помічають", роблять вигляд, що нічого особливого не трапилось, і цим ставлять себе в сміховинне і кумедне становище, бо в науці від правди, як і від себе, не втечеш і не сховаєшся. Залишається фактом, що українські історики бояться проблеми гунів, як чорт ладану. Що ж стосується професіоналізму, то про це ми поговоримо далі (див. Додаток).

Гунологи-азіати виводять походження європейських гунів з монгольських степів на тій підставі, що в II ст. до Н.Х. - II ст. після Н.Х. там кочували туранські орди, яких китайці називали Hsiung-nu, що їхньою мовою означало "нужденні раби". Ще одним "доказом" їхнього азійського походження є немов би потворне зображення їхнього вигляду в працях Амміана та Йордана. На цьому аргументи на користь туранства гунів фактично вичерпуються.

У праці [3] я показав, що Амміан та Йордан, яких з гунами розділяли або тисячі кілометрів (перший), або ті ж тисячі та час у ціле століття (другий), ніколи тих гунів не бачили й зображали не реальних людей, а театральні маски антигероїв у греко-римських виставах. Це тим більше правдоподібно, що, як зазначив М. Грушевський, "перелякана фантазія має великий вплив на характеристику напасників" [24, с.153]. Отже, з усіх "аргументів" залишається лише співзвучність назв. Але ототожнювати народи на цій підставі — справа дуже невдячна, що видно хоча б ось із такої цитати: "Доказом належності гуннів до тюркських племен вважається їхнє ототожнення з т.зв. Ту-кю, як звали стародавні китайці тюрків, що спростовує слов'янську концепцію походження цього народу" [25, с.20]. Тобто через те, що своїх "нужденних рабів" китайці називали ще й ту-кю, вони не можуть бути слав'янами. Як кажуть, в огороді бузина, а в Києві дядько Стрижак, бо хто ж буде заперечувати, що в

монгольських степах праслав'ян і справді ніколи не було. Але до чого тут європейські гуни?

Той же О.Стрижак, розглядаючи походження туранського племені аварів, що прийшло зі сходу і в другій половині VI ст. опинилося на середньому Подунав'ї, наводить надзвичайно близькі назви на крайньому заході Європи: "Та найпарадоксальнішим є те, що й на протилежному (атлантичному) кінці Євразії значно раніше був відомий онім, дуже схожий на східний; ідеться про назву м. Avaricum (тепер Burges у Франції), столиці одного з кельтських племен долини р. Avara (Галлія), звідки, очевидно, й етнонім аварини, поданий Птолемеєм на заході Європейської Сарматії" [25, с.133]. Ну то й що з цього випливає? Та нічого, окрім того, що подібність звучань може завести необережного дослідника на манівці. Щоб більше підсилити цей висновок, попрошу читача знайти щось спільне між народами та племенами, які мали дуже близькі за звучанням назви: готи, гети, хетти, хатти... Не шукайте, не знайдете. Ці народи були віддалені один від одного тисячами кілометрів, часом у тисячі років, різним етнічним походженням і навіть належали вони до різних мовних сімей. А ерудований читач міг би ще й запитати: яких хаттів я маю на увазі, германське плем'я, що сиділо на півночі Європи між Рейном та Ельбою на межі старої та нової доби, чи тих хаттів-неіндоєвропейців (семітів), що перебували в Малій Азії в III тис. до нової доби? Як кажуть, "коментарі зайві".

Одне з північно-європейських племен мало назву *германії*, в кінці I ст. до Н.Х. ця назва перейшла на всі споріднені північноєвропейські племена, пише Тацит [26]. А Геродот повідомляє [27, I.125], що серед перських племен у VI ст. до Н.Х. було плем'я під назвою *германії*. Звісно, що окрім тотожних назв, ці племена нічого спільного між собою не мали.

Як бачимо, навіть самоназви (етноніми) найрізноманітніших племен та народів можуть бути дуже близькими. Що ж стосується племен та народів, які часто ховалися під однією назвою (варвари, скіфи, гуни, готи), то їх ще більше. Вивчивши різноманітні першоджерела, Н.Пігулевська дійшла такого висновку: "Ім'я гунів, яке давалось племенам та ордам, що турбували в кінці IV та V ст. Іран та Візантію, ордам, до того відомим Китаю як хунну, стосувалося різноплеменних та різномовних народів, об'єднаних у випадковій державі, що легко розпадалися" [14, с.49].

Один із царів гунів, який охрестився десь біля 534 р., мав ім'я *Гордій*. У Малали ім'я Гордія-Грод. Воно може бути слав'янським, робить висновок Н.Пігулевська [14, с.87,88]. Тобто конкретно ці гуни, за ім'ям царя – давньоукраїнці, бо дуже сумнівно, щоб тюрські кочовики дозволили якимось слав'янам керувати собою.

З огляду на вищесказане в гунській проблемі треба відокремити народ від назви, і дати відповідь на такі питання:

1. Яке етнічне походження племен, що в кінці IV ст. розгромили аланів, готів і вдерлися в межі Римської імперії?

2. Чому греко-латинські автори назвали їх гунами?

Із праць Амміана [7] (фактів небагато), Йордана [4] (чимало дуже вагомих фактів) та історичного свідка Пріска (фактів дуже багато, і немає жодного, що

свідчив би про туранство гунів) впливає, що гуни IV-V ст. — то праукраїнці. Якщо вжити поетичний вислів, то в усіх трьох роботах греко-латинських авторів свідчень давньоукраїнського походження гунів так багато, "як зірок на небі". Головне, всі ці факти та докази вкладаються у струнку послідовність, і кожен з них підсилює інший.

У першій праці про гунів, оповідаючи про одяг наших пращурів 1,5-тисячної давнини, згадав я й про гуно: "Це одяг теплий і зручний. Тих, хто носив гуні, інші народи могли називати гунами" [1, с.29]. Я зовсім на цьому не наполягав, а кинув так, між іншим, як припущення, до якого не повертався, хоча в принципі питання залишається. Мій же Рецензент схопився за ці слова й пише про "наукову безпідставність виведення тюркської назви племені "гуни" від української діалектної назви верхнього одягу "гуня"..." І спіймався, як карась на наживку. Бо жоден народ, ні в Європі, ні в Азії; ні кочовий, ні сидячий, ні бродячий ніколи не називав себе гунами, тобто назва "гуни" ніколи не була самоназвою, так само як жоден народ не називав себе "варварами". І назва ця зовсім не тюркська. Доктору історичних наук, який досліджує питання давньої історії Русь-України, це треба все ж таки знати.

Слово "гуня" (а звідси, можливо, й "гуни", корінь же один) є давнім індоєвропейським, а не тюркським. В Русь-Україні є досить багато поселень, в основі яких лежить гун-: два села Гунівки в Запорізькій обл. [28, с.133]; три села Гуньки в Полтавській обл.; села Гунька Немирівського району та Гунча колишнього Вороновецького району на Вінничині [29, с.83,84]. О. Стрижак виводить ці назви від слова гуня, "яке дехто з учених вважає кельтським запозиченням у слов'янських мовах... порів. англо-кельтське *gown*-одяг, кімврське *gan*, корнуельське *gun* - каптан..." [29, с.83]. Кельти тюрками ніколи не були, і, знаходячись у Західній та Центральній Європі, ніколи з ними не здибалися. Отже, це слово таки не татарське, а європейське, і це не моя вигадка, а висновки мовознавців. Та є великі сумніви стосовно того, що слово гуня праукраїнці запозичили взагалі в будь-кого, бо воно присутнє в санскриті з майже сучасним українським звучанням - *gupa* [30], тобто в індоєвропейців вживалося за 2 тис. років до Н.Х., можливо, й раніше, коли взагалі дуже проблематично говорити про окреме існування кельтів, германців, праукраїнців та інших племен. Очевидно, витоки цього слова сягають дуже глибокої давнини й говорити, хто у кого його запозичив, безпідставно. У санскриті воно означає "волокно", "мотузка", "нитка", "складова частина чогось", а в нашій мові набуло значення верхнього одягу. За звучанням і за смислом українська "гуня" близька до санскритського (найдавнішого) значення. Яка ж підстава говорити про запозичення з кельтської мови?

Схоже на те, що на берегах Дніпра слово *гуна(я)* вживалося ще до переселення наших далеких родичів у різних напрямках. Звідси одні племена понесли це слово в далеку Індію та Персію, інші – в Західну Європу. Дивуватися треба, що воно виявилось дуже стійким, що за кілька тисяч років, у зовсім різних природньо-кліматичних умовах, при перемішуванні *дніпрян* з племенами інших мовних систем це слово мало змінилося.

Є слова з тією ж основою *gun*, але дещо іншим значенням у мові осетинській

(тобто фактично сармато-аланській), давньоіранській та афганській. В осетинській воно має значення "волосся" і тотожне давньоіранському *gaupa*, персидському *gup* та афганському *gupa* - колір [31, с.18].

Вивчення праць різних авторів переконало мене, що назви племен з основою *гун* чи *хун* мають два походження, які близькі за звучанням, але різні за змістом. Одне з них – східне (персько-афганське), інше – германське. Розглянемо спочатку перше.

В літературі є повідомлення, що кочовики мали розпущене, як у жінок, волосся, й очевидно, вони не дуже дбали за його станом. Л.Гумільов в одній зі своїх праць наводить опис зовнішнього вигляду монголоїдів, як їх побачив Гайшах, перський намісник, коли 627 р. тюрко-хозарське військо приступом брало Дербент. Опис зберіг і передав нащадкам вірменський історик М.Каганкатваці. Це був "потворний, огидний, широколиций без вій натовп, який у подібні жінок з розпущеним волоссям кинувся на них..." [32, с.107]. А відомий китайський мудрець Конфуцій (551-479 рр. до Н.Х.) говорив, що аби не перемога над кочовиками, то "нам, мабуть, довелося б ходити непричесаними" [19, с.61]. Зображення тюркютського легкоозброєного воїна знайшов С.Кисельов 1939 р. при розкопках у Сибіру: "Вершник без головного убору. Його довге волосся розвівається за вітром. Волосся утримує затягнута позаду вузлом зав'язка..." [33, с.69]. Як бачимо, непричесане, патлате волосся кочовиків кидалося в очі і було однією з найхарактерніших їхніх ознак. До того ж вони були брудними, а монголоїди ще й жовтими ("кольоровими"). За цими ознаками перси чи афганці могли називати кочовиків "волосатими" чи "кольоровими", що їхньою мовою звучало *гуни*. Від персів ця загальна назва кочових монголоїдних племен перейшла до греків та латинян.

Візантійців також здивував незвичайний вигляд тюркського племені *аварів*, бо хоча вони були схожі на "інших гунів", але мали довге волосся, яке заплітали в коси. "З цієї нагоди і Іоанн Ефеський говорить про їхнє ім'я – авари, – яке дали їм за волоссям" [14,с.95]. Отже, "в інших гунів", можливо, європейських (наших пращурів), з якими візантійці мали справу незадовго до того, волосся не було довгим.

Є інше походження слова *гуни*, яке не має жодного відношення до кочовиків, але стосується германців та рис наших предків. У германській мові назва народу *хуни* - *гуни* могла бути викликана двома причинами, і вони не суперечать, а підсилюють одна одну.

Будь-хто може подивитися у словник і переконатися, що німецьке *Hune* (хюне чи гюне) – богатир, велетень. За повідомленням німецьких вчених (Мюленгорф, Вреде) це слово виникло задовго до появи історичних гунів і засвідчено в германській та готській мовах (*Hunimund*, *Hunila* тощо) [34, с.140]. Йордан називає остготського короля *Хунуїла* (*Hunuil*), (§79), який народився задовго до появи історичних гунів, короля *Гунімунда* (§§81,247, 250) та вандалського короля *Гунеріха* (§184), який до гунів не мав ніякого відношення. Сам Йордан був нотарем у магістра римської армії *Гунтіґіса Бази*, за походженням, очевидно, алана. А давні автори повідомляють, що наші предки були дужими та високими на зріст: "Вони (склавени та анти – А.К.) дуже високого

зросту й величезної сили" [35, 14]. У ті часи фізична сила часто була вирішальною в суперечках чи зіткненнях і викликала повагу. Не дивно, що наших пращурів германці могли називати Hunen=Гуни=велетні. Про це повідомляє також М.Грушевський із посиланням на німецького дослідника Крека [24, с.142].

У VII-VIII ст. в пониззі річок Ельби та Одера на германців тиснуло плем'я, що мало назву *лутичі* або *вѣлети* (які українські звучання!) [36, с.114]. Навряд чи можна сумніватися, що назви відповідали їхній вдачі та зросту (отже, для германців були *Hunen - Гуни*).

Раніше за Прокопія, в кінці V або на початку VI ст., Захарій Ритор, Хроніка якого на підставі втрачених для нас грецьких творів охоплює події від 436 по 491 роки, писав, що північніше Кавказу, поруч з амазонками, знаходиться народ Ерос, у якого "чоловіки з величезними кінцівками, в яких немає зброї і яких не можуть носити коні через їхні кінцівки" [14, с.166]. Люди з великими кінцівками – те ж саме, що й високого зросту, отже, й великої сили. Прокопій писав про великорослих антів та склавенів, а Захарій – про великорослий народ Ерос, який знаходився десь на тих же теренах. За часів Захарія наш народ антами та склавенами ще не називали, це сталося пізніше. Звідси найвірогідніший висновок, що племена, яких Прокопій називає антами-склавенами, ті ж самі, яких Захарій називає *Ерос*. Якщо зважити, що Хроніка Захарія була написана арабською мовою, то оте *ерос* може бути першою писемною згадкою про народ *росів*.

Є ще одне походження слова *гуни*, яке також не можна скидати з рахунку при встановленні його етимології. В кінці III- на початку II ст. до Н.Х. сармати витіснили скіфів зі степів Північного Причорномор'я. З того часу наша земля, і не лише степи, а вся Південно-Східна Європа, часто германцями, греками та латинянами називалася Сарматією, хоча не вийшла з ужитку й назва Скіфія. За генеалогічною легендою, що її переказав Геродот, сармати утворилися від змішення амазонок із синами скіфів. Окрім того, деякі історико-археологічні матеріали вказують на справді особливе становище жінки в сарматському суспільстві, її войовничу вдачу та участь у боях, що підтверджують знахідки в могилах "амазонок", поряд з предметами жіночого туалету, також зброї, кінських скелетів та зброї. Один з давніх авторів у творі "Опис моря..." писав: "Від... Танаїсу починається Азія, і перший народ її на Понті — сармати, що керується жінками" (цит. за [29, с.153]). Тобто роль жінки в сарматському суспільстві справді була дуже великою, це вочевидь бачили оточуючі їх народи, які й створили міф про народ амазонок. До речі, роль жінки залишилася значною в українців до нашого часу, принаймні на родинному рівні, в минулому вона була значно більшою, а праукраїнці безпосередньо межували з прагерманцями. Сукупність цих фактів породило в германців уявлення про Сарматію як про "країну жінок", Гуналанд чи Гунагард, бо давньогерманською мовою слово "жінка" звучить як "куна" чи "гуна" [10]. Якщо ж сюди додати, що їхні чоловіки були могутніми (*hunen*), одягали гуні, а грошовою одиницею обміну могла бути "куна" (від *куниця*), то картина стає повною. Інакше, як *гунами*, такий народ не можна було й називати. Ця назва виникла принаймні за чотириста років до появи історичних гунів, глибоко вкорінилась у свідомість

германських народів й була такою стійкою, що трималася до середніх віків. Так, наприклад, **лужицьких сербів** деякі середньовічні письменники називали ще **гунами** й **сарматами**, пише О.Стрижак [25, с.175], посилаючись на П.Шафарика та "Большую Энциклопедию" 1903 р. видання. Варто також зазначити, що гунами називали своїх південно-східних сусідів спочатку північно-германські (скандинавські) племена, які безпосередньо з історичними (войовничими) гунами кінця IV-V ст. справи не мали. У зв'язку з цим безглуздим є обґрунтування гунологами-азіатами германської назви слав'ян "гуни" на тій підставі, що слав'яни, мовляв, перетиналися з історичними гунами. А з якими гунами перетиналися праукраїнці, коли історичних гунів не було?

Від германців назва **гуни** через "Географію" Птолемея (середина II ст.) та готів (початок III ст.) перейшла до римлян. Сумніватися у цьому, звичайно, можна, адже нікому не заборонено сумніватися навіть у власному існуванні. Але важливо, що слова з основою "**гун**" є саме індоєвропейськими, а не тюркськими, і багато їх засвідчено в давньогерманських мовах. Очевидно, вони були дуже престижними у той час, тому часто зустрічаються в скандинавських сагах. Андерс Стрінгольм [37] знаходить у сагах і називає такі "гунські" імена: кілька осіб з ім'ям *Гуннар* (с.408,436,544,567,616,617); *Гуннлед* (с.442,613); дівчина *Хільдгунн* (с.552); королева *Гуннхільд* (с.625,690). Сюди також треба віднести Хагні *Гуннарсона* – персонажа "Саги про Ньяле" [38,с.328]. Вихідцю зі Скіфії-України князю Одину (межа старої та нової доби, за 400 років до історичних гунів), якого скандинави оголосили богом, прислуговувала валькірія *Гунна* [37,с.516]. (Валькірії – у скандинавській міфології діви-войовниці, які за велінням бога Одина визначали на полі битви перемогу або смерть, а після бою супроводжували душі героїв у загробний рай, палац бога Одина, і там частували їх). Зважаючи на те, що Один прийшов з країни гунів, ім'я валькірії від назви країни – *Гунна* – навряд чи було випадковим. Але і це ще не все. В Скандинавії подибуємо на місто *Гунвальдсборг* [37, с.676], а у ворожки Торборги "*гунландський* шкіряний пасок зтягував стан..." [37,с.522], тобто, або пасок із землі гунів, або зроблений за гунським зразком. Варто нагадати також германське плем'я бургундів, вихідців з острова Борнхольм (Бургундармхольм), які називалися так ще до появи історичних гунів-завойовників й заснували королівство Бургундія, що стало основою однойменної історичної провінції на сході Франції.

Не позбавлене інтересу і наступне повідомлення А.Стрінгольма про наших пращурів та назву їхньої країни: "Із землею готських племен, що в сагах називається *Reidgotaland*, межували, з одного боку, чудські племена, які обсідали обширну країну, що межувала на північ од Двіни (Західної – А.К.) до Льодовитого океану і від земель на Ботнічній затоці до Уральських гір..., з іншого боку – сармати римських та грецьких письменників, які жили в сучасній Литві, Польщі та південно-західній Московії (тобто, в Русі – А.К.), *венди чи слав'яни середніх віків, тими ж народами, які зустрічаються в стародавніх сагах під ім'ям гуннів і земля яких називається Гуннією (Гуннланд)*" [37,с.265,266] (виділення мос. – А.К.).

Таким чином, стародавні скандинавські саги чітко вказують, що **гуни** – то

народ на південний схід від місця розселення готських племен на півдні Балтицького моря, а точніше – праукраїнці, бо до кінця V ст. включно ніяких слав'ян не було, вони утворилися пізніше внаслідок злиття праукраїнців з населенням захоплених ними земель в V-VIII ст. Фантазії (“припущенню”) Дегіня про азійське та ще й кочове походження гунів Стрінгольм не надавав жодного значення. Скандинавські саги у XVIII ст., коли жив Дегінь, були вже надруковані, і не знати йому про них, як і сучасним історикам, що пишуть або висловлюють свою “авторитетну” думку про гунів, неприпустимо, ненауково, абсурдно і навіть непристойно. Як називали себе наші пращури в той час — невідомо, не виключено, що самоназву мали лише окремі племена, а узагальнюючої назви ще не було. Вона (*слави-славени-слав'яни*) виникла лише в другій половині V ст. (див. “Про походження назви *слав'яни*”). Це не дивно, бо й германці узагальнюючої назви колись не мали, саме слово “германці” кельтського походження. Так кельти називали одне з їхніх племен, згодом ця назва перейшла на інші племена, про що й повідомив нас Тацит: “слово Германія — нове й недавно ввійшло у вжиток, бо ті, що першими переправились через Рейн й прогнали галлів, нині відомі під ім'ям тунгрів, тоді називались германцями... після того, як ця назва вкорінилась, він і сам (північноєвропейський народ - А.К.) почав називати себе германцями” [26,2].

І назва *греки* не є самоназвою, так їх називали римляни. Вона закріпилася за ними по сьогоднішній день. Вони ж називали себе *еллінами*. Досить прочитати “Географію” Геродота: скрізь *елліни* і жодного *грека* [27].

Від персів греки та римляни знали про азійських гунів-кочовиків, можливо, навіть бачили їхні загони серед перського війська та спостерігали спосіб їхнього життя. Коли ж вони почули від германців, що є якісь *Hunen* у Подніпров'ї, то за співзвучностями назв пов'язали їх з азійськими гунами, що для людей зі знаннями та уявленнями того часу цілком закономірно. Це добре видно з повідомлення про європейських гунів Амміана. Сам він їх не бачив, але їхній побут, спосіб життя та вдачу описує так, немов би це були азійські тюрки-кочовики, бо таке він чув про гунів від персів, або бачив їх серед перського війська. Коли ж він описує їхні конкретні дії, спосіб ведення війни, а частково і спосіб життя, про які дізнався від переляканих римських вояків та втікачів, то це вже щось зовсім інше і характеризує швидше землеробський народ, що живе (“кочує”) в горах та лісах. Пізніші історики бездумно й некритично підійшли до повідомлення Амміана і ототожили європейських *Hunen* з середньоазійськими *хунами*. Тут доречно пригадати й українську приповідку: схожа свиня на коня, тільки хвіст не такий.

Досі я говорив про два походження назви племен, близьких за звучанням до нашого слова *гуни*. Обидві вони виводяться з індоєвропейських мов. Виявляється, що слово *гун* (*гуни*) є також у давньокитайській мові. “Гун – термін, що в Давньому Китаї в епоху Інь (XVI-XI ст. до н.д.) позначав далеких предків царюючих правителів-ванів. У наступний період Чжоу (XI-III ст. до н.д.) термін Гун застосовувався для позначення правителів незалежних царств; окрім того, як протягом періоду Чжоу, так і періоду Хань (III ст. до н.д. - III ст. н.д.) він позначав трьох вищих сановників – т.зв. сань гун (три гуни). У феодальному

суспільстві Китаю Гун – вищий титул знатності (з п'яти титулів). Нащадки членів царської родини – ванів, які отримали спадкові володіння, також називалися Гунами” [39].

Тепер наші вчені історики (“професіонали”) можуть виводити європейських гунів не лише від якихось там прикитайських кочовиків сюнг’ну, а від самих китайських імператорів.

Якщо ж без жартів, то і китайське значення слова гун доводить, що використовувати співзвучність назв для ототожнення народів треба з надзвичайною обережністю.

А тепер трохи з іншого боку подивимось на тих, кого греко-римські письменники називали гунами. У IV-V ст. ромеї мали справу з військом гунів, але ніхто, окрім посольства Максиміна, у якому Пріск був секретарем, не бачив народ гунів. Пріск указав терени, де проживав цей народ (за Істром та Дреконом), описав житло, спосіб харчування, побут; оповів нам, що за мовою це були не готи, не унни, не латиняни, а “скіфи”, й назвав кілька слів їхньої мови. У зв’язку з цим можна зробити таке припущення, яке видається не позбавленим достовірності: гунами ромеї називали не народ, а військо наших пращурів. Якщо взяти до уваги, що гунське військо було рухливим та непогамовним, то й справді могло створитися враження про його переміщення як про пересування кочового племені, але ніхто ніколи не повідомляв, бо не бачив, щоб те “плем’я” мало жінок, дітей та отари худоби. Тобто, гуни були не ордою, а військом.Цьому є аналогія в значно пізніших часах. У XVI-XVIII ст. українці мали своє військо, яке називалось козаками; піти у козаки означало піти у військо. Козаки воювали з усіма оточуючими нас народами, й коли вони громили поляків, брали татарські чи турецькі міста-фортеці, ніхто не говорив, що це зробили українці чи руси (таку назву тоді ще часто давали нашому народу), а говорили, що то справа козаків. Але народу “козаки” не існувало! Те ж саме могло бути й з “гунами”, з тією відмінністю, що так називали військо наших пращурів ромеї, а як називали своє військо вони самі, ми не знаємо (можливо, рать). До речі, у тюрків (аварів, хозарів) провідник племені з III ст. називався каганом (звідси величезна кількість прізвищ у сучасних “євреїв” із цією основою, що насправді походять від хозарів, які прийняли юдаїзм). Але жодного разу автори IV-VI ст. не називають так керівників гунів, які в IV-V ст. порядкували в Європі.

Слово “козак” має такі пояснення: від слова “коза”; людина, що має “косу”, тобто чуб на тім’ї (“оселедець”); це тюркське слово, яке означає “вільна людина”. Останнє тлумачення є найдостовірнішим як за звучанням, так особливо і за змістом. Але хіба з цього випливає, що козаки чи українці були тюрками? Так само і з назвою “гуни”. Немає підстав сумніватися у численних фактах, які доводять, що європейські гуни — то праукраїнці.

Пізніше, коли наші пращури оговтались після розпаду імперії Гатила та внутрішніх чвар за владу, які неодмінно мали виникнути, і в VI ст. почали нестримне переселення на Балканський півострів, ромеї побачили в них давніших венедів, яких тепер стали називати антами та склавенами. Назву “гуни” вони перенесли на кочові туранські племена — за місцем знаходження

колишніх “гунів” — так само як готів, праукраїнців та інші надчорноморські племена вони раніше називали скіфами, які зникли за кілька сот років до появи готів та “гунів”. “Та чи інша етнічна назва може не тільки переноситись з одного місця на інше, але й з одного народу на інший, часом ні етнічно, ні антропологічно, ні мовно не споріднений...”, – стисло підвів підсумок подібним явищам О. Стрижак [25, с.4]. Тобто висновок такий, що думка про тураństwo європейських гунів тримається на заявах, голосливих деклараціях, на консерватизмі вчених, але не на фактах та логіці.

3. Скіфія-Україна – батьківщина європейських гунів

Для отожднення гунів з тим чи іншим тогочасним європейським народом певне значення має в'яснення місця їхнього поселення чи перебування. Взагалі кажучи, це питання не є принциповим, аби гуні були кочовиками, адже останні могли здійснювати походи в різних напрямках і постійно змінювати свої стійбища. Прихильники їхнього азійсько-монгольського походження поселяють гунів у Дунайській низовині, уподібнюючи їх до пізніших справжніх вихідців із азійських степів, аварів та мадяр, які швидко пройшли теренами Руси-України й зупинилися в Подунав'ї: “У V ст. Гуні прийшли в Паннонію (тер.сучас.Угорщини). У 445 р. правителем Гунів став Аттила. При ньому гунська держава з центром у Паннонії зайняла величезну територію від Рейну до Волги” [40]. Як бачимо, українські історики вважають, що центром гунів була Паннонія. Насправді Паннонія була не центром, а периферією гунської імперії. Вона була захоплена гунами 377 р., втрачена 427 р., й знову була “подарована” Гатилу десь в кінці 30-х або на початку 40-х років V ст. Правителем гунів Гатило став не 445 р., а 434 р. Все це можна віднайти в працях Пріска та Йордана, але українські історики не спромоглися їх прочитати, тому й спотворюють нашу історію.

Нижче я покажу, що навіть у такому непринциповому питанні, як місця поселення гунів, гунологи-азіати помиляються. Втім, непринциповим воно є лише за умови, що гуні були кочовиками. Землеробські народи мають усталені місця проживання й змінюють їх дуже повільно. Встановлення теренів проживання землеробського народу водночас є певною вказівкою й на сам народ.

448 р. візантійське посольство Максиміна, пройшовши багато сотень кілометрів, врешті-решт опинилося в країні і столиці гунів. Шлях посольства описав його секретар Пріск. Його повідомлення є єдиним свідченням очевидця про їхнє місцезнаходження. Отже, послухаємо Пріска [2]:

“9.1. Коли євнух Хрисафій умовив Едікона вбити Аттила, імператор Феодосій та магістр Марціалій, порадившись між собою, вирішили відправити до Аттила послом Максиміна, а не одного Вігілу. Під виглядом виконання обов'язків перекладача Вігіла отримав доручення робити все, що накаже йому Едікон, а Максимін, який нічого не знав про їхній задум, мав передати лист імператора... імператор писав Аттилу, щоб він не порушував мирного договору нашестям на

римські землі, "а втікачів, понад вже виданих, я відправив до тебе сімнадцять, бо інших немає"...

9.3. Максимін переконливим проханням змусив мене їхати з ним. Ми відправились у дорогу в супроводі варварів й прибули в Сардіку (сучасна Софія; фракійська назва цього міста – Тріадіца – А.К.), що знаходиться від Константинополя на відстані тринадцяти днів дороги для гарного пішохода. Зупинившись тут, ми вирішили, що буде пристойно запросити на обід Едікона та супроводжувачів його варварів. Ми купили у жителів Сардіки баранів та биків, зарізали їх і приготували обід...

9.7. Ми прибули в Наїсс (сучасний Ніш – значний город у Верхній Мезії на річці Нішава, що впадає в Південну Мораву – А.К.) і виявили це місто безлюдним і зруйнованим противником; лише в священних будинках залишалось небагато уражених хворобами жителів. Ми зупинились осторонь річки на чистому місці, бо увесь берег був покритий кістками вбитих на війні...

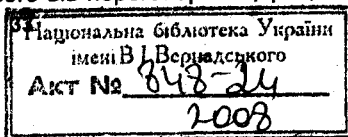
9.8. Переночувавши, ми від меж Наїсса попрямували до Істра і увійшли у вузьку лісисту долину, яка мала багато звин та поворотів. Тут, на світанку, коли ми думали, що йдемо на захід, схід сонця виявився навпроти нас, так що, незнайомі з місцезнаходженням долини, багато наших супутників закричали від здивування, немов би сонце йшло зворотнім шляхом, що було проти природним явищем. Насправді ж, внаслідок звин місцевості, ця частина дороги була повернута на схід. Після важкої дороги ми вийшли до болотистої долини.

9.9. Варвари-перевізники зустріли нас і переправили через річку на човнах однодеревках, які вони роблять самі, зрубуючи дерева й видовбуючи їх. Вони приготувалися не заради нас, а вже раніше перевезли багато варварів, які зустрічалися нам по дорозі, бо Аттила хотів перейти в римську землю немов би для полювання. Насправді це було приготуванням до війни під тим приводом, що не всі втікачі були йому видані.

9.10. Переправившись через Істр і пройшовши з варварами близько сімдесяти стадій (приблизно 12 км – А.К.), ми змушені були чекати на рівнині, поки Едікон не повідомив Аттила про наше прибуття. Разом з нами зупинились й супроводжувачі нас варвари. В сутінках, коли ми сиділи за вечерею, почувся тупіт коней, що наближався до нас. Це прибули два скіфи з наказом відправитися до Аттила. Ми запропонували їм повечеряти з нами. Вони зійшли з коней, із задоволенням почастилися, а наступного дня показували нам дорогу.

9.11. Коли ми о дев'ятій годині дня (третья година полудня за нашим часом – А.К.) прибули до наметів Аттила, яких у нього було дуже багато, і хотіли поставити наші намети на пагорбі, варвари, що тут трапились, не дозволили нам цього, бо намет самого Аттила стояв у низині. Тоді ми зупинилися там, де показали нам скіфи...

9.15. ...Вігіла не знав, що вже був зраджений Едіконом. Або Едікон обманув римлян обіцянкою замаху на Аттила, або злякався, щоб Орест не довів до відома Аттила те, що він сказав нам у Сардіці після пиру (коли він звинуватив Едікона в тому, що той таємно від нього вів переговори з царем та євнухом).

Едікон розкрив Аттилу складену проти нього змову та розповів про кількість золота, яке мало прибути на цю справу від римлян, а також виявив і мету нашого посольства...

9.20. ...Аттила запросив нас через Скотта. І ось ми з'явилися до його намету, що охоронявся довкола натовпом варварів. Отримавши дозвіл увійти, ми побачили Аттилу, що сидів у дерев'яному кріслі. Ми стали трохи віддалік трону; Максимін, наблизившись, вітав варвара, передав йому лист імператора і сказав, що імператор бажає доброго здоров'я йому та його оточуючим.

9.21. Аттила відповів: "Нехай з римлянами буде те, чого вони мені бажають". Потім він раптом звернувся до Вігіли, обзиваючи його безсоромною твариною й запитуючи, чого ради він вирішив з'явитися до нього, знаючи, що при укладанні миру між ним та Анатолієм було постановлено, щоб до нього не з'являлися послы, перш ніж всі втікачі не будуть видані уннам (Анатолій Флавій – відомий державний діяч Східної Римської імперії, двічі очолював посольства до Гатила – А.К.). Коли ж Вігіла відповів, що у римлян немає втікачів із скіфського народу, бо всі колишні були вже видані, Аттила ще більше розсердився і, обсипаючи його лайками, викрикнув, що він посадив би його на палю і віддав на поїдання хижим птахам, аби не було порушенням посольського статуту таке покарання за безсоромність та зухвалість його слів...

9.22. ...він наказав Вігілі відійти з його землі без будь-якого зволікання... Наказавши Максиміну зачекати, щоб через нього відповісти імператору на його листи, він зажадав дари, які ми й видали.

9.25. ...з'явився Едікон, відвів Вігілу в бік від нашого товариства й прикинувся, немов би насправді хоче виконати дану римлянам обіцянку (вчинити замах на Гатила – А.К.). Він попросив Вігіла привезти золото для роздачі тим людям, які разом з ним виконають задуману справу, і пішов...

9.26. ...Що стосується посольства, то під приводом відповіді, яка буде дана нам, його наміром було змусити нас чекати Онигісія, щоб він міг отримати подарунки, які ми хотіли йому дати від себе і які прислав імператор..." (Онигісій – найближча до Гатили особа серед гунів, щось на зразок сучасного прем'єр-міністра – А.К.).

На цьому закінчується перша частина подорожі посольства Максиміна. З усієї розповіді Пріска видно, що воно рухалось на зустріч з імператором Гатилом і прибуло у його військову ставку, яка була на відстані сімдесяти стадій (12 км) від переправи через Істр. Гатило планував війну з ромеями (яка не відбулася) або робив вигляд, що буде воювати, щоб тримати їх у напрузі й домогатися виконання всіх своїх забаганок. Очевидно, військова ставка була на теренах, які гуни добре контролювали, але ця земля не була власне Скіфією і батьківщиною гунів. Про це ми дізнаємося з опису Пріском шляху візантійського посольства під проводом Анатолія та Нома 449 р.: "Анатолій та Ном із супутниками переправились через Істр, доїхали до річки Дренгона і вступили у Скіфію. Гатило, із поваги до них, зустрів їх у цій місцевості, щоб не зморювати їх довгою дорогою" [2.13.1]. Раніше річку Дрекон (очевидно, та ж, що й Дренгон) перетнуло посольство Максиміна, направляючись з Гатилом у країну гунів, про що буде далі.

Свого часу мала місце широка дискусія, в якому напрямку рухалося візантійське посольство від розташованого на річці Морава міста Наїсс: уздовж Морави на північ до Белграда, чи на північний схід в район сучасного міста Відина. Для гунологів-азіатів це питання є принциповим, бо вони заздалегідь вважають гунів кочовиками і розташовують їхні кочів'я в Тиссо-Дунайській низовині.

До повідомлення Пріска про шлях візантійського посольства від Наїсса до військової ставки Гатила за Істром Г.Дестуніс дає такий коментар: "Дорога із Наїсса до місцезнаходження Гатила лежала не на північний захід, як стверджує А.Т'єррі (т.1. с.78) (А.Т'єррі – відомий французький історик XIX ст. – А.К.), а на північний схід, як справедливо зауважує Венелін. Випишемо й розглянемо його докази: "... від Нісси вони (посольство) взяли направо, тобто на північний схід через Нісські гори по найближчій дорозі до Дунаю (Істра), через який переправились в Малу теперішню Волощину". Напрямок шляху візантійської місії позначено ним правильно, у зв'язку з чим ми й наведемо його головні докази з нашими доповненнями. Перший доказ: "вони не довго були в дорозі від Нісси до Дунаю, що не могло бути, аби вони їхали прямо до Белграда". Зауваження Венеліна справедливе. Справді, тільки-но вони вийшли з Нісського округу, як їхня дорога, за словами Пріска, стала надзвичайно звивистою: це, очевидно, та місцевість, яка на карті Кіперта має назву Вратанниця-планина. Там зустріли вони ранок. Пройшовши цей лабіринт, вийшли вони, звичайно, в ту багисту долину, яка передує Відину. Між Наїссом та Відином (на Дунаї), вважається, є 96 км; від границі тодішнього Нісського округу ще менше; тому нескладно було посольство, яке їхало верхи, зробити цей перехід за дві доби. Другий доказ Венеліна: "якби їхали від Нісси прямо на північ, то Пріск би згадав про річку Мораву, з якою повинні були часто зустрічатись". Ми додамо, що цю дорогу місія навряд чи могла пройти за дві доби".

Докази Венеліна, які спираються на повідомлення Пріска, були прогресом на той час, коли вважалось, що з Наїсса посольство пішло на північний захід, тобто до Белграда. Але ще раз підкреслю: куди б не направлялося посольство від Наїсса, воно прямувало у військову ставку Гатила, а не в країну чи столицю гунів. А військова ставка та столиця, погодьтеся, різні речі. Як ми бачили з повідомлення Пріска, щоб повністю викрити спробу замаху на своє життя, Гатило відправив Вігіла в Константинополь, а посольство Максиміна затримав і змусив їхати у свою далеку столицю. Аби після зустрічі з Гатилем посольство повернулося в Константинополь, то ми так би ніколи й не дізнались, де знаходилась країна гунів й швидше за все вважали б їх справжніми туранцями, бо втратили б багато доказів. На наше щастя, так не сталося, й посольство змушене було рухатися за імператором у країну гунів. Це був другий відтинок шляху посольства, набагато довший, ніж перший, і ніяк з ним не пов'язаний. Зважаючи на важливість напрямку цього руху для встановлення місцезнаходження країни гунів, прослідуюємо за ним разом з Пріском [2]:

"9.28. Коли Вігіла вирушив у дорогу, ми залишились на місці один день після його від'їзду, а наступного дня відправились за Аттилом у північну частину

його країни. Проїхавши деяку відстань разом з варваром, ми звернули на іншу дорогу за наказом наших провідників-скіфів, які пояснили, що Аттила хотів заїхати в одне село, де він мав намір одружитися з дочкою Ескама. Хоча він вже мав багато дружин, але хотів ще взяти і цю за скіфським звичаєм.

9.29. Звідти ми продовжили подорож рівною дорогою, яка проходила долиною, і зустріли судохідні річки, з яких найбільшими після Істра були Дрекон (Δρηκων), Тігас (Τιγας) та Тіфекас (Τιφεκας). Ми переправились через них на човнах-однодеревках, що використовуються прибережними жителями, а інші річки перепливали на плотях, які варвари возять з собою на возах для використання в місцях, покритих розливами.

9.30. В поселеннях нам доставляли харчові продукти, причому замість пшениці просо, а замість вина — так званий по-туземному медос; супроводжуючі слуги також отримували просо та напій, що виготовлявся з ячменю. Варвари називають його “камос” (καμος).

9.31. Зробивши довгий перехід, під вечір розташувались ми на нічліг біля одного озера з придатною для пиття водою, якою користувалися жителі найближчого селища. Раптом піднялася жаклива буря з вихором, громом, частими блискавками та проливним дощем. Вона не лише перекинула наш намет, але й покотила все наше манаття у воду озера. Перелякани розбурханою стихією та всім, що трапилось, ми облишили це місце і в сутінках, під дощем, загубили один одного, бо кожний обрав ту дорогу, яку вважав для себе найзручнішою. Діставшись до хатин селища, — бо виявилось, що всі ми рухались різними шляхами в одному напрямку, — ми зібрались разом і з криком стали відшукувати товаришів, що відстали.

9.32. Скіфи вибігли на шум і запалили смолоскипи з очерету, який вони використовують як горючий матеріал, освітили місцевість і запитували, чому ми кричимо. Коли супроводжуючі нас варвари сказали, що ми злякались бурі, вони покликали нас до себе, виявили гостинність і обігріли, запаливши багаторочерету. Жінка, що керувала у селищі, виявилась однією із дружин Вледи й прислала нам їстівні припаси та красивих жінок для товариства, згідно зі скіфським звичаєм гостинності. Цих жінок ми пригостили запропонованою нам стравою, але від стосунків з ними відмовились і провели ніч у хатинках.

9.34. Після семиденного переходу ми зупинились в одному селищі за наказом супроводжуючих нас скіфів. Аттила повинен був заїхати в нього по дорозі, і нам треба було їхати позаду нього. Тут ми зустрілися з людьми від західних римлян, що також прибули як посли до Аттила...

9.38. Ми зійшлися з ними по дорозі й вичекали, щоб Аттила проїхав уперед, після чого пішли за ним з усією його свитою. Переправившись через деякі річки, ми приїхали у величезне поселення, в якому знаходились хори Аттила” (виділення скрізь моє – А.К.).

За цією інформацією нам тепер треба встановити, в якому ж напрямку рухалось посольство Максимиана. Для цього є кілька опорних точок: три названі Пріском незнайомі річки; річка Істр; країна Скіфія; подорож рівною долиною; продукти харчування, які свідчать про іншу ніж на Балканах чи в Подунав'ї,

кліматичну зону.

Прихильники татарського походження гунів (а на підтвердження цієї гіпотези Пріск не дає жодного доказу) вважають, що столиця Гатила була десь в Угорщині, отже, від Відина на Дунаї посольство мусило б рухатись на захід та північний захід. Але Пріск писав, що посольство рухалось "в північну частину країни", тобто це був не напрямок руху якогось певного дня, а загальний напрямок руху. До того ж для греків землі у північно-східному напрямку із суворішим, ніж на Балканах чи у Західній Європі кліматом, також були північними.

Із трьох названих Пріском незнайомих річок гунологи-азіати першу не можуть зіставити з жодною річкою, другу та третю ототожнюють з Тиссою та Тимішем, при цьому вони виходять не з положень мовознавства, хоча деякі німецькі дослідники були в цьому великими мастаками, а лише зі своєї "концепції". До того ж, якщо рухатися від Відина, то Тиссі передує Тиміш, тому в Пріска мусив би бути такий порядок річок: "Тіфекас, Тігас". Окрім того, між Відином та Тимішем немає великої судноплавної річки (Дрекон). Аби посольство на першому відрізку шляху, до зустрічі з Гатилом, дійшло до Белграда і рухалось далі з ним від Дунаю до Тисси (як побачимо далі, це неможливо, Пріск ніде не згадує про Дунай, а пише про Істр), тобто, із заходу на північний схід в Тиссо-Дунайській низовині, то між Дунаєм та Тиссою також немає великої річки (Дрекон). Тобто між Дунаєм та Відином-Тимішем, окрім Тисси, немає великої судноплавної річки, яка могла б вразити увагу Пріска.

Назву річки Дрекон можна вивести з сучасної назви річки Арджеш. Остання складається з двох частин: Ар-джеш. Перший корінь утворений від утинання давньо-індоевропейського слова *вар*, *варі* – кипляча або бурхлива вода (див. слово *вар* у розділі "Мова гунів"). Друга частина походить від слова *дрег*: *дрег* (*дрек*) - *дреш* - *джеш* [23]. Таким чином, первісною назвою річки Арджеш було *вар* (річка) *Дрег* (Дрекон). Вона та її притоки набирають силу в Південних Карпатах, тому може бути бурхливою, що виправдовує назву *вар*.

Тігас – це Тірас (Дністер); грецькі букви γ (гама) та ρ (ро) схожі в написанні, тому переписувач міг легко помилитись. Третя (Тіфекас) поки що не ототожнюється із жодною річкою. Я ж думаю, що це спотворене написання річки Гіпаніс (Γίπανις) – сучасний Буг. Цю річку Пріск називає після Тірасу, а окрім Буга-Гіпаніса іншої великої річки до Дніпра в тій місцевості немає. У своїй нижній течії Буг і тепер судноплавний, у той час він був повноводніший. Його живлення значною мірою залежить від опадів. Можливо, коли візантійське посольство переправлялося через Буг навіть у середній течії, у верхній частині його басейну випали великі дощі, річка стала багатоводною й вразила Пріска. Таким чином, напрямок посольства Максиміна по згаданих Пріском повноводних річках цілком визначений – із заходу на схід та північний схід, у бік Дніпра. Але це не єдиний доказ того, що посольство рухалось у Русь-Україну.

Описуючи напрямок руху наступного посольства, Пріск повідомляє, що воно, переправившись через Істр, дійшло до річки Дренгона і вступило у Скіфію [2,13.1]. Немає жодного сумніву, що тут мова йде про географічні межі Скіфії.

Землі західніше Карпат, а тим більше Паннонія та Тиссо-Дунайська низовина, Скіфією ніколи не називались, вона починалася за Істром (південна межа) та Дреконом (західна межа). Це дає можливість уточнити місцезнаходження Дрекона та ототожнити його назву з назвою однієї з відомих на той час річок.

Пріск жодного разу не обмовився, що посольство рухалось у Паннонію або на терени сучасної Угорщини, але говорив про Скіфію. Скіфські землі – це простори від Істра (Пріск уточнює – від Дрекона) на схід та північний схід аж до Волги та Північного Кавказу. Окрім того, він писав про Істр, а на теренах Паннонії на той час Дунай називали Данувієм, про який він також не згадував. Після V-VI ст. Данувій та Істр – дві назви однієї річки, але до того часу найчастіше кожна з назв стосувалася до Дунаю в певному місці: Істр – у нижній течії, Данувій – у середній та верхній. Пріск, як високопоставлений державний службовець й дуже обізнаний письменник, про що свідчить його твір та його життя, добре знав межі Скіфії й не міг писати щось відмінне від того, що писав Геродот, безперечний авторитет не лише для нас, але ще більше для нього. Тому його розповідь не могла розходитись з повідомленням Геродота: “Від Істра починається прадавня Скіфія” [27,IV,48]; “Перейшовши крізь всю Європу, Істр нарешті входить у межі Скіфії” [27,IV,49]. Те місце, звідки Дунай називали Істром, досить умовне, але все ж таки варто внести певну ясність. Це має пряме відношення до нашої теми, бо землі Скіфії починалися “за Істром”. Питання ґрунтовно вивчала О.Скржинська [4,ком.76], висновками з її праці я й користуюсь.

“В уявленні Йордана Дунай називався Істром, починаючи приблизно з території, де в нього зліва впадає Тиса, а справа — Сава”. Але в такому разі правобережжя Тиси не відноситься до земель Скіфії, бо це було б “за Данувієм”, отже йдучи “у Скіфію”, посольство не могло переходити Тису, а відтак її немає в переліку трьох великих річок, що їх згадують Пріск та Йордан. Йордан жив у середині VI ст., а інші, давніші автори назву Істр відносять до Дунаю значно нижче за течією. О.Скржинська далі пише:

“Про дві назви Дунаю стосовно верхньої та нижньої течії писали всі найвідоміші географи античності. У Страбона... ґрунтовно повідомляється, що “частину річки, яка знаходиться вгорі, від джерел до порогів, називали Данувієм”. Під порогами чи водоспадами, “катарактами”, найімовірніше мали на увазі тіщини Трансільванських Альп, що підступали до русла Дунаю, в яких річка, звужена горами, проходить спочатку так звані “Клісури” (clausura — запирання, замикання), а потім “Залізні ворота” поблизу міста Турну — Северина (у сучасній південно-західній Румунії — А.К.). Ширина Дунаю в Клісурах зменшується до 112 м. Тут був свого роду перерив річки; на правому березі була вирубана в скелі римська дорога часів дакійського походу імператора Траяна в 103 р. після Н.Х. Страбон пише, що до Клісур та Залізних воріт Дунай називався Данувієм, — так називали його даки. “Частина ж річки, що знаходилася нижче за течією, до Понта включно, у гетів називається Істром”. При цьому, зауважує Страбон, “даки одномовні з гетами”...”

За Птолемеем, Істр починається біля міста Аксіуполя, на правому березі

нижнього Дунаю, там, де річка повертає різко на північ, відділяючи Добруджу із західного боку”.

Підсумовуючи сказане, можемо зробити такий найімовірніший висновок — Істром місцеві гето-дакійські племена називали Дунай нижче від природнього рубежа — Залізних воріт, а Данувієм — вище від них. Від гето-дакійців ці назви перейшли до греків та римлян. Західна Скіфія у вужчому значенні, тобто там, де могли випасати свої отари кочовики (сколоти, сармати, алани) знаходилась в придунайській долині, з півдня обмежувалась Істром, а з півночі — Південними Карпатами. В ширшому значенні Скіфія — все, що на схід від умовної лінії “Залізні ворота — північ”. Центром Великої Скіфії була Русь-Україна. Десь тут, на правобережжі Дніпра, не доступна ні для римлян, ні для германців, знаходилась столиця князя Гатила.

Геродот називає п'ять менших річок, що течуть через Скіфію й впадають в Істр, збільшуючи його живлення: Пората (Прут), Тіарат (Олт), Арар (Яломица), Напаріс (Серет) та Ордесс (Арджеш), причому три останні течуть між Поратою та Тіарантом. Про ці річки Геродот чув від скіфів та греків, тому, очевидно, й записав їх без будь-якого ладу. Для нас же цікаво, що найзахіднішою з них є Тіарат-Олт, наступна за ним на схід — Арджеш, який знаходиться від Олта всього лише на відстані 150 км. Очевидно, за часів Геродота (V ст. до Н.Х.) до земель Скіфії входила низовина між Істром та Південними Карпатами аж до “Залізних воріт”, де Дунай пробивається через гори. За часів Пріска, майже через 1000 років після Геродота, західні землі Скіфії могли зменшитись до Арджеша. У будь-якому разі Дрекон - Арджеш — одна з найзахідніших річок, що течуть землями Скіфії.

Багато пізніших письменників, зокрема, Страбон, Помпоній Мела, Пліній Старший, Птолемей, твори яких Пріск напевно знав і читав, також Істром називали Дунай саме в нижній течії, в приморській смузі Гетії. Десь тут, недалеко від гирла Істра, знаходиться Дрекон й починається Скіфія. Звідси випливає, що Дрекон — це Арджеш, який впадає в Істр у нижній течії, а посольство рухалося на схід, в Русь-Україну.

Є й інші непрямі свідчення, що посольство Максиміна потрапило в Русь-Україну. Продукти харчування та напої, отже, й вирощувані на тій землі злаки та система господарювання, куди прийшло посольство, змінилися. Це означає, що чужинці потрапили в іншу кліматичну зону. Аби посольство після переправи через Істр біля Відина йшло в середнє Подунав'є, то воно залишилося б в тій самій природньо-кліматичній зоні й продукти харчування були б тими самими.

Як пишуть багаточисельні дослідники черняхівської культури антів, у той час головними злаками наших предків були просо та ячмінь. Та й виноград у нас росте гірше (а в той час можливо і не ріс), ніж у Валахії та Паннонії. Що вирощувало, виготовляло та споживало місцеве населення, те видавалося і для харчування посольству: замість пшениці — просо (можливо, обдзерте просопшоно), а замість вина — мед, тобто медовуху, яка довгий час була мало не національним нашим напоєм. Не знаючи, як перекласти слово “мед” (у значенні напою: згадаймо слова пісні: “мед, пиво пили”) на грецьку мову, Пріск

надає йому грецького звучання “медос”. Це слово, яке у нас позначає також солодкий продукт бджільництва, в багатьох індоєвропейських мовах має подібне звучання: в готській *milip*, в латинській *mel*. Але греком Пріском воно живе у формі, яка має саме слав’янське звучання, що не змінилося до сьогоднішнього дня. Слугам замість вина видавали простіший, але таки ж хмільний напій – камос (пиво).

До Пріскового слова “медос” В.Латишев робить таке зауваження: “Цей факт повинен бути вказівкою на те, що в числі гунських (очевидно, тюркських – А.К.), без сумніву, були і слав’янські племена”. Але який факт є вказівкою, що там були тюркські племена? Я не знайшов жодного, окрім того, що анти (вибачте скіфи-гуни) в намаганні підкорити ганяли їх по всій Припонтиді.

Дослідник гунського питання Тарас Дишкант з Чернівців знаходить можливим ототожнити озеро, де раптовий порив вітру розкидав намети та майно посольства, з озером Ялпуг на південному заході Одеської області. Ось його міркування, які видаються досить правдоподібними: “Це тільки на перший погляд здається, що може існувати безліч доріг (раціональних) у степовій місцевості. Наприклад, від переправи на Нижньому Пруті до переправи на Нижньому Дністрі веде єдина дорога, яка проходила біля верхів’я озера Ялпуг... є кілька моментів, які нашоухують на думку, що пригода з посольством трапилась у верхів’ї цього озера... Кілька років тому автор, вивчаючи іншу історичну подію, побував у цих місцях, в районі теперішнього міста Болграда. І тепер місто розташоване на верхній терасі озера, а не на березі. Щоб із міста потрапити на берег озера, потрібно крутим схилом спускатися 15-25 хвилин. Сам схил порізаний ярами з глинистими стежками. Тому члени посольства вночі під дощем почали підніматися наверх до скіфського поселення – вони легко розгубилися. Схоже на те, що у скіфському селищі вітер був значно слабшим, аніж на березі озера. Це пов’язано з тим, що озеро Ялпуг дуже видовжене з півночі на південь, близько 40 км, з високими берегами-терасами, і вітер, потрапляючи у цей своєрідний коридор – аеродинамічну трубу, набуває чималої сили. А ще весняні впливи не сприяють безпосередньому заселенню берегів озера. Третій момент такий, що Пріск повідомляє про питну воду в озері, якою користувалися скіфи. Місцеві жителі по воду ходили до озера, що цілком відповідає ландшафтно-кліматичній ситуації цієї місцевості – напівпосушливий степ Буджак. Якщо взяти будь-яке озеро в Угорщині, то сумнівно, щоби місцеві жителі користувалися водою з озера, коли там широко розвинута річкова мережа, і клімат не такий, як біля озера Ялпуг” [41].

Пріск не подає відстані, що проходило посольство, але інколи вимірює його днями переходів. Якщо прийняти, що в той час за день переходу посольство робило 30-40 км, то семиденний перехід становить приблизно 250 км, і це вже після того, як воно доїхало до названих Пріском трьох великих річок, тому він їх і назвав; переплигло через них, а потім їхало ще невідомо скільки. Загальна довжина дороги, яку пройшло посольство після переправи через Істр біля Відина, не може бути меншою 1000 км, а можливо сягає 1,5 тис.км. Про яку столицю в Угорщині тоді може йти мова, як це уявляють гунологи-азіати, коли

від Відина до найпівнічнішого кордону Угорщини не більше 600 км, а від Белграда – ще менше? Нарешті, досить подивитися на фізичну карту Румунії, щоб переконатися: дорога на захід північніше Дунаю до Тисси лежить через Південні Карпати, а на схід – рівною долиною, що й відмітив Пріск. Про дорогу ж у горах він не повідомляв.

Від ставки біля Істра Гатило направився у свою столицю, тією ж дорогою за ним їхало візантійське посольство. Римське посольство також прямувало в столицю гунів. Аби вона була в Угорщині, то до столиці вони під'їжджали б з різних боків: римське – із заходу, а візантійське – з південного сходу, отже, посольства рухалися б назустріч один одному й зустрілися б лише в столиці. Але після зустрічі вони значну відстань проїхали разом, бо перетнули кілька річок, які поруч не течуть. Це можливо у випадку, коли римське посольство їхало на схід, а візантійське – на північний схід. Отже, беручи до уваги повідомлення Пріска, можемо зробити такі висновки стосовно столиці Гатила: розташована в іншій природньо-кліматичній зоні, ніж Валахія чи середнє Подунав'є; знаходилась на відстані приблизно 1200 км від Відина в напрямку на північний схід десь у степу південніше Києва, бо далі Пріск пише, що "у варварів, які населяють цю землю, немає ні каміння, ні дерев".

Центр гунів не міг бути в Угорщині й з інших, політичних та господарчих міркувань, а саме: вважати, що гуни, коли б вони справді були кочовиками, помандрували прямо в Угорщину й залишили ідеальні для кочування Південно-українські степи, без особливої на те підстави, несерйозно. Адже в Причорномор'ї було достатньо харчу для коней та худоби, вони були ні для кого недосяжні, але самі могли робити походи на схід та на захід, як це робили скоти за тисячу років до них, і як це насправді робили вони самі. Отже, перше, ніж поселяти гунів в Угорщині, треба пояснити, що змусило їх полишити причорноморські степи.

Важлива інформація міститься у повідомленні Пріска, що столиця Гатила, де знаходився найкращий його палац, не була укріпленою. Напевно там були якісь багатства, можливо, і державна скарбниця. І все це не мало зовнішніх охоронних споруд (стін, ровів тощо)! Єдине розумне цьому пояснення, окрім того, що анти-черняхівці ("гуни") мали величезну силу – тодішні або можливі вороги імперії знаходились дуже далеко. Аби столиця була в Східній Угорщині, як вважає Г.Дестуніс та багато інших дослідників, розташованій в неспокійному районі бойових дій і сутичок римлян, готів, германців, аланів та й самих скіфів-гунів, то вона неодмінно мусила бути фортецею, та ще й потужною. Але вона була не фортецею, а поселенням, і це повідомлення Пріска підтверджується висновками археологів: деякі черняхівські селища були великі за розмірами й не мали захисту у вигляді додаткових споруд навколо них.

У записках Пріска є ще одне місце, яке свідчить, що країна гунів була не в середньому Подунав'ї, а значно ближче до Кавказу. Ромул, посол Західно-Римської імперії, розповідаючи про похід гунів у Персію, зауважив: "...якщо Аттила захоче піти війною на Мідію (історична область у півн.-зах. частині Іранського нагір'я – А.К.), то це не буде для нього важко і дорога не буде довгою..." [2,9.63]. (Виділення моє – А.К.). Від Паннонії, куди гунолози-азіати

переносять центр держави Гатила, до Мідії долиною Дунаю, південно-українськими степами та Кавказькими перевалами приблизно 4 тис.км. Найкраще споряджене військо йтиме туди не менше 4 місяців. Це дуже важка і довга дорога. Військо, яке її подолає, буде вкрай виснажене й втратить боєздатність. Навіть мрії про такий похід треба облишити. Але Ромул не був брехуном. Якщо за відправну точку походу взяти пониззя Сіверського Дінця, то шлях скорочується вдвічі. 2 тис.км. – також дуже довга дорога, але на такі відстані у той час війська перекидалися. Отже, і з точки зору можливості походу в Мідію, про який говорив Ромул, центр гунів мав бути в Подніпров'ї, а не в Подунав'ї. До речі, авари та мадяри, які оселилися в Середньому Подунав'ї відповідно в VI та X ст., грабіжницькі походи більше, як на 500-800 км, не робили. Те ж саме можна сказати про кримських татарів. Звідки гунолози-азіати взяли, що візантійське посольство прямувало в Угорщину – одним їм відомо. На підтвердження цього немає жодного факту. Я ж так думаю, що німці здогадувались про справжній напрямок руху посольства, але внаслідок своєї неприхильності до слав'ян заплутали це питання, слав'янські ж вчені сліпо їм повірили.

4. Мова гунів

Мова є наслідком багатотисячолітнього розвитку народу. Вона створена народом і відображає його історію, звичаї, вдачу та спосіб життя. В той же час вона має зворотній зв'язок з народом, бо є вчителем наступних поколінь.

У процесі розвитку та становлення мова залежала від способу життя людей, а останнє – від умов, у яких вони знаходилися. Не доводиться сумніватися, що вдача племен сприятливішої для життя помірної зони відрізнятиметься від вдачі та мови поселенців голодної пустелі або непрохідних лісів та багнищ. Останні, хоча б заради виживання, неодмінно повинні виявляти агресивність та пов'язану з нею жорстокість, що буде відображено в мові, її ритмічності та мелодійності. Народ, який тривалий час жив і визрівав у суворих умовах, має мову грубу і лайливу. Ці якості закріплені генетично, бо розвивалися й біологічно закладалися сотнями поколінь.

Мова ж народів лагідних, доброзичливих та гостинних, – а це найчастіше характеризує народи помірної зони – буде мовою поезії та романтиків.

Вирішення питання про мову, якою говорив невідомий народ, одночасно є відповіддю про його походження. Говорячи про належність племен до тієї чи іншої раси, ми повинні використовувати лінгвістичні дані, зазначає Л.Нідерле [36, с.131], але ніде ніхто на цій підставі не довів, що європейські гуні були монголами.

Свідчення секретаря візантійського посольства Пріска про мову гунів.

Хоча в працях Амміана [1], Пріска [2] та Йордана [4] є величезна кількість фактів, що свідчать про давньоукраїнське походження гунів, все ж таки найважливішою етнічною ознакою є мова, якою вони говорили, та їхні імена. Несподівано виявилось, що за працею Пріска можна встановити мову, якою говорив Гатило ("Аттила").

В 44-му розділі 9-го уривку Пріск пише: “Становлячи різноплемінну суміш, скіфи, окрім своєї власної варварської мови, легко вивчають також уннську, або готську, або авсонську (латинську — А.К.), якщо у кого-небудь з них є справи з римлянами; але мало хто з них говорить по еллінському, окрім полонених...” [2]. Назвавши мови народів, що творили історію у тодішній Європі, Пріск фактично назвав і народи: римляни (латиняни), готи, греки, унни (тобто, туранські кочові припонтійські племена) та “скіфи”, які неодноразово, як свідчить Пріск, намагалися підкорити племена уннів. Скіфи, хоч і становлять різноплемінну суміш, говорять своєю власною мовою. Вона протиставляється всім іншим мовам, зокрема й уннській. Очевидно, окрім корінного праукраїнського племені, до “різнноплемінної суміші” входили вже українізовані племена сарматів, бастарнів, кельтів, фракійців тощо, які у той час (середина V ст.) жили на теренах Руси-України та прилеглих землях, але ще певною мірою трималися своїх звичаїв та традицій. Якою ж мовою говорив Гатило? Відповідь дає інше місце в повідомленні Пріска.

Гатило влаштував пир. Після різноманітних страв та напоїв почалася розважальна програма, щось на зразок сучасного концерту. Далі Пріск пише: “Після цього увійшов маврусієць Зеркон. Едікон переконав його прийхати до Гатила, щоб за його посередництвом отримати назад свою дружину, котру він взяв у варварській землі, знаходячись у тісній дружбі з Вледом (братом Гатила, —А.К.). Він залишив її в Скіфії, коли Гатило послав його до Аеція як дарунок. Але він обманувся у цих сподіваннях, бо Гатило розсердився на нього за те, що він повернувся в його землю. На цей раз він прийшов під час пиру й своїм виглядом, одягом та дивною сумішшю проголошуваних ним слів (він змішував з авсонською уннську та готську мови) всіх розважив і у всіх збудив незгасимий сміх, окрім Гатила» [2,9.75]. Зверніть увагу, змішувались латинська, уннська та готська мови, але не скіфська! (мова місцевого населення).

У далеку давнину були часи, коли народи, що становили собою об'єднання племен, не мали своєї самоізви, тобто ніяк себе не називали, вдаючись до загального самовизначення типу “ми”, “свої”, “люди” тощо. (Проте кожне окреме плем'я, щоб відрізнити себе від інших, вже якимось називалось). Лише в мові протиставляли вони себе іншим, “чужим”. Людей, які приймали, годували та поїли візантійське посольство, так само як Гатила та його вельможне оточення, Пріск називає “варвари”, “скіфи” й навіть “унни”. Швидше всього, ці “скіфи-варвари”, становлячи суміш племен, ще не мали своєї узагальнюючої самоізви; аби вона була, то Пріск би її згадав, як назвав він ворожі “скіфам” племена амільзурів, ітімарів, токосурів, бойсків, акацирів. У цих умовах мова була найважливішою рисою, що відрізняла своїх від “чужих”. Та й саме слово “умова” походить від слова “мова”, тобто потрапити в певні умови — це потрапити в цілком конкретне мовне середовище. (Згадаймо також московське у-слобие, від слова). Принизити мову — це принизити плем'я, серед якого ви знаходитесь, а зумисне спотворювати її — це виявляти неповагу не лише до неї, але й до народу та правителя, які нею говорять. Зеркон дозволити собі такого не міг, для нього це могло б закінчитися дуже сумно. Він блазнював,

щоб розважити й задобрити Гатила, який був невдоволений його поверненням, зменшити його неприязнь до себе, тому, навіть про всяк випадок, безумовно, не ціпав мову, якою говорив імператор. Через те, що скіфська мова ні з якою не змішувалась й не була об'єктом сміху, — це й була рідна мова Гатила та його племені. Адже для оточуючих він був як бог, на якого навіть дивитися було небезпечно, отже й мова його була божественною (“...важко людині з’являтися перед лицем бога [Гатила]: адже якщо навіть на сонячний диск не можна дивитися пильно, то як може хтось неушкоджено споглядати найбільшого з богів?” [2,9.27]). А хіба над чимось божественним можна глумитися? Як справедливо зауважив історик та мовознавець В.Петров, посилаючись на Ф.Енгельса, “є рід і не - рід, плем’я і не - плем’я, своє, рідне, “священне і недоторкане”, що належить до роду і те, що до його складу не належить... лише рід протистоїть роду... плем’я лишається межею людського і людини”. Звісно, оцим “священним і недоторканим” була також племінна, в даному випадку “скіфська” мова. В часи ще недавньої Московської імперії глумилися над українцями та нашою мовою (та що там глумилися — планомірно й жорстоко переслідували як мову, так і тих, хто її відстоював), бо навіть у наш час мова є найголовнішою ознакою народу та його самовизначення. В давні часи мова була ще важливішою, якщо не єдиною, ознакою племені, божественним виявом. Незбагненно глибинна мудрість закладена в перших словах Святої Євангелії від Іоанна: “Спочатку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово”. Зверніть увагу, дві тисячі років тому Слово, як і Бог, писалося з великої літери. Інша справа латиняни, унни, готи та їхні мови. З першими Гатило успішно воював, диктував їм свою волю, змушував платити принизливу данину та виконувати всі свої забаганки; других, намагаючись підкорити, ганяв по всьому Причорномор’ю, а треті (остоти, бо вестготи забігли аж в Італію чи Галлію) були його покірними васалами. Всіх їх можна було не поважати, і ця неповага в конкретному випадку вилилась у неповагу до їхніх мов. Зважаючи на цю неповагу, природньо допустити, що в оточенні Гатила не було високоповажних вельмож із середовища тих племен. За часів Гатила звичаї були такі суворі, що “Верку Сердючку”, сучасного Зеркона, могли б розіп’яти або посадити на палю, попередньо відрізавши язика. Тепер же ми так низько опустилися і так зневажили себе, що спокійнісінько дозволяємо різним смердючкам кривлятися й паплюжити нашу божественну мову.

Таким чином, Гатило та його оточення говорили мовою “скіфською”, тобто не уннською (татарською), не готською і не авсонською (латинською). Це була та сама мова, в якій звучали слова кам (пиво), мед, страва та вар, це була мова наших пращурів. Зауважу, що в середині V ст. ніяких скіфів давно вже не було, скіфами ромеї називали ті народи, які знаходились на теренах Скіфії — так тоді називали нашу землю Русь-Україну.

Упорядниками та першими дослідниками творів давніх авторів були переважно німецькі вчені, які в XIX ст. створили потужну історичну та мовознавчу науки. Вони вважали, що рушійною силою історії в Європі виступали германські племена, слав’яни ж були немов би примітивними й ні нащо не здатними. Навіть індоєвропейські народи вони по сьогоднішній день називають

індогерманськими.

Німецький історик А.Шлецер, “вороже наставлений до слав'ян, говорив, що у них не було жодної організації, вони жили як птиці і тварини, що наповнювали їхні ліси”, – писав Я. Пастернак [42, с.28]. Брак інформації про ранніх слав'ян сприяв тому, що в ХІХ ст. німецькі історики, природодослідники і навіть філософи ототожнювали слав'ян з монголами, знецінювали їх у порівнянні з германцями. Інколи вони робили це свідомо, з расових і політичних мотивів зумисно “науковоподібно” перекручуючи і перебріхуючи факти. Про неприхильне ставлення германських вчених до слав'ян в ХІХ ст. писав відомий історик кінця ХІХ ст. Д.Іловайський: “Менше всього можемо очікувати строго наукової, неупередженої давньослав'янської історії від наших академіків - німців. Тому й не дивно, що давня історія Слав'янства ще не має під собою твердого ґрунту й занадто далеко відстала від того рівня обробки, якою користується в науці початкова історія племені Германського” [12, с.12] .

Більшість слав'янських вчених, навіть такі видатні, як М.Грушевський та Л. Нідерле, засвоїли ту “передову” та упереджену стосовно слав'ян німецьку науку, не підійшли до неї критично, внаслідок чого для них, як і для всієї іншої історичної братії, гуни з найгуманнішого на той час народу перетворилися на диких азійських кочовиків. Їх висміяв ще Т.Шевченко, вкотре демонструючи своє геніальне чуття: “Німець каже – ви могили!”.

Вищеназвані чотири давньоукраїнських слова, які звучали в мові гунів, німецькі вчені, а за ними й їхні послідовники – слав'янські, виводять з мови кельтської, германської, іллірійської, осетинської, обминаючи найдавнішу індоєвропейську мову – слав'янську. (З точки зору мовознавців всі слав'янські мови настільки близькі, що можуть розглядатися говірками однієї мови).

Порівняння імен гунських та тогочасних монгольських ватажків.

Окрім кількох загальних слів, велике значення для установа мовної, отже, й етнічної належності народу мають власні імена. У Пріска, Йордана та інших тогочасних авторів зустрічаються такі імена князів, воєвод та воїнів європейських гунів: Руа (в інших авторів Роас, Роїл), Ісла, Атила (Гатило), Вледа, Мундіух, Октар, Мама, Атакам, Скотта, Едікон, Онигісій, Еллак, Ескам, Басих, Курсих, Беріг, Крека, Ірна (Ернак), Оіварсій, Валамер (Валамбер), Денгізих, Ульдін, Хорсамант. Виділені мною імена мають беззаперечне українське або германське походження, з іншими необхідно попрацювати. Треба мати на увазі, що ці імена дійшли до нас в латинській або грецькій передачі, отже, в деяких випадках навряд чи ми зможемо відновити їхню справжню вимову. Одне з наведених вище імен – Денгізих (інколи – Дентцик) таки справді має давньо- монгольське походження. Цьому є своє пояснення, адже й імператриця Катерина ІІ була зовсім не Катериною Олексіївною, її справжнє ім'я – Софія Фредеріка Августа, принцеса Ангальт-Цербська.

При визначенні мови європейських гунів треба взяти також до відома дуже істотне повідомлення Йордана: “Готи ж переважно запозичають імена гунські” [4, § 59]. Лише одного цього зауваження було б достатньо, щоб установити, якою мовою говорили гуни, бо серед готських імен усіх давніх авторів немає жодного (!), яке можна було б визнати тюрко-монгольським. Готи мали імена

або германські, або достовірно праукраїнські. Німецькі вчені, серед них і відомі мовознавці, які скрупульозно досліджували працю Йордана, зробили вигляд, що цього не помітили. Я ж гадаю, що деякі з них знали або принаймні здогадувались, що європейські гуни — то праслав'яни, але з неприхильності до них погіршили правдою. Але вона колись таки вийде на світ Божий, і доведеться німецьким та слав'янським історикам переробляти всю історію першої половини I тис., а можливо, і не тільки, зокрема княжа доба Руси-України буде починатися не з кінця IX, а з IV ст; історично засвідчене розселення праукраїнців по Європі в V-VIII ст. було прообразом попередніх розселень індоєвропейців по Євразії в доісторичні часи.

Лев Гумільов написав багато праць з давньої історії кочових племен Центральної Азії: хуннів (сюн-ну), жужанів, тюркютів та інших. Він є палким прихильником та пропагандистом концепції монголо-турського (хуннського) походження європейських гунів IV-V ст. А чи є щось спільне між іменами керівників та воєвод європейських гунів і прикитайських сюннів? Наведу останній десяток імен хуннських (сюннських) шаньюїв (ханів, каганів), які можна знайти в генеалогічній таблиці однієї з праць Л.Гумільова: Фучжулей, Сусьє, Гюяа, Учжулю, Чжяси, Хянь, Юй, Уддіжеу, Пуну, Бі [19, с.283]. Що спільного між цими іменами та іменами європейських гунів? Чи можна хоч одне з цих імен прив'язати до будь-якого слав'янського імені?

Е, скажуть опоненти, названі сюннські хани-кагани жили на межі старої та нової доби, а європейські гуни — на чотири століття пізніше, з часом імена могли змінитися. Тоді слідом за Л.Гумільовим назву останніх ханів південних сюннів-хуннів II ст.: Тхань, Ба, Хюлі, Деулечу [19, с.285], а також середньоазійського хуннського хана початку V ст. — Жибаєги [33, с.13]. Чи змінилися попередні висновки?

В середині V ст. в Центральній Азії внаслідок перемішування різних кочових родів створився народ тюрків або Ту-кю. Спочатку вони підкорялися хуннському хану Муганю, але в VI ст. внаслідок різних сприятливих обставин створили величезну імперію, що простяглася від Кореї до Кубані. Тюркюти походили від азійських хуннів, отже й мова їхня та імена мають бути близькими знову ж таки до хуннської. Ось імена найвизначніших їхніх ханів: Бумин (Іль-хан), Кара Іссик-хан, Шету, Чулахоу, Кушу (Мугань-хан), Тореман, Арслан Тобо, Істемі, Амрак, Кара-Чурін Тюрк, Турксанф [33, с.102-103] та батько останнього Дізабул.

Читач вже втомився від усіх цих тюрко-монгольських імен, які навіть близько не можна співставити з іменами європейських гунів або вивести з праукраїнської мови. І все ж таки наведу ще два імені. Справа в тому, що в VI ст. в степах Руси-України кочували монголоподібні племена кутургурів та утургурів, які здається ще з кінця IV ст., як допоміжні загони, брали участь в походах європейських гунів. У першій половині V ст. останні (тобто наші предки) в намаганні підкорити ганяли їх по всьому Причорномор'ю, вони шукали прихисту навіть у Візантійській державі. На чолі одного з цих племен Гатилу вдалося посадити свого сина (після цього йому дали ім'я Денгіз). Про все це повідомляє Пріск, та горі-історики вважають їх залишками європейських гунів після розпаду імперії Гатила. Але імена відомого кутургурського хана — Заберган, та утургурського —

Санділх [33,с.37,38] не мають нічого спільного з іменами гунських князів та воєвод в оточенні Гатила, яких у великій кількості називає Пріск.

Великий подив викликає заява деяких істориків та мовознавців, що в ті далекі часи імена, а керівників племен особливо, могли запозичуватись від чужих та ще й ворожих племен. Інакше, як невіглаством чи зумисною фальсифікацією, це не назовеш. Куди ближчі до істини поки що маловідоміші, але глибші дослідники: "Первісно у язичницьке ім'я закладали певний символ - слово, яке, вірили, здатне було творити те, що ним було означене, або й захистити від злих сил. Часто ім'я вибиралося з урахуванням природи поведінки новонародженого, часу або місця з'явлення його на світ. Зрозуміло, це спонукало виводити ім'я зі своєї рідної мови, бо потрібний був свій рідний символ, часто й тотем-захисник... До того ж відступництво від своїх предковичних звичаїв і традицій каралося смертю, як, наприклад, у сколотів" [43, с.45,46]. З огляду на цю майже абсолютну істину виводити імена гунів-переможців з мови переможених ними народів, як роблять деякі дослідники, не лише ненауково, але й безглуздо. Інша справа народи переможені. Щоб догодити своїм зверхникам, ці могли брати їхні імена. Отож, якщо деякі імена гунів ми поки що не можемо вивести з давньоукраїнської мови, то краще промовчати.

"Гунські" імена, які мають українське чи германське походження або які можуть бути виведені з них.

Валамер — надзвичайно цікава особа та ім'я гунського князя. У такій вимові воно зустрічається у Пріска. Йордан двічі згадує короля гунів під ім'ям *Валамбер* (*Balamber*): перший раз під час підкорення готів [4, §§129,130], вдруге – під час придушення повстання готів під проводом їхнього ватажка Вінітарія, які намагалися звільнитися від гунської залежності [4, §§248,249]. Йордан користувався роботою Пріска, але з пам'яті, отже, відтворював її зі спотвореннями. Це впливає з розбіжності текстів, що описують однакові події. У зв'язку з цим ім'я *Валамбер* швидше за все є зіпсованим іменем князя Валамера або Велемира. Якщо зважити також на ту обставину, що був і готський король на ім'я Валамер, то не виключено, що спотворення імені гунського короля було зроблено Йорданом свідомо, щоб відрізнити гуна від "благородного" гота.

Імені Валамбер є такі різночитання: *Balamir*, *Balamyr*, *Balaber*, *Balambyr*. О.Скржинська, перекладач роботи Йордана на московську мову та її коментатор, а також інші дослідники латинське ім'я *Balamber* перекладають як Баламбер, але ніхто не знає, як воно насправді звучало в той час, бо латинська літера "в" при перекладі на нашу мову може вимовлятися як наш звук "б" або "в". До того ж ім'я *Balamber* Йордан відтворив по пам'яті з роботи Пріска. Вона була написана давньогрецькою мовою, в ній не було букви, яка б відтворювала наш звук "в", його передавали грецькою літерою "β" (бета), що при перекладі на іншу мову звучала вже як наш звук "б". Тобто при передачі від української мови до української ж через грецьку та латинську має місце такий звукоряд: укр. "в" → грецька "β" → лат. "в" → укр. "б" або "в".

Отже, латинське слово *Balamir* можна перекласти на нашу мову як Баламир, і тоді не зрозуміло, до якої мови воно належить (але достовірно — не до

татарської), або Валамир чи Велемир — це вже ім'я українське. Звісно, ерудити-мовознавці все це знали, але не могли допустити, щоб ім'я гунського князя, який розпочав переможні походи, звучало на слав'янський лад, бо це суперечило б їхній божевільній концепції монгольського походження гунів. Тому про всяк випадок вони передають його як *Баламбер*. Внаслідок величезної кількості фактів, імен та подій, що свідчать про праукраїнське походження гунів, я перекладаю це ім'я так, як воно найближче відповідає українській мові: Валамбер-Валамер-Велемир.

У зв'язку з цим ім'ям свого часу мала місце широка дискусія з двох питань:

1. Наскільки достовірним є повідомлення Йордана?

2. Якій мові належить ім'я *Balamber-Balamyr*?

Дискусію відстежувала О.Скржинська в коментарях 390 та 613 до праці Йордана [4]. Скористаюсь її висновками зі своїми зауваженнями.

Деякі дослідники сумніваються в реальному існуванні особи під ім'ям Валамбер, а також у достовірності повідомлення Йордана. Сама О.Скржинська вважає, що це ім'я Йордан взяв з усного готського епосу, а його свідчення заслуговує на меншу довіру, ніж сучасника тих подій Амміана: "...дані Йордана здаються нам такими, що менше відповідають дійсності, бо вони розходяться з оповіданням Амміана. Хоча Л.Шмідт і заявив, що Йордан наслідує Пріска у тій частині його рукопису, що втрачена, і представив найповніше повідомлення про вторгнення гунів у Європу, все ж таки свідочтво Йордана у всіх його цікавих подробицях піддається сумніву. Підозрілим здається також ім'я *Balamber* (різночитання: *Balamir, Balamyr*), бо воно занадто схоже з іменем Валамерос у Пріска [уривок 26], який відносить його нібито до гота ("скіфа"), та з ім'ям готського короля Амала Валамера" [4, ком.390].

Як бачимо, Л.Шмідт вважає, що Валамер Пріска стосується готів. На якій підставі? Початок уривку 26 у Пріска такий: "Скіф Валамер..." Далі не використовується жодна етнічна назва або ознака. Чому ж цей скіф є готом? Бо німецькі дослідники вважають, що всі племена невідомого етнічного походження — то германці. Проте з уривків Пріска, що дійшли до нас, однозначно випливає: для нього слова "гуни" та "скіфи", за незначними винятками (зокрема, в тих місцях, де він говорить про мови), є синонімами. Таким чином, "скіфа Валамера" в Пріска треба розуміти як "гуна Валамера", а не гота.

Ім'я гунського зверхника близьке також до одного з остготських королів Амала Валамера, який був васалом гунів і брав участь на їхньому боці в Каталаунській битві народів 451 р. Німецькі дослідники відносять ім'я Валамер до германської мови (як побачимо далі, безпідставно). Але ж бо монголи, до яких вони залучали гунів, не могли мати германські імена. У зв'язку з цим Л.Шмідт не визнавав ні розповіді про боротьбу Вінитарія з Валамбером, вважаючи його вигадкою Кассіодора (попередник Йордана; його робота втрачена, але нею користувався Йордан), ні самого гунського керівника. Як бачимо, для німецьких дослідників у подіях брали участь або германці та монголи, або, якщо кінці не зводяться, все це є вигадкою. Іншого вони не визнають.

Англієць Е.Thompson у праці *A history of Attila and the Huns*, що вийшла 1948 р., також не наважується визнати історичне існування Валамбера, йому

“здається достатньо імовірним, що Валамбер ніколи не існував”. Його ж міркування, чому Йордану треба було згадати Валамбера, навіть на думку О.Скржинської не витримують жодної критики, бо *“готи вигадали його, щоб пояснити, хто саме їх завоював”* [4, ком.613].

Стосовно питання про історичність Валамбера Йордана зазначаю, що він широко користувався записами Пріска, про що сам неодноразово згадував. Якщо в останнього надibuємо ім'я *Валамер*, то чому його не могло бути в Йордана та навіть і в Кассіодора? Хоч Амміан і був сучасником подій розгрому гунами аланів та готів, він знав про це з чуток, в той час як Пріск, хоча й жив пізніше, міг отримувати інформацію як від самих гунів, так і з архівів Візантійського імператорського двору, які до нашого часу не збереглися. Отже, незважаючи на те, що Пріск описував події значно пізніше (на 70-80 років) від Амміана, його повідомлення може бути достовірнішим, і якщо ним користувався Йордан, то значною мірою у цьому питанні йому можна довіряти навіть більше, ніж Амміану.

Тепер вимальовується цікава картина: Валамер згадується двічі в Йордана та один раз у Пріска, тобто фактично тричі у Пріска. Спочатку гуни під його провідом перемогли аланів та готів, потім — готів на чолі з Вінітарієм, що виступили проти антів (це - в Йордана). Кілька разів Валамер водив гунів проти ромеїв та укладав з ними мирні угоди. Про один з таких походів свідчить Пріск в 26 уривку: *“Скіф Валамер порушив мирний договір і спустошив багато римських міст та земель. Римляни відправили до нього послів, які дорікали йому за ворожі дії. Виправдовуючись, він сказав, що його народ вдався до війни внаслідок нестачі харчів. Римляни погодилися виплачувати йому щорічно триста ліврів золота за умови, що він не робитиме більше набігів на римські землі”* [2, 26].

Хоча ця подія зі знаком запитання стоїть під 461 р., перекладач праці Пріска на московську мову В.Латишев та деякі інші дослідники вважають, що насправді її треба віднести до значно ранішого часу, а згадане в уривку ім'я має бути зіставлене з іменем короля гунів Валамбера. Очевидно, такий хід подій і був насправді. Всі три Валамери — одна й та сама історична особа. Гунський рух набуває чітких обрисів вже на його початку. Не позбавлене цікавості свідчення про розмір данини. Вона невелика, бо перша. Пізніше щорічна данина зростала й дорівнювала трьомстам п'ятдесяти ліврам, за укладеною мирною угодою 434 р. — семистам ліврам, а за угодою від 447 р. — двом тисячам ста ліврам золота. Таким чином, навіть малий розмір данини після значного спустошення римських міст та земель свідчить, що та данина була першою, отже, описаний Пріском в уривку 26 набіг мав місце не 461 р., а десь в кінці IV ст.

Залучаючи інші повідомлення з роботи Йордана, Амміана та *“Велесову книгу”*, тепер простежуємо такий бурхливий хід подій протягом 5-6 років: 375 або 376 р. наші прашури на чолі з Валамером підкорили аланів та готів, які знаходились в південно-українських степах, розпочавши *“гунські”* походи; 377 р. вони захопили Паннонію, римську провінцію на правобережжі Дунаю (північно-західна частина Балканського півострова); 378 р. алани, готи та гуни

під Адріанополем знищили римську армію разом з імператором Валентом; 378 р. (можливо, і 379 р.) була дуже холодна зима та затяжна весна, що призвело до неврожаю та голоду на наших землях ("нестача харчів"). Це змусило гунів порушити мирну угоду й зайнятися грабунками римських провінцій. Про це після війни з готами та латинянами і захоплення їхніх земель повідомляє також "Велесова книга". Готський король Вінітарій скористався голодом в антській землі та відсутністю головних сил, які в цей час грабували далекі римські провінції і, щоб звільнитися від гунів, рушив на землі антів. Ця подія відбулася 378 або 379 р. Князь Валамер (Велемир) змушений був укласти з римлянами мирну угоду, з далекої Паннонії рушив на рідні землі й приборкав повсталих готів під проводом Вінітарія (379 або 380 р.).

Тепер спробуємо в'яснити, до якої мови належить ім'я Валамбер. Посилаючись на високий авторитет німецького мовознавця Мюлленгоффа, інший німецький дослідник, Моммсен, зазначив: "Ніхто, окрім недосвідчених, не видасть це ім'я за германське". Але вже цитований Л.Шмідт писав, що воно "напевно не гунське, швидше, мабуть, однозначне з германським Валамер". У ті часи, додає він далі, тобто, в IV ст., взагалі було немислимим запозичення гунами германських імен. Дуже слушна думка: чому б це завойовники запозичали імена своїх рабів?

Таким чином один німецький дослідник стверджує, що ім'я Валамбер не германське, а інший, що воно не гунське, тобто не монгольське, бо за їхніми поняттями гуни були монголами.

У цитованій вище роботі англієць Е.Томпсон показав, що складні для передачі на інші мови (латинську, грецьку, германську) гунські імена (чому лише гунські? — Будь-які інші) набували звучання імен тієї мови, на які вони записувались. Але при цьому він сам, усупереч своєму екскурсу про мови, вважає, що Валамбер — германське ім'я.

Г.Вернадський у праці "Давня Русь" (*Ancient Russia*, 1943) вважає, що Валамбер — аланський хан, а його ім'я через грецьке *Валамерос* Пріска (ур.26) є слав'янським іменем Велемир, яке могло прижитися в аланів [4, ком.613]. Мабуть, думка Г.Вернадського найближча до істини, але чому гунський князь став аланом й чому останній прийняв українське ("слав'янське") ім'я?

Як бачимо, серйозні дослідники цього питання не могли дійти спільної думки, що зрозуміло, бо для них гуни — якісь міфічні зайди-туранці. Але в цілком логічну та добре узгоджувану з усією величезною сукупністю фактів концепцією, що гуни — наші предки-праукраїнці, вкладається тепер ім'я видатного нашого Князя Валамера чи Велемира, під проводом якого вони дали потужний поштовх великому переселенню праукраїнців, германців та аланів. При цьому ім'я Валамер швидше праукраїнське, аніж готське, бо готи — гунські васали — називали своїх дітей іменами своїх зверхників. Утім, воно могло бути переключено на грецький лад українським іменем Велемир.

В сучасній українській мові усталилось ім'я *Володимир*. Але так було не завжди. Ще в долітописні часи українці поплутували -е та -и, виголошуючи свої імена чи назви поселень. Це явище підмітив С.Губерначук: "Літописці ж, як представники свого народу, занесли ті мовні явища у літописи, ось як у цих

виразах, де підмінюється -и на -е в імені *Володимир* та однойменній назві міста: "А Ігорю даю Володимир"; "Олег приде із Володимиря"; "Мстислав же Ізяславич іде із Володимиря на Володимиря Андрівича"... Такі самі описки припустили літописці, занотовуючи назви *кияне* (а не кияни), *галичане* (а не галичани), *хозаре* (а не хозари). Літописні ж міста Витичев, Звенигород, Іскоростень, як і гора Хоревича, не раз записані в літописах із підміною -е на -и: Витечев, Звенигород, Іскоростинь, Хоривича" [43, с.50]. Виходячи з цього ім'я Велемир за часів Пріска могло вимовлятися як Велемер і навіть Валамер, що він нам і передав. Остання назва благозвучніша, ніж Велемер, тому й могла бути вживанішою.

У своїй праці Йордан називає трьох братів-королів з роду Амалів, які послідовно керували остготами — Валамир, Теодемір, Відімир, коли вони до смерти князя Гатила знаходились у васальній залежності від праукраїнців. В усіх трьох складних іменах братів вражає старовинне українське закінчення — *мир*, а ім'я старшого повністю збігається з іменем Князя Валамера, під проводом якого розпочалися "гунські" війни. Далі Йордан з великою симпатією описує дії цих братів. Чи не їх він мав на увазі, коли писав, що "готи запозичають імена гунські"? Що ж стосується закидів деяких західних мовознавців (цитувалися вище, а також А.Мейє), що закінчення — *мир* у складних власних іменах українці запозичили в германців, то відповідь тут така.

Такі імена, як Валамер, Велемир, Володимир та похідні від них із закінченням *мир* чи *мер* споріднені зі складним іменем *Варунамітра*, засвідченого ще *Рігведою* — найдавнішою пам'яткою стародавніх індоаріїв, яка вважається й найдавнішою писемною пам'яткою всіх індоєвропейських народів. В цьому імені відображена двоїстість світу, де Варуна уособлює земний світ, а Мітра - небесний, стверджує відомий санскритолог Степан Наливайко [44, с.192-199]. Через те, що індоарії вийшли з нашої землі пізніше, ніж протогерманці відокремились від протоукраїнців, то згадане вище складне ім'я, яке було в індоаріїв, було й в праукраїнців, бо те, що було в частині, було і в цілому. Якщо ж воно було й в протогерманців, то це лише означає, що виникло тоді, коли протоукраїнці, протоіндоарії та протогерманці були спорідненими племенами або навіть одним племенем. Вияснити, хто що в кого у той час запозичив, безглуздо... Та справа в тому, що закінчення -*мир* ми подибуємо лише у провідників тих готських племен, які знаходились у васальній залежності від наших пращурів. В інших германських керівників, які від наших предків не залежали, імена з такими закінченнями не зустрічаються. Здається, вперше ім'я із закінченням *мер/мир* ми знаходимо в Пріска у назві саме праукраїнського ("гунського") провідника: "Скіф Валамер..." [2,26]. Отже, якщо вже говорити про запозичення, то складні імена із закінченням -*мир* германці перейняли у наших пращурів, що цілком зрозуміло: у першій половині I тис. їхній культурний рівень був вищий, ніж германців. Непрямо це засвідчили Пріск та Йордан в інших частинах своїх творів.

Мундіух — грецька вимова імені батька князя Гатила, якого називає Пріск. У Йордана воно зустрічається в такому тексті: "Цей самий Гатило був народжений від Мундзука, братами якого були Октар та Роас; як розповідають,

вони тримали владу до Гатила, хоча й не над усіма тими землями, якими володів він. Після їхньої смерті Гатило успадкував гунське королівство разом з братом Вледою" [4, § 180].

У цьому коротенькому уривку Йордан назвав аж чотири імені, окрім Гатила, керівників гунів, спотворивши деякі з них. Ну і що ж туранського ми бачимо в цих іменах? Якщо повернутися до тих звучань, які давав ще Пріск, то твердо прослідковується їхнє праукраїнське походження, і майже всі вони вживаються у наш час, якщо не в українців, то серед інших народів, що вийшли з просторів Руси-України. Мундзук – це сербське Мундо або литовське Міндовг; Октар – Окто, Острой; Роас (у Пріска Руа, в інших Роїл) – це наш Руй (Рій-Рой); Вледа – Владо, Влад. Симптоматично, що О.Скржинська, перекладач твору Йордана на московську мову й прекрасний (можливо, найкращий) його коментатор, яка дає розгорнуті пояснення всім назвам, іменам, подіям, подає думки різних дослідників з того чи іншого питання, це місце ніяк не коментує. Мовчать тут і німецькі знавці старовини. А що вони напишуть? Що гуни мали українські імена? Тоді їхня "концепція" не буде варта дірки від бублика. Вони самі собі не вороги. Краще промовчати. А щоб читач пересвідчився, що ім'я Мундіух - Мундзук таки справді не монгольське і не татарське, а індоєвропейське, подивимось, в яких текстах воно зустрічається, звідки походить і що означає.

Нині в українській мові це ім'я не вживається, але в IV-VI ст. і навіть пізніше було досить поширеним, про що свідчить історична література. Амміан називає керівника готського військового загону під ім'ям **Мундеріх** [1,31.3.5], що діяв у кінці IV ст. Ім'я **Мундеріх** складне, бо закінчення -ріх походить від **рекс** (індійське **радж**) – воєвода, король, тобто **Мундеріх** означає щось на зразок "Воєвода (король) Мунд", хоча конкретний **Мундеріх** королем не був.

Йордан згадує якогось **Мундона**, який нікому не підлягав і діяв у кінці V ст.: "Цей самий Мундон походив від якихось родичів Гатила; він утік від племені гелідів за Данубій і блукав по місцях необроблених та позбавлених будь-яких хліборобів; там зібрав він багато викрадачів, скамарів та розбійників, зайняв башту, яку називають Герта і яка стоїть на березі Данубія, вів там життя дике й грабунками не давав спокою сусідам; він оголосив себе королем своїх волоцюг" [4, §301]. Особа **Мундона** цікава своїм ім'ям, походженням, оточенням та їхніми вчинками, дуже схожими на дії запорожців. Найімовірніше, що він був якимось родичем, можливо, навіть сином, гелідського короля, предки якого були з роду Гатила, але з невідомої нам причини змушений був утекти з дому. **Мундон**, зібравши навколо себе різних знедолених, збіглих рабів тощо, створив досить сильну армію й тероризував римські провінції на правобережжі Дунаю поблизу річки Морави. У боротьбі з Візантією вони надавали допомогу варварським племенам, а ці у свою чергу допомагали **Мундону**. Про силу військ **Мундона** свідчить та обставина, що за допомогою невеликого військового загону остготів вони розбили 10-тисячне військо римського полководця Савіана.

Ім'я **Мунд** мав головнокомандувач візантійських військ в Іллірії у першій половині VI ст. "**Мунд** був родом варвар, але винятково відданий справам імператора й дуже обізнаний у військовій справі", пише Прокопій [45; 5]. Він же повідомляє про **Мунділа**, охоронця, а потім керівника військового загону

візантійського полководця Велізарія. З тих чи інших причин ще в часи Гатила деякі вельможі з його оточення переходили до візантійців й часто призначалися на відповідальні посади в армії. Повернення втікачів неордмінно входило в усі угоди гунів з ромеями. Про це багаторазово згадує Пріск у своїх записях. Тож Мунд і Мунділа найімовірніше були варварами із середовища гунів.

Арабський письменник Аль-Масуді у творі “Золоті луки” (середина X ст.) згадує про слав’ян, які утворюють численні народи. В одного з них, який звався Валінану (чи не волиняни?) й здавна мав владу над іншими, короля звали **Маджак**. Дуже правдоподібно, що цей Маджак є перекрученим на арабський лад праукраїнським словом з основою “мунд”. Втім цілком можливо, що *Маджак* є не спотвореним, а справжнім давньоукраїнським ім’ям правителя держави Валінану, див. далі *Еллак*. Основа “*мунд*” лежить також в імені литовського князя **Міндовг** (XIII ст.). У сучасних мовах ім’я Мундіух знаходить відображення в жіночому сербському імені **Мандуша**.

Якщо Мундон був лише далеким родичем князю-імператору Гатилу, то Мундіух був його батьком, народженим в 70-х - 80-х роках IV ст., коли гуни тільки розпочинали завойовницькі походи й ні за яких умов не могли перейняти мови, звичаїв та імен підкорених народів. Звідки ж походить ім’я Мундіух і що воно означає?

Латинське слово “*tund*” чи “*tundus*” позначає всесвіт, оточуючий нас світ. Але не від нього походять згадані імена, бо ми не подибуємо їх саме у ромеїв, їх мали “варвари”. Розгадку треба шукати в іншому напрямку.

Слово “*tunda*” присутне у санскриті, отже, дуже давнє, і означає там “голова”, “лисий чоловік”. Якщо взяти до уваги, що верхні касти людей давньоіндійського суспільства (брахмани, правителі, воїни) голили голови, залишаючи лише чуб на тім’ї (“оселедець”), то слово *tunda* могло означати керівника, значну людину взагалі, як в українців у наш час керівника називають головою: голова зборів, артілі, Верховної Ради, партії тощо. Слово *голова* є семантичним двійником до слова *мунда*, можливо колись було діалектною назвою, але згодом в українській мові повністю витіснило останнє, як діалектне слово *верба* витіснило колись загальноживанішу назву *іва*. Можливо це тому, що українська мова вимагає милозвучности, а слово *голова* милозвучніше за *мунда*. Якщо латинське слово “*tund*” тлумачити як всеохоплюючий, то воно за змістом зближується із санскритським значенням, від якого, безумовно, походить (вірніше, від прасанскритського). Колись “*tund*” було загальною назвою, але згодом стало власною, спочатку для правителів та воїнів, а згодом і всіх інших, як грізний “*басилевс*” (цар, правитель) у наш час став простим Василем.

Але це ще далеко не все. Йордан називає готських королів та воєвод, складовою частиною імен яких є “мунд”: Гезимунд, Торісмунд, Торісму(н)д, Гунісмунд, Беримунд, а також плем’я кемандри, яке не піддається поясненню. При цьому *Гунісмунд* можна тлумачити як “Голова гуна” чи швидше “Велика голова”, бо їхньою мовою *hun* – великий (велетень), а *Беримунд* — “Ведмежа голова”. Я далекий від думки, що на ці складні імена готів вплинула праукраїнська мова, але вони свідчать, що слово *tund* дуже давнє й було спільним для індоєвропейських плем. ще до того, як наші пращури розійшлися з

протогерманцями (2,5-3 тис. років до описуваних подій). Напевно є також генетичний зв'язок між давньоіндоєвропейським словом *mund* та давньоіндоарійським божеством неба *Митрою*, назву якого можна тлумачити як всевишній, головний. У давнину *митрою* називали різні головні убори (від грец. *μῆτρα*); в наш час цим словом називають оздоблений прикрасами головний убір, який вище християнське духовництво одягає під час богослужіння.

Беручи все це до уваги, приходимо до висновку, що імена з основою "mund" є дуже давні праукраїнські, а це слово з нашої землі понесли орії в далеку Індію, балти – на північ, латинські племена – в Італію, найманці – у Візантію, праукраїнці – в Західну Європу. Готи брали собі імена гунські, пише Йордан, тому не дивно, що серед їхніх керівників ми зустрічаємо імена з основою "mund". Отже, батько Великого Князя – імператора Гатила, як і має бути, мав престижне ім'я, в основі якого лежало орійське слово "mund" – голова, зверхник.

Невже вчені німецькі історики та мовознавці, які аналізували Йордана та Пріска, не читали Амміана та Прокопія, не знали санскрит й не чули про литовського князя Міндовга? У це неможливо повірити. Одного імені гунського князя – Мундіух – було б достатньо, щоб поставити хрест на концепції монголо-татарського походження гунів. А тепер проаналізуємо імена його братів та синоків.

Руа, він же *Роас* (у Йордана), в інших авторів — *Роїл*. Був Великим Князем праукраїнців у 412-434 рр. Спочатку, за Йорданом (цитувалося вище), ділив владу зі своїми братами Мундіухом та Октаром. Ім'я останнього Олександр Вельтман виводить зі слав'янського імені *Осто*, *Острой* [10, с.129]. У Пріска *Руа* зустрічається в такому тесті: "*Руа* був царем гунів. Він вирішив вступити у війну (433 р.) з амільзурами, ітімарами, токосурами, бойсками та іншими народами, що поселилися на Істрі й перейшли під захист римлян" [2, 1.1].

Як *Руа*, так і *Роїл* за звучанням близькі до слова *рій* (бджолиний). Цим іменем наші предки могли називати чоловіків. Бджоли давали незамінимі у ті часи мед та віск; у наш час до бджіл ставляться з великим пошануванням, називають "божими мухами"; не дивно було б, аби на той час вони обожнювались, тому імена, пов'язані з бджолами, були почесними навіть для князівських спадкоємців. Припущення буде ближчим до істини, якщо взяти до уваги, що в ті далекі часи *рій* міг звучати як *рой* і навіть *руй*. Ці висновки повністю підтверджуються при першому ж зіткненні з мовою закарпатських українців.

Дев'ятсот років Закарпаття було відірване й ізольоване від решти теренів Руси-України, знаходилося під окупацією чужинців. Мова закарпатських українців за цей час мало змінилася й близька до мови давньої Руси. Це говорять всі, хто з ними стикається: "Можна без перебільшення твердити, що побут і культура давньої Руси ніде так добре не збереглась, як на південних схилах Полонинських Карпат" [46, с.4]. Однією з особливостей мови закарпатців є звук "у" там, де в сучасній українській мові в закритому складі звучить "і": вун - він, муй - мій, високуй (полонині) - високий, зеленуй (траві) - зеленій, твуй - твій, руднуй - рідній, супокуй- супокій, стуй - стій і так далі. Прочитавши 140 балад, я в жодній з них не виявив закінчення *-ій*, замість нього скрізь було *-уй*. Отже, тисячу років (очевидно, у закарпатців було б рокує) тому сучасне слово *рій* у тодішніх

українців, як і в сучасних закарпатців, звучало *руй*. Звичайно, могли бути й діалектні відміни, але в часи, коли мова змінювалася дуже повільно, мусила бути й нівеляція діалектів. “Ідейно-художній аналіз слав’янських балад найстаршого циклу дає підстави для висновку, що вони повинні були виникнути на спільній території, що знаходилась між Карпатами, Віслою, Дніпром та Дністром... тут мовна та етнічна близькість існувала ще довгий час після утворення окремих слав’янських держав” [46, с.12].

Якщо мова закарпатських українців мало змінилася за останню тисячу років, коли історичні події та науково-технічний прогрес значно посилили зв’язки та взаємовпливи народів, то ще меншою мірою вона змінювалась за попередні п’ятсот років. Тобто, півтори тисячі років тому руси-українці говорили приблизно такою ж мовою, якою говорили закарпатські українці зовсім недавно, а певною мірою говорять ще й тепер.

Що ж стосується імені Князя, то у греків не було звуку “й”, тому слово *Руй* вони спотворювали, замінюючи його на *Руа*, *Роїл* тощо. Нарешті, прізвища *Роїл/Рій* присутні в сучасній українській мові.

Треба зазначити, що Пріск був у стані гунів усього лише через 13 років після подій, пов’язаних з попередником Гатила на князівському престолі, тому його передача імені князя *Руа* та монголоїдних племен (амільзурів, ітімарів, токосурів), яких гуни намагалися підкорити, є найближчими до справжнього звучання. В ласкавих звертаннях ім’я *Руй* могло звучати як *Руа* та *Роїл* (від *роїтися*, і тут вже замість звуку “у” мусить бути “о”).

Вледа – брат Гатила, що владарював над частиною гунських (“скіфських”) племен до 445 р. і нібито був убитий за його наказом. Про це пише Йордан, але тут довіряти йому не можна, зважаючи на упереджене ставлення його до гунів та їхнього князя: можливо, у такий спосіб він хотів дискредитувати Гатила, показати його жорстоким.

Деякі автори ім’я брата Гатила (Bleda) перекладають “Бледа”. Це пов’язано з тим, що одну й ту ж грецьку чи латинську букву “в” одні перекладають як українське “в”, інші – як “б”. Так, візантійське “Sklaboi” у ті часи вимовлялося “склавої”, а не “склабої” [42, с.84]. Та й назву всіх неримських та негрецьких народів “barbaria” ми перекладаємо як “варвари”, а не “барбари”. Але навіть не це головне, бо в деяких словах латинське “в” треба таки перекладати як наш звук “б”. Ім’я “Бледа” невідомо до якої мовної сім’ї належить, в той час як “Вледа” є дуже престижним ім’ям княжої дитини і могло означати Володар, пор. давньоукр. *влькъ* (влеко) та давньорус. *вълкъ* (волко).

Виявляється, ім’я сина Мундіуха – Вледа в історичній літературі не єдине. Про войовничого гота Вледа писав Прокопій [35,5]. Втім, можливо цей Вледа насправді був не готом, а скіром. Скіри – праукраїнське плем’я, яке з теренів Русі-України (найімовірніше — з басейну річки Рось) в часи гунських воєн помандрувало в Норік, провінцію імперії, що знаходилась на північний захід від Паннонії. В другій половині V ст. Одоакр, якого частина давніх джерел визнає за вождя рутенів, разом зі своїми скірами пішов на службу до римлян; 476 р. захопив владу й майже 16 років був королем Італії. Потім Італію захопили готи, Одоакра підступно, після домовленості про спільне правління, вбив їхній

король Теодеріх, а частина скірів підкорилася й перейшла до готів. Прокопій згадує “гота Вледа” під роком 541, коли візантіяці вели виснажливу війну з готами за завоювання Італії. Скір міг бути названим при народженні Вледою або в кінці V ст., коли вони ще панували в Італії, або на початку VI ст., коли вони ще не забули свою племінну належність та свої імена, але для Прокопія всі, хто воював на боці готів, були готами. Додатковим свідченням на користь праукраїнського походження скірів може бути ім'я одного з воєвод Одоакра – Бракіла, яке в деяких списках подається як **Бравила** — це вже ім'я староукраїнське. Але як би там не було, ім'я Вледа — не татарське й не монгольське, а європейське.

Можливо, що слово “вледа” навіть не було грецьким спотворенням, а справжнім тодішнім звучанням сучасного слова “влада” (волода). Адже й “Велесова книга” у теперешній вимові звучала б як “волосова”. Нарешті зазначу, що чоловічі особові староукраїнські імена часто мали закінчення -а: Добрята, Славута, Гудима, Тризна, ..., отже й Вледа (а не Влед чи Вледо).

Гатило — найзнаменитіший з українських Князів гунського періоду нашої історії, найвидатніший військовий та політичний діяч свого часу. Його правління припадає на 434–453 роки. Імперія Гатила простягалася від Волги на сході до Рейну на заході, від Балтицького моря на півночі до Дунаю та Північного Кавказу на півдні. Гатило справив надзвичайно велике враження на сучасників та нащадків. Французький історик XIX ст. А.Тьєррі вважає, що “ім'я Аттила завоювало собі місце в історії людських геніїв поруч з іменами Олександра та Цезаря” (цит. за [17, с.153]): Найяскравішу характеристику образу та діям генія Гатила дав Пріск. Його людяність, справедливість, простота та великодушність яскраво проступає з усієї розповіді Пріска. І це після того, як у посольстві був викритий змовник замаху на життя Гатила! Навіть Йордан, що ставився до гунів вороже й упереджено, не міг стриматися й часто характеризував його найяскравішими схвальними епітетами, якими тільки може бути удостоєний імператор. Після прискіпливого вивчення літератури про гунів того часу можу відповідально заявити, що серед тодішніх племен та народів гуні були найгуманнішими та найкультурнішими. Воно й не диво. По сьогоднішній день українська мова є мовою поезії, а не матючників та злодіїв. Історики ж, послуговуючись не фактами, а фантазіями і вдаючись до філологічних вправ, зображають гунів жорстокими азійськими монстрами. Характеристика вдачі Гатила та гунів може бути темою окремої розмови. Зупинюся на походженні його імені.

В літературі зазвичай ім'я Гатила подається як Аттила. Чому я пишу Гатило — скажу нижче. Є кілька підходів до роз'яснення походження цього імені. Гунологи, що висмоктали з пальця “концепцію” азійсько-кочового походження гунів, виводять його з тюркського слова “атта” - батько. Безумовно, Аттило був батьком свого народу, не те, що наші президенти, але витики його імені треба шукати в іншому напрямку. Вище я навів кілька десятків татаро-монгольських імен, можна було б навести ще стільки ж або й більше. Чи хоча б в одному імені складовою частиною є “атта”? До того ж, це слово зовсім не тюркське. Відомий французький мовознавець А.Мейє, праця якого [47] перекладена на багато

мов, пише, що слово "atta" давньоіндоєвропейське й мало значення "старий". З нього він виводить наше слово "отець". Засвідчене це слово й в інших європейських мовах, зокрема литовській: *pats* - чоловік ("супруг") та *tauta* - народ [47, с.397]. Область стародавньої Греції з центром в Афінах-Аттика, відому ще з X ст. до Н.Х., сучасний мовознавець О.Трубачов виводить також від слова *atta* й тлумачить *Αττική(γη)* як "Батьківська (земля)" [48, с.148]. Та, мабуть, найближче до "atta" українське слово "тато", та й "батько" того ж походження. Утім, слово "ата" - вторинне, первісне було "тата", яке в українській мові трішки видозмінилося на "тато". І це зрозуміло: слова *тата*, *мама*, *баба* належать до дитячої лепетної мови, і вже пізніше перейшли в мову дорослих.

Що стосується суфікса *-ил/іл*, то чи є він у монгольській мові? Я не зустрічав. Якщо ж тюрки мають у своїй лексиці слово "атта", то запозичили його з давньоіндійської (санскриту), швидше всього пізніше, ніж жив Аттила. Отже, виводити його ім'я з тюркської мови підстав немає.

Є чимала група дослідників, прихильників як монгольського, так і праукраїнського походження наших гунів, зокрема Г.Василенко [49], що виводять ім'я "Аттила" з готської мови на тій підставі, що є відомі готські імена з коренем "ата": Атанаріх, Атаульф тощо. Окрім того, є достатня кількість їхніх імен із закінченням *-ила/іла*: Оптіла, Тотіла, Ульфіла тощо. Як бачимо, формування імен з давньоіндоєвропейським словом "ата" мало місце також у готській мові. Отже, як не крути, чи прийшли гуни з монгольських степів, чи з українського лісостепу, імена (і не лише Аттила, але і його батька "Мундіух" та дядька "Ругіла") вони запозичила в готів. Безумовно, все це вигадки — фантазії німецьких вчених, які ставили германські племена мало не в центр світової історії, і на цю наживку впіймалися навіть талановиті українські дослідники. Чому б це завойовники давали своїм дітям імена підкорених народів, які в тодішніх поняттях прирівнювались до рабів? ("І ось трапилося, що сини Гатила пішли проти готів, як проти тих, хто втік з-під їхнього панування, ніби для розшуку рабів-втікачів", писав Йордан [4, § 269]). А чи аварські або монгольські хани-кагани давали своїм дітям імена розгромлених ними антів чи русів, чи німецькі завойовники брали собі імена підкорених ними слав'ян, чи ізраїльські або американські окупанти дають своїм дітям арабські імена? Ні, такого не було, немає, і не може бути. Розв'язку походження імені Аттила треба шукати в мові того народу, який його породив і яскравим представником якого він був.

При ототожненні гунів з тим чи іншим народом треба брати до уваги всю сукупність фактів, які їх характеризують. Аби гуни харчилися бараниною та кониною, пили кумис (страва та напої кочових народів), жили в наметах та кибитках, кочували ордами в степах тощо, то виводити імена їхніх ватажків з української чи готської мов було б безглуздо. З тієї ж причини немає ніяких підстав виводити, наприклад, ім'я *Аттила* з монгольської чи готської мови, коли все інше (харчування, напої, військова тактика, спосіб життя, етнографічні ознаки, риси вдачі, мова) свідчить про праукраїнців.

Ще одна група дослідників (здається, першим був Іван Білик у післямові до роману "Меч арєя") виводить ім'я Аттила від українського слова "гатило" (*hاتیlo*), але слабкий звук "г" випав, відповідно до вимови стало і написання - Атило

(Atilo). Це не є доказом, а припущенням, базованим на інтуїції. Але в таких справах інтуїція не може бути аргументом, вона лише вказує напрямок наукового пошуку. Нещодавно прихильникам цієї точки зору Бог послав чудового мовознавця Олексу Різниченка з його надзвичайно цікавим дослідженням "Спадщина тисячоліть. Чим українська мова багатша за інші?" [50]. У п'ятому розділі цієї праці читаємо: "... наше фарингальне або фрикативне "r" в історичних пам'ятках буває таке ослаблене, що може пропускатися. Так, на чарі Чернігівського князя Володимира Давидовича написано: ОСПОДАРЪ (початкове "r" пропущено)". Інші приклади, коли ослаблений звук "r" опускається: гострий - острый, звідси назва міста Острог. З іншого боку, з грецької Анни походить наша Ганна. Послухаємо О.Різниченка далі: "явище випадання придихового h, до речі, властиве усім мовам світу. Я обмежуся прикладом з латини. Н.Корлетяну в книзі "Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками (М.,1974) пише таке: "Ще в архаїчний період розвитку лат. мови початкове h (у вигляді придихання) зазнало випадання: *ora* зам. *hora* (час); *anser* зам. *hanser* (гусак); *omo* зам. *homo* (людина)".

Ось інші приклади з латинської мови: одні автори пишуть Halani (алани), Hister (Істр), Hunnis (гунни), а інші Alani, Ister, Unnis, тобто, латинське "h" не вимовлялось, отже, і писати його було не обов'язково.

Грецькою мовою писали (очевидно, і вимовляли) Ιστρον (Істр), Αλανοι (Алани), Ουννουζ (унни), тобто греки звук "h" (наше "r") взагалі опускали. Ім'я свого легендарного поета Гомера давні греки писали Ομεροζ (Омерос), можливо, так вони його і вимовляли.

Отже, якщо замість *hanser* греками та латинянами вимовлялося і часто писалося *anser*, замість Hister - Ister, замість Hunnis-Unnis, ..., то цілком природно, що замість нашого Гатила (Hatila) вони вимовляли і писали Атила (Atila). Та навіть наші предки, пишучи й вимовляючи *осподаря* замість *господаря*, могли також вимовляти *Атила* замість Гатила.

Ми говоримо і пишемо Ганнібал, Гонорій, Ганна тощо, але латиняни та греки мали інші форми цих імен: Аннібал (див. Укр.Рад.Енцикл.), Онорій, Анна. Чи треба тепер дивуватися, що ім'я нашого *Гатила* вони писали й вимовляли *Attila*, понад те, можливо, вони так і чули це ім'я від гунів-праукраїнців?

Ім'я *Гатило* потрапило в науково-історичний обіг від Пріска, який писав грецькою мовою. Але якщо латиняни хоча й не завжди вимовляли слабкий звук "h", але як правило писали, то греки його і не вимовляли, і не писали. Від греків ім'я Гатило у вигляді Αττiλα потрапило до римлян, а від тих та інших – до західноєвропейських дослідників та "моголів". Так було спотворене ім'я нашого найславнішого за всю історію Русі-України князя-імператора Гатила.

Кандидат філологічних наук І.Бурковський, який, звісно, добре обізнаний зі станом української мовознавчої науки, в рецензії на мою працю "Гуни та їхня мова" стосовно імені *Гатила* пише: "за даними сучасної науки, поява українського щипінного [r] замість давнішого проривного [r'] датується пізнішим часом, ніж гунська епоха, отож якби дане ім'я походило від тодішньої форми дієслова *гатити*, то римляни мали б писати його з початковим G: *Gattila*, а греки – з "гамою" (γ)".

Створювати мовознавчу науку, не маючи писемних пам'яток, – дуже хистка й не надійна справа. Я б радив українським мовознавцям читати не лише власні дослідження, але й праці інших мовознавців. Зокрема, В.Абаєв у роботі [51] в розділі “О происхождении фонемы *γ* (*h*) в славянском” (с.41–42), пов'язуючи мовознавчі процеси з історичними, досить переконливо доводить, що перехід проривного *g* у щільнне *γ* (*h*) в давньоукраїнській (“давньослав'янській”) мові відбувся ще за скіфо-сарматських часів, тоді ж, коли в нашу мову від скіфів було запозичене слово *бага* – бог. Швидше за все, це відбулося до Н.Х. Отже, за часів гунів (IV-V ст.) наші предки вимовляли такі *Гатила*, а не *Гатила*. На додаток і підсилення доказу Абаєва наведу ще одне ім'я, яке називає Пріск: *Беріх* (а не *Беріг*, див. далі). Пріск писав, як чув, і не знав положень “сучасного мовознавства”. Як бачимо, записки Пріска можуть прислужитися не лише історикам.

Тепер про суфікс *-ил*. Утворення слів за його допомогою властиве і природне для української мови: *Ярило* (ім'я давньоукраїнського бога сонця, весни та любови); *Вацило* (один з керівників визвольної боротьби часів Хмельниччини у Білій Церкві); *Бравило*, *Братило*; *Гатило*: а) той, хто робить загату, греблю; б) той, хто воює, добре б'ється, пор. *гатить* (гамселить, б'є) тощо [52]. Окрім того, за допомогою суфікса *-ил* утворені невласні назви: *точило*, *зубило*, *мірило*,... Український суфікс *-ил* близький до готського *-il* (Тотіла, Ульфіла,...), що цілком зрозуміло: і українська, і готська мови є гілками однієї індоєвропейської мови. Германці відділилися було (“відроїлися”) від наших предків за 2,5-3 тис. років від описуваних подій, але мали спільний суфікс *-ил/il*, що свідчить про його глибоку давнину. Та й в інших слов'янських мовах він присутній. Ті ж слова на мові москвинів звучать так: *Яріла*, *Бравіла*, *Атіла* (у них немає нашого звука “г”, а *Гатила* – зовсім не годиться); *тачіла*, *зубіла*,... Я пишу саме так, як слова звучать, а не пишуться московською мовою. Взагалі суфікси *-ил*, *-il* є загальноіндоєвропейськими і дуже продуктивними в балтійських, германських, латинській та слов'янських мовах [51, с.80-81]. Нарешті, в сучасній українській мові присутнє прізвище *Гатило*, а в німецькій *Аттила* немає, інакше вони про це десь згадали б. Херсонська газета “Степова Україна” за січень 1995 р., перераховуючи загиблих на афганській війні херсонців, серед інших називає *Гатила* Олександра, рядового, 20 років, із Каховського району. У князя *Гатила* було багато дружин та дітей, тому не виключено, що сучасні носії цього прізвища є нащадками могутнього володаря. Отже, якщо ім'я давньоукраїнського князя *Аттила* (в латинському звучанні) можна легко й природньо вивести за допомогою правил української та латинської граматики з *Гатила*, то немає ніякої необхідності шукати походження цього слова в інших мовах. Я не бачу також потреби подвоювати у цьому слові букву “г”.

Чи має відношення князь *Гатило* до легендарного засновника міста Києва? Це цілком можливо, і на підтвердження цієї думки наведу такі докази, частина з яких стосується мовознавства.

Час заснування Києва збігається з часом, коли жив князь *Гатило* – середина V ст. Це встановили археологи. Римляни називали *Гатила* - *Аттила* “*Flagellum Dei*”. Москвини переклали цей вираз як “Бич Божий”, а від них той “бич” перейшов

до нас, “моголів”. Аби не було посередництва москвитів, то українці “Flagellum Dei” могли б перекласти “Кий Божий”, тобто цілком імовірно, що Гатило мав прізвисько або ім'я Кий, яке через посередництво ромеїв та москвинів повернулося на рідну землю “бичем”. При цьому слово “Кий” по відношенню до нього напевно мало смисл не палиці, а символа влади (як булава, пернач), так що “Кий Божий” в давньоукраїнській мові міг означати “Посланець, Володар чи Намісник Божий”. Ромеї словосполученню “Кий Божий” надали прямого смислу – “палиця Божа” чи “батіг Божий”, що цілком зрозуміло: для них Посланцями Божими були не князі варварів, а їхні імператори, і це добре видно з тексту Пріска, розділ 9.4: “Коли під час гїру варвари вихваляли Аттила, а ми – свого імператора, Вігіла сказав, що непристойно порівнювати божество з людиною, розуміючи під людиною Аттила, а під божеством – Феодосія”. Окрім того, Кий-Гатило таки добре їх відлупцював. Треба взяти також до уваги, що слова “кий” та “гатило” знаходяться в природньому зв'язку, бо києм б'ють, гатять.

Еллак – старший син Гатила, якого згадує Йордан [4, §§262-263];

Ірна, він же Ернак – молодший син Гатила, якого згадує Пріск [2,9.76] та Йордан [4, §266].

Сини Гатила “мали “чужі” аланські імена, подібно до свого батька, який мав германське (чи германізоване?) ім'я”, – пише О.Скржинська [4,ком.656], висловлюючи загальну думку гунологів-азіатів. Такий висновок не в'яжеться ні з логікою, ні зі здоровим глуздом, ні з усім історичним досвідом. Вивчення історичної літератури не переконало мене в тому, що завойовники брали собі чи давали своїм дітям імена завойованих народів. Це було б нечуваною ганьбою. У цьому відношенні гуни, з точки зору гунологів-азіатів, виявляються якимось незвичайним винятком. Насправді ж ніякого винятку чи чогось незвичного немає, бо гуни давали своїм дітям, як і має бути, (пра) українські імена, а історики-фантасти продемонстрували нам черговий історичний епіцикл. Якщо імена Гатила, його батька, дядька та брата мають виразно українське походження, то немає ніяких підстав сумніватися в такому ж походженні імен його синів.

Алани – сарматські племена, а сармати за мовою були близькими до скіфів, стверджує Геродот [53]. Скіфська мова близька до мови балтійських народів, які зберегли в ній багато чого з того, що з часом втратили українці, дуже правдоподібно доводить В.Петров [54]. Праукраїнці були або скелотами-орачами, або, займаючи простір між балтійськими та скелотськими племенами, – близькими по мові до тих та інших, особливо зважаючи на ту обставину, що вони розійшлися за якихось 1,5 тис. років до описуваних подій. З усього цього випливає, що мова сарматів була близькою до праукраїнської. Частина сарматів, осідаючи на землях Руси-України в II-IV ст., зробила внесок в етногенез нашого народу. Факт швидкої їхньої асиміляції праукраїнцями також свідчить про близьку спорідненість мов. Таким чином, якщо сином Гатила надавалися “аланські” імена, то лише тому, що вони були зовсім не чужими для наших пращурів. З великою достовірністю можна говорити, що так звані “аланські” імена були насправді іменами праукраїнськими. Алани брали їх собі принаймні з II ст. після Н.Х. Адже, зважаючи на розквіт Черняхівської

культури з цього часу, неможливої без існування потужної держави наших пращурів, та експансії їх у степи в III-IV ст., алани, як і готи, неодмінно мусли потратити в залежність від них. Подібних імен історія засвідчила немало. Йордан писав, що готи беруть собі імена гунські, тобто українські, але не повідомляв, що беруть аланські. Таким був Сафрак – один з керівників готів, який, тікаючи від гунів, спрямував своє плем'я за Дунай. Арабський письменник засвідчив давньоукраїнське ім'я Маджак, яке мав керманіч давньої держави Валікану. Ім'я схоже за структурою з іменем синів Гатила, мав керівник аланів, які після смерті імператора осіли на нижньому Істрі в Добруджі: Кандак. Очевидно, воно було підставою для ерудованих мовознавців вважати подібні імена аланськими. В кінці II ст. до Н.Х. в Криму захоплювали владу й боролися з Діофантом, полководцем Понтійської держави Мітрідата, таври та споріднені їм синди на чолі з таврами Палаком та Савмаком. "Античні історики умовно називали їх "скіфами", що збиває з пантелику сучасних вчених... Але письмові та археологічні джерела свідчать, що скіфи на час своєї могутності могли жити в Пантікапеї (сучасне місто Керч – А.К.) лише як раби, а з III ст. до Н.Х. їхніх слідів [тут] взагалі не прослідковується" [55, с.23]. І це правда. Часто, дуже часто, всіх, хто говорив, мав дві руки і не належав до їхнього племені, греки називали скіфами, не докладаючи особливих зусиль розтлумачити їхню справжню племінну належність. По суті для них слово "скіфи" було синонімом до слова "варвари".

Дуже правдоподібно є думка історика Петра Гарчева, що таври Криму – залишки трипільських племен і близькі до праукраїнців. Певною мірою останнє доводить також санскритолог Степан Наливайко. Нарешті, прізвища із закінченням на -ак, -як часто зустрічаються в сучасній українській мові, головним чином у вихідців із Західної України, які більше зберегли старовини. Таким чином, сумніватися в праукраїнському походженні імен синів Гатила Еллак та Ернак (чи Ірнак) немає підстав. Але про що ми говоримо? Були ці імена аланськими чи давньоукраїнськими – то має другорядне значення. Важливіше, ніхто не сумнівається, що вони належали до індосвропейської мовної сім'ї. Але якщо гуни – монголи, то де ж монгольські імена, панове?

Беріг – це ім'я високоповажного наближеного князя Гатила зустрічається у Пріска в таких текстах:

"Через три дні після того нічного пиру ми були відпущені з пристойними дарами. Разом з нами Гатило послав і *Беріга*, що сидів вище за нас на бенкеті, мужа з числа знатних і управителя багатьох поселень у Скіфії, як посла до імператора, який і раніше бував з посольством до римлян" [2, 9.84]. Окрім того, *Беріг* згадується кілька разів далі в тексті [2, 9.86].

Ім'я Βηριχ Г.Дестуніс та В.Латишев московською мовою перекладають по-різному: перший як Веріх, другий – Беріх. Але в давньогрецькій мові, якою написаний твір Пріска, не було нашого звука "в", їхнє Β (β) вимовлялося як сучасне українське "б". Окрім того, в давньогрецькій мові не було звука "х", були близькі до нього звуки "г" або "к", отже в кінці слова саме вони й мусли звучати. Таким чином, грецьке Βηριχ нашою мовою треба писати й вимовляти *Беріг*. Спочатку я цього було не помітив і в перекладі Пріска українською мовою

[2] пішов за Г.Дестунісом [15], але В.Латишев [16] був ближчий до істини. *Втрих* — це запис грецькою мовою українського імені Беріг. Якщо останній склад у цьому слові вимовляти без зусиль, то буква “г” звучить як “х”: *Berix*. Очевидно, саме так почув це ім'я Пріск і передав нам через грецьку мову. Адже він писав як чув, а не як ми пишемо чи говоримо тепер.

Подібне ім'я в латинській передачі є також у Йордана [4] у двох варіантах: *Berig* (§§25,27) та *Berich* (§95). Це ім'я ватажка, що вивів невелику кількість готів (200-250 осіб) зі Скандинавії на острови в гирлі Вісли в середині або другій половині і ст.н.д. *Berig* — цілком зрозуміле ім'я. Воно відповідає сучасному слову *берег*. В українській мові є слова *оберіг*, *зберігати*, в основі яких лежить *беріг*. Це слова, що зберегли своє староукраїнське звучання й не були перетворені в *оберег* чи *зберегати*, як мусило б бути відповідно до сучасної основи *берег*. Що ж стосується прізвищ із цим словом, то їх в українській мові велика множина. Але чому готи назвали свого ватажка давньоукраїнським “берігом”? Тут можуть бути два пояснення: або готи запозичили це слово у своїх зверхників, свеїв-асів, що прийшли перед тим у Скандинавію з Русі-України разом із Одином (згадаймо сучасні українські прізвища Одинець, Одинцов), або, що правдоподібніше, це слово виникло ще до відокремлення германців від спільного з нашими пращурами германо-українського племені, яке жило вздовж берегів річок. Від слова *беріг* походить назва гори у германців - *berg*, бо *berig* — підвищення, “гора”. Та й прізвищ з основою *berg* у німців чимало.

В українській мові слово *беріг* вживається по наш час. Його можна знайти в праці М.Грушевського [24,с.9], в оповіданні української письменниці С.Гартманн “Тамара Берди”, що було надруковане в Німеччині 1960 р.

Таким чином, ще одне ім'я “гуна” з оточення князя Гатила має цілком пристойне українське звучання.

Крека — головна чи старша дружина Гатила, яку називає Пріск. Він зустрівся з нею при таких обставинах: “Наступного дня я пішов до двору Атила з подарунками для його дружини на ім'я Крека. Від неї він мав трьох дітей, з яких старший був на чолі акатирів та інших народів, що жили в припонтійській Скіфії. Всередині огорожі було багато споруд, з яких одні були зроблені з красиво припасованих вирізьблених дощок, а інші — з тесаних та вирівняних колод, вставлених у дерев'яні круги. Ці круги починались від землі й піднімались до помірної висоти. Тут жила дружина Атила. Мене впустили варвари, що стояли біля дверей. Вона лежала на м'якому ложі, підлога була вистелена шерстяними килимами, по яких ходили. Царицю оточувало багато слуг; служанки, що сиділи навпроти неї на підлозі, вишивали різнокольорові узори на полотняних тканинах, які накидалися для прикраси поверх варварського одягу. Наблизившись до цариці, я привітав її, передав подарунки і вийшов” [2, 9.55,56].

“У цей час і Крека, дружина Атила, запросила нас пообідати в Адамія, керуючого її справами. Ми прийшли до неї разом з декількома знатними особами з туземців й зустріли тут щиро гостинність. Адамій вшанував нас ласкавими словами та вишуканою стравою. Кожен із присутніх по скіфській гречности вставав і подавав нам повний келих, обнімав і цілував того, хто випив, потім брав келих назад. Пообіді ми повернулись у наш намет і лягли спати” [2.9.79].

Ці яскраві картинки із життя та побуту великої княгині дають неоціненний матеріал для знавців історичної та порівняльної етнографії. Незважаючи на велику кількість дружин, у столиці в князівському палаці Гатило тримав лише одну. Очевидно, вона була впливовою особою й відіграла певну роль у політичному житті гунів, якщо візантійський імператор передавав їй дари, а посольство вважало за честь пообідати в неї. Мабуть, треба відзначити також, що в описі Пріска немає найменшого натяку на кочовий побут гунів. Навпаки, все говорить про побут усталених землеробів: вишуканий дерев'яний палац та дерев'яна огорожа навколо нього; вишиванки на полотні; що ж стосується бенкету, то в деяких місцевостях нашої землі вони по сьогоднішній день відбуваються так, як описав Пріск. Краще, ніж він, зобразити у такій стислій формі прийом великоруською княгинею іноземного посольства навряд чи можна.

Єдиним джерелом встановлення імені старшої дружини Гатила є повідомлення Пріска. Він чітко вказує її ім'я — *Крека*. Будь-яка людина, що знає грецьку абетку, прочитає це слово однозначно — *Крека*. Дослідники, зокрема й німецькі, багато списів зламали, щоб за ім'ям, спотворюючи його, визначити її етнічне походження, хоча воно лежить на поверхні. Виходячи з того, що *Крек* було прізвиськом відомого німецького історика, на якого посилається Я.Пастернак [42, с.57, 72], та часто М.Грушевський [24], у праці [2] я висловив припущення про її германське походження, тобто вона могла бути взятою за дружину княжичу Гатилу в одному з германських племен. І, здається, не помилюся. А.Стрінгольм називає кілька осіб з давньгерманських саг з ім'ям чи прізвиськом, близьким за звучанням до імені *Крека*: норман на ім'я Ендотт *Краке* [37, с.20]; красива донька норвезького поселянина *Крака* [37, с.556, 631]. А що роблять гунологи-азіати? Ім'я *Крека* вони спотворюють так, щоб це відповідало їхнім "концепціям", і перелицьовують то в *Керка*, то в *Helcha*, і навіть *Херкке*, бо бачите, в старочувашській мові слово *хер* — дівчина [34, с.138]. Сюди вони ще залучають цитату з роботи Б.Серебренникова "О происхождении чувашского народа", 1957 р., "...в тюркському діалекті чувашської мови прослідковуються тюрко-монгольські паралелі від часу давнішого, ніж нашіста Батия, які показують, що предки чувашів жили біля Байкалу" [19, с.307]. На підставі такої еквілібристики робиться висновок, що гуни — етнічні родичі чувашам, отже, прийшли з Азії монголи, які після розпаду їхньої імперії відійшли на північний схід до берегів Волги. Такі ось методи "лінгвістичних досліджень" гунологів-азіатів, в науковості яких дозволяє засумніватися. Можливо, предки чувашів і справді жили біля Байкалу, але до чого тут європейські гуни? Адже ніхто ніколи не довів, що чуваші від них походять. А хіба гунологи-азіати, зокрема й німецькі, не знали, що *Крака/Крека* — германське ім'я? Навіщо ж тоді вони його спотворювали?.. Бо вони не мають фактів татарського походження гунів й шукають будь-яку зачіпку, щоб штучно створити їх.

О.Трубачов вважає, що первісне слово *крек* чи *крюк* — не германське, а руське (чи фінське?) діалектне, позначає воно жаб'ячу ікру й пов'язане з криком цих земноводних у шлюбний період [48, с.147]. Тоді старша дружина Гатила

могла бути не германського, а місцевого походження. Втім, якщо слово *крек* пов'язане із звуконаслідуванням, то в однаковій мірі воно може бути германським, давньоукраїнським та фінським одночасно.

Скотта – один з найближчих до Гатила воєвод, з яким багаторазово зустрічався Пріск під час перебування Візантійського посольства в країні гунів. За відсутності свого брата **Онигисія**, який за посадою був щось на зразок сучасного прем'єр-міністра, виконував найважливіші доручення Гатила.

У "Велесовій книзі" [56] на дощечках 4а,4б,4в кілька разів згадується руський боярин на ім'я **Скотень**; в уривку 6.4 Пріск називає візантійського чиновника високого рангу **Скотта**. Імена *Скотта* та *Скотень* одного походження і в своїй основі мають слово *skot*, яке присутнє в усіх слав'янських і багатьох інших індоєвропейських мовах. Воно мало значення *скот* (худоба), *майно*, було пов'язане з багатством та грошима, які в давні часи вимірювались кількістю худоби. Скоттом могли називати дитину, зичачи в майбутньому їй багатства, а в дорослому віці — вже багату людину. Імена *Скотта*, *Скотень* відповідають майновому статусу їхніх носіїв, бо в першому випадку це найближчий до Гатила воєвода, а в другому – мабуть, не бідний боярин.

Німецькі дослідники вважають, що слово *skot* має германське походження, звідки воно було запозичене праукраїнцями. Але тут довіряти їм не можна, зважаючи на їхню упередженість та германоцентризм. Напевно, відомий мовознавець сучасності О.Трубачов знав думку німецьких дослідників, але з нею не погодився. Посилаючись на іншого мовознавця В.Мартінова, який виявив (1984 р.) такі давні складові слав'янської лексики, як *xvatъ*, *plugъ*, *sedъlo*, *skorъ* (баран, вівця), *skoŭъ*, він вважає, що ці слова з мови наших пращурів "проникли в словник давньогерманських діалектів" [48, с.91].

Онигисій – найближча особа до князя Гатила з числа його вельмож. Ім'я *Онигисій* дуже близьке до сучасного українського імені *Онисій*, яке могло утворитися утинанням на один склад імені *Онигисій*, у простонародному вживанні.

Едікон – полководець, охоронець й поважний наблизений Гатила, якого кілька разів згадує Пріск. Безмежно був йому відданий, викрив змову ромеїв проти Великого Князя. Якщо виходити зі стану на сьогоднішній день, то його ім'я є германським, про що й пише О. Скрижнська [4, ком.696]. Але, як справедливо зауважив Д.Іловайський, чим далі в глибину століть, тим більше спільного було між германцями та праслав'янами. Можливо, що ім'я справді було готським, я ж думаю, що на той час воно було спільним для готів та наших пращурів, які пізніше його втратили, як і багато інших слів; зокрема, як втратили вони дуже престижне на той час ім'я *Мунда*.

Що стосується його етнічного походження, то з усіх фактів свідчення Пріска є найповажнішим. Він же пише, що Едікон—"скіф", який відзначився військовими подвигами [2.3.1], "уроджений унн" [2.9.6]. Отже, Едікон не був готом, бо тоді він не був би "уродженим унном". До того ж Пріск розрізняв готів та "уннів". Але і туранцем він не міг бути, бо мав нетуранське ім'я; з іншого боку Гатило, який увесь час з ними воював, не міг їм довіряти. На той час племінна належність не була порожнім звуком і часто давала про себе знати. Допустити

близько до себе туранців Гатило не міг хоча б з точки зору особистої безпеки. Звідси однозначно випливає, що Едікон був праукраїнцем. Втім не виключено, що його матір була іншого племінного походження.

Для нас Едікон цікавий ще й тим, що він, очевидно, був батьком Одоакра, короля Італії, принаймні так пише Анонім Валезія [4, ком.696].

Басих (Васих), **Курсих** – воєводи, які очолювали похід гунів на Мідію, “коли їхня батьківщина була охоплена голодом і римляни не чинили їм опору внаслідок іншої війни, що тоді трапилась”, – пише Пріск [2,9.60]. “Прийшли тоді в Мідію *Басих* та *Курсих* з племені царських скіфів, керівники численного війська, які пізніше прибули в Рим для встановлення військового союзу” [2, 9.61]

Деякі дослідники відносять цей похід до середини V ст., але В.Латишев вважає, що вони здійснили його раніше, десь на початку століття. Зіставляючи повідомлення Амміана, Пріска, Йордана та “Велесової книги”, похід правдоподібно можна віднести на кінець IV ст.

Ім'я першого воєводи В.Латишев перекладає як *Басих*, а Г.Дестуніс – *Васих*, що цілком відповідає неозначеності та плутанині при передачі грецької букви “В (β)” на нашу мову. Стосовно етнічного походження *Басих* та *Курсих*, то імена із закінченням *-их* мають аналогію серед сучасних українських прізвищ: Гладких, Товстих (діти огрядних, тлустих батьків). Є в нашій мові прізвища Курах та Курас. Про співця Василя Кураха із села Нижні Ворота Воловецького району (Закарпаття) повідомляє праця [46], а Курас був віце-прем'єр-міністром України. Дитина *Курахів* або *Курасів* могла називатися *Курасих* або *Курсих*, але що означає корінь *курах(с)* мені невідомо. Назву *курос* у греків мало фронтальне зображення оголеного юнака-атлета [57, с.80]. Можливо, прізвище *Курас* походить від цього слова, але може бути й випадкове співзвуччя.

Здається, з основою *баси* поталанило більше, бо давньоруське слово “баса” означало красива [28, с.67]. Окрім того, басистими або басими називали багатих людей. Але багаті були й красивими. Тоді ім'я *Басих* можна тлумачити як “нащадок багатих (чи красивих) батьків”. До речі, під містом Суми є станція *Баси*. Таким чином, імена *Басих* та *Курсих* не суперечать правилам українського словотворення, а перше ім'я має цілком зрозумілу давньоукраїнську основу.

Хорсамант – гун, массагет; охоронець полководця Велізарія під час війни візантійців з готами в Італії в середині VI ст. Хоча події відбуваються майже на сто років пізніше, ніж гуні панували в Європі, вони нікуди не зникли, залишились у своїй Скіфії, а деякі з них наймались у візантійське військо. Для нас цікаве ім'я цього мужнього воїна, яке вдалося розшифрувати. Прокопій у подробицях описує його подвиги, тут наведу лише частину з них, щоб показати, що ім'я справді відповідає його вдачі:

“...після битви на Нероновому полі, коли невеликими кінними загонами римляни переслідували ворогів у різних напрямках, Хорсамант, один з найславніших охоронців Велізарія, массагет родом, з іншими сімдесятьма воїнами також переслідували їх. Коли вони просунулись далеко по рівнині, решта римлян повернула назад, але Хорсамант сам продовжував переслідування. Побачивши це, готи повернули коней й накинулись на нього. Він же увірвався в середину їх, убив списом одного з кращих воїнів і накинувся на інших. Тоді

вони повернулися й кинулись тікати. Соромлячись тих, що були в таборі,... вони знову вирішили повернути проти нього. Але отримавши те, що й раніше, втративши найкращого свого воїна, вони все ж таки почали тікати й зупинилися не раніше, ніж Хорсамант загнав їх в укріплення й не повернув, залишившись один, назад..." [24, с.117].

Уважніше придивімося до складного імені цього хороброго варвара: *Хорсам-ант*. *Хорс* у міфології праукраїнців був одним з найголовніших богів, якого, як вважають, вшановували як бога сонця; закінчення *-ант* вказує на походження; зв'язуюча частина слова *-ам* – походить від грецького *αμα* і означає "разом", "разом з тим", "в той же час". Тоді ім'я *Хорсамант* означає анта, такого дужого та мужнього, як сам бог Хорс, хорсоподібного, а його вчинки суголосні його імені. От вам і гун! А Прокопій же особисто був присутній на театрі бойових дій в Італії як секретар ромейського полководця Велізарія й описував те, що чув і бачив. У цей час наших пращурів Прокопій називав лише антами та склавенами, але найманців – гунами та массагетами. Чи не підтверджує це висловлену раніше мною думку [3], що насправді гунами греко-латинські автори називали не народ, а військо праукраїнців?

Цікаво, що ім'я Хорс засвідчено в Скандинавії на сто років раніше. У 30-х роках V ст. "два вожді, Хенгіст та Хорса, відправились у Британію з 4-ма кораблями та 300 людьми", – повідомляє А.Стрінгольм [37, с.23]. Гадаю, що ім'я було занесено туди з Руси-України переселенцями на чолі з Одином.

Денгізих або *Динтцик* – єдине тюркське ім'я, яке мав етнічний гун. Кілька разів воно зустрічається у тексті Пріска: "...сини Гатила не могли дійти згоди між собою. Один з них, Денгізих, після безуспішного повернення послів, хотів йти війною на римлян, але інший, Ірнах, відмовився від цього наміру, бо його увагу відвертали домашні війни" [2,34]; "Денгізих вирішив розпочати війну з римлянами і зібрав військо на березі Істра" [2,36].

Зустрічається це ім'я і в Йордана, але трішки видозмінене: "Коли узнав про це король гунів Динтцик, син Гатила, то зібрав навколо себе тих небагатьох, які поки-що все ж таки залишалися під його владою, а саме ултзинзурів, ангіскірів, біттугурів, бардорів" [4,§272].

В.Латишев та Г.Дестуніс, перекладаючи Пріска на московську мову, дають різний коментар до імені сина Гатила Денгізиха. В.Латишев – нейтральний, обережний: "Також Dintzic, син Аттила, що царював після його смерті над невеликою частиною племен, які були підвладні його батькові". Г.Дестуніс – досить категоричний, хоча і не від свого імені: "Ті, що тримаються татарського походження гунів, пояснювали ім'я Денгізих татарським словом *денгіз* - море; а ті, що виводять їх від фінів, мадярським *tenyesses* – родючість". Тобто, на підставі одного імені нам хочуть сказати, що гуни, які жили в поселеннях (а керівна верхівка – в хоробах), споживали пшону, яловичину та рибу, пили медовуху та пиво, говорили не уннською (не туранською) мовою і таке інше – або татари, або фінноугорці (близькі до монголів племена), в будь-якому випадку – кочовики, що прийшли з Азії, бо, мовляв, й ім'я одного з їхніх керівників відповідне. І хоча це знаходиться в кричущій суперечності з усіма іншими фактами, зокрема з тим, що півтора десятка імен мають українське

походження, третього не допускається по сьогоднішній день.

Не виключено, що у той час деяким керівникам племен давали подвійне ім'я – своє, племінне та інше, що відображало або його звички, або одне з імен сусіднього племені, з яким дане плем'я було в дружніх стосунках, коли ватажки племен родичалися й для зміцнення зв'язків одружували своїх синів та доньок із сусідськими дітьми. І хоча Гатило кількома війнами підкорив тюрків-кочовиків, на початку скіфо-готських війн вони були союзниками.

Багато готських вождів мали слав'янські імена, про це писав Йордан у "Гетиці". Найвідоміший з них Ерманаріх-Ярмонарікс-Ярослав-рекс, тобто король Ярослав. Але від того готів ніхто не вважає за слав'ян.

Наведу ще один добре знайомий приклад із майже сучасної історії. Відома московська імператриця Катерина-сучка була зовсім не Катериною, її справжнє ім'я Софія Фредеріка Августа, принцеса Ангальт-Цербська [59, с.64]. Але при одруженні з наступником престолу Петром III оте складне німецьке ім'я було замінене на Катерину Олексіївну, а її вихрестили у православ'я, щоб у всьому вона була схожа на своїх "подданих" москвинів. І ніхто не вважає їх германцями лише тому, що понад 30 років їхньою імператрицею була німкеня. Починаючи від цієї "Катерини" московські царі, постійно одружуючись з німецькими принцесами, по крові були германцями, а не москвинами. Так, останній цар Микола II доводився двоюрідним братом кайзеру Вільгельму, тобто його мати була німкеню; його дружина Олександра також була німкенюю, її справжнє ім'я – Аліса Гессен-Дармштадська. Не виключено, що через дві тисячі років знайдуться "германологи", які на цій підставі висунуть і підтримуватимуть "концепцію", що москвини – не русифіковані фінноугорці і татари, а германці.

Та повернемося до Пріска [2] й заглянемо в уривок (9.27). Там чорним по білому написано, що Еллак, старший син Гатила, 447 р. був поставлений ним на чолі тюркського племені акацирів. Якщо Софію Фредеріку Августу, принцесу Ангальт-Цербську, переназвали Катериною Олексіївною, бо вона постала на чолі московитів, то чому Еллаку, сину Гатила, не могли дати інше, пристойне для тюрків ім'я Денгізіх? Може бути й таке, що син Гатила подружив чи породичався з впливовим кочівником й для зміцнення цієї дружби прибрав собі друге ім'я. Можуть бути інші причини, але від того, що син Гатила Еллак справді мав друге ім'я Денгізіх (воно співзвучне з ім'ям Чингіз – море, океан), зовсім не впливає, що рід Гатила належав до татарів, так само як рід Катерини Олексіївни не належав до москвинів.

Ульдін – начебто керівник гунського військового підрозділу, що стояв на Дунаї. Його не згадують ні Пріск, ні Йордан, але називають інші ромейські автори, тому його ім'я входить до переліку імен гунських провідників. З Ульдіном пов'язаний магістр (керівник) армії Східно-Римської імперії Гайна.

399 р. Гайна, гот за походженням, з'єднався з повсталими проти імператора остготами, що знаходились у Фрігії (область у північно-західній частині Малої Азії, в описуваний період – римські провінції Азія та Галатія). Він змусив імператора Аркадія впустити його разом з готськими загонами в Константинополь. Очевидно, в столиці вони поводитися не дуже чемно. Міщани повстали проти готів і кілька тисяч їх перебили. Це трапилося 400 р. З рештками

готів Гайна втік у Фракію, спустошив її й намагався перейти через Геллеспонт назад у Фрігію, але цьому завадило вірне імператору військо. Тоді Гайна пішов за Дунай. Там він був схоплений гунами й за наказом їхнього керівника Ульдіна обезглавлений. В кінці 400 р. його голова в засоленому вигляді була послана як подарунок Аркадію. Про Гайна та Ульдіна повідомляли Сінезій, Марцелін Коміт, Сократ, Зосим.

Ім'я Ульдін є не українським, а готським. Прокопій називає кілька германців з подібними іменами: Ільдїбад, король готів в Італії (540-541 pp.); Ільдїгер, римський полководець (кн. II та III "Війни з готами"); Ільдїгес, лангобард, який внаслідок династичних інтриг та інших обставин врешті-решт опинився серед склавенів, на чолі їхнього шеститисячного війська вступив у битву з римлянами й переміг їх (кн. III, §35 "Війни з готами").

Та обставина, що ромейські автори називають Ульдіна гуном, зовсім не означає, що таким він був насправді. Очевидно, на Дунаї стояла готська залога, а готи були васалами гунів. Для ромеїв же гунами були всі, хто знаходився в їхній залежності. На той час це була звичайна й усім зрозуміла класифікація. Та, власне, те ж саме має місце і в наш час. До розпаду Московської комуністичної імперії ("СССР") для закордону всі ми, від камчадалів на сході до естонців на заході, від ескімосів на півночі до таджиків на півдні, були "рашн".

Очевидно, між ромеями та гунами на той час була укладена мирна угода. Коли б Ульдін прийняв Гайна як свого одноплемінника ("надав політичний притулок"), то це могло б привести до непорозуміння та тертя між гунами та ромеями, винними були б гунські васали готи з можливими неприємними для них (або для Ульдіна) наслідками. Тому-то Ульдін-гот змушений був убити Гайна, в той час як гун міг цього не робити. Окрім того, готи наймаючись на військову службу до ромеїв, давали обіцянку або клятву на вірність імператору. Гайна її порушив, таким чином кинув тінь на готів як надійних найманців, й за це був покараний своїми ж одноплемінниками.

Мама, Атакам, Ескам – такі імена гунів називає Приск: "Перебіжчики до римлян були видані варварам. Серед них були діти Мами та Атакама, що походили з царського роду. Унни негайно розп'яли їх у фракійському замку Карсі як кара за втечу" [2,1.6]; "Гатило хотів поїхати в одне село, де він мав намір одружитися з дочкою Ескама" [2,9.28].

Здається, що два останні імені складні: Ата-кам, Ес-кам. Тоді перше та друге імена пов'язані з батьками, *мамою* та *атом* (татом), а друге та третє – якимось чином ще й з *камом* (пивом). Останньому висновку дивуватися не треба, бо кам, як і мед (медовуха) могли розглядатися як священні напої, а перетворення меду в медовуху та ячменю в кам було священнодійством. До того ж, якщо в українській мові було ім'я *Непийливо*, то чому не могло бути *Батькопиво*?.. І все ж такі походження цих імен, незважаючи на їхню немов би прозорість, мені не зрозумілі. Єдине, що можна незаперечно стверджувати – вони належать до семантики індоєвропейської (точніше – давньоукраїнської) мови. Що стосується Ескама, то треба взяти також до відома, що він жив у селі чи деревні, а не в кочовій орді, отже, його ім'я належить до імен хліборобського народу.

Оіварсій – дядько Гатила по батькові. Ім'я наводить Пріск [2,9.80]. Сидів поруч із Гатилом на другому пирі з візантійськими послами. Ім'я звучить по-українському, хоча пояснити його не може. Містить у собі давньоукраїнський корінь *вар*. Можливо, ім'я зіпсоване Пріском або переписувачами його праці.

“Готи ж переважно запозичають імена гунські” [4,§58] — це вимушене визнання Йордана повинно бути пов'язане з конкретними “гунськими” іменами готів, має надзвичайну цінність й знаходиться в одному ряду з повідомленням Амміана Марцеліна про “інших гунів”, що допомагали готам у боротьбі з гунами ([1,31,3.3]); а також із зауваженням Пріска про мови - народи Скитії (варварську-праукраїнську, уннську-тюркську, готську та авсонську-латинську) [2,9.44]. Як же його коментують прихильники концепції азійсько-кочового походження гунів? Послухаймо О.Скржинську, яка у коментарях подає не лише свої думки, але в сконцентрованому вигляді також висновки досліджень інших вчених:

“Чи не відзначив Йордан цими словами в частині, що стосується сарматів та готів, того перемішування, яке мало місце у варварському середовищі, коли під орудою одного вождя (Аттила, Аларіха, Одоакра, Теодеріха та інш.) об'єднувались різні племена і коли (як часто бувало) одну й ту ж людину один письменник зараховував до одного племені, а інший — до другого саме тому, що етнічна назва племені сильнішого й керуючого могла інколи перекривати назви інших, відмінних від нього племен? Пор. відгуки про Бессу (візантійський полководець, “варвар” - А.К.), з одного боку, Йордана, з іншого - Прокопія. Про Одоакра повідомляється, що він був скіром (Анонім Валезій, Іоанн Антіохійський), рогом чи рогом (Йордан), королем готів (Марцеллін Коміт), герулом (Aucharium Havniensé та інші джерела), торкілінгом (Йордан)” [4, ком.190] (всі названі тут племена, окрім скірів — гото-германські - А.К.).

Із цього зауваження О.Скржинської видно, що ні вона, ні інші попередні численні дослідники праці Йордана його надзвичайно цікаве повідомлення “готи ж переважно запозичають імена гунські” ніяк не коментують. Вони його або заговорюють безплідним багатослів'ям, або ігнорують, як і все, що не вкладається в їхню “концепцію”. Бо ця фраза дуже конкретна й одразу породжує запитання, відповіді на які суперечать азійсько-кочовому походженню принаймні тієї частини гунів, яка розромила аланів та готів, переселяла народи й протягом значного часу тримала в напрузі ромеїв:

1. Чи справді у той час був звичай переймати чужі імена?
2. Які конкретні гунські імена мали готи?

У той час ім'я було не просто назвою, яка відрізняла одну людину від іншої. Воно повинно було бути зрозумілим оточенню, отже, знаходитись у межах тієї мовної системи, якою користувалося плем'я, тобто, ім'ям визначали належність до свого племені та відрізняли чужих від своїх. У зв'язку з цим, окрім якихось незвичайних випадків, чуже ім'я не сприймалося або перероблялось таким чином, щоб було зрозуміле своїм. Саме цим можна пояснити нестримний потяг греків до заміни варварських назв своїми, грецькими, а ми тепер гадаємо: і що вони означають? Звичайно переймати чужі імена просто так, ні сіло, ні впало, у той час не могло бути, на це мусила бути якась серйозна причина. Йордан писав про готів, й ці загально-теоретичні міркування підтверджуються

звичаями саме готів. Погодьтеся, в IV-V ст. остготи та вестготи, які ще донедавна були єдиним народом, мали однакові звичаї. До того ж вони є дуже консервативними й змінюються повільно. Вестготські звичаї в кінці V-VI століть були занесені в їхні писемні кодекси й дійшли до нашого часу. З них випливає, що готам заборонялося одружуватися з чужинками й надавати своїм дітям неготські імена. Незважаючи на це, 414 р. вестготський король Атаульф побрався з сестрою римського імператора Галлою Плацидією, яка була захоплена готами в полон. Ось як цю подію оцінює Д.Клауде: "Шлюб гота з римлянкою був нечуваною подією, особливо якщо згадати, що змішані шлюби були заборонені аж до VI ст. Про політичне значення цього весілля можна висновувати з вибору імені дитини, названої на честь свого діда Феодосієм. У цьому Атаульф відступав від звичаю давати вестготським спадкоємцям германські імена, який непохитно дотримувався аж до VII ст." [60, с.36] (виділення моє, – А.К.). Як бачимо, у звичаях готів було щось зовсім протилежне тому, про що писав Йордан і що насправді мало місце: багато відомих нам остготських імен були неготськими. В чім справа? На це є різні поважні причини.

Найчастіше чужі імена, точніше імена своїх поневолювачів, брав підкорений народ, немов би говорячи: "дивіться, ми називаємо своїх дітей так само, як і ви, ми свої, будьте з нами лагідними". Могло бути й так, що до племені пристало багато чужинців, з якими була необхідність вважатися. Тоді ватажки могли брати собі імена цих чужинців. Були й інші причини. У будь-якому випадку мусили бути дуже поважні причини, щоб готи, які зверхньо й погордливо ставились до чужинців, брали собі їхні імена. Досі історія не знає жодного імені тюркського або угро-фінського походження, яке мав би етнічний гот, а ті "гунські" імена, які брали собі готи і про які писав Йордан — або слав'янські (тобто праукраїнські), або мають у собі українську складову частину. Амміан, Йордан та Прокопій називають такі гото-українські імена: Германаріх (Ярослав-рекс), Вітімір; Мундеріх, Сафрак, Вледа, Валамир, Теодемир, Відімір.

Отже, "гунські" імена готів - то насправді імена давньоукраїнські. Єдине розумне цьому пояснення - у певний історичний час наших пращурів германці, а за ними і ромені разом із Йорданом, називали гунами. Велика ж кількість гунських (праукраїнських) імен у готському середовищі при забороні надавати своїм дітям неготські імена свідчить про тривалу і значну залежність готів від наших прадідів. Разом з тим серед "гунів" ми не зустрічаємо готських чи германських імен, окрім, можливо, Едіка (чи Едікона) та Креки, першої чи старшої дружини Гатила. Заяви деяких істориків, що у Причорномор'ї готи створили союз племен чи навіть підкорили сусідні племена, нічим не підтверджуються, ставлять події з ніг на голову і є не лише ненауковими, а навіть сміховинними. До речі, "гунни", очевидно, було назвою престижною, яку готи сприймали майже за рідну.

Відомо понад 20 "гунських" імен, які наводять греко-латинські автори. У цій праці я пояснив значно більше половини, які мають українське (майже всі) або германське (2-3) походження. Смісл решти поки-що не вдається витлумачити ні з якої мови, сподіваюсь, це зроблять професійні мовознавці. Але от що цікаво: дослідники, які наполягають на татарському походженні

гунів, не довели татарського походження їхніх імен. По-їхньому виходить так, що налетіли вихором з Азії кочові монголи, розгромили степових аланів та готів, підкорили антів, з наметів негайно переселилися в палаци і масово, немов би якась пошесть, почали давати своїм дітям та племінним вождям давньоукраїнські імена. Коли ж імперія Гатила розпалася, то гуни негайно з палаців перелізли в намети та гарби, подалися знову в кочові мандри й згадали свої монгольські імена. Якщо ті дослідники говорять це без жартів, то їм треба перевірити стан свого здоров'я у лікаря-психіатра.

* * *

Походження загальних "гунських" слів (*страва, вар, мед та кам*).

Страва – дуже давнє українське слово, яке широко вживається і в сучасній мові, позначаючи їжу, харч тощо. Воно зустрічається в Йордана в описі похорону Гатила у такому тексті: "Після того, як він був оплаканий такими стогнаннями, вони справляють на його могилі страву (так називають це вони самі), супроводжуючи її величезним пиром. Поєднуючи протилежне (тобто протилежні почуття - А.К.), виражають вони похоронну скорботу, змішану з радістю" [4, §258].

Згідно з уявленнями язичників (православних)-праукраїнців, хоча людина, помираючи, й полишає тимчасове земне життя та тих, з ким вона була, й це викликає сум та скорботу живих, смерть в той же час є переходом її до царства духів предків та ненароджених, і цьому треба радіти, а не сумувати, що й відображено в повідомленні Йордана. Але що найважливіше, ним вжито українське слово *страва*. Його етимологія свідчить про дуже давнє походження. Воно складне (*с-трав-а*) і йде від стародавнього "*троу*", звідки дієслово "натроувити" (нагодувати). В даному тексті під *стравою* Йордан має на увазі поминки померлого, що супроводжуються пиром та піснеспівами. В дохристиянські часи наші предки часто спалювали покійного на величезному багатті, супроводжуючи це дійство поминальним бенкетом, *стравою* або *тризною*. Германські вчені, а за ними й багато слав'янських папуг-підспівувачів, й близько не допускають слав'янської природи гунів, слово *страва* виводили з готської мови, зокрема слів *ліс, багаття, поширювати*.

Насправді слово *страва* готи запозичили у праукраїнців, але для означення не їжі чи тризни, а багаття при трупоспаленні. Я це довів у роботі [3], а тут частково відтворюю, заодно покажу читачеві, якими шулерськими методами не гребували деякі горе-вчені з високими званнями, щоб заперечити слав'янство гунів.

У 80-х роках ХІХ ст. розгорнулася широка дискусія стосовно етнічного походження гунів між відомими на той час професорами історії Дмитром Іловайським (1832-1920) та Василем Васильєвським (1839-1899). Останній пізніше був навіть обраний до Академії Наук (чи не за те, що талановито фальсифікував слав'янську історію?). Коментар до їхньої дискусії, яка за обсягом складає кілька сотень сторінок, був зроблений мною в роботі [3]. Треба зазначити, що жоден з них не аналізував походження імен гунів та напрямок руху посольства Максиміана; дискусія велася головним чином навколо зовнішнього вигляду гунів, а також слів *кам, мед та страва*.

Якщо говорити в цілому, то Д.Іловайський вважав і намагався доводити, що всі гуни були слав'янами, навіть кочові болгарські племена кутургурів та утургурів. В.Васильєвський вважав і намагався доводити прямо протилежне: всі гуни були туранцями. Насправді гуни, які зрушили з півдня Русі-України аланів та готів й розпочали завойовницькі походи, мали складне етнічне походження: тут були і праукраїнці, які згідно з Пріском становили основну ударну силу, і туранці (монголоїдні племена), що наприкінці IV ст. кочували на західному узбережжі Каспійського моря й були залучені нашими предками до походів на аланів та готів. Отже, Д.Іловайський помилявся в тому, що приєднував туранців до слав'ян, а В.Васильєвський в тому, що в гунському потоці не помітив слав'ян, хоча про них свідчить незчисленна сукупність фактів. У зв'язку з цим Д.Іловайського було легко критикувати, бо болгари таки справді були монголоїдними племенами, а В.Васильєвський для спростування очевидних фактів слав'янства головної, ударної та керівної частини гунів залучив на допомогу собі упереджену стосовно слав'ян думку німецьких вчених. Взагалі, такий підхід до справи обох професорів історії мене дивує. Невже вони не знали, що в XVII ст. українські козаки досить легко перемагали і поляків, і москвинів, коли їх підтримувала татарська кіннота? Треба зазначити, що доводи В.Васильєвського для нас навіть цікавіші, ніж його опонента, бо посилаючись саме на В.Васильєвського, слав'янські історики прийняли концепцію туранства гунів за абсолютну істину й забили в труну та глибоко поховали найвеличнішу частину нашої історії, останне, але вже історичне відлуння того, як відбувалося розселення по Євразії індоукраїнців-дніпрян.

Стосовно слова *страда* В.Васильєвський наполягав, що воно "позначає власне багаття (*pyra*), обряд спалення, і це дає можливість німецьким вченим (Я.Грімм, Мюлленгоф) виводити *stravan* Іордана від готського дієслова *straujan* (розстилати, поширювати - А.К.). Що готська мова була часто вживана у Гуннів, добре видно і засвідчено в зрозумілих, прямих висловлюваннях самого Пріска" [11, с.151]. (Як тільки Пріск згадав готів, то тут і німці згадали про Пріска. В усьому іншому вони його "не помічають", бо спостереження історичного свідка не вкладаються в їхню "концепцію").

Що готська мова була вживана у гунів, то про це справді писав Пріск, (цитувалося вище), і це означає, що готи та гуни мали спільне проживання та вели спільні справи. Це зрозуміло, якщо гуни – черняхівські племена праукраїнців, які жили поруч із готами двісті років. Але це не допускає жодного розумного тлумачення, якщо гуни – туранські племена, які вихором налетіли з Азії. Звісно, була і взаємність. Майже весь час свого перебування на півдні Русі-України готи знаходились у васальній залежності від наших предків і саме тому давали своїм дітям українські ("гунські") імена і неодмінно знали мову своїх зверхників.

Окремо треба зупинитися на вживанні слова *страда*, бо воно певною мірою є ключовим, має однакове звучання в українській та готській мовах, позначаючи у нас їжу, трапезу, а в готів вогнище при трупоспаленні.

Треба знати, і не лише історикам-професіоналам, що на межі епох, тобтодесь дві тисячі років тому, частина праукраїнців на чолі з князем Одним

переселилася з басейну Сіверського Дінця у Швецію. Імовірно, його плем'я було витіснене з рідних земель сарматами. Ця подія у скандинавів сумнівів не викликає, для них вона є абсолютною істиною, засвідченою в численних сагах, і предметом глибокого історичного дослідження [37]. Але в Україні широко не розголошуються, бо українські вчені в цьому "сумніваються", до того ж переселилися не прагерманці, а праукраїнці. Культурний рівень їх був значно вищий, ніж готів, що жили там у той час, і вони змогли прищепити чи нав'язати готам свої певні звичаї (чи не з того часу у шведів синьо-жовті кольори стягу?) та обряди, зокрема обряд трупоспалення замість трупопоховання. Цей безспірний факт засвідчений археологічними знахідками. Пише А.Стрікнгольм (перша половина XIX ст.): "Ще в дуже давній час германці покривали померлих землею та камінням, або, загорнувши в шкіру, опускали в болото, щоб заховати їх від боязких поглядів" [37, с.691]. "Ін'глінґ-сага розповідає, що Один встановив у Скандинавії всі закони, за якими перед тим жили аси (співплемінники Одина - А.К.), зокрема, і той, щоб померлих спалювали на багатті з усією власністю" [37, с.693]. "Всі речі, покладені з померлим, мають сліди вогню; зрозуміло, що вони прямо з багаття, а не потім покладені в могилу. Кістки тварин, спалених з померлим, також в урнах з попелом покійника. Урни закриті або плоскою просвердленою кришкою, або маленькою, що входить у шийку урни, склянкою. Число таких могил у Швеції та Норвегії дуже велике; лише в першій країні, не дивлячись на щорічні руйнування, їх до 100 тисяч. Але в Данії вони зустрічаються рідко" [37, с.697].

Останнє речення надзвичайно цікаве. В Данії племені sweів (пізніше - шведів) Один не було, тому тут продовжував культивуватися обряд трупопоховання, тобто зміна похоронного обряду в Скандинавії таки справді пов'язана з переселенням племені, яке культивувало обряд трупоспалення, що й засвідчили археологічні дослідження.

Вплив праукраїнців на життя туземців був такий великий, що після смерти Один був проголошений головним богом, а його соратники – богами меншого розряду. "За баснословними переказами, Один створив небо, землю і все, що живе на ній, та дав людині безсмертну душу; його називають батьком богів, людей, світу і часу; в інших місцях саг йому надають значення палаючого, вражаючого, вогнеокого; це змушує припускати, що його ім'ям позначали Сонце... Він - Бог, цар та батько царів..." [37, с.528].

Спалюючи на величезному багатті труп померлого, речі та тварин, що супроводжували небіжчика у потойбічний світ, праукраїнці приступали до **страви**, поминок за померлим. Готи, що були при цьому присутні й спостерігали цей обряд, не розібравшись, що воно й до чого, назву *страва*, яка, як споживання їжі, не вражала й здавалась їм буденною, перенесли на назву величезного багаття для спалення померлого та супроводжуючих речей. Так вони збагатили свою мову нашим прадавнім словом *страва*, але для назви не їжі, а величезного багаття.

Таким чином, названі В.Васильєвським німецькі вчені в даному випадку поставили факти з ніг на голову, чи то зумисно, чи з незнання, що не виключено. Та й М.Фасмер, відомий німецький мовознавець XX ст., вважає, що слово

страва типово слав'янське й не пов'язує його з готами чи германцями [61]. Отже, прадавнє українське слово *страва* готи запозичили у наших предків. Очевидно, воно було в них не широко вживане, бо Йордан, який називав себе готом й знав готську мову (все вказує на те, що тривалий час він взагалі жив серед готів), значення слова *страва* не розумів, інакше він вжив би відповідне латинське слово.

То, можливо, прийшли дикі кочівники з Азії й запозичили слово *страва* у українців? Похоронні обряди дуже консервативні й дуже важко змінюються, тому вплив на них та назви дійств не те що підневільних готів, але навіть незалежних сусідів протягом короткого часу абсолютно неможливий.

Треба взяти також до уваги надзвичайно важливий історичний факт, який не помічають, або роблять вигляд, що "не помічають", прихильники азійсько-кочового походження гунів. Гуни воювали, завойовували, укладали мирні угоди або дружили з усіма відомими на той час народами Європи та Азії, що знаходились у межах їхньої досяжності. Нам відомо про сутичку між праукраїнськими племенами антів та склавенів у середині VI ст. Але в літературі немає жодного (!) натяку про будь-які, мирні чи ворожі, стосунки гунів з племенами венедів. Єдине розумне цьому пояснення: гуни — то і є наші пращури венеди, які створили найдосконалішу серед варварських племен Черняхівську культуру в II-V ст. і племена яких відомі в VI ст. під іменами антів та склавенів.

Вар — ще одне українське слово, яке було у вжитку в гунів. Дивно, але прихильники їхнього слав'янського походження це слово не помітили й у своїх аргументах не використовували. Воно зустрічається в Йордана у такому тексті: "Змушені тікати, вони (гуни - А.К.) направились у ті землі Скіфії, якими протікають води річки Данапра; своєю мовою гуни називають його **Вар**" (Var) [4, §269]. (Виділення моє, - А.К.).

У зв'язку з такою незвичною для нас назвою Дніпра - **Вар** — розгорнулася жвава дискусія між істориками та мовознавцями. Одні виводили її від печенізької назви Дніпра – **Варух**, засвідченої візантійським імператором Костянтином Порфирородним (X ст.); О. Скржинська вважає, що **Варух** перегукується з назвою річки Ерак, на березі якої зустрілися в бою гуни та готи, про що пише Йордан в §249; німецькі вчені І.Маркварт та М.Фасмер знаходять спільне між назвами *Борисфен* та *Варух* (це схоже на правду, бо звуки "б" та "в" взаємозамінні) й виводять їх з осетинської або іранської мови. "Хіба не було б послідовно приєднати до цих двох слів і третє слово **Вар**?", тобто "воно було, очевидно, одвічно іранським, що походить від утинання давньої назви *Борисфен* і лише прищепилося до гунської мови"; – пише О.Скржинська. (Нещасна гунська мова! Що тільки до неї не чіпляється, як реп'яхи до кожуха).

Аби ми не були навчені впертою і поганою звичкою гунологів-азіатів ставити все з ніг на голову й шукати витоки "гунських" назв у мовах готів, монголів, мадяр чи іранців, то повірили б ученим людям. Та ба! Все ж таки гуни були праукраїнцями, нашими предками, й саме в їхній мові треба шукати пояснення "гунських" назв та слів. Це не завжди нам вдається, зважаючи на перекручення їх ромеями та пристосуванням до свого звучання, а також поганим знанням

давньоукраїнської мови. І все ж таки інколи нам щастить. Зі словом *вар* пощастило завдяки праці Алли Коваль [28].

Вар – дуже давнє українське слово, й означає воно “вода, що б’є ключем”, “кипляча вода”, “окріп”, “спека, духота”. Ці значення слова збереглися не лише в сучасній українській мові, але й у багатьох інших слов’янських мовах. Про давність слова свідчить присутність його в давньоіндійській мові у формі, близькій за звучанням та значенням до української – *варі* - вода, отже, цьому слову не менше 4 тис. років, коли про монголів навіть не доводиться говорити, бо вони вийшли на історичну сцену значно пізніше. Слово *вар* є коренем багатьох українських слів, пов’язаних із життєдіяльністю людини, що знову ж таки свідчить про його дуже велику давність: варити, вариво, навар, повар, узвар, приварок, вареники тощо, а також власних назв, засвідчених у Чернігівській області: річки з назвами Вар, Вара, Варишка, Варзна; селище Варва на річці Варва, а в літописі під роком 1079 згадується фортеця Варин.

Корінь *вар* лежить також у назвах болгарського міста Варна та грецького Наварин, бо в VII ст. наші пращури захопили Грецію й довго там порядкували, аж доки не були огречені.

Слова з трохі зміною основою *var* є в романо-германських мовах, тобто *var* є одним з основних індоєвропейських слів, йому значно більше 4 тис. років. В українській мові воно найкраще зберегло свою першооснову й дало найбільше похідних, а це ще раз свідчить, що українська мова – найдавніша з усіх індоєвропейських. З просторів Русі-України 3,5–4 тис. років тому орії понесли це слово або його модифікації в Індію та Іран, тому ми й знаходимо його в санскриті та ірано-осетинській мові, а печеніги могли й справді запозичити його з цих мов.

Тепер стає зрозумілою й дуже прозорою “гунська” назва Дніпра - Вар. Окрім того, що це вода, це була ще й кипляча вода, бо на порогах Дніпро “кипів”. Це була одна з діалектних назв Дніпра, яку увіковічнив для нащадків Йордан. Чим глибше вчитуємося у свідчення давніх авторів, тим більше знаходимо ознак праукраїнського походження гунів. Укотре дивуєшся, чому вчені мсвознавці не звернулися до слов’янського пояснення наведеної Йорданом “гунської” назви Дніпра. А це було б так природно.

Якщо ще можна сумніватися, чи й справді небесний бог *Мітра* пов’язаний зі словом *мунда* - голова, то сумніватися в тому, що давньоіндійський бог *Варуна*, який уособлює земний світ, походить від слова *вар*, підстав немає. Адже в давні часи люди жили біля води, від неї залежали і землероби, і кочовики, життєдайна її сила була очевидною і їм зрозумілою, в той час як земля була лише субстратом, тлом, ґрунтом, на якому відбувалися події. Не дивно, що земне життя пов’язувалось перш за все з *варом* - водою, звідси й назва земного божества. З водою пов’язані навіть пізніші головні українські божества – *Даждьбог* та *Перун* (порівняймо *прати* або вислів: дождь *періщить*).

Мед (медос) – згадується у виписках Пріска після того, як візантійське посольство переправилось через річки Істр, Дрекон, Тірас, “Тіфекас” та інші й рухалось вже скіфською землею: “В поселеннях нам доставляли харчові продукти, причому замість пшениці [давали] просо, а замість вина – так званий

по туземному медос” [2,9.30]. Оскільки медос видавався замість вина, то це не що інше, як хмільний напій, який виготовляється з меду і зараз частіше називається *медовухою*, хоча для його позначення використовується також слово *мед* (згадаймо слова пісні або казки: “мед, пиво пили”). Можливо, греки медовуху не виготовляли, бо у них було виноградне вино, тому Пріск не мав відповідного грецького слова і вжив пряму місцеву назву.

Слово *мед*, яке у нас позначає також солодкий продукт бджільництва, дуже давнє й очевидно виникло разом із зародженням індоєвропейської мовної сім’ї. Не дивно, що в багатьох індоєвропейських мовах воно має подібне звучання: в кельтській *mid*, *med*, латинській *mel*, готській *milip*. Пріск вжив його у формі, тотожній кельтській або українській. Ніхто, навіть гунолози-азіати, не заперечує його індоєвропейського походження, але говорять, що воно належить кельтам, фракійцям, іллірійцям,... – кому завгодно, але не слав’янам. Це дуже дивно, тому варто прослідкувати їхню слав’янофобську логіку, яка плелася не лише навколо слова *мед*, але й слова *кам*.

Кам (камос) – слово згадується Пріском у тому ж розділі про харчування посольства: “супроводжуючі слуги також отримували просо та напій, що виготовляється з ячменю. Варвари називають його “камос” [2,9.30]. Був час, коли німецькі вчені, вважаючи гунів монгольськими кочовими племенами, в камосі з ячменю вбачали кумис, що виготовляється з кобилячого молока, і навіть думали, що Пріску вчулося не те слово. Але про кумис мова йти не може, бо камос виготовлявся з ячменю, тому багато слав’янських вчених, які тією чи іншою мірою займалися проблемою гунів (Венелін, Вельтман, Дестуніс, Латишев), вважали, що камос — то квас. Безумовно, наші предки пили квас та різні подібні напої, але робили їх не з ячменю. Квас як питво замінює воду, і пили його, звичайно, всі, що були в посольстві. У цьому не могло бути нічого незвичайного. Але членам посольства замість вина видавали хмільний напій – мед (медовуху), а слугам замість вина ж – простіший, але таки ж хмільний напій – камос. Так треба розуміти це місце у Пріска.

Слово *камос* позначало не кумис, не квас, а пиво. Воно було колись у вжитку в наших пращурів, але в середні віки його витіснило слово *пиво*. Воно збереглося в мові південних слав’ян. В цьому немає нічого дивного. З тієї чи іншої причини в живій мові інколи відбувається заміна одних слів іншими. Так, ми вже не вживаємо слова *мунда* (голова), *варі* (кипляча вода), *баса* (красива чи багата) та багато інших.

Заміна слів може відбуватися природньо і повільно внаслідок самовдосконалення мови, але може нав’язуватись зовні штучно, коли народ та мова поневолені. Довготривалим природним розвитком, очевидно, пояснюється милозвучність української мови. У другому випадку деякі слова замінюються буквально за одне покоління. Все рідше ми чуємо слова *думка*, *посол*, *зустріч* тощо, які замінюються рівнозначними словами-паразитами іноземного походження *опінія*, *депутат*, *саміт*,... в яких немає жодної потреби. У теперішній час одні роблять це внаслідок свого безкультур’я й поганого знання мови, що знову ж таки обумовлено нашим колоніальним чи напівколоніальним становищем, інші, особливо в засобах інформації – зумисно

з метою вульгаризації та засмічення мови – з неповаги, а, можливо, й ненависти до українців та української мови. Цьому мовному злочину могла б покласти край влада, але в нас вона як була, так і залишається україноненависницькою, глухою до потреб корінної нації, отже, й до української держави. Слова іноземного походження допустимо вводити в мову лише в одному випадку – коли немає своїх слів для позначення нових понять, та й у цьому разі краще створювати нові слова зі своєї мовної системи.

Як зазначалося вище, слова *кам* та *мед* у давні часи вживалися не лише праукраїнцями, але й іншими народами Європи. Питання про те, де почув їх Пріск і кому вони належать, свого часу викликало жваву і повчальну дискусію між Д.Іловайським та В.Васильєвським в кінці XIX ст.

Читати твори розумних людей завжди приємно і корисно. Тодішні історики добре знали давньогрецьку, латинську, французьку, німецьку та інші мови. В. Васильєвський, обізнаний з давньогрецькою та латинською літературою, повідомляє нам, що слово “кам” (пиво) згадує ще до появи гунів Юлій Африкан на початку III ст. після Н.Х.; імператор Діоклетіан (284-305) та Ульпіан, який жив за царювання Септімія Севера (193-211). Діон Кассій, який сам був правителем в придунайських країнах, говорив, що “в Паннонії ячмінь та просо не лише їдять, але й п’ють” [11, с.150]. У зв’язку з цим В. Васильєвський вважає, що слово “кам”, яке позначає напій з ячменю, належить до старо-іллірійського наріччя, “що ж стосується меду, то його за всіма правами треба віддати Кельтам і немає ніякої необхідності приписувати Слав’янам. Кельти не лише пили мед, але навіть називали його медом. Слова *mid* та *med* зустрічаються в кельтському словнику Кормака, який відносять до IX ст. після Н.Х. Втім, дуже можливо, що слово *мед* було загальною належністю не лише слав’янської та кельтської мов, але ще й інших індоєвропейських наріч, наприклад, іллірійського чи фракійського. У будь-якому випадку очевидно, що 1) слова *кам* та *мед* не мають ніякого відношення до Гуннів: перше з них можна було чути лише в Паннонії, коли про Гуннів там і чутки не було, і 2) що їх не можна вважати слав’янськими” [11, с. 150, 151].

Тут я змушений зупинити цитування, щоб поставити деякі запитання та дати роз’яснення. Слова *кам* та *мед*, справді, не мають відношення до гунів, якщо вони — туранці. Але чому слово *мед* не можна вважати слав’янським, тобто, дуже давнім українським? На якій підставі? Якщо воно було в мові кельтів, то чому не могло бути ще давніше в мові наших предків? Якщо вони запозичили його у кельтів, то коли? Якщо проф. В. Васильєвський це знав, то чому не повідомив про своє відкриття?

Насправді все пояснюється дуже просто: прищепленою нам думкою шовіністичним Заходом про меншовартість, вторинність слав’ян порівняно з іншими європейськими народами, думкою, яку наші вчені не лише засвоїли, але й бездумно провадили у життя. Ось чому, а не на підставі якихось наукових фактів, проф. Васильєвський і вважає, що слова *кам* та *мед* були запозичені слав’янами від інших народів. Навіть такий національно налаштований письменник, як І. Нечуй-Левицький, піддався на цю недолугу вигадку і працю про міфологію українців [62] починає такими словами: “Український народ

один з менших синів в сім'ї індо-європейських народів". Насправді український народ є одним з найстарших (якщо не найстарший) у цій сім'ї. На жаль, в такому ж стані ми перебуваємо по сьогоднішній день. Так, наприклад, Олекса Мишанич у післямові до роботи І. Нечуя-Левицького пише про "східні корені української дохристиянської міфології, зокрема індійські" [62, с.138]. Але не праукраїнці прийшли з Індії, а орії пішли в Індію з України й понесли туди батьківську міфологію. Насправді українська міфологія є архаїчнішою, отже, й ранішнішою від індійської та грецької. У греків людей у рослин та звірів перевтілюють боги, а в українців — люди, які мають божественну силу. З цього випливає, що напрямок розвитку міфології йшов від праукраїнської до грецької та індійської, а не навпаки.

"Не заважає додати до цього, що мед, як напій, був у вжитку ще у скіфів (див. Укарта Skyt.299)", — зауважує Д. Іловайський [63, с.593].

На слабе виправдання проф. Васильєвського треба сказати, що він багато чого не знав з того, що через 120 років знаємо ми; того ж, до речі, не міг знати й проф. Іловайський: прабатьківщиною індоєвропейців була не Азія, а Європа, точніше — Русь-Україна та, можливо, Північний Кавказ; кельти в Західну Європу потрапили з теренів України; українська мова була не "наречієм велікоросійського язика", як вважали москвини 120 років тому, а найдавнішою з індоєвропейських мов. У той час, коли велася дискусія між Д.Іловайським та В. Васильєвським, про це написав поляк Михайло Красуський у праці "О древности малороссийского языка" [64]. Цитую за оригіналом, щоб ані найменшою мірою не спотворити текст: "Занимаясь долгое время сравнением арийских языков, я пришел в убеждение, что малороссийский (украинский) язык не только старше всех славянских, не исключая так называемого старославянского, но и санскритского, греческого, латинского и прочих арийских". Таким чином, українська мова давніша від кельтської, що відноситься до індоєвропейської мовної сім'ї. Пізніше відкриття М. Красуського прямо чи опосередковано підтверджувалось численними дослідниками, які всебічно підходили до цього питання.

Дуже схоже на те, що праукраїнська ("праслав'янська") мова таки справді чи не найдавніша серед сучасних індоєвропейських мов, і менше за все спотворилась від своєї первооснови. "Нині питання не в тому, що давня історія праслав'янської [мови] може вимірюватися часом II та III тис. до н.д., а в тому, що ми принципово вагаємось навіть умовно датувати "по्याви" чи "виділення" праслав'янської чи праслав'янських діалектів з індоєвропейської [мови] саме з огляду на власні неперервні джерела праслав'янської. Останнє переконання узгоджується з вказівкою Мейє про те, що праслав'янська — це індоєвропейська мова архаїчного типу, словник та граматики якої не зазнали потрясіння на відміну, наприклад, від грецького [словника]", — пише О.Трубачов [48,с.22], посилаючись на відомого мовознавця А.Мейє.

Італієць Бонафанте ще категоричніший: "Слав'янська [мова], засвідчена в IX ст. після народження Христа, дуже консервативна, значно більшою мірою, ніж хеттська, якою говорили за 2000 років до народження Христа" (цит. за працею [48,с.250]. Тобто наша мова зберігає в собі найдавніші риси та слова

індоевропейської прамови. Довготривалий розвиток української мови призвів до того, що вона стала однією з наймилозвучніших мов світу.

Я зумисне навів думки про нашу мову саме неукраїнців, щоб “землячки” не звинуватили мене в упередженості та зайвому націоналізмі, хоча про давність нашої мови писали також і українські дослідники, зокрема цитовані в цій роботі О.Різниченко, С.Наливайко та С.Губерначук.

Відомий санскритолог та індолог С. Наливайко починає свою працю так: “Загальновізвано, що на території сучасної України в давнину жили індоарійські, тобто індійські племена, частина яких у II тисячолітті до нової ери вирушила до Індії, а частина лишилася, взявши участь в етногенезі балтійських і слав’янських народів, серед них і українського”. Після винайдення технології виготовлення кам’яної сокири (так звана “культура бойових сокир”) з’явилася можливість опанувати первісним пралісом, що займав значну частину Західної Європи, зокрема сучасну Німеччину. З лісостепових теренів України в кінці III-на початку II тисячоліття до н.е. туди посунулася частина племен, що вже осіли, приручили деяких тварин та окультурили деякі рослини. Без такого технологічного винаходу в пралісах могли перебувати лише примітивні племена мисливсько-збиральної культури, а після нього — значно продуктивнішої скотарсько-хліборобської. За допомогою “бойових сокир” можна було розчистити ліс для посівів та випасу худоби.

Зважаючи на викладене, одним із законів індоевропейського мовознавства мусить бути Закон мовних запозичень: Якщо в українській та будь-якій іншій індоевропейській мові є слова, близькі за змістом та звучанням, і невідомий час, місце та умови запозичення, то українське слово треба вважати основним, а іншомовне — запозиченим із української. Тут мається на увазі звичайно, не сучасна, а давньоукраїнська мова.

Внаслідок того, що кельти відроїлися були в Західну Європу з Праукраїни й понесли із собою мову її корінних мешканців, слово “мед” є первісним в українській мові й вторинним — у кельтській. Те ж саме стосується й слова “кам” - пиво, хоча в сучасній українській мові воно і не вживається. З індоевропейської (праукраїнської) мови можна вивести також імена перших людей у Біблії, “Адам” та “Єва”, і навіть поширене у нас ім’я “Іван” [65]. Останнє немає ніякого відношення до староарамейського “Іоханнаана”. Ім’я Іван багаторазово згадується в дуже давніх дохристиянських колядках [62]. Воно таке ж давнє, як Купала та Марена:

Купала наша, Купала!
Заграло сонечко на Йвана.

Ходили дівочки коло Мареночки,
Коло мого вудола (ідола) Купала;
Гратиме сонечко на Йвана.

Ці факти ще більше підсилюють докази, наведені в праці [65].

Як я вище зазначав, великою помилкою наших шановних професорів було переконання, що візантійське посольство з Пріском рухалося в Паннонію.

Воно прямувало в Русь-Україну, і, лише переправившись через річки Дрекон (Арджеш), Тірас (Дністер) та найімовірніше Гіпаніс (Буг), Пріск почув слова кам та мед, де й вживалися ці напої. Ці слова належать до семантики землеробського народу, якими були праукраїнці з давніх-давен. Про їх вживання в римських провінціях Пріск не повідомляв. До речі, в даному контексті вже не принципово, хто у кого запозичив ті слова. Важливо, що Пріск засвідчив їх вживання на нашій землі. Створюється враження, що для нього цей напій і слово, що його позначає, були невідомими, тобто на Балканах кам - пиво якщо й виготовлялося, то дуже рідко, там вживали вино.

Дослідник українських старожитностей Тарас Дишкант підмітив зв'язок між словом кам "пиво" та богом любови *Кама* в давньоіндійській міфології. У збірнику "Ігри та пісні", які впорядкував Олексій Дей (1963 р.), є такі співомовки, які треба віднести до купальських (с.10):

Дівки пиво варили,
Дівки меду ситили
По копилу посилали
По доброго чоловіка

Приспів:

Ой, візьмете копила

Й підшибніте копила.
Стій, копилонько, прямо,
Щоб наше пиво п'яно!
Стій, копилонько, прямій,
Щоб наше пиво п'яній!

Ця пісня співається, коли дівчата стають навколо однієї дівчини й підкидають її догори.

Слово *копил* має значення незаконнонароджена дитина; *копилиця* – незаконна дружина, *копилитися* – народити дитину без одруження. "З цієї пісні можна зробити висновок, що пиво і хмільний медовий напій також був створений Жінкою. Ці напої в Купальське свято до певної міри розкріпачували від сором'язливого страху молоді пари, які вперше вступали у любовний зв'язок". Очевидно, від слова *кам(о)* "пиво" походить назва бога любови в давньоіндійській міфології *Кама*. "Зображають його у вигляді юнака, ... в руках він тримає лук з цукрової тростини, тятива якого складається з бджіл, і має п'ять стріл із квітів, які насилають любов" [66, с.19,20]. З цього висновуємо, що назва хмільного напою з ячменю – *кам(о)* дуже давня індоєвропейська і вживана багатьма народами цієї мовної сім'ї.

* * *

Кілька сот років, до приходу скотів ("скіфів") в кінці VI ст. до Н.Х., в степах Руси-України знаходились киммерійці. До якого тільки етносу їх не відносили: кельтів, фракійців, германців і навіть кавказців. Тільки про українців, які сиділи поруч у лісостепу, а при нагоді виходили й у степи, "забули". Нарешті, зупинилися на іранському походженні. Іраномовність киммерійців дослідники виводять з імен чи назвищ трьох їхніх правителів, які воювали з мідянами й нам відомі в асирійській передачі: *Tukdamte*: *Tukdamme* (Тукдамме); *Sandaksatru* (Шандакшатру); *Teusra* (Теушпа) [21, с.125, 126]. А де влєвненість, що ці імена, які асирійці почули від мідян, не були перекладені на іранську мову? До того ж такі імена, як *Тукдамме* ("приборкуючий силою") та *Теушпа* ("потужнокінний") швидше є

військовими характеристиками цих воєвод, прізвиськами, даними їм іраномовними мідянами, а не справжніми іменами. Залишається Шандакшатру, де складова *-кшатр/касай* у видозміненому (а можливо, у первісному) вигляді засвідчена в українських прізвиськах з основою *сай, цар*. І чому ж ніхто не говорить, що насправді киммерійці були праукраїнцями, а іранське ім'я *Санда* (чи не Сонце?) лише прищепилося до них? При такому підході десятки імен та слів європейських гунів переконують нас в їхньому праукраїнському походженні.

Населений протоукраїнцями український лісостеп, як рій з вулика, вивергав кочовиків, які хвилями раз на кілька сот років розселялися по Євразії, тиснені наступними хвилями. І це зрозуміло. На той час продуктивність скотарської праці була вищою, ніж землеробської, тобто за сезон пастух на коні з собаками міг більше виростити продуктів харчування та сировини для одягу, ніж землероб внаслідок важкої обробки землі примітивними знаряддями. Півтора-два десятки сприятливих років (відсутність великих засух та епідемій) збільшували поголів'я худоби в сотні разів. І якщо батько займався хліборобством та скотарством, його син – відгонним скотарством, то онуки вже змушені були кочувати. Тисячі років тому на теренах Русі-України протоіндоарійська мова звучала поруч з протоукраїнською (та й чи розрізнялися вони? – хіба що як говірки різних племен). Про залишки індоарійської мови на наших землях говорить незчисленна кількість українських прізвиськ, дуже багато спільних слів, топоніміка, а про спорідненість із давніми індоаріями – подібність багатьох звичаїв [44,67].

За часів Черняхівської культури (II-V ст.) українські землі були перенаселені. Археологічні дослідження свідчать, що вздовж річок поселення розташовувались майже суцільно. Не дивно, що, починаючи з III ст., ці племена вели ледь не безперервні війни з римлянами за опанування їхніми провінціями. Частина цих воєн дослідив А. Ременников [8]. Фактично, гунський рух був продовженням цієї боротьби, яка закінчилась передостаннім розселенням праукраїнців в V-VII ст. у Західній Європі та на Балканах, і прообразом розселення їх в доісторичні часи. Останнім розселенням було опанування величезними, заселеними угро-фіннами, просторами Північно-Східної Європи, сучасної Московії, в IX-XII століттях.

Як бачимо, визнання гунів черняхівцями і предками українців вимагає не лише перегляду історії I тис. після Н.Х., а нових підходів до всієї історії розселення індоєвропейців. Історики, які працювали в колі старих уявлень, виявляються немов би ошуканими, багато їхніх положень є спірними або й хибними. А кому хочеться визнавати, що частину свого наукового життя ти помилявся? Тому й чіпляються вони за старі уявлення й, не маючи аргументів для заперечень, роблять вигляд, що нічого особливого не трапилось, або посилаються на думку високих наукових авторитетів, яка в науці за доказ не вважається.

5. Побут та звичаї європейських гунів

Побут та звичаї гунів, які можна виявити у працях Амміана, Пріска, Йордана та інших тогочасних авторів, повністю збігаються з матеріалами археологічних досліджень Черняхівської та Київської культур II-V ст. Зважаючи на ту обставину, що письмові джерела інколи дають те, чого не можна виявити в землі (договори про торгівлю, звичаї прийому різного роду гостей тощо), а археологічні часто вказують на те, чого немає у писемних повідомленнях (посуд, частини одягу, елементи житла, густота населення тощо), то певною мірою вони доповнюють одне одного.

Одяг. Про одяг гунів, хоча й занадто стисло, між іншим, згадують Амміан та Пріск.

Амміан: "Тіло вони покривають одягом з льону або пошитим зі шкірок лісових мишей" [1,31.2.5]. Льон є вологолюбною рослиною, вирощують його в лісовій та лісостеповій зонах, які були прабатьківщиною наших предків. Про це також згадує Амміан: "Кочують вони в горах та лісах" [1,31.2.4]. Оскільки він ніколи не бачив європейських гунів і писав за чутками, але знав, що азійські гуни кочують, то змусив і європейських кочувати, а не жити в лісах та горах. Що ж стосується одягу зі "шкірок лісових мишей", то це є певним непорозумінням. Але якщо слово "мишей" замінити "звірами", то все стає на свої місця. Наші предки ("гуни") жили в горах (Карпатах) та прилеглих лісах і шили одяг з льону та зі шкірок лісових звірів. Тому ж, хто захоче надати повідомленню Амміана прямий смисл, я раджу наловити в лісі мишей й пошити з їхніх шкірок собі одяганку.

Хутра у "скіфів" було багато й воно широко використовувалось для пошиву одягу. Пріск повідомляє, що Гатило обдарував візантійських послів Анатолія та Нома "кіньми та звірячими хутрами, якими прикрашаються царські скіфи" [2,13.2]. Тут треба зробити уточнення. Прикрашалися хутрами у теплій Візантії, а в умовах суворішої Скіфії-України вони були необхідною і зручною частиною одягу.

Описуючи хатнє начиння дружини Гатила Креки, Пріск називає шерстяні килими та лляне полотно: "вона лежала на м'якому ложі; підлога була вистелена шерстяними килимами, по яких ходили... служниці, які сиділи навколо неї на підлозі, вишивали різнокольорові узори на полотняних тканинах, що накидалися для прикраси поверх варварського одягу" [2,9.56]. Інформація невелика, але щось дає.

Якщо килимами користувалася імператриця, то немає підстав вважати, що їх не мали дружини воєвод, бо жінки заздрісні на красиві та зручні речі. Інше питання, завісні вони були, чи місцевого виготовлення. УРЕ (т.5) пише, що в Україні виробництво килимів почало розвиватися із середини XVI ст. Але, як бачимо, наші предки були знайомі з ними вже в середині V ст. На той час килими були лише ручної роботи і, безумовно, були дуже дорогим предметом розкоші. Воєвод було багато, а їхніх дружин, звичаючи на багатожонство, ще більше, були серед них улюблениці або старші, забганки яких треба було

вдовольняти. Можливо, не всі могли купити або поцупити килим у грабіжницьких походах, тому виникала необхідність налагодити їхнє виробництво на місці. У наших предків для цього було все необхідне: льон, конопля, вовна, різнокольорова фарба. Першими майстрами могли бути взяті в полон під час походів ремісники-килимари. Щоб швидше отримати волю, треба догодити господарю й якнайшвидше виготовити килим. Робота буде прискорена, якщо попросити помічника чи помічницю й навчити його (її) килимарському мистецтву. Так ще в III ст. могло виникнути килимарство. (В цьому столітті наші предки здійснили кілька десятків переможних походів на Балкани, в Грецію та Малу Азію і взяли незчисленну кількість полонених [8]). Втім, ворсисті килими-ковдри з вовни (коці), як дуже легкі та теплі, напевно виготовлялися задовго до цього нашими предками, бо були не предметом розкоші, а необхідною річчю для широкого та повсякденного вжитку. Це – як кожух (по модньому – “дублянка”). Нині йому ціни не складуть, але в давнину без нього не обходився жоден селянин. Можливо, що саме килими-коці й лежали на підлозі імператриці Креки.

Що стосується вишитих різнокольоровими узорами полотняних тканин, які нібито накидалися поверх одягу, то, гадаю, тут Пріск помилився: вишивки на сорочках він прийняв за накидки. Втім, можливо, що до деякого одягу вишивки пришивались. У будь-якому разі ми маємо цікаве повідомлення: 1,5 тис. років тому наші предки носили одяг, який був вишитий різнокольоровими узорами.

Дозвольте собі трішки доповнити картину, яку побачив Пріск у кімнаті великої княгині. Вишиваючи рушники, сорочки та накидки для княгині, Гатила та їхніх синів, а, можливо, й собі на посаг, дівчата тихенько розмовляють, або, на прохання пані, співають пісень, яких наш народ склав велику кількість на всі випадки життя.

В іншому місці твору Пріск доніс нам, що 1,5 тис. років тому українці вміли виготовляти дуже тонке високоякісне полотно: зустрічаючи Гатила, дівчата “йшли рядами під тонкими білими й дуже довгими покривалами” [2,9.40]. Очевидно, такий був здавна заведений звичай зустрічати князя, тому ці тонкі довгі покривала були місцевого виготовлення, а не завізні: звичай не може залежати від випадкових й дуже ненадійних у ті часи купівлі-продажу.

Поселення, житло. Про поселення та житло наших пращурів (“гунів”) найбільшу інформацію, окрім археологічних досліджень, дають записки Пріска. В уривках з його праці до нас дійшло лише те, що найбільше вражало греків. Селища та хатинки пересічних “скіфів” на них враження не справили, подібне вони могли бачити в багатьох провінціях обох Римських імперій, тому й повідомлення про них дуже скупі, зроблені “між іншим”. Після бурі на озері перелякані члени візантійського посольства дісталися “до хатин селища”. Як освітлювальний засіб (подія відбувалася вночі) “скіфи” використовували смолоскипи з очерету. Очеретом же вони обігрівали членів посольства в хатинках. Очевидно, хатинки опалювались “по чорному” [2,9.32].

Значно більшу інформацію Пріск дає про столицю Гатила та про помешкання – його, дружини та воєвод. Це були красиві палаци, які вразили

навіть Пріска, жителя Константинополя. Зроблені вони були з колод та добре виструганих дощок. Всі палаци були оточені дерев'яними огорожами. Дерев'яні наземні споруди 1,5-тисячної давнини не могли витримати перевірки часом: якщо вони не згоріли, то зотліли, а залишки були зруйновані господарською діяльністю наступних поколінь, тому археологія тут практично безсила. Тим ціннішими є повідомлення Пріска: "...ми приїхали у величезне селище, в якому знаходились хорони Аттила. Вони були, як нас переконували, пишнішими від усіх палаців, що мав Аттила в інших місцях, побудовані з колод та добре виструганих дощок і оточені дерев'яною огорожею, яка була швидше для краси, ніж для захисту.

За царськими хоронами виднілись палаци Онигисія, також оточені дерев'яною огорожею; але вона не була прикрашена баштами, подібними до тих, що були в Аттила. Неповдалі від огорожі була лазня, яку побудував Онигисій, що користувався у скіфів великим впливом після Аттила. Каміння для неї він перевозив із землі пеонів, бо у варварів, що населяють цю землю, немає ні каміння, ні дерев, цей матеріал у них привізний..." [2,9.38-39].

Гатило "відправився у палац, який від інших будівель відрізнявся висотою й знаходився на підвищеному місці" [2,9.41].

Хто будував такі пишні палаци, полонені римляни, яких у гунів було вдосталь, чи місцеві майстри? Ось і лазню, яка була в Онигисія, спорудив раб-паннонієць... Хоча бранці зробили багато для розквіту та підтримки Черняхівської культури, все ж таки не треба забувати, що наші пращури споконвіку жили в оточенні лісів, отже, методи обробки дерева знали досконало. Насмілюсь зробити категоричніший висновок: якщо римляни були неперевершеними на той час майстрами кам'яних споруд, то наші предки були не гіршими майстрами будівель дерев'яних. На підтвердження цієї думки я закликаю у свідки Пріска. Дерев'яні палаци в столиці гунів так його вразили, що він пише про них при найменшій нагоді. Раніше він вже писав про помешкання Гатила та Онигисія. Потім пішов до дружини Гатила, і знов не міг не подивуватися красі палацу: "Наступного дня я пішов до двору Аттила з подарунками для його дружини на ім'я Крека... Всередині огорожі було багато споруд, з яких одні були зроблені з красиво припасованих вирізьблених дощок, а інші – з тесаних та вирівняних колод, вставлених у дерев'яні круги. Ці круги починалися від землі й піднімалися до помірної висоти" [2,9.55].

Про такі споруди у нас говорять "рублена хата (будівля)".

У невеликих уривках Пріска про поселення та помешкання гунів міститься багато цінної інформації: в Гатила були палаци в багатьох селищах, кожне з яких могло вважатися столицею; селище не було оточене ні стінами, ні ровами, тобто це не була фортеця; майстерно зроблені палаци свідчать про високу культуру і витончений смак місцевих теслярів. Повідомлення Пріска підтверджують висновки археологів стосовно того, що деякі селища Черняхівської культури були великі за розмірами й не мали захисту у вигляді додаткових споруд навколо них. У таких селищах треба шукати місця, де могли знаходитись палаци Гатила.

Столицею, куди прибуло візантійське посольство, не міг бути Київ, бо навколо неї не було “ні каміння, ні дерев”, в той час як Київ навіть нині оточений лісами, тоді їх мало бути більше. Це селище було південніше, десь у степу. Каміння для лазні ближче було б завезти із Карпат або іншого місця, але будівельник, родом із Паннонії, порадив завезти саме звідти (“щоб лазня була справжньою”), щоб воно нагадувало йому про його Батьківщину. Втім можливо, що в той час у Паннонії були відомі кам’яні кар’єри. Окрім того, Пріск не назвав Дніпра, навряд чи випадково, до нього посольство не дійшло. Перед початком гунських війн столиця наших предків напевно була значно північніше, швидше всього десь на Волині серед лісів, недоступна для чужинців. Після успішних дій проти аланів, готів та римлян один з антських князів переніс її на південь, ближче до центру військово-політичної активності. Згадаймо, і Святослав Завойовник мав намір перенести столицю з Києва південніше, аж на Дунай. Зважаючи на те, що Гатило мав палаци в кількох поселеннях, не виключено, що певний час він перебував і в старій столиці на Волині, і в Києві, де знайдено велику кількість монет, датованих серединою V ст.

Продукти харчування. Загалом Пріск дає невелику інформацію про харчування тогочасних українців, яка частково підтверджує те, що виявлено археологічними дослідженнями. Вони вирощували просо та ячмінь, пшениці було обмаль. З напоїв вживали пиво (кам), що виготовлялося з ячменю, з меду робили міцніший напій – медовуху. Про напої можна було лише здогадуватись, бо археологічні джерела про це мало що можуть сказати, і тут свідчення Пріска є дуже важливим: “У поселеннях нам постачали харчові продукти, причому замість пшениці [давали] просо, а замість вина – так званий по туземному медос; супроводжуючі слуги також отримували просо та напій, що виготовляється з ячменю. Варвари називають його “камос” [2,9.30].

Очевидно, для забезпечення себе медом, медовухою та воском займалися бортничним бджільництвом, бо з диких бджіл малий і непостійний зиск.

З м’ясних та рибних продуктів хліборобських племен Пріск називає лише бика та річкову рибу: “Потім до нас прийшли інші скіфи з биком та річковими рибами, прислані від Аттила” [2,9.16]. Археологічні джерела дають значно більший перелік тварин, м’ясо яких споживали Черняхівські племена, але повідомлення Пріска їм не суперечить.

Транспорт. Безумовно, основною тягловою силою були коні, які використовувались здавна як для верхової їзди, так і для перевезення людей та вантажів на возах. У цьому нічого незвичайного не було, і навряд чи давні автори могли щось додати нового. У Пріска ж знаходимо цікаву інформацію стосовно способу плавання по річках та переправ через них. Для цього використовувались човни-однодеревки, що робилися зі стовбурів дерев, та плоти, які брали із собою у далеку дорогу, перевозили возами й використовували або як понтонні мости, якщо річка вузька, або як плавучі плоти:

“Варвари-перевізники зустріли нас і переправили через річку [Істр] на човнах-однодеревках, які вони роблять самі, зрубуючи дерева й видовбуючи їх. Вони приготувалися не заради нас, а вже раніше перевезли багато варварів,

що зустрілися нам по дорозі, бо Аттила хотів перейти в римську землю нібито для полкування...” [2,9.9].

“Звіди ми продовжили подорож рівною дорогою, що проходила долиною, і зустріли судохідні річки... Ми переправились через них на човнах-однодеревках, що використовуються прибережними жителями, а інші річки перепливали на плотах, які варвари возять із собою для використання в місцях, покритих розливами” [2,9.29].

Останній спосіб переправи мало відрізняється від тих, що використовують у наш час за відсутності мостів.

Для швидкої переправи значної кількості людей та великих і важких вантажів (стінобитних машин, пересувних колод зі стрільцями) через великі річки будували мости. Про це також повідомляє Пріск: “...з метою влаштувати своїм полчищам легкий перехід через річку [Дунай], побудували через неї місток з південного боку, з якого вона обтікає город, і підвели до стіни машини...” [2,2.1].

У військовій справі вози використовувались не лише для перевезення вантажів, але також як огорожа для військових таборів. Про це повідомляє Йордан в описі Каталаунської битви: “Тут везеготи, що відокремились від аланів, напали на гунські полчища й трохи було не вбили Гатила, якби задалегідь він не передбачував цього, не втік і не заховався разом зі своїми за огорожами таборів, які він тримав оточені возами, як валом...” [4,210]. “Торісмуд, син короля Теодоріда, ... гадаючи, що він підійшов до своїх військ, в глуху ніч наштотхнувся, не підозрюючи того, на візки ворогів...” [4,211].

Торгівля. Деякі автори, зокрема М.Брайчевський, пишуть, що “письмові джерела взагалі не містять ніяких повідомлень про торгівлю римлян із Причорномор'ям...” [68,с.240], хоч і вважають, що така торгівля насправді була. Чи не дивина? Дуже розвинена, виявлена численними знахідками риських монет та виробами ремісників, торгівля черняхівців з римлянами не засвідчена документами тієї доби, а торгівля немов би кочових гунів з римлянами, не виявлена в археологічних джерелах, засвідчена угодами-документами та іншими повідомленнями. Це є прикладом того, як хибна, нічим не обґрунтована концепція – “гуни – кочові азійські орди” – шкодить історичній науці. Але якщо відкинемо міфотворчість і вважатимемо за доконаний факт, що гуни – є антами-черняхівцями, то все стає на свої місця: торгівля між ними та римлянами виявлена археологічно і засвідчена в письмовій формі. Вона мала бути значною й приносити чималі вигоди нашим предкам, інакше вони не включали б торгівлі статті в мирні угоди і про неї так би не піклувалися.

Найдавніша стаття про торгівлю між римлянами та гунами-черняхівцями засвідчена в мирній угоді між ними 434 р. й передана нам Пріском:

“ярмарки повинні бути рівноправними та безпечними для римлян та для уннів” [2,1.5].

Пізніше, 448 р., Гатило через посла Едікона вимагав від візантійського імператора, “щоб торгівля в Іллірії відбувалася не як раніше на березі Істра, а в зруйнованому ним місті Наїссі, який він вважав межею скіфської та римської

землі" [2,8.2].

442 р. біля якоїсь римської фортеці відбувався ярмарок, де, як можна зрозуміти, йшов торг між римлянами та черняхівцями. Пріск переказує нам, що "під час ярмарку скіфи підступно напали на римлян і багатьох перебили. Римляни відправили до них послів, звинувачуючи їх у взятті фортеці й порушенні угод" [2,3.1].

У двох останніх повідомленнях цікаво те, що торгівля між ромеями та черняхівцями-гунами відбувалася на кордонах імперій. А це означає, що черняхівці мали посередників-купців, які привозили товар на ярмарки з Русі-України ("Скіфії"), купували римські товари й вивозили на реалізацію додому. Певною мірою це не влаштувало спритних греків. Вони не хотіли ділити з чужинцями набуту при купівлі-продажі додаткову вартість й мати посередників з числа варварів. На підтвердження цієї думки я закличу на допомогу Пріска й процитую 34 уривок з його записів:

"Приблизно в цей час (466р. – А.К.) до імператора Леонта прибуло посольство від синів Аттила з пропозицією про усунення попередніх незгод та про укладення миру. Вони хотіли за давнім звичаєм з'їжджатися з римлянами на березі Істра, в одному й тому ж місці, продавати там свої товари й взаємно отримувати від них ті, в яких мали потребу. Їхнє посольство, що прибуло з такими пропозиціями, повернулося без успіху. Імператор не хотів, щоб унни, які причинили так багато шкоди його землі, користувалися римськими торговими статутами" [2,34].

Це здається дивним: сильний противник замість війни пропонує мирну торгівлю, а "культурні" римляни відмовляють йому в цьому. Насправді дивуватися немає чого. Римляни не проти торгівлі, вони проти рівноправної торгівлі. Торгівля з варварами була важливим джерелом збагачення ромеїв. Аби римські та українські купці зустрічалися на Істрі, то ціни на товари визначали б попит та пропозиція. Це ромеїв не влаштувало. Вони багато споживали й мало пропонували на взамін, а розплачувались срібними монетами-денаріями, внаслідок чого у черняхівців накопичилися мільйони цих монет. Торгівля римлян мала пасивний баланс не лише з черняхівцями, а з усіма країнами, що відзначали сучасники, зокрема Пліній Старший [68,с.242].

Інша справа, коли римські купці приїздили безпосередньо до черняхівського населення. Воно не знало ні справжньої вартості свого товару, ні ціни римських монет, тому їх легко було обдурювати. Збіжжя було багато і воно йшло за дуже низькою ціною. "Нееквівалентність торгівлі римлян підкреслена в творах сучасників – Ювенала (Saturne, XIV, 200-203) і Плінія. Останній писав, що ціни на товари, які привозились в імперію, підвищувались у сотні разів через витрати на перевезення, митні податки, а також заради збагачення купців (NH,VI,23,101)" [68,с.244].

Але такий виріб, як хліб, не міг продаватися по ціні, в сотні разів вищій від його реальної вартості. Навпаки, відомо, що завізне зерно знижувало ціну печеного хліба у Римі. Отже, вартість збіжжя у Римі зростала в сотні разів тому, що воно купувалося за ціною, в сотні разів нижчою від його справжньої вартості.

Всі римські та візантійські уряди докладали великих зусиль, щоб зберегти ту нерівноправну торгівлю, яка покращувала платіжний баланс імперій. “Варварам” римляни збували денарії по ціні, набагато вищій від справжньої їхньої вартості; отож, і масштаб цін був зовсім інший... Але черняхівські племена самі срібло не добували і про його справжню вартість не мали й найменшого уявлення” [68, с.256]. Вимога ж рівноправної торгівлі була постійною турботою як правителів Черняхівської держави, так і князів Русі-України, що неодноразово відзначалося в їхніх договорах з римлянами та візантійцями. Про договір, що містив торгівельну статтю, ми знаємо з першого уривка Пріска (цитувалося вище). Договір нав’язали “скіфи”, і аби до того торгівля була рівноправною та безпечною, то вони б цього не згадували.

Вже перший договір князя Олега з греками 907 р. містив статті, які зобов’язували греків сприяти руським купцям в їхніх справах у Візантії: “А якщо придуть купці, хай беруть місячину [провіант] на шість місяців: і хліб, і вино, і м’яса, і риби, і овочів. І нехай дадуть їм митися, скільки вони хотять. [Вода в посушливому Константинополі мала велику вартість, а купання в лазні для греків було великою насолодою і навіть засобом лікування — примітка Л.Махновця]. А коли йтимуть руси додому, нехай беруть у цезаря вашого на дорогу їжу, і якорі, і канати, і паруси, і [все], скільки треба” [69, с.18].

Римляни та греки лише тоді погоджувались на рівноправну торгівлю, коли їх боляче били. А тисячі ліврів золота, які Аттіла, а перед тим його предки, вимагали як данину від римлян, були лише незначною компенсацією за пограбування їхніми купцями черняхівського населення.

Якщо римо-грецькі купці дурили та грабували незалежне від імперії населення, то з підлеглими їм народами вони й поготів не вважались. Ось приклад. Підступно обманувши та поневоливши маленький народ лазів, вони з ним “торгували” у спосіб, про який повідомляє грецький історик і сучасник тих подій (540 р.): “Провіант, який у них [греків] виявився зайвим, вони змушували лазів проти їхньої волі купувати, з того ж, що Лазіка виробляє найкорисніше в їхніх очах, вони змушують нас [лазів] продавати, хоча цей продаж лише на словах, бо і в тому і в іншому випадку ціна визначається рішенням тих, на чиєму боці сила” [70, ВП, II, 15.24]. До речі, так само імперіалістичні (“демократичні”) країни “торгують” зі слабкими по сьогоднішній день, викачуючи за безцінь з них сировину і підсовуючи залежані товари. Хто ж опирається такому безчинству, до тих застосовується політика меча та кинджала, підкріплена авіаносцями та ракетами. Різниця, звичайно, є: в часи Прокопія це називалося тиранією, а тепер — демократією.

Прийом гостей. Пріск дає кілька замальовок прийому гунами гостей, до яких, безумовно, відносились і посольства. Перш за все це зустріч Великого Князя в столиці. Тут ми бачимо і хліб-сіль, і чарку вина, і якийсь, очевидно, втрачений за часів християнства обряд зустрічі князя дівчатами зі співами та під прозорими покривалами. Можливо, останнє символізувало духів добрих предків, які захищали князя та сприяли йому. Але співами зустрічали

високоповажних осіб ще до недавнього часу. В наш час залишки цього обряду залишилися у вигляді виконання славня (гімну) під час урочистостей. Послухаємо Пріска:

“При в’їзді в селище Аттила зустріли дівчата, що йшли рядами під тонкими білими й дуже довгими покривалами. Під кожним покривалом, які підтримувались жінками, що йшли з обох боків, знаходилося по сім і більше дівчат, які співали скіфські пісні. Таких рядів під покривалами було дуже багато”.

“Коли Аттила наблизився до будинку Онигісія, мимо якого йшла дорога до палацу, назустріч йому вийшла дружина Онигісія з натовпом слуг. Одні з них несли страви, інші — вино: у скіфів це вважається найбільшою почесною. Вона вітала його й просила покуштувати доброзичливо принесені нею частування. Щоб зробити приємне дружині свого улюбленця, Аттила поїв, сидячи на коні, причому варвари, що їхали за ним, високо підняли срібну тацю. Пригубивши також і піднесену йому чару, він відправився у палац, який від інших будівель відрізнявся висотою й знаходився на підвищеному місці”.

Читаючи цей уривок урочистої зустрічі князя, забуваєш, що подія відбувається в середині V, а не в середині X-XII століть у княжому граді Києві. Співи, хліб-сіль, чарка вина – та у нас і доси так зустрічають дорогих гостей. Звичаї дуже консервативні. Якщо вони мало змінилися за буремні 1,5 тисячі років від описуваних Пріском подій, то, мабуть, існували і за тисячу років до того, тобто приблизно так наші предки зустрічали і скіфських володарів.

Зустрічі посольств та делегацій для переговорів залежали від того, бажаними вони були, чи ні. Значною мірою це було обумовлено могутністю гунів, бо посольства представляли першу особу іншої держави, і чемність та поштивість до них передбачались звичаєвим етикетом, який не завжди дотримувався. Але треба відзначити, що наші предки ніколи не опускалися до того, щоб убивати послів, як це інколи робили кочові азіати значно пізніше, або затримувати їх на багато місяців і погрожувати вбивством, як це робили візантійці. Так, наприклад, у Персії, духовна культура якої була чи й не вища за грецьку, за звичай було отруювати послів [14, с.72]; у Візантії імператор Юстин хапає аварських послів, погрожує їм “поголоти волосся”, яким вони, очевидно, пишалися, а потім поз’язує і заточує їх у в’язницю [14, с.95]. Пріск описує зустрічі кількох візантійських та римських посольств до гунів, секретарем одного з них він був сам.

Посольство Плініти було направлено римським сенатом для укладення мирної угоди після війни з гунами 434 р. Його не допустили в країну гунів, а лише на землю, щойно відвоювану у ромеїв; імператор гунів Гатило посольство не прийняв, а направив на зустріч з ним своїх довірених осіб. Зустріч відбулася в чистому полі поблизу міста Марга, що знаходилося на березі Істра. Переговори велися в польових умовах з очевидною метою – принизити пихатих, але слабких у військовому відношенні римлян. Принижуючи послів, гуни тим самим виявляли неповагу також до тих, хто їх послав, див. далі. Представники Гатила приїхали на зустріч найпрестижнішим для них на той час транспортом – верхи на конях, тому й переговори велися в такому положенні, іншої можливості

просто не було. Римські посланники також зібралися на коней, вважаючи таке положення престижнішим, ніж всі інші на землі. В однакових умовах люди часто діють однаково незалежно від способу їхнього життя. Але деякі мудрагелії від історії з такої простої, природньої і цілком зрозумілої поведінки гунів намагалися доводити, посилаючись на Амміана, їхнє кочове азійське походження.

У посольстві Максиміна 448 р., секретарем якого був Пріск, знаходився змовник на життя Гатила. Змова була викрита його воеводою Едіконом. Навряд чи тюрські хани-кагани, та навіть римські імператори, маючи тодішню могутність гунів, довго роздумували б у цьому випадку. Швидше за все не лише змовник, але і все посольство було б жорстоко знищене. А що ж Гатило? Відпустив злочинця за грошима у Константинополь, щоб пересвідчитись у його провині й не скарати невинного, а посольство приймав, як належить за його статусом. На початку середньовіччя Гатило поводив себе так, як президент або прем'єр-міністр європейської держави у наш час. У ставленні гунів до цього посольства з боку різних верств населення яскраво виявилась, описана Пріском, гостинність та щирість української душі. Після пориву несподіваної бурі посольство обігрівали й годували прості селяни; його приймають у своїх палацах перший воевода Онигісій та Адамій, керуючий справами старшої дружини Гатила Креки, нарешті, незважаючи на відносно низький статус посла Максиміна, його та Пріска двічі запрошує на пир з воеводами Гатило.

Хоча й дуже стисло, Пріск описує ще два візантійські посольства до Гатила. 449 р. до нього були відправлені послами Анатолій та Ном, які були зараховані до патрициїв – а це було “звання, що перевищувало всі інші”. Анатолій до того ж був ще й начальником імператорської гвардії. Зважаючи на високий ранг посольства, Гатило виїхав зустрічати його на край своїх володінь. У нас і нині так прийнято, щоб керівник певного територіального округу зустрічав (або проводжав) дорогих гостей на його межі. Я сам неодноразово був цьому свідком. Як бачимо, Пріск засвідчив і цей наш звичай, що веде в глибину тисячоліть. Інакше поведінку могутнього Гатила (тобто, зустріч посольства на кордоні) важко було б зрозуміти. Він так розчулився од високого рангу посольства та шанобливих промов до нього, що “покаявся берегти мир на попередніх умовах, вийти з обмеженої Істром римської області і більше не турбувати цезаря через втікачів, якщо тільки римляни не будуть приймати до себе інших втікачів. Він відпустив і Вігілу (змовник замаху на його життя в попередньому посольстві – А.К.) після того, як отримав п'ятдесят ліврів золота, які привіз йому син, що прибув у Скіфію разом із послами. Аттила відпустив без викупу також велику кількість полонених, із поваги до Анатолія та Ном. Потім він обдарував їх кіньми та звірячими хутрами, якими прикрашаються царські скіфи, відпустив їх і разом з ними послав Констанція, щоб цезар виконав дану йому обіцянку (одружити з багатогою і знатною римлянкою – А.К.)” [2,12;13].

Гатило мав очевидну військову перевагу над ромеями, і його ставлення до них під час посольства Анатолія та Ном було зумовлено, звичайно, не подарунками та улесливими словами, як подає Пріск, а благородством та

великодушністю, що притаманна українській душі. Адже цінні подарунки могли привезти, а уелсливі промови говорити і посольство нижчого рангу. Гатило, розуміючи вищий культурний рівень ромеїв та усталені державні традиції, завжди вимагав, щоб до нього направлялися посольства високого рангу, такі ж, як і до персів, з метою звеличити свою імперію і урівняти її з римською та перською. Після спроби замаху римлян на нього він не відповів жорстокою помстою, як було прийнято в ті часи, а великодушно простив злочинців і зробив суттєві кроки до примирення при умові, звичайно, дотримання договорів. При розв'язанні спірних питань він віддавав безумовну перевагу дипломатичним крокам, а не силі зброї. У нього є чому повчитись і сучасним "миротворцям" та "борцям з терористами". Йому було зовсім не обов'язково відпускати римських полонених без викупу й не вимагати повернення своїх втікачів. Він це зробив і тим самим довів нащадкам, що морально і культурно був вищий за продажних, пожадливих і підступних римських імператорів.

Не такий вже й ласий був Гатило до подарунків. Про це свідчить посольство до нього Аполлонія 452 р., що був у високому званні полководця. Справа в тому, що Гатило вимагав від нового візантійського імператора Маркіана данини, яку платив попередній імператор Феодосій, інакше він погрожував війною. Ось тоді то Аполлоній і був відправлений послом. Далі ще послухаємо Пріска:

"Він переправився через Істр, але до Атила не був допущений. Скіфський цезар гнівався на нього за те, що він не привіз данини, яка, як запевняв він, була йому призначена від осіб найповажніших і царського сану достойніших. Отже він, не приймаючи посла, виявив тим самим неповагу і до того, хто його послав.

У цих подіях Аполлоній показав себе людиною з твердим характером. Через те, що Атила не приймав його як посла і не хотів із ним говорити, а водночас вимагав віддати привезені йому від цезаря подарунки, погрожуючи вбити його, якщо їх не видасть, Аполлоній відповів: "Скіфи не повинні вимагати того, що вони можуть отримати або як подарунок, або як здобич". Цим він хотів сказати, що Атила отримає або подарунки, якщо прийме його як посла, або здобич, якщо уб'є його і відніме їх. Отже, він повернувся без успіху" [2, 18.2; 3].

Смілива до зухвальства відповідь Аполлонія свідчить, що він добре знав вдачу Гатила і насправді на небезпеку не наражався. Так і сталося. Повернення Аполлонія без успіху, але при повному здоров'ї, свідчить, що Гатило від подарунків відмовився, а погрози були лише дипломатичною грою.

Князівські пири. Пріск дав прекрасний, класичний опис русько-князівського пиру зі співцями та скоморохами, який чи й знайдеш в іншій літературі. Опис настільки яскравий та розгорнутий, що без будь-яких змін може бути використаний для вивчення життя та побуту князів учнями та студентами, а також взятий за основу сценарію для кіно із життя давньоруських князів, бо додати щось до нього важко. Отже, послухаємо історичного свідка:

"68... В зазначений час (15-та година дня за нашим часом – А.К.) ми з'явилися на обід разом з послами від західних римлян й заупинилися на порозі навпроти Атила. Виночерпії подали нам по туземному звичаю келих, щоб і ми

помолилися перше, ніж сідати. Зробивши це і скуштувавши із кубка, ми підійшли до крісел, на яких треба було сидіти за обідом.

69. Біля стін кімнати з обох боків стояли стільці. Посередині сидів на ложі Аттила, а позаду стояла інша ложа, за якою декілька східців вели до його постелі, яка була закрита простирадлами та тонкими строкатими запиналами для прикраси, як це роблять елліни та римляни для молодят.

70. Першим рядом бенкетуючих вважалися ті, що сиділи направо від Аттила, а другим — наліво, в якому сиділи і ми, причому вище за нас сидів знатний скіф Беріх. Онигісій сидів на стільці справа від царського ложа. Навпроти Онигісія, на стільцях, сиділи два сини Аттила, а старший сидів на його ложі, але не близько до батька, а на краю і дивився в землю з поваги до батька.

71. Коли всі розсілись по порядку, прийшов виночерпій і подав Аттилу кубок вина. Взявши його, він вітав першого в ряду; удостоєний честю вітання, той встав з місця; сідати можна було лише після того, як скуштувавши з келиха або випивши, Аттила віддавав його виночерпію. Коли він сідав, йому виявляли так само честь всі присутні, беручи келихи і після вітання відпиваючи з них. У кожного був один виночерпій, який повинен був заходити по порядку після виходу виночерпія Аттила. Після того, як був вшанований такою ж почесною другим гість і наступні, Аттила вшанував і нас нарівні з іншими таким же вітанням за порядком місць. Після того, як всі були вшановані цим вітанням, виночерпії вийшли. Біля столу Аттила були поставлені столи для кожних трьох чи чотирьох гостей, або навіть більшого числа; так що кожний мав можливість брати собі покладену на блюда їжу, не виходячи з ряду сидінь.

72. Першим увійшов слуга Аттила з тацею, що була з м'ясом, а за ним гостьові служки поставили на столи хліб та закуски. Для решти варварів та для нас була приготована розкішна їжа, сервована на круглих срібних тацях, але Аттилу не подавалось нічого, окрім м'яса на дерев'яній тарілці. І у всьому іншому він виявляв невибагливість: так, наприклад, гостям подавались чарки золоті та срібні, а його келих був дерев'яний. Одяг його також був простий і нічим не відрізнявся від інших, окрім чистоти; ні меч, що висів збоку, ні перев'язі варварського взуття, ні вуздечко його коня не були прикрашені, як в інших скіфів, золотом, каміннями або якими-небудь іншими цінностями.

73. Коли була з'їжена страва, покладена на перших тарелях, ми всі встали, і не сідали на свої крісла до того часу, поки кожен гість попереднім порядком не випив поданий йому повний келих вина, побажавши доброго здоров'я Аттилу. Вшанувавши його таким чином, ми сіли, і на кожний стіл було поставлено друге блюдо з іншою стравою. Коли всі скуштували і цю їжу, то знову встали таким же чином, випили вино і знову сіли.

74. З настанням вечора були запалені смолоскипи і два варвари, ставши на середину навпроти Аттила, заспівали пісні, в яких вихваляли його перемоги та військову доблесть; учасники пиру дивилися на них, і одні захоплювались піснями, інші, згадуючи про війни, підбадьорювались духом, дехто ж, у кого тілесна сила ослабла від часу й дух спонукав до спокою, проливали сльози. Після співу виступив якийсь скіфський блазень [дослівно — пошкоджений

розумом скіф] й почав верзти різноманітну нісенітницю, яка всіх насмішила.

75. Після нього увійшов маврусієць Зеркон. Едікон переконав його приїхати до Аттила, щоб за його посередництвом отримати назад свою дружину, котру він взяв у варварській землі, знаходячись у тісній дружбі з Вледом. Він залишив її в Скіфії, коли Аттила послав його до Аеція як дарунок. Але він обманувся у цих сподіваннях, бо Аттила розсердився на нього за те, що він повернувся в його землю. На цей раз він прийшов під час пиру і своїм виглядом, одягом, голосом і дивною сумішшю проголошуваних ним слів (він змішував з авсонською унську та готську мови) всіх розважив і у всіх збудив незгасний сміх, окрім Аттила. Останній залишався нерухомим, не змінювався в обличчі і ніяким словом чи вчинком не виявляв своєї прихильності до веселого настрою.

76. Лише коли наймолодший з його синів, на ймення Ірна, увійшов і став біля нього, він поплескав його по щоці й подивився на нього ніжними очима. Коли я висловив здивування, що він не звертає уваги на інших дітей, а до цього ставиться ласкаво, варвар, що сидів поруч зі мною і розумів по-авсонському, попередивши, щоб я нікому не переказав його слова, пояснив: чаклун напорочив Аттилу, що його рід загине, але буде відновлений цим сином. Поки гості пирували всю ніч, ми потихеньку вийшли, щоб не дуже довго засиджуватись за випивкою" [2,9].

Стисло проаналізуємо деякі частини опису застілля. Перше, ніж зайти до приміщення, виночерпії подали послам за місцевим звичаєм келих, щоб вони помолилися перед учтою. Очевидно, тогочасній людині здавалося, що легке запаморочення від вина наближає її до Бога. Як бачимо, та чара з вином ("кров'ю Господньою"), яку використовують священики християнського обряду під час відправ у наш час, має дуже давнє язичницьке походження.

Пріск наводить також деякі риси вдачі Гатила. Якщо до цього додати те, що пише про нього Йордан, то створюється досить цільний образ Великого Князя: "Він був мужем, народженим для струсу народів, жахом усіх країн, який, невідомо за яким жеребом, наводив на все тремтіння, широко відомий скрізь страхітливим про нього уявленням. Він був гордовитий ходою, кидав погляди туди та сюди і самим рухом тіла виявляв високо піднесену свою могутність. Любителю війни, він сам у битві був стриманий, дуже сильний розсудливістю, доступний проханням, ласкавий і прихильний до тих, кому довіряв" [4, §183]. Невибагливість у всьому, простота та доступність Гатила дивовижно нагадують нам поведінку та вдачу давньоруського Князя Святослава Завойовника, що жив на п'ятсот років пізніше за Гатила, див. про це [2, с.76,77]. Але Гатило був розважливішим та послідовнішим у своїх діях, надійно приборкав тюркочовиків й цим, на відміну від Святослава, забезпечив собі тил у походах на римлян.

Ще привітнішу гостинність, ніж у Гатила, ми бачимо на пиру в його дружини Креки. Тут не було побожного страху перед могутнім імператором (одного разу керівник акацирів Курідах прирівняв Гатила до найбільшого з богів, якого неможливо споглядати неушкодженим), тому бачимо більшу розкутість та непідробний вияв щирости:

“79. В цей час і Крека, дружина Аттила, запросила нас пообідати в Адамія, керуючого її справами. Ми прийшли до неї разом з декількома знатними особами з туземців й зустріли тут щиру гостинність. Адамій вшанував нас ласкавими словами та вишуканою стравою. Кожен із присутніх по скіфській гречности вставав і подавав нам повний келих, обнімав і цілував того, хто випив, потім брав келих назад. По обіді ми повернулись у наш намет і лягли спати” [2,9].

Аби ми не знали, що подія відбувалася 1,5 тис. років тому, то могли б подумати, що знаходимось на зустрічі давніх і щирих друзів у наш час десь в Русі-Україні.

Звернімо увагу, на всіх застіллях гостям подавалися вишукані страви, що вразили навіть грека Пріска. Це свідчить про різноманіття та багатство української кухні вже у ті часи.

Звичаї. З праць Пріска та Йордана можна дізнатися також про деякі звичаї наших предків півторитисячолітньої давнини. У той час у них, як і в багатьох інших народів, було багатожонство. Пріск так пише про це: “Аттила хотів заїхати в одне село, де він мав намір одружитися з дочкою Ескама. Хоча він мав багато дружин, але хотів узяти і цю за скіфським звичаєм” [2,9.28].

Вираз “за скіфським звичаєм” неоднозначний. Він може означати як багатожонство, так і певний обряд при вступі до шлюбу. Швидше за все, Пріск мав на увазі саме останнє тлумачення. Про це свідчать такі його слова: “заїхати в одне село”. І коли це так бувало, щоб тюрські хакани чи римські імператори їздили в провінції свататися чи одружуватися зі своїми підданими? Дружин їм, як кобилець, привозили в їхні палаци чи до їхньої орди. А в українців є і був давно такий звичай, щоб весілля відбувалося в домі нареченої, отже, він сам зобов'язаний був їхати до неї. Пріска це вразило, чому він і занотував, що цього звичаю дотримувались навіть веселиві правителі антів.

В іншому місці Пріск пише, що дружина Аттилового брата Вледа керувала селищем [2,9.32]. Цікаво, що керувала саме жінка. Антські князі того часу не могли віддавати села в управління ні своїм дружинам, ні навіть своїм визначним мужам, бо тоді ще зберігався родо-племінний лад й поселеннями керували свої старійшини (у наш час сказали б – “здійснювалось місцеве самоврядування”). В даному випадку старійшиною (звісно, не за віком, а за суспільним становищем) була жінка.

Далі Пріск повідомляє, що в столиці Гатила була інша, старша чи перша, його дружина. Помер Гатило в першу шлюбну ніч з красунею Ільдикою (очевидно, готкою), з якою він одружився під час якогось походу, про це пише вже Йордан [4,§254]. З цих повідомлень можна вивести ще один цікавий звичай, який стосується, очевидно, лише князів. У них було багатожонство, але, здається, не було гаремів, дружини залишалися в тих поселеннях, звідки були взяті. Пояснення цього факту може бути таким: в гаремах пізнішого часу знаходилися дружини-рабині, а князі Черняхівського періоду одружувались з вільними жінками, яких не можна було проти їхньої волі змусити жити у гаремах. Можливо, перед нами процес переходу від полігамного до одногамного шлюбу.

Дружин в інших поселеннях, очевидно, брали лише князі, щоб підкреслити своє високе суспільне становище. Аби в Гатила чи котрогось з його воєвод був гарем, то навряд чи Пріск забарився б про це повідомити.

Не можна обійти увагою ще один тодішній звичай наших предків, який засвідчив Пріск. Після бурі, що розкидала майно посольства й налякала його, воно було прийняте, обігріте та нагодоване в одному із скіфських селищ. “Жінка, що керувала селищем, виявилась однією з дружин Вледа й прислала нам їстівні припаси та красивих жінок для товариства, згідно зі скіфським звичаєм гостинности” [2,9.32]. Немає сумніву, що членам посольства були запропоновані не вільні жінки, над якими на той час ні князь, ні його оточення не мали влади, а бранки-рабині, яких у гунів було більше, ніж удосталь.

Поховання Гатила. Основним способом поховання померлих нашими предками Черняхівського періоду (II-V ст.) було трупоспалення. Залишки закопували або в горщиках, або ховали в ямах. Але були, звісно, і винятки. Одним з них було поховання князя-імператора Гатила 453 р. Чому його тлінні останки поклали в землю, а не спалили, як було тоді заведено? При трупоспаленні не було можливості відзначити його могутність та багатство: десятки кілограмів золота та срібла, розкішну зброю, дорогоцінні металеві речі та деякі інші прикраси спалити неможливо, але можна покласти в могилу, щоб і на тому світі вони слугували своєму хазяїну. Хоча Гатило і був дуже скромний та невибагливий у земному житті, але в потойбічному світі підкорювачу і володарю десятків племен личило з'явитися у всій своїй пишноті. Така думка прослідковується в описі Йорданом похорону Гатила, яку я наведу зі своїми коментарями.

“Наступного дня, коли проминула вже більша його частина, королівські служки, підозрюючи щось сумне, після найголоснішого кличу виламують двері й виявляють Гатила, що помер без будь-якого поранення, але від крововиливу, а також дівчину, яка плакала з опущеним лицем під покривалом. Тоді, дотримуючись звичаїв свого племені, вони відрізають собі частину волосся й спотворюють бридкі обличчя свої глибокими ранами, щоб чудовий воїн був оплаканий не зойками та сльозами жінок, але кров'ю мужів” [4,§255].

Треба зазначити, що обряд оплакування, подібний до описаного, відомий також у скіфів за тисячу років до гунів і переказаний нам Геродотом: “Ті, що до них привезено мерця, роблять так, як царські скіфи: відрізають шматок свого вуха, стрижуть волосся, роблять кругом надрізи на руці, дряпають чоло і ніс, проколюють ліву руку стрілою” [53,71]. У ті далекі часи печаль, пов'язана зі смертю вождя племені, у різних народів виявлялася однаково – власною кров'ю на видимих частинах тіла, “щоб усі бачили” вияв співчуття. Що ж стосується різниці в часі між скіфами та гунами, то вона є тривалою лише кількісно, але основні звичаї, ритуали, обряди навіть у гунів були приблизно такими ж, як у часи індоєвропейської спільноти до її розпаду, тобто, в кінці III тис. до Н.Х. Поховальні обряди дуже консервативні, і коли спосіб життя змінюється повільно, вони також мало змінюються.

Продовжу розповідь Йордана:

“Неодмінно треба сказати – хоч небагато з багато чого – про те, як плем'я шанувало його останки. Серед степів у шовковому наметі поклали труп його, і це являло дивовижне й урочисте видовище” [4, §256].

Місця смерті та поховання Гатила невідомі. Непогомовний завойовник, він вічно був у походах й помер швидше за все в одному зі своїх військових станів. Помер він у будинку, бо служки виламували двері, а для прощання та виконання останніх ритуалів, описаних нижче, вивезли в степ і поклали в шовковий намет.

“Відбірні вершники всього гунського племені об'їжджали навколо, на зразок циркових змагань, те місце, де його поклали; при цьому вони в поховальних піснеспівах так згадували його подвиги: “Великий король гунів Гатило, народжений від батька свого Мундзука, володар найсильніших племен! Ти, який з нечуваною доси могутністю один оволодів скіфськими та германськими царствами, який захопленням міст кинув у жах обидві імперії римського світу і, – щоб не була віддана і решта на розграбування – умилостивлений молитвами, прийняв (мабуть, треба було “обмежився” – А.К.) щорічну данину. І зі щасливим кінцем завершив усе це, помер не від ворожої рани, не від підступності своїх, але в радощах та веселощах, без відчуття болю, коли плем'я було цілим і неушкодженим. Хто ж прийме це за смерть, коли ніхто помсту за неї не вважає необхідною?” [4, §257].

Звісно, у поховальних піснях гуни вихваляли Гатила, але навряд чи так, як представив Йордан. Тут він ставить до імператора гунів з явною симпатією, бо той не зруйнував римські імперії, а обмежився даниною. Скорбота та смуток відчувається в усій оповіді Йордана, незважаючи на упереджене ставлення до Гатила раніше. В описі його похорону Йордан вже не політик, який на угоду комусь пише свою “Історію”, а звичайна людина, що шкодує за втратою визначного діяча.

“Після того, як був він оплаканий такими стогнаннями, вони справляють на його могилі “страву” (*stravam*) (так називають це вони самі), супроводжуючи її величезним пиром. Поєднуючи протилежне, виражають вони похоронну скорботу, змішану з радістю” [4, §258].

Йордан вжив давньоукраїнське слово *страва*, яке завдає стільки клопоту гунологам-азіатам, причому в контексті, що, здавалось би, не допускає жодних кривотлумачень: “так називають це вони самі”. Хоч він і знав готську мову, але цього слова не розумів, тому і на латинь не переклав, тобто до готської мови це слово відношення не має. – всупереч тому, що пишуть недобросовісні дослідники старовини.

Для нас дивним здається поєднання скорботи з радістю при похоронах. Скорбота пов'язана з розлукою з близькою людиною внаслідок її кончини, це зрозуміло. Але радість? Згідно з дохристиянськими уявленнями наших предків, після смерті душа померлої людини полишає тимчасове земне життя й відправляється у вирій – вічне царство духів померлих і ненароджених, – і цьому треба радіти, а не сумувати.

“Труп кладуть у три труни – перша із золота, друга із срібла, третя з міцного заліза, і вночі, таємно, ховають у землі. Наступними міркуваннями роз’яснили вони, чому це все личить наймогутнішому королю: залізо – тому, що він підкорив племена, золото та срібло – тому, що він прийняв орнат (тут, очевидно, *данину* – А.К.) обох імперій. Сюди ж додають зброю, здобуту в битвах з ворогами, дорогоцінні фалери (мідні, срібні та золоті великі нагрудні бляхи, що були почесними відзнаками воїнів – А.К.), що сяють блиском дорогоцінних каменів, та різноманітні, здобуті у підкорених племен, прикраси, якими оздоблюються палаци” [4,§258].

Чи не помилився Йордан у тлумаченні смислу залізної, срібної та золотої труни? Чи не символізують вони насправді підземний, земний та небесний світи? Таке пояснення також допустиме.

“Для того, щоб запобігти людській допитливості перед такими великими багатствами, вони вбили всіх, кому доручена була ця справа, огидно, таким чином, нагородивши їх. Миттєва смерть спостигла грабарів так само, як спостигла вона й похованого” [4,§258].

Цікаво порівняти поховання Гатила з похованням вестготського короля Аларіха, смерть якого настала в кінці 410 р. на півдні Італії в провінції Бруттіїв невдовзі після взяття та пограбування Риму. В §158 Йордан пише про це так: “Готи оплакували його од своєї величезної любови до нього. Вони відвели воду з русла річки Бузент біля міста Консенції (суч. місто Козенца в Калабрії - А.К.), а річка ця, спадаючи від підніжжя гори, тече цілющим струменем саме біля цього міста. Посередині русла цього потоку вони за допомогою натовпу полонених вирили місце для поховання й туди, в лоно цієї могили, опустили Аларіха з великою кількістю скарбів, а потім повернули води назад в їхнє русло. Але, щоб ніхто ніколи не знав того місця, всі землекопи були умертвлені”.

Отже, як при похованні Гатила, так і Аларіха грабарі були вбиті, щоб ніхто не знав місця поховання й не міг пограбувати могили. Але якщо нашого князя поховали в полі й при виявленні цього місця могилу могли розкопати за одну ніч 2-3 особи, озброєні нескладним знаряддям, то щоб пограбувати поховання вестгота, попередньо треба було б відвести русло річки, а це досить складна операція, для неї потрібна велика кількість людей і багато часу, прості злодії з цим не впораються. Тобто пограбувати могилу Гатила було значно легше, ніж могилу Аларіха, тому й підстав для вбивства копачів у першому випадку було значно більше, ніж у другому. Але оцінка цих подій Йорданом зовсім різна, що в черговий раз свідчить про його необ’єктивність та упередженість. Якщо землекопів могили Аларіха за Йорданом просто “умертвили”, то вбивство грабарів Гатила було “огидною справою”.

“Після того, як все було закінчено, між спадкоємцями Гатила розгорілася суперечка за владу, бо юнацькому духу властиве змагання за честь і владарювання, – й поки вони, нерозумні, всі разом прагнули владарювати, всі разом і втратили владу. Так часто надлишок спадкоємців обтяжує царство більше, ніж їхня нестача. Сини Гатила, яких внаслідок розпнутости його похоті,

[нараховувалось] трохи не цілі народи, вимагали розподілу племен жеребом порівну, причому треба було піддати жеребкуванню, неначе челядь, войовничих королів разом з їхніми племенами" [4, §259].

У боротьбі за владу частина синів Гатила загинула, а решта опустилася до рівня нижчого, ніж прості його воеводи. Так часто буває: хто домагається великого, втрачає і те, що мав, бо "нулі без Оддиниці – порожня полова, козаки без Отамана – товпа безголова", – співається в українській пісні.

З іншого боку, виграш колективу при тимчасовому програші якоїсь особи врешті-решт призводить до того, що виграє і той, хто спочатку немовби програв. Але на самопожерству здатні лише мудреці, а не ніці вождики, які випадково опинилися в піні на гребені боротьби.

* * * *

Європейські гуни були благородним народом. Лише чорноплюї, які не люблять ні Історію, ні своїх предків і потрапили в цю надзвичайно цікаву науку випадково, могли побачити в них жорстоких кочових азіатів. Навіть Йордан, який безмежно вихваляв готів та римлян і паплюжив гунів, не міг утриматися і явно жалкував за розпадом їхньої імперії після смерти Гатила. Це видно як із вищенаведеної цитати, так і наступної:

"У цій боротьбі був убитий старший син Гатила на ім'я Еллак, якого, як оповідають, батько так любив більше за інших, що з усіх дітей віддав би перевагу йому на престолі. Але бажанню батька не співчувала доля: Еллак перебив багато ворогів, але загинув, як відомо, так мужньо, що такої славної смерті побажав би й батько, аби був живий. Інших братів, коли цей був убитий, погнали впритул до берегів Понтійського моря, де, як ми вже описували, сиділи раніше готи" [4, §262; 263]... "Змушені тікати, вони направились у ті землі Скіфії, по яким протікають води річки Данапра; своєю мовою гуни називають його Вар..." [4, §269].

Та не все ж мені. Про гуманізм та благородство гунів, і взагалі про їхнє ставлення до інших народів, нехай напишуть ті, які краще володіють хистом красного письменства.

6. Методи ведення війни та військова тактика європейських гунів

Часто за методом ведення війни можна встановити, народ якого способу господарювання її проводить. Військова тактика та методи ведення війни нашими предками – гунами визначалися метою, яку треба було досягти на даний час і в даній військовій кампанії. Читаючи Амміана, Пріска, Йордана та "Велесову книгу", інколи забуваєш, що події відбуваються у IV-V ст., здається, що присутній на війнах козаків XVI-XVII століть.

Всі давні автори одногласно повідомляють, що гуни розпочали свої завойовницькі походи нападом на Керченський півострів. (Заяви деяких істориків, зокрема, Н.Пігулевської [14, с.35], що гуни немов би йшли двома колонами, друга з них південноукраїнськими степами, треба віднести до історичної міфотворчості, бо вони нічим не обгрунтовані). У цей час вони були у тимчасовій васальній залежності від готів. Напевно, в тих були вивідувачі, які пильно стежили за численними й сильними гунами. Підготовку до великої визвольної війни не можна було приховати від готів. Щоб приспати їхню пильність, пустили чутку, що війна готується проти північних народів. Про це повідомляє "Велесова книга", див. розділ "Про достовірність "Велесової книги". І справді, пішли на північ до верхів'їв Оки, опустулися Волгою до Каспійського моря, далі пройшли північно-кавказькими степами, переправились через Керченську протоку (можливо, взимку по кризі) й вдарили по готським тилам. Такий шлях від середнього Подніпров'я до Криму в ті часи був відомий. На західному березі Каспійського моря, між річками Тереком та Кумою, залучили до свого походу кочовиків, які там знаходились, очевидно, протомонгольського походження, значно підсилити тим своє піше військо кіннотою. Нагадаю, що і у визвольній війні українців середини XVII ст. проти поляків значну роль також відігравала татарська кіннота. Через те, що кіннота є рухливішою, непогамовнішою за піше військо і при військових діях охоплює більші простори, то в переляканих втікачів та вояків могло створитися враження, що на них напало військо кочової орди.

Перше, ніж вдертися в Крим і вдарити по готським тилам, необхідно було здолати опір Боспорського царства, розташованого на Таманському та Керченському півостровах. Очевидно, напад був несподіваним і боспоряни не встигли зібрати військо для відсічі, але великі міста-фортеці Боспорського царства, де стояли військові залоги, треба було таки брати або штурмом, або використовуючи якусь військову хитрість чи політичну домовленість. Історія не залишила нам свідчень, яким способом гуни взяли такі крупні міста-фортеці на Таманському півострові, як Кепи, Фанагорію, Гермонасс та укріплені поселення Фанталівського півострова. На Керченському півострові вони досить швидко оволоділи столицею Боспорського царства містом Пантікапеєм (нинішнє місто Керч), взяли місто Тірітаку та багато інших укріплених міст і поселень. Навряд чи боспоряни здалися добровільно. Ще до недавнього часу вважалося, що гуни вщент знищили міста Боспору та вирізали місцеве

населення. Так могло бути, аби вони справді були монголами або угро-фіннами, що прийшли з Азії, бо так чинили з непокірними не лише кочові азіати, але часто й цивілізовані римляни. Але ретельні археологічні дослідження, проведені останнім часом, та уточнене датування культурних шарів показали, що внаслідок гунського нашествия міста Боспору істотно не постраждали. Гуни обмежились їхнім військово-політичним підкоренням [57,с.217,218]. Міста ж Боспорського царства були знищені впень через 150 років тюрками, що прийшли з Азії.

У той час не лише кочовики, але й готи не могли правильно вести облогу та брати міста-фортеці. Про це недвозначно говорить Амміан, описуючи війну готів з римлянами на півночі Балканського півострова в кінці 70-х років IV ст., після їхньої втечі від гунів. Незважаючи на майже повне знищення римської армії на чолі з імператором Валентом 377 р., яке відкривало готам можливість безкарно робити все, що їм заманеться, жодного міста у Фракії вони взяти не змогли. Взяття міст-фортець передбачало не лише наявність значного військового досвіду, але й певну технічну культуру, тобто культурний рівень племені. Військового досвіду та зятятости готам не треба було позичати, бо значною мірою їх годували грабіжницькі військові походи. Безпорадність же при облозі фортець свідчить, що їхній культурний рівень був нижчий, ніж гунів, тобто племен Черняхівської культури давньоукраїнців.

“В даний час можна вважати доведеним, що готи, які потрапили в Причорномор’є, опинились в оточенні культурнішого середовища і самі підпали під його вплив”, – дуже справедливо зауважив П.Третяков у передмові до праці Л.Нідерле [36,с.10] ще півстоліття тому.

Дуже цікавий опис Амміаном несподіваного нічного нападу гунів на військовий табір західних готів (вестготів або гревтунгів), який нагадує пізніші нічні бойові дії козаків. Послухаємо самого Амміана.

Правитель вестготів Атанаріх “вирішив спробувати вчинити опір і розвернути свої сили, якщо й на нього буде зроблений напад, як на інших. Він розбив великий табір на берегах Данастія (Дністра) в зручній місцевості неподалік від степів гревтунгів, і в той же час вислав на 20 миль (приблизно 35 км – А.К.) Мундеріха з Лагаріманом та іншими старійшинами, доручивши їм слідкувати за наближенням ворога, доки він сам безперешкодно займався приготуваннями до битви. Але вийшло зовсім не так, як він розраховував. Гуни з властивою їм здогадливістю запідозрили, що головні сили знаходяться далі. Вони обійшли тих, кого побачили, і, коли ті спокійно розташувалися на нічліг, самі при світлі місяця, що розсіяв морок ночі, перейшли через річку вбхід і вибрали найкращий спосіб дій. Побоюючись, щоб передовий вісник не налякав тих, що стояли далі, вони навалилися швидким натиском на Атанаріха.

Приголомшений першим ударом, Атанаріх, втративши деякого із своїх, змушений був шукати сховища в крутих горах (у Карпатах – А.К.)... гуни тіснили його швидким наступом і могли б зовсім згубити його своєю появою, якби не залишили цю справу внаслідок складного положення, в яке їх поставила велика кількість здобичі” [1, 3.4-8].

Описану Амміаном складну і рішучу бойову операцію могло провести лише досвідчене й загартоване піше військо при ідеальній організації, вишколі та дисципліні кількох тисяч (можливо, десятків тисяч) сміливих і впевнених у собі вояків. Без складної вертикальної організації управління військом такі бойові частини створити неможливо.

Пріск дає прекрасний опис того, як гуни (у нього — скіфи) 441 р. облягали Наїсс, іллірійське місто-фортецю на Дунаї, за допомогою найсучасніших облогових знарядь. Очевидно, так само вони брали, або загрожували взяти, і фортеці Боспорського царства на початку 370-х років. Але для цього треба було мати значний військовий досвід і майстерність хліборобів для виготовлення таких механізмів. Послухаємо Пріска:

“Варвари, бажаючи взяти собі це багатолюдне та укріплене місто, робили різноманітні спроби. Через те, що горожани не наслідувались виступати для битви, то обложники, з метою влаштувати своїм полчищам легкий перехід через річку, побудували через неї місток з південного боку, з якого вона обтікає місто, і підвели до стіни машини, а саме перш за все колоди на колесах для зручності підвозу; люди, що стояли на них, стріляли в захисників, які знаходились на брустверах, причому ті, що стояли по обох краях, штовхали ногами колеса і підвозили машини куди треба, щоб можна було стріляти прицільно через пророблені в прикриттях вікна.

Для того, щоб воїнам, які стояли на колодах, можна було битися безпечно, ці пристрої прикривались щитами з прутів зі шкірами для захисту як від інших снарядів, так і від вогненосних, що кидали на них вороги. Після того, як була побудована таким чином велика кількість знарядь проти міста, так що захисники на брустверах вимушені були податися і відступити перед великою кількістю металевих пристроїв, стали підвозити й так звані барани. Це також дуже велика машина: це була колода, що вільно висіла на ланцюгах між схиленими один до одного брусами і мала гострий наконечник та накриття, влаштовані вищезгаданим способом, для безпеки робочих. Ці люди сильно натягували його канатами з заднього кінця в протилежний бік від предмета, якому наносився удар, а потім відпускали, так що від сили удару руйнувалась вся частина стіни, проти якої це було спрямовано.

Захисники, що стояли на стінах, у свою чергу кидали заздалегідь для цього заготовлені вазони каміння, коли знаряддя підвозились до стіни, і деякі з них розбивали вщент разом з людьми, але проти великої кількості машин їхніх сил не вистачало. Обложники підвозили і драбини, так що місто було взяте опісля того, як у деяких місцях стіна була розбита баранами, а в інших захисники на брустверах змушені були відступити перед великою кількістю машин, і варвари проникли в місто через розбиту ударом барана частину огорожі, а також по драбинах, що підвозились до ще вцілілої частини стіни” [2,2.1-3].

Цікаво порівняти описаний Пріском спосіб ведення облоги міста Наїсса нашими предками та ведення облоги германським військом вандалів у Північній Африці. Події відбувалися майже в один і той самий час і з тим самим противником — Східно-Римською (Візантійською) імперією. Ось як воювали і брали міста вандали: “Вони не везли із собою ніяких облогових знарядь і не

мали ні найменшого уявлення про мистецтво війни. Тому ми можемо припустити, що в дійсності вони час від часу застосовували певні військові хитрощі, як повідомляє єпископ пізньовандальського періоду Віктор із Віти: вони збирали населення околиць і гнали його на міста, щоб просуватися під прикриттям цього живого щита або ж отруїти місцевість трупами цих людей. Подібний спосіб дій засвідчений пізніше у монголів Чингіз-хана" [71, с.61].

Порівнюючи це з веденням облоги міста "гунами", можна прийти до цілком однозначного висновку: за станом технічного розвитку того часу "гуни" знаходились на рівні з римлянами й значно вище від вандалів, які були на рівні кочових азійських орд монголів Чингіз-хана.

Безумовно, спілкуючись з римлянами, наші предки чомусь у них навчилися і щось перейняли, а можливо й вдосконалили, але перейняти найсучаснішу технологію як у наш час, так і тоді, може лише суспільство, що має високий ступінь розвитку й готове до цього. Про кочовиків тут і мови бути не може.

Каталаунська битва. Методи ведення відкритого бою європейськими гунами із сильним противником яскраво проявилися в Каталаунській битві народів 451 р., описаній Йорданом. Вони полягали в тому, щоб нав'язати супернику і змусити його вести бій у незвичних для нього умовах. Зійшлися на Каталаунських полях (схід сучасної Франції) дві величезні на той час армії: римо-вестготська та гунська в загальною кількістю близько 500 тис. вояків. На боці римлян виступали вестготи, алани, франки, бургунди та деякі інші германські племена. На боці гунів – германські племена остготів, гепідів, ругів, свавів, герулів та інші дрібніші союзники та васали.

Прекрасний військовий стратег і тактик, Гатило розумів, що сила римського війська була не стільки в гарному озброєнні та вишколі вояків, як в організованості та дисципліні, які часто вирішували долю битв. Але якщо вона затягується до ночі, то керувати легіонами в темряві стає неможливо, їхній порядок неодмінно мусить розсіпатись або значно послабитись, й переваги римлянок втрачаються. З іншого боку, наші пращури здавна славились несподіваними нападами та нічними боями, очевидно, індивідуально вони були сильнішими за суперників. При великій кількості війська битва, розпочата в другій половині дня, неодмінно мусила перейти в слабко організовані поєдинки невеликих загонів у сутінках та вночі. Гатило все це врахував і розпочав битву о третій годині після полудня нашого часу. Її хід повністю підтвердив його передбачення. Дивно, що на це не зважив воєвода римських військ Аецій, який довго жив серед наших пращурів, добре знав їхні методи ведення війни, але віддав ініціативу Гатилу. Очевидно, він не був упевнений у своїх силах та у відданості частини війська, особливо аланів, які раніше виявляли бажання перейти на бік гунів, а тому й не розпочав битву зранку першим. Таким чином, якщо тактика війська гунів залишилася незмінною й для них звичною, то дії римських легіонів у нічний час перетворились на дії озброєного натовпу. Напруженість нічного бою передав для нащадків Йордан:

"Там король [везеготів] Теодорід, об'їжджаючи військо для його підбадьорення, був збитий з коня і розтоптаний ногами своїх же; він закінчив своє життя, перебуваючи у віці зрілої старости. Деякі говорять, що він був убитий

списом острогота Андагиса... Тут везеготи, що відокремились від аланів, напали на гунські полчища й трохи було не вбили Гатила, якби заздалегідь він не передбачував цього, не втік й не заховався разом зі своїми за огорожами таборів, які він тримав оточені возами, як валом; хоча й слабкий був цей захист, але в ньому шукали порятунку життя ті, кому незадовго до того не могло протистояти жодне кам'яне укріплення.

Торісмуд, син короля Теодоріда, який разом з Аецієм захопив раніше пагорб і витіснив ворогів з його вершини, гадаючи, що він підійшов до своїх військ, у глуху ніч наштотхнувся, не підозрюючи того, на візки ворогів. Він хоробро відбивався, але, поранений в голову, був скинутий з коня; коли свої, завдяки здогадці, звільнили його, він відмовився від подальшого наміру битися. Так само Аецій, відірваний від своїх у нічній плутанині, блукав поміж ворогами, тремтячи, чи не трапилось чогось поганого з готами. Нарешті, він підійшов до союзних таборів й провів залишок ночі під охроною щитів" [4, §§209-212].

Смерть Теодоріда, нічні митарства двох керівників чи не найкраще передають стан справ у середовищі римо-вестготського війська. Його характеризують втрата керівництва підрозділами, плутанина, розгубленість. Не диво, що поранений Торісмуд відмовився від подальшої боротьби (див. далі). Аецій, мов ланець, блукав серед ворогів, доки, нарешті, не знайшов прихисток серед вестготів. План Гатила переведення бою на нічний час повністю себе виправдав.

До речі, ніщо в повідомленні Йордана не свідчить, що в битві брали участь не лише монголи чи угро-фінни, але навіть кочовики з їхніми особливими методами ведення бою. Якщо вони й були у війську наших пращурів, то в незначній кількості і в очі не кидались.

У усіх підручниках та монографіях з історії нас запевняють, що на Каталаунських полях гуни зазнали поразки. Чи так це? Єдиним повідомленням про цю битву та її наслідки є праця Йордана, з якої, до речі, видно, що він намагався звеличити готів та римлян і принизити гунів. Якщо вона й суб'єктивна, то саме через такий переки. Йордан або чув розповідь про битву від її учасників чи нащадків учасників, або мав її опис у втрачених для нас джерелах, або те та інше разом. Продовжу цитувати його працю, яку обірвав вище, щоб кожен, хто вміє читати, мав уявлення про Каталаунську битву з першоджерела, а не з творчості фальсифікаторів історії:

"Наступного дня на світанку [римляни] побачили, що поля завалені трупами й що гуни не наважуються показатися. Тоді вони вирішили (виділення тут і далі моє – А.К.), що перемога на їхньому боці, знаючи, що Гатило буде уникати війни лише в тому випадку, коли дійсно буде уражений важкою поразкою. Але він не робив нічого такого, що свідчило б про нищівну поразку та приниження: навпаки, він брязкотів зброєю, сурмив у труби, погрожуючи набігом...

Зійшлися тоді готи та римляни й розмірковували, що робити з Гатилом, якого вони здолали. Вирішили зморювати його облогою, бо він не мав запасів хліба, а підвіз затримувався його ж стрілками, що знаходились всередині огорож таборів й безперервно стріляли. Розповідають, що в такому відчайдушному становищі названий король не втрачав вищого самовладання;

він спорудив багаття з кінських сідел й збирався кинутися в полум'я, якби противник прорвався, щоб ніхто не радів з його поранення й щоб володар багатьох племен не потрапив під владу ворогів.

Під час цієї затримки з облогою везеготи почали шукати короля, сини, здивовані його відсутністю, – батька, саме коли настав успіх. Вельми довго продовжувалися пошуки; знайшли його в найгустішому завалі трупів, які личить мужам відважним, й винесли звідти, вшанованого піснеспівами на очах у ворогів. Було видно натовпи готів, які віддавали шану мертвому неблагозвучними, незлагодженими голосами тут же в шумі битви (ці слова свідчать, що битва продовжувалась і наступного дня; очевидно, це були сутички окремих загонів звитяжців – А.К.)... Найхоробріший Торісмуд, як і належить сину, супроводжує в похоронній ході славні останки дорогого батька.

Коли все було закінчено, син, охоплений болем осиротілості та в запалі притаманної йому доблесті, задумав помститися залишкам гунів за смерть батька. Він запитав патриція Аеція, як старійшого та зрілого розсудливістю, що належить тепер робити. Той же, побоюючись, як би – коли б гуни були остаточно знищені – готи не утискали Римську імперію, дав таку раду: повертатись на свої місця й заволодіти королівською владою, залишеною батьком, щоб брати силою не захопили батьківські скарби та королівство везеготів й щоб з цієї причини не довелось йому жорстоким або, ще гірше, жалюгідним чином воювати зі своїми. Торісмуд сприйняв цю раду недвозначно, – як вона, власне, й була дана, – але швидше на свою користь, покинув гунів й повернувся в Галлію. Так непостійність людська, лиш тільки зустрінеться з підозрами, кладе край тому великому, що готове здійснитись.

У цій знаменитій битві наймогутніших племен загинуло, як розповідають, з обох боків 165 тисяч чоловік, не рахуючи 15 тисяч гепідів та франків. Ці раніше, ніж вороги зійшлися в головній битві, схопилися вночі й перекопали один одного у сутичці – франки на боці римлян, гепіди на боці гунів.

Коли Гатило помітив відхід готів, то ще довго залишався в таборі, припускаючи з боку ворогів якусь хитрість, як звичайно думають про все несподіване. Але коли, вслід за відсутністю ворогів, настає довготривала тиша, розум налаштовується на думку про перемогу, радість оживляється, і ось дух могутнього короля знову звертається до попередньої віри в долю...

Після відходу готів Гатило помітив розпад ворогів на два табори, – чого він завжди бажав, – і, заспокоєний швидше рушив військо, щоб притиснути римлян. Першим його нападом була облога Аквілеї, головного міста провінції Венетій..." [4, §§212-219].

Проаналізуємо повідомлення Йордана.

Зважаючи на величезні втрати сторін, Каталаунська битва була хоча й недовготривалою, але надзвичайно жорстокою. Битви варварів, зятятість та самопожертви вояків часто вражали уяву рومیїв, про що свідчить яскравий опис Амміаном битви під Адріаноплем 377 р. [7, 31.13; 2-5]. Повною мірою він може характеризувати й "битву народів" на Каталаунських полях: "Сходяться врукопашну; битва – люта, перемінна, звіряча, вперта. Про подібний бій ніколи до цього часу не розповідала ніяка давність, хоча вона й оповідає про такі

діяння, величніше од яких немає нічого, що можна було б спостерігати в житті, якщо лише не бути самому свідком цього дива. Якщо вірити старикам, то струмок на згаданому полі, що протікав низькими берегами, дуже розлився від крові з ран вбитих..." [4, §§207, 208].

Як зазначалося, в Каталаунській битві з обох боків брало участь до 500 тис. воєнків. Розпочалася вона пізно і хоча була надзвичайно кровопролитною, за один день фізично не могла закінчитись рішучою перемогою будь-якої сторони. Вранці наступного дня супротивники виявили свої величезні втрати: лише вбитими або тяжко пораненими – майже третина, інші зморені та виснажені; поле битви завалено трупами. На цьому місці продовжувати боротьбу було просто неможливо. Не дивно, що сторони приступили до надання допомоги пораненим та до поховання мертвих. Цілком природньо, що в цих умовах армія Гатила знаходилась в укріпленому возами таборі. Очевидно, в багатті, про яке згадує Йордан (а їх могло бути кілька), спалювали трупи загиблих або померлих від ран. Напевно, в укріплених таборах знаходились і римо-вестготські війська. Через те, що для нападу необхідно більше зусиль, ніж для захисту, то в цих умовах нападаюча на укріплення сторона зазнала б більше втрат, тому ніхто не наважувався нападати й очікував. Римляни та вестготи оголосили себе переможцями (як кажуть у нас, "скажіть і ви"), але їхні нерви не витримали, наступної ночі вони знялись зі своїх місць і ганебно втекли. Подальша боротьба для них була безперспективною й могла закінчитись повним розгромом.

Вестготи втекли з поля битви немовби за порадою римського полководця Аеція. Насправді все це лише словесне прикриття неспроможности римо-вестготського з'єднання продовжувати боротьбу, що виявилась після підрахунку втрат та оцінки бойового стану війська. Вони залишили своїх мертвих воєнків непохованими, а за тодішніми поняттями це було безчестям.

Після перемоги не втікають, а переможені не захоплюють державу переможницю. Немає жодних підстав сумніватися, що Йордан, який в таких подробицях описав перебіг Каталаунської битви та дії супротивників після неї, мав під рукою якийсь текст очевидця або чув перекази свідчень учасників битви. Його симпатії були явно на боці римо-вестготського з'єднання, але про їхню перемогу він не говорить. Інших джерел ми не маємо, але знаємо про пізніші наслідки. Аецій із залишками свого війська відступив у невідомому напрямку, залишивши Італію відкритою для Гатила, чим той негайно і скористався. Порада Аеція Торісмуду повертатися до своїх місць і заволодіти королівською владою свідчить, що військо вестготів також було в поганому стані, тому брати й могли силою захопити батьківські скарби та королівство вестготів.

Каталаунська битва, незважаючи на її незавершеність, виявилася крупною військово-політичною перемогою наших прашурів, хоча вони й зазнали значних втрат. З усього цього можна зробити висновок, що українські історики Йордана не читали й не аналізували, а в середовищі західних науковців простежується суб'єктивістський підхід. Втім це й не дивно, історія – наука національна, кожен народ має свою історію й своє пояснення подіям. Історія в більшій мірі, ніж інші суспільні науки, покликана робити із громадян націоналістів, виховувати

патріотів. Підручник з історії, написаний для грузинських дітей, не буде рекомендований дітям Московії й навпаки; для монголів Чингіз-хан та Бату-хан – національні герої, але для нас вони руйнівники нашої держави Руси, гірші за діявола. Народ, який не має своєї незалежної історичної наукової школи, іншими істориками подається як неповноцінний, він для них є об'єктом збиткування та приниження. Адже все пізнається в порівнянні: якщо щось таке собі або навіть погане, але інше – ще гірше, то й погане виглядає вже пристойним, а нище може видатися й героїчним. Історія – це як мати: хоча чужі діти й гарні, але свої є кращі.

Цікаво, Йордан мимоволі визнав, що для Західно-Римської імперії вестготи становили більшу загрозу, ніж “жорстокі” та зневажені гунни. Тобто в середині V ст., коли відбувалися події, та в середині VI ст., коли писав Йордан, гунни уявлялися не таким великим лихом (принаймні, меншим, ніж вестготи), як їх представляли пізніші історики. Насправді так і було: гунни грабували, але в міру, “ощадливо”, щоб не знищити й не зруйнувати повністю. Слова та думка Йордана настільки чіткі, що іншого пояснення не допускають.

Озброєння. З праць давніх авторів можна дізнатися дещо і про озброєння європейських гунів. Амміан немов би пише, що вони “ведуть бій стрілами”. Але В.Ковалевська [72, с.94] робить зауваження, що в цьому місці переклад твору Амміана Ю.Кулаковським неточний, треба – “ведуть бій металевими списами”. Саме ними для бою на середніх відстанях (10-40 м) були масово озброєні наші предки. Для ближнього бою металеві списи (дротики) непридатні. Для цього використовувались мечі. Повністю це речення в Амміана тепер звучить так: “Вони заслужують того, щоб визнати їх чудовими вояками, тому що здалеку ведуть бій металевими списами, спорядженими вправно зробленими наконечниками з кістки, а сходзячись врукопашну з ворогом, б'ються з самовідданою хоробрістю мечами і, ухиляючись самі від удару, накидають на ворога аркан, щоб позбавити його можливості сидіти на коні або йти пішки” [1,31.2.9]. Останнє повідомлення дуже цікаве. Як правило, арканами користувалися війська кочових племен, але чому не могли мати їх на озброєнні війська хліборобів? Чи справді наші давні предки у військовій справі широко користувалися арканами, чи Амміан наплутав – залишається відкритим питанням.

Не можна також вважати, що лук та стріли були на озброєнні лише кіннотників-кочовиків. Описуючи Каталаунську битву, Йордан пише про стрільків, що “знаходились всередині огорож таборів [гунів] й безперервно стріляли” (цитувалося вище). На сто років пізніше після змальованих Йорданом подій Прокопій описав, як невеликий загін склавенів чи антів взяв місто Топер на фракійському узбережжі, що знаходилось на відстані двадцяти днів дороги (приблизно 600 км) від Візантія (Константинополя). Спочатку вони хитрістю виманили, оточили й перебили римську залого міста, потім кинулись на стіни. Міщани спробували було захищатися, але “варвари пустили на них хмари стріл, примусили їх полишити стіни, приставили до укріплень драбини й взяли город” [35,38]. Щоб невеликий загін примусив захисників покинути стіни від “хмари стріл”, треба було кидати їх влучно і швидко, це могли робити лише лучники, які

досконало володіли цією зброєю.

Треба зазначити, що наші пращури вміли цінувати зброю далекого бою. Як у XVI-XVIII ст. неодмінною належністю козака була рушниця, так, треба гадати, в більш ранній історичний час на озброєнні праукраїнців, окрім мечів, були дротики, списи та лук. Гербом міста Харкова, заснованого в середині XVII ст. вихідцями з Правобережжя, був лук зі стрілами на жовтому полі. Таке велике значення надавали переселенці цій легкодоступній, але грізній зброї далекого бою навіть у той час, коли вже широко використовувалась рушниця. В часи, коли рушниці ще не було, значення лука незмірно зростало.

При облозі городів гуни, окрім драбин, широко використовували щось на зразок пересувних башт на колесах з вікнами для стрільби з луків, а також прикриті щитами для захисту воїнів барани для розбивання стін, про що говорилося вище при взятті міста-фортеці Наїсса.

7. Причини занепаду Черняхівської культури

Черняхівську культуру 1899 р. відкрив київський археолог Вікентій Хвойко. Існувала вона в II-V ст. після Н.Х. майже на всьому Правобережжі Руси-України, в лісостеповій частині Лівобережжя до Сіверського Дінця, на теренах сучасної Молдови, значної частини Румунії, Південної Польщі та Східної Словаччини. У той час на цих землях, особливо в першій половині Черняхівського періоду, знаходились різні племена, і викликає подив поширення високої, майже однорідної культури в їхньому середовищі з незначними місцевими відмінностями. Вона була близькою до Римської, тому її класифікують як провінційно-римську.

Більшість дослідників зникнення Черняхівської культури пов'язує з гунами. Мовляв, прийшли жорстокі кочівники й зруйнували найяскравішу східноєвропейську культуру першої половини I тис. Ось, наприклад, думка Б.Рибаківа: "Черняхівська культура, що склалася під сильним впливом римської, позначилася в південній частині зарубинецької в II ст. н.д. ... і припинила своє існування в IV-V ст. н.д. Вона виродилась у простіші форми у зв'язку із загальноєвропейською кризою IV-V ст. н.д., яка була наслідком нашестя гунів та падінням Римської імперії внаслідок варварських завоювань" [73, с.25].

Всього лише два речення, але скільки суперечностей. Для одних була криза і падіння (Західно-Римська імперія), для інших був підйом (прийшли в рух германські та праукраїнські (черняхівські) племена); а чому б це занепад вже 150 років німецької Західної імперії призвів до зникнення Черняхівської культури, віддаленої від неї відстанню 1,5 тис.км? "Злі гуни" з'явилися в останній чверті IV ст., чому ж Черняхівська культура існувала ще в V ст.? Історичний свідок Пріск вочевидь бачив її в середині V ст. й ні про яку руїну, окрім як римських провінцій, не повідомляв. Та й сам Б.Рибаків зникнення Черняхівської культури пов'язує із серединою V ст., див. [73, с.13], і саме в цей час "зникли гуни". Тобто, Черняхівська культура почала зав'язати не тоді, коли

гуни прийшли, а коли після смерти Гатила 453 р. розпалася їхня імперія. Ці дві події чітко узгоджуються. М.Брайчевський у праці [68] наводить багато фактів існування цієї культури в V ст. й знаходить її прояви навіть у VI ст. Отже, вона ніяк не могла бути зруйнована "навалою гунів" в кінці IV ст., мусили бути якісь інші причини.

Черняхівська культура була як наслідком впливу Риму, так і створенням на її теренах військово-політичного об'єднання, що сприяло спокійному виробництву надлишку продукції та безперешкодному поширенню ремісничих та сільськогосподарських виробів. Можливо, що те об'єднання виникло у відповідь на загрозу римського вторгнення. У той час на теренах Русі-України проживало багато племен: протоукраїнці, бастарни, гето-дакійці, сармати, тощо. Об'єднуючим було найсильніше та найактивніше плем'я — протоукраїнці, й за 300 років воно асимілювало решту інших.

У який спосіб вплинув Рим на Черняхівську культуру? В II ст., після того, як римляни загарбали Дакію й вийшли до берегів Дністра, налагодилась широка торгівля та обмін товарами між сусідами. Римляни потребували збіжжя та продуктів тваринництва, що стимулювало їх виробництво й збагачувало Черняхівські племена, які могли тепер купувати високоякісні та високохудожні римські вироби. Як наслідок, окрім них, на теренах Черняхівських племен зібралася величезна кількість римських грошей (виявлені сотні скарбів, десятки тисяч монет). Збагачення населення стимулювало також виробництво подібних речей на місці із залученням до цього місцевого населення, що цілком зрозуміло.

Ось що пише про початок, розквіт і занепад торгівлі між римлянами та Черняхівськими племенами М.Брайчевський: "Можна твердити з більшою або меншою підставою, що початок активних торговельних відносин припадає на кінець I і самий початок II ст., саме в цей час відбувається проникнення римлян на лівий берег Дунаю і встановлення їх панування в Дації. Включення останньої до складу імперії означало безпосереднє наближення кордонів імперії до території Черняхівських племен, що, звичайно, не могло не сприяти встановленню контактів, в тому числі й економічних. Як відомо, римляни, здійснюючи військову експансію, разом з тим чимало робили і для розвитку економіки підкорюваних країн. Слідом за солдатом ішов купець... То ж не дивно, що саме II ст. було тим часом, коли спостерігається масовий приплив римських монет на черняхівські землі. Зрештою, до I-II ст. н.е. відноситься і переважна більшість сигіляти (керімічних виборів - А.К.), виробів з металу, прикрас, які трапляються на цих землях. Отже, це був період особливо активної торгівлі, який закінчився на рубежі II і III ст. Згортання торговельних відносин, в свою чергу, відображено у хронології римських монет, знаходжуваних на території черняхівської культури, оскільки саме на початку III ст. припиняється їх масовий приплив на цю територію" [68, с.240,241].

Якщо значна кількість монет свідчить про широку торговельні стосунки і, як наслідок, запозичення та розквіт культури, то чому вона продовжувала розвиватися й розширювати свої терени в III та IV ст., коли торгівля прийшла до майже повного занепаду? Очевидно, у цей час Черняхівську культуру

підтримували й розвивали не торгівля, а зовсім інші чинники. Втрата їх призвела до занепаду Черняхівської культури в другій половині V ст.

У III ст. розпочалися широкомасштабні війни Черняхівських племен з Римом. Вони були як наслідком перенаселення земель й колонізаційним рухом в усіх напрямках від місця попереднього проживання праукраїнців між Карпатами та Середнім Дніпром, так і протидією агресивній політиці Риму. Рух закінчився колонізацією праукраїнцями Балкан, Центральної та Східної Європи. "Гунські війни" були лише найяскравішою ланкою цього процесу. Про боротьбу наших пращурів за землі в південно-західному (римському) напрямку, окрім артефактів, залишилось чимало писемних повідомлень, проаналізованих А.Ременніковим [8]. З обох боків боротьба була жорстокою. На захоплених землях римляни брали в рабство дуже багато людей, особливо ж непокірні племена, які чинили відчайдушний опір, намагалися винищити впень. Для захисту від них десь у цей час була побудована система укріплень з ровами та валами — так звані "Троянові вали". "Варвари" відповідали не меншою "люб'язністю".

Інколи вони робили невеликі набіги на римські провінції заради грабунку та взяття полонених, щось на зразок татарських набігів на руські землі в XV-XVII ст., але часто це були глибокі рейди раті чисельністю в десятки тисяч воїнів, які доходили до Пелопонеса та центральних римських провінцій у Малій Азії. Під час цих походів та битв гинули бувало римські армії на чолі з імператорами, а "варвари" захоплювали величезні матеріальні цінності та брали в полон десятки тисяч полонених, серед яких, звісно, було багато ремісників.

У той час рабство в середовищі "варварів", особливо у наших пращурів, було досить м'яким. Работоргівля була або відсутня, або перебувала у зародковому стані. Після кількох років підневільної праці полонені відпускались за викуп чи інші послуги додому, або залишались на правах напівзалежних "вільних та друзів". Певна частина вільновідпущених не хотіла повертатися додому, де, можливо, з рідних нікого вже не залишилось, а побори римських чиновників не давали можливості вибитись з бідності. Про двох колишніх римських полонених згадує Пріск. Один з них, за походженням грек, після захоплення антами міста Вінімацій "дістався Онигісію при розподілі здобичі, бо полонених з числа заможних після Гатила брали собі його наближені внаслідок свободи вибору з великої кількості полонених" [2,9.45]. Як раб (а фактично слуга, охоронець) Онигісія, Грек відзначився у битвах з римлянами та кочовиками, за місцевим звичаєм віддавав своєму господарю все, що було здобуте ним у війнах, внаслідок чого отримав волю, одружився з місцевою жінкою й замах дітей. "Розділяючи трапезу з Онигісієм, я вважаю своє сучасне життя кращим за попереднє, бо іноземці, що знаходяться у скіфів, після війни ведуть життя спокійне і безтурботне. Кожен користується тим, що має, нічим не потурбований", — розповідав Грек Пріску про своє життя на чужині.

Пріск згадує також іншого невільника, будівельника, взятого в полон у місті Сірмії. Він побудував Онигісію лазню й "сподівався на звільнення за своє мистецтво, але потрапив у тяжчу біду, ніж рабство у скіфів. Онигісій зробив

його своїм банщиком, і він прислугував під час купання йому самому та його родині" [2, 9.39].

Як бачимо, долі полонених різні, "скіфи" враховували й використовували їхні творчі можливості, а життя колишніх рабів на чужині було не найгіршим. Досконала військова техніка, яка використовувалась нашими пращурами ("гунами"), при облозі римських фортець від самого початку руху й до середини V ст., про що повідомляв Пріск, напевно створювалась за участю вихідців з римських провінцій.

На той час натуральне господарство мало вирішальне значення в житті неримських племен. Практично все, необхідне для життєдіяльності людини, виготовлялося в родині або в межах племені, а міжплемінна торгівля чи обмін товарами хоча, безумовно, й мали місце, були другорядними. З цього випливає, що за незначними винятками простір, на якому поширилась Черняхівська культура, обсідали племена, які брали безпосередню участь в набігах на римські провінції і привозили на свої землі полонених.

Війни з римлянами в III-V ст. консолідували й сплавили різні, але, очевидно, близькі за мовою та звичаями племена в праукраїнський народ. З усієї сукупності племен випали лише готи, що цілком зрозуміло: як за вдачею, так і за мовою вони були чужорідним тілом у тому середовищі. Врешті-решт їм довелося залишити межі Руси-України.

Після внутрішніх чвар за спадщину імперії Гатила та поразки Черняхівських військ від колишніх германських васалів-союзників наплив римських полонених на наші землі припинився. Від цього часу (середина V ст.) почала занепадати Черняхівська культура. І хоча наші пращури чомусь навчилися й щось перейняли від полонених римлян, хоча їхня культура безсумнівно виросла порівняно з культурою сусідніх "варварських" племен, все ж таки потреби праукраїнського суспільства такої високої культури не вимагали, внаслідок чого вона й не була відтворена в наступних століттях. До того ж зростання кількості населення на тих же землях при практично незмінній продуктивності праці перед великим переселенням призвели до його зубожіння й до часткової відмови від дорогих виробів. Матеріальна культура спростилася, що й засвідчено археологами як зникнення Черняхівської культури. А високий культурний рівень праукраїнців у всьому іншому, не в останню чергу набутий завдяки римлянам, дозволив їм у V-VIII ст. витіснити германців та ромеїв, захопити й колонізувати значну частину Європи, українізувати тамтешні племена й створити слав'янські народи.

Таким чином, розуміння гунських воєн як руху праукраїнців за опанування новими землями, створення та розпад імперії Гатила як праукраїнської дозволяє логічно та несуперечливо пояснити загасання Черняхівської культури в другій половині V ст., що немислимо, аби гуни були кочовими туранськими племенами.

8. Про походження назви *славе'яни*

Ні про одне слово не написано так багато, як про *слов'яни*, проте його походження й доси залишається загадкою, вважає І.Огієнко [74]. "Назва *слов'янин* слов'янського походження, але нам невідома, як це не дивно, ні його етимологія, ні його первісне значення", – така думка Л.Нідерле [36, с.37]. І справді, в етимологічних словниках та монографіях зі слов'янських мов стосовно слова *слов'яни* чи *славе'яни* панує повний різнобій. Найвидатніші славісти не можуть дійти узгодженої думки щодо походження цього слова. Зупинюся на найважливіших гіпотезах та їх запереченнях.

1. Ще з XVI ст. *слов'янина* виводили від *слави*, тобто, слов'янин – то *славний*. Такої думки у XVII ст. дотримувався український історик, освітній та церковний діяч Ін.Гізель. У XIX ст. словацький історик та філолог Я.Коллар та інші слов'янські дослідники розвинули і поширили цю гіпотезу. Потім її відкинули, бо старослов'янська мова знає не *славе'янинь*, а *слов'янинь* [74;75, с.56]. Німецький славіст М.Фасмер наводить більше десяти значень цього слова в слов'янських мовах, і всі вони починаються зі *slo-*, а не *sla-* [61]. Більше того, він вважає, що *слов'янин* "не має нічого спільного зі *slava* "слава", яке вплинуло в плані народної етимології лише пізніше".

2. Дуже давньою є також гіпотеза про походження *слов'яни* від *слова*. Слов'янин, мовляв, – це той, хто говорить зрозумілою мовою на відміну від "німця", який говорить мовою незрозумілою.

Заперечуючи таку етимологію, М.Фасмер зазначає, що суфікси *-eninь*, *-aninь* зустрічаються лише в словах, похідних від назв місцевості (галичанин, киянин), але місцевість *Slovy* не засвідчена. Він схильний до думки, що це похідна від гідроніма й наводить такі приклади: *Словутичь* (здається, треба *Славутич*) – давньоруський епітет Дніпра, *Слуя* – притока Валузи в колишній Смоленській губернії; польські назви річок *Slawa*, *Slawica*, сербохорватська *Славніца*.

Пізніше було виявлено багато топонімічних та гідронімічних назв, в основі яких лежить *slaw-*, *slow-*, але вони свідчать лише про розселення слов'ян на широких просторах [75, с.56]. Швидше за все топоніми виникли від етнонімів на *slaw-*, *slow-*, а не навпаки. До того ж, аби *slovene* та *slavi* були утворені від назв місцевості, то згідно зі слов'янським типом утворення прикметників треба було б очікувати прикметники щось на зразок *slovskaьь*, *slavskaьь*, які ніде не засвідчені [75, с.57]. Ф.Філін підсилює заперечення походження від *слова* ще й тим, що при цьому мусило б бути щось на зразок *словес'яне* (з додаванням суфікса основи *-es-*), чого не було насправді [75, с.56].

Щоб читач відчув, яке різноманіття підходів існує при визначенні походження назви *славе'яни*, наведу думку ще одного мовознавця: "Загальноприйнятої етимології етноніма *sloven* – немає. Одні вчені це слово зближують зі *slava*, інші виводять від *slovo*... Отрембський (польський мовознавець – А.К.) зіставляє даний етнонім зі *слобода*, з готським *silba* – "сам". Є й інші припущення. Так, Лер-Сплавінський (польський мовознавець – А.К.) надає перевагу теорії, згідно з якою *славе'янин* – це житель прибережжя

або "вологої країни" від slov-, slav- "зволужувати", звідси топонімія *Слава*, *Слове*, *Славут*, *Словна* та інші (див. "Польський язук";5). Я ж вважаю найпереконливішим зіставлення з індоєвропейським *slauos* "народ"; середньодорійським *λαοξ*. Цікаву аналогію становить готське *piuda* "народ" та німецьке *deutsch*. Немає сумнівів у тому, що етнічний термін *slov* – використовувався не лише для назв окремих племен, але й для всієї сукупності слав'янських племен" [86, с.91].

Є й інші гіпотези про походження *словени* – *славени*, але вони або занадто штучні, або пов'язуються з часом, значно пізнішим, ніж виникло це слово [36;61;74-76]. Невизначеність з етнонімом *слов'яни* – *слав'яни* пов'язана з тим, що він має явно історичне походження, але мовознавці не могли прив'язати його до жодної історичної події чи історичного періоду. Тепер є можливість це зробити. Найповніше основні гіпотези розглянуті в роботі Ф.Філіна, і спираючись на неї та на дослідження про гунський період нашої історії, я не лише хочу поставити крапку в проблемі, але й окреслити часові рамки виникнення цього слова.

Уперше етнонім на означення слав'ян засвідчений у вірші єпископа Альцина Екдиція Авіта (460-525 рр. після Н.Х.):

"Ти, Мартіне, приймаєш під благочестивим союзом Христа величезні та різноманітні племена: Аламани, Саксонець, Торінг, Паннонець, Руг, *Склав* (*Sclavus*), Нара, Сармат, Дан, Остгот, Франк, Бургундіон, Дак, Алан радіють, що пізнали Бога під твоїм наставництвом" [77, с.231].

Внаслідок того, що Авіт помер 525 р., цей вірш треба віднести до кінця V або самого початку VI ст. Таким чином, в кінці V ст. племена наших предків з'являються на історичній сцені вже під іменем *Славів*, бо у вірш вони могли потрапити не раніше, ніж назва стала поширеною і загальноживаною.

Грецька форма – *σκλαβηνος*–славени вперше зустрічається біля 525 р. у Псевдо-Цезаря [76].

Потім у латинській та грецькій мовах етнонім *славени* зустрічається в Йордана, Прокопія та багатьох інших пізніших авторів. Ф.Філін наводить чотирнадцять інших, повних та коротких, грецьких та латинських форм цього слова:

грецькі: *Σκλαυηνοι*, *Σκλαβηνοι*, *Σκλαυινοι*, *Σκλαβινοι*, *Σθλαβινοι*, *Σκλαβοι*, *Σκλαυοι*, *Σθλαβοι*;

латинські: *Sclaveñi*, *Sclavani*, *Sclavini*, *Sclavi*, *Stlavi*, *Slavi*.

Звернімо увагу, в кінці першого складу всіх форм стоїть *α* або *а*. Отже, у першому слав'янському складі мусить бути такі *а*. Ігнорувати цю обставину неможливо. Митрополит Іларіон заперечує це тим, що слов'янське *о* в чужих мовах звичайно передається через *а*. Але це неймовірно, щоб з великої кількості авторів хтось не прохопився б й не передав це слово так, як воно насправді звучало. До того ж передача слов'янського *о* через *α* в грецькій мові зовсім не обов'язкова. А.Преображенський подає форму *σθλοβηνοι* в життєписі св.Климентя Охридського (біля 840-916 рр.). Таким чином, первісна, рання форма слова мусила бути *слав'ѣне*, що засвідчувало б походження його від *слава* [75, с.56]. Але в пам'ятках старослов'янської та давньоруської мов,

які є досить пізніми, бо відносяться аж до IX ст., цей етнонім постає у формі *слов'ѣне* (однина – *слов'ѣнинъ*). Це є чи не головним аргументом мовознавців, які заперечують походження від *слава*.

В часи, коли створювався етнонім *слав'ѣне* (друга половина V ст.) старослав'янська та давньоруська мови були насправді мовою давньоукраїнською в різний період її існування. Вона є мовою “окаючою” нині, була “окаючою” в X-XII ст. якщо судити з пам'яток давньоруської писемності [78, с.274], і, треба сподіватися, була такою за 2-4 ст. до того, бо за такий відтинок часу не було історичних підстав для зміни її фонетики. Етнонім “слов'яни” виник спочатку як “*слави*”, “*славіни*”, “*славени*” і в такому вигляді в VI-VII ст. перейшов у греко-латинську літературу. Але така вимова слова була не притаманна мові наших предків, тому ймовірно в кінці VII-VIII ст., коли походження і значення цього слова вже забулось, воно перейшло в *словени*. У такій формі воно й засвідчене в давньослов'янських текстах IX-X ст. та в грецькій мові у X ст. в життєписі св. Климента. (Буква *ѣ* (“ять”) у давнину звучала як “і”, отже, можливо *славіни*, що відображено деякими греко-латинськими записами).

Що ж стосується суфікса *-ен, ан*, то він зустрічається не лише в похідних від назв місцевості. О.Трубачов, який перекладав та доповнював працю М.Фасмера, посилаючись на Якобсона, наводить назву *кличани* (мисливці), які піднімали дичину *кличем* [61].

Мовознавство – потужна наука, але має значну ваду: час та умови виникнення того чи іншого давнього слова воно встановити, як правило, не може, часові рамки можуть сягати тисячоліть. Але це не стосується етноніма “славени”, час його виникнення визначається досить точно.

Секретар візантійського посольства Пріск 448 р. кілька тижнів був на землі наших предків, спілкувався з ними, але їхньої етнічної назви не подав. Називав він їх то скіфами, то уннами (гунами), і це не від неухважності, Пріск був дуже спостережливою людиною. У той час наші предки ще не мали узагальнюючої назви, тому вона й не потрапила у записи Пріска. Адже назви кочових тюрських чи фінно-угорських племен він засвідчив. Етнічна назва *славени-славіни* виникла в другій половині V ст., і ось чому.

Після смерти князя-імператора Гатила 453 р. його держава розпалася. Пріск дає підстави думати, що між його спадкоємцями та місцевими князьками почалися сутички або навіть війни за владу (“домашні війни” [2,34]). Це призвело до зубожіння населення й спогадів про своє недавнє славне минуле. Ще живі були свідки грандіозної і переможної “битви народів” на Каталаунських полях 451 р., триумфальних походів на Балкани, в Галлію та Італію. Вони з приємністю згадували своє героїчне минуле та увінчаних славою воїнів, людей *слави*; вони були славні або *славенні*. Назва від вояків, які брали участь у походах Гатила, а таких було дуже багато, швидко перенеслася на їхніх нащадків, і вони стали *славами* або *славінами*. Цей етнонім створився у множині як узагальнюючий для всіх давньоукраїнських племен, які брали участь у походах під проводом Гатила та його воєвод, і лише пізніше був використаний для позначення однієї особи (*славинин - слав'янин*). Вперше засвідчений греко-латинськими авторами

на поч. VI ст., етнонім *славени*, отже, виник у другій половині V ст., і в ньому знайшло відображення визначного (славного, героїчного) періоду в історії нашого народу. "В народній пам'яті як правило надовго утримуються події, що вперше стосувалися всього народу, в яких він увесь взяв участь і через цю сукупну участь вперше відчув себе єдиним цілим" [78, с.95]. Ще в середині V ст. Пріск спостерігав наших предків ("скіфів") як сукупність різних племен, які говорять однією мовою [2]. Після "гунських" походів ці племена усвідомили себе єдиним народом – *славенами-славінами*.

Слави - *славіни* було спільною назвою всіх давньоукраїнських племен, яка десь у VIII ст. згідно з правилами української вимови перейшла у *словіни*. Правий був А.Мейє [47], який вважав, що єдина праслав'янська мова протрималась до VIII ст. Аби розпад на різні мови відбувся раніше, то десь були б *словени*, а десь залишилося б *славени*.

Німецькі дослідники XVIII-XIX ст. вважали, що в V ст. наші предки не могли бути славними, за їхніми поняттями славними були лише германські племена. Очевидно, це вплинуло і на думку такого визначного славіста, як М.Фасмер, який вважав, що виводити *слов'ян* від *слави* – то "народна етимологія" пізніших часів.

На базі етнічної основи *слава* в VI-VII ст. почали створюватися складні імена типу *Богослав*, *Мирослав*, *Святослав*, *Ярослав* тощо, а не навпаки, як думали деякі дослідники.

Хоча в VI-VII ст. наші славні славіни захопили Балканський півострів та значну частину Західної Європи, все ж таки часто й вони зазнавали поразок і масово потрапляли в неволю, особливо у VIII ст. Від етнічної назви *славени* пішла назва рабів у мові романо-германських народів (нім. *Slave*, лат. *sclavus*, франц. *esclave* тощо), а також назви деяких місцевостей та гідронімів на колонізованих ними землях. У слав'янських країнах є багато топо- та гідронімів, в основі яких лежить *sla-* або *slo-* [75, с.56]. Зважаючи на те, що в VI та першій половині VII ст. основою було ще *sla-*, а у VIII ст. – здебільшого вже *slo-*, за ними можна приблизно оцінювати час появи славенів на тих чи інших землях, хоча і тут могла відбуватися заміна *sla-* на *slo-*.

Етнонім *слав'яни* – це те, що залишилось в пам'яті народу про героїчне минуле "гунського" періоду нашої історії. Хоча в українській мові здавна усталилось *слов'яни*, все ж таки перехід до *слав'яни* чи навіть *славени* в нашій мові був би доцільним, бо так назвали себе давньоукраїнці з V ст. і це знаходиться у відповідності з подіями давньої нашої історії.

Походження етноніма *славени* підтверджує загальновідому думку, що мова та закони її розвитку знаходяться в нерозривному зв'язку з історією народу, якому вона належить і який є її творцем та носієм.

9. До питання про прабатьківщину слав'ян та походження слав'янських і слав'яномовних народів

Прабатьківщина слав'ян

До цього часу дослідники ламають списи з приводу часу та місця походження праукраїнців ("праслав'ян"). Найпоширенішими є дві гіпотези: Карпато-Дніпровська та Середньодунайська. На їхню користь промовляє найбільше мовознавчих та археологічних фактів і їх підтримує найбільша кількість дослідників. До нашої теми не входить розгляд цього питання, яке відноситься до порівняльного мовознавства, археології та антропології, але деякі зауваження стосовно Середньодунайського походження праслав'ян зробити можна і треба, бо воно тісно пов'язане з гунським рухом.

Вперше про дунайську прабатьківщину слав'ян, яка вражає своєю прямою та послідовністю і має багато прихильників, повідомив "Літопис Руський": "По довгих же часах сіли Слав'яни по Дунаєві, де єсть нині Угорська земля і Болгарська... Коли ж волохи найшли на слав'ян на дунайських, і осіли між них, і чинили їм насильство, то слав'яни ті, прийшовши, сіли на Віслі і прозвалися ляхами" [69, с.2]. Пішли не всі слав'яни, і Літопис далі розповідає, що коли сюди прийшли угри (мадари), то застали тут і волохів, і слав'ян: "І, прийшовши зі сходу, ринулися вони через гори великі, що прозвалися горами Угорськими (Карпатськими - А.К.), і стали вювати проти слав'ян і волохів, які тут жили. Бо сиділи тут раніше слав'яни і волохи забрали землю Слав'янську. А потім угри підкорили волохів і унаслідували землю ту. І сиділи вони зі слав'янами, підкоривши їх собі..." [69, с.14]. Ці слова написала людина, яка жила всього лише через 300-500 років після виникнення слав'янських народів, тому відкидати її повідомлення без серйозних на те причин немає підстав. Не дивно, що ця концепція завжди мала своїх прихильників.

На підтвердження повідомлення Нестора-Літописця про Дунайське походження праслав'ян О.Трубачов наводить ряд слів, близьких за звучанням та значенням (ізоглоси) в слав'янській та давньоіталійській, іллірійській, грецькій і фракійській мовах. Їх можна пояснити лише тим, вважає він, що в III-II тисячоліттях до Н.Х. праслав'яни знаходились на теренах Середнього Дунаю в оточенні ілліро-венедів, італіків, греків та фракійців, де між ними відбувалися контакти та культурний обмін. Цього не могло б бути, аби батьківщиною праслав'ян був Карпато-Дніпровський район. В першій половині I тис. до Н.Х. із заходу на праслав'ян почали тиснути кельти, які поступово відтіснили їх на північний схід, так що в середині цього тисячоліття вони опинилися на тому місці, де їх знає писана історія — між Північними Карпатами та середньою течією Дніпра. В процесі цих переселень та контактів відбувався культурний обмін та запозичення нашими предками кількох десятків слів з кельтської мови [48].

Про якийсь зв'язок українських та польських земель з Подунав'єм виразно говорять назви деяких середніх та дрібних річок на цих теренах, а в українській народній творчості слово "дунай" на означення річки чи води звучить значно

частіше, ніж назви інших річок ("тихо-тихо Дунай воду несе", "коник випив два (чи пів) Дуная" тощо). Так, у басейні Вісли відомо щонайменше чотири Дунаї. Окрім того, в басейні Вісли, "яка в усній народній творчості нерідко сама називається Дунаєм", є озеро Дунай [29, с. 192]. "Прямо до Вісли вливається й р. Дунаець із притоками Чорним і Білим Дунайцем. До Чорного Дунайця вливається ще один Чорний або Хохолівський Дунаець" [29, с. 152].

Багато "дунайських" гідронімів, тобто назв річок та потічків, які мають свої аналоги в назвах річок басейну Дунаю, знаходиться у водозборі Дніпра: річка Дунай (інші назви: Дунаець або Дунайський Колодязь) впадає до р. Повної, лівої притоки Сейму, басейн якої також багатий на назви західного походження: р. Теремля або Теремовля (пор.: Теремля — права притока Тиси на Закарпатті); р. Прут (вона ж Пруд, Прутище), приймаючи справа води р. Запруття, вливається справа до Сейму (пор. р. Прут — ліва притока Дунаю). Два Дунайчики є у водозборі Ворскли; Серетин Колодязь разом зі своєю лівою притокою Серетинкою впадає до витоків Ворскли (пор.: Серет — лівий доплив Дунаю). Потічок Черемушний впадає до р. Ворсклиці вище Дунайчика (Черемеш - річка, що впадає в Карпатський Прут); потічок Дунаець справа спадає до Есмані, ця — до Клевені, і нарешті — до Сейму; Дунаець у бас. р. Судості [29, с. 192, 193]. Морава, права притока Дунаю, також має свої "тезки": Морава в басейні Вісли; Мурава в басейні Дніпра; Мурахва — ліва притока Дністра [48, с. 243].

Підводячи підсумок гідронімічним дослідженням на теренах Польщі, Білорусі та України, і не лише "дунайських" назв, О. Стрижак, прихильник гіпотези О. Трубочова, робить такі висновки стосовно імовірних міграцій праслав'ян: "Схоже на те, що назви річок із компонентом Дунай-Дунав спочатку було занесено з Наддунайщини, очевидно, Середньої (найімовірніше, на захід від бас. Тиси), у верхів'я Вісли, звідки вони перемандрували (пор. супровідні форми на Вісл-, Сан-, Буг-) на територію Наддніпрянщини, зокрема, Лівобережної (а точніше – Слобідської, де помітно групуються Дунайчики й под.). А з Наддніпрянщини їх було занесено в бас. Оки (у супроводі гідронімів типу Лыбѣдь, Трубежь тощо)" [29, с. 195].

Окрім назв річок, серед поселень в Україні нараховується щонайменше 15 зі складовою Дунай. Треба підкреслити, що гідро- та топоніміка східнослов'янських земель пов'язана саме із Середнім Дунаєм, в той час як Нижній Дунай, який у той час називався Істром, практично не знайшов свого відображення ні в гідроніміці, ні в українських піснях.

Я не маю наміру заперечувати правдавнє Середньодунайське походження наших пращурів, ця теорія видається мені привабливою та переконливою частиною своїх положень, але не всі з вищеназваних на її підтримку аргументів насправді можуть бути взяті за основу.

Отже, посилаючись на Літопис Руський, на спільні ізоглоси в мовах народів, які після V ст. до Н.Х. з праслав'янами не спілкувались, на "дунайську" гідроніміку на східнослов'янських теренах та усну народну творчість, О. Трубочов дійшов висновку, що наші пращури в далеку давнину (2-3 тис. років до Н.Х.) жили в Подунав'ї, а потім під тиском кельтів приблизно в середині I тис. до Н.Х. мігрували на північний схід й осіли на землях між середнім Дніпром та

Карпатами. Ці події мовляв, збереглися в переказах, а з них потрапили до Літопису, який почав складатися в кінці XI ст., тобто приблизно через дві тис. років після виходу протослав'ян з Подунав'я. За відсутності писемності усні перекази можуть зберігатися тисячоліттями, вважає О.Трубачов.

Без значного спотворення і справді довгий час можуть передаватися пісні та слави, складені на честь богів, героїв, перемог або взагалі визначних триумфальних подій. Навряд чи пісні склалися на відзначення поразок та невдач, та й говорили про них не дуже охоче. Історична пам'ять про них при передачі від покоління до покоління спотворювалась й через 25-30 поколінь (800-900 років) доходила в невпізанному вигляді або й взагалі губилась. Що ж стосується імовірної міграції праслав'ян із Середнього Подунав'я, то вона відбувалося повільно, кілька сот років, тому не могла справити враження на окремо взяте покоління й потрапити в перекази наших пращурів. До того ж за цей час могли бути інші визначні події, в тіні яких попередні, особливо негативні, забувалися. В цих умовах збереження пам'яті про події повільного переселення двотисячолітньої давнини під великим запитанням.

На нашій землі роксолани перебували кілька сот років й залишили близько шестисот топонімів. "Разом з тим вітчизняна, давньоруська традиція їх зовсім не знає, хоч в українській топонімії похідні від цього етноніма зустрічаються до сьогодні" [25, с.61]. Швидше за все це є наслідком того, що з наших теренів вони зникли на початку I тис. після Н.Х., і в історичній пам'яті праукраїнців не збереглися. Тому спогади про переселення наших пращурів з берегів Дунаю на початку I тис. до Н.Х., аби таке справді мало місце, не збереглося б і логотів. Та й археологія не підтверджує перебування праслав'ян у Подунав'ї в той далекий час: "Археологія не знаходить ранніх доримських слав'янських поселень у Подунав'ї. Перші сліди незначних груп венедів (пам'ятки типу Етулії; прясівські і злехівські старожитності) датуються у Подунав'ї не раніше III-IV ст." [87, с.81]. "Масово слов'янські пам'ятки на Середньому Дунаї з'являються лише в V-VI ст. н.е., тобто в часи великого розселення слов'ян", — пише В.Баран [87, с.24]. Але як бути з прямими і ясними вказівками Руського Літопису? Не міг же Нестор висмоктати з пальця такі важливі події, як переселення слав'ян? Та й гідронімія з великою кількістю назв "Дунай" на східних слав'янських землях та народна творчість таки свідчать про якийсь зв'язок з річкою Дунай.

Археологічні дослідження на теренах Польщі чітко вказують, що слав'янські поселення тут виникають лише на початку VI ст., а зважаючи на похибки в датуванні, це міг бути кінець V ст., тобто, середина I тис. після Н.Х., але ніяк не середина I тис. до Н.Х., див. [87, с.73-78].

Серед науковців до повідомлення Нестора Літописця є два крайні підходи: від заперечення його достовірності до перенесення прабатьківщини слав'ян на Подунав'є й виселення їх звідти в середині I тис. до Н.Х. Представником першого підходу може бути В.Баран: "Археологія, зокрема відкриття і вивчення археологічних пам'яток V-VII ст., остаточно перекреслили всі попередні історичні побудови, створені на основі Літопису, за якими слов'яни нібито споконвіку жили у Подунав'ї і були витіснені "волохами" в першій половині I тис. до н.е... Нині археологія беззастережно довела, що велике розселення слов'ян

проходило з Північного Прикарпаття на Дунай, а з Верхнього Подніпров'я — на Волгу, а не навпаки” [87, с.88]. Представником другого підходу є О. Трубачов, про що писалося вище.

Різно заперечував повідомлення київського літописця відомий слав'янознавець початку ХХ ст. Л.Нідерле: “На жаль свідоцтво Київського літопису не можна визнати ні справжнім, ні правдивим... Твердження руського літописця не ґрунтується навіть на народній традиції. Це чистісінькі вигадки, які він використовує, якщо лише він сам їх не створив або не перейняв від іншого літописця, який був їхнім творцем...” [36, с.29].

Можливо, така категоричність Л.Нідерле обумовлена тим, що Нестор поселяє праслав'ян у Середнє Подунав'є після падіння біблійної Вавилонської вежі, що, звісно, треба віднести до жанру історичної фантастики. Для нас же важливо, що вони туди все ж таки прийшли і знаходились в час, який Нестор чи його попередник могли осягнути, і ця подія могла залишитись в народній пам'яті. Що ж стосується “Вавилонської вежі” — то це вже творчість ревних християн. Та й сам Л.Нідерле пише (буде далі), що праслав'яни почали переселення на Середній Дунай вже в I ст. після Н.Х.

Виявляється, є можливість несуперечливо узгодити повідомлення Літописця, археології та “дунайської” гідронімії на східнослав'янських землях. Вчитаймося уважніше у текст Нестора: “По мнозѣхъ же временѣхъ сѣли суть Словѣни по Дунаеві... (по довгих же часах сіли Слав'яни по Дунаеві...)”. Це так треба розуміти, що слав'яни десь жили, і коли пройшов тривалий час, осіли вони на Дунаї. Аби слав'яни довго знаходились на Дунаї, то було б написано “довгий час сиділи” вони на Дунаї. Таким чином, з повідомлення Нестора зовсім не випливає, що Подунав'є було прабатьківщиною слав'ян, вони сюди звідкись прийшли у час, який він міг осягнути. (Це не виключає того, що в доісторичні часи протослав'яни таки справді могли бути на Дунаї, але про це Нестор знати не міг). Яким же часом позначається прихід праслав'ян у Подунав'є?

Практично всі дослідники історії слав'ян ігнорували (і продовжують ігнорувати) гуньський рух як давньослав'янський (точніше — давньоукраїнський), який хоча й виявив себе лише в кінці IV та в V ст. потужними військовими походами, насправді зародився і визрів на наших землях в умовах Черняхівської культури з II ст. після Н.Х. Певною мірою це було стимульовано і спровоковано інтервенцією римлян в Придністров'є на початку II ст. після Н.Х. Ознайомлення з римським досвідом підняло культурний рівень Карпато-Дніпровських племен, внаслідок чого виникла яскрава Черняхівська культура, а загроза вторгнення римлян їх згуртувала. Коли вони зміцніли, то в III ст. самі розпочали походи на терени Римської імперії від Балкан до Малої Азії [8]. Не доводиться сумніватися, що в цих походах, які консолідували різноманітні племена (давньоукраїнці, карпи, бастарни, гето-дакійці, сармати, готи та інші малочисельніші) в єдиний праукраїнський народ, найактивнішу участь брали давньоукраїнці. Зокрема, в найграндіознішому поході 250-251 рр., в якому загинула римська армія на чолі з імператором Децієм, керівником був Книва, а це ім'я явно давньоукраїнське. (В сучасній українській мові є прізвище Кива). У четвертому морському поході Причорноморських племен на Малу Азію 263

р. керівниками були Респа і ведуко Тарвар (Respa et Veduco Tharuaroque), імена яких звучать по-українському (замість Тарвар могло бути Турвар, що розтлумачується як Буй-тур), а ведуко – той, хто веде військо, воевода.

Військо причорноморських племен очолював також, як повідомляє Йордан, король Острогота. Його ім'я має українську складову і звучання, особливо якщо згадати, що "Літопис Руський" Невідомого автора під роком 1401 серед інших називає воеводу Острогета.

Про походи Карпато-Чорноморських племен на Римську імперію у III ст. є багато повідомлень у греко-римській літературі, і з них можна зробити висновки, що кінцевою їхньою метою було, окрім пограбування та збагачення, ослаблення імперії та розселення на її теренах цих племен. На той час мета досягнута не була, але імперія зазнала великих втрат як у людях і матеріальних засобах, так і в територіях, адже, врешті-решт, римляни змушені були полишити Дакію (терени сучасної Румунії).

З огляду на ігнорування істориками цих фактів та гунського руху як закономірного їхнього продовження, не видається дивною заява відомого дослідника історії слав'янства Л.Нідерле, що "слав'яни з'являються на історичній арені несподівано як великий і вже сформований народ; ми навіть не знаємо, звідки він прийшов і які були його стосунки з іншими народами. Лише одне свідчення вносить удавану ясність у питання, що нас цікавить: це відомий уривок з літопису, що зберігся до нашого часу в тому вигляді, як він був написаний у Києві в XII ст. і який приписують Нестору; цей уривок можна вважати свого роду "свідченням про народження слав'ян" [36, с.19].

Насправді нічого дивного немає. Адже так само ми не могли б зрозуміти історію германців, аби проігнорували в ній період з II по V ст.

В кінці IV ст., точніше 377 р., військо наших пращурів, гуни, вийшли до Середнього Дунаю й захопили Паннонію, правобережні дунайські землі, отже, й лівобережну Тиссо-Дунайську низовину. Це історичний факт, про який повідомив Йордан (§ 166). При цьому вони обминули Нижнє Подунав'є (Істр), можливо, тому, що там уже порядкували готи. Втім не виключено, що на Середньому Дунаї були якісь праслав'янські поселення і гуни йшли "до своїх", підтримка місцевого населення, нехай і незначна, їм була вкрай потрібна. Ці поселення могли створити вихідці з Праукраїни, що брали участь у Маркоманській війні 165-180 рр. варварів проти римлян. Окрім маркоманів, у війні брало участь багато інших германських, кельтських, сарматських та праукраїнських племен: квади, лангобарди, вандалі, котини, алани, роксолани, бури, костобоки та інші. "Це була не маркоманська, а справжня війна народів", – писав відомий чеський вчений З.Неєдли. Праукраїнці могли потрапити у Подунав'є і раніше, захоплені міграцією сарматів у I ст. після Н.Х. Перебування їх на Дунаї в догунський період підтверджують археологічні дослідження: "Нові археологічні матеріали не тільки підтверджують, а й уточнюють відомості писемних джерел, що стосуються слов'ян Північного Подунав'я. Вони дають підстави перенести заселення слов'янами цього регіону до гунського часу, припускаючи можливість інфільтрації їх на ці землі також у першій половині I тис. н.е." [87, с.85,86].

Аналізуючи слав'янську топоніміку середнього Подунав'я, Л.Нідерле дійшов такого висновку: "Очевидно, що тут є певна група хоча й нечисленних, але достатньо переконливих найменувань, що згадуються в джерелах з I по IV ст. після Н.Х. головним чином у трьох місцях: Біля Блатенського озера, на нижній Саві й на нижньому Банаті. Внаслідок того, що й інші наведені вище докази також говорять, що присутність слав'ян у згаданих місцях не лише імовірна (в I та II ст.), але починаючи з III ст. і до V ст. вона безпосередньо підтверджується, то назви *Pelso* (плесо), *Vulka* (Вовча), *Vrbas* (Верба), *Tsiema* (Чорна), *Bersovia* (Берсова), *Γρανovas* (Гранова), *Pathissus* (Потисся) – всі без винятку уявляються мені слідами слав'янських поселень і племен. Слав'яни проникли в області Дунаю та Сави вже на початку нашої доби, але, звісно, лише на окремі ділянки, утворюючи немовби великі та малі слав'янські острови в чужому ілліро-фракійському та сарматському середовищі" [36, с.56].

"Постійне переселення північних народів з Прикарпаття до Дунаю в I-V ст. є саме по собі, навіть за відсутності в історії безпосередніх згадок про слав'ян, переконливим апіорним доказом того, що їхній рух із Прикарпаття розпочався задовго до V ст." [36, с.52].

Під час гунських воєн кінця IV- початку V ст. за військом потяглися колоністи, що сприяло закріпленню земель завойовниками, де вони порядкували, як вдома. Їх могло бути досить багато, бо терени між Дунаєм та Дніпром давно вже були перенаселені. Про це свідчать вперті війни північнорноморських племен з римлянами протягом III ст., коли було чітко продемонстровано бажання принаймні частини їх переселитися на землі римських провінцій. 427 р. римлянам вдалося повернути Паннонію, але ненадовго. Вони не могли впоратися з праукраїнськими колоністами, тому вже десь через 12 років римський полководець Аецій "подарував" цю землю князю Гатилу. Після війн 440-х років гунів з римлянами останні змушені були поступитися своїми землями на правобережжі Дунаю на глибину 150-180 км у провінціях Верхня Мезія та Дакія. Гатило вимагав, щоб ці землі римляни не заселяли. Дехто витлумачує цю вимогу таким чином, що, мовляв, землі були потрібні кочовикам для випасу худоби. Але навряд чи поселенці-римляни могли б заважати кочовій орді, останні завжди наганяли на хліборобів такий жах, що поселялися серед кочовиків хлібороби утримувались "добровільно". Насправді Гатило готував новопридбані землі для поселення колоністів зі Скіфії-України, оцим місцеві хлібороби справді могли заважати. А про кочові орди у тих місцях не повідомив жоден автор.

453 р. Гатило раптово помер, його сини не могли поділити величезну батьківську спадщину і пересварилися, що дало можливість германським племенам повстати, перемогти гунів і вирватися з-під їхньої "опіки". Готське плем'я гепідів зайняло Тиссо-Дунайську низовину, поневоливши тамтешнє слав'янське населення. Не виключено, що під тиском північних германських племен сюди переселилась частина кельтів (волохів) з Галлії. Проте вони тут перебували ще до приходу праукраїнців. Поки гуни були сильними, волохи терпіли непрошених гостей, але після їхньої поразки почали на них тиснути. Внаслідок такого повороту подій у другій половині V ст. частина праслав'ян, не

витримавши поневолення та боротьби за землі, відкочувала на північ, в басейн Вісли, започаткувавши народ поляків. Про переселення їх із півдня в кінці V-на початку VI ст. говорять майже всі дослідники. У Подунав'ї вони перебували 80-120 років (а ті, що опинилися тут після Маркоманської війни - майже 300 років), за цей час встигли вимерти 2-3 покоління, що народилися тут, тож для відселенців ця земля давно стала рідною. Потрапивши на похмурі та холодні, порівняно з дунайськими, землі Вісли, з теплою згадували вони свою недавню батьківщину й на "увічнення пам'яті" деякі річки та потічки назвали Дунаєм. Частина праслав'ян пішла на північний схід (чи то через терени сучасної Польщі, чи безпосередньо з Дунаю), пройшла густо заселені землі матірньої Русі-України й осіла на малозаселених землях Сіверщини. Отак узгоджуються між собою писемні повідомлення, археологічні дослідження та сучасна гідроніміка.

"Літопис Руський" писався через 600 років після переселення праслав'ян з Подунав'я на Віслу й за цей час пам'ять про цю подію ще збереглася. Звісно, з Подунав'я виселилась лише частина праслав'ян, а трохи пізніше, в VI-VIII ст. сюди переселилися нові їхні племена зі сходу, так що прийшовши в кінці IX ст. в Тиссо-Дунайську низовину, угри (мадари) знайшли там багато слав'ян, а волохи, про яких пише Літопис, — то романізовані племена кельтів та германців, з ними мадари й справді вели довготривалі війни.

Окремо треба зупинитися на походженні української назви "Дунай". Мовознавці виводять її від кельтської через готську таким чином. Кельтську річку Дунай називали Данувій, що йде від давнього індоєвропейського *Danauis*. Германська (готська) назва утворюється переходом а — о: *Donawi*. На українському ґрунті готський звук о переходить у наш звук у (у), так що отримуємо Дунав або Дунай [29, с.204]. Але якщо праукраїнці в II-III тисячоліттях до Н.Х. перебували на Середньому Дунаї, то знаходились в оточенні кельтів, іллірійців, фракійців, а з германськими племенами, які сиділи далеко на півночі, безпосередньо не стикалися (див. карти 1 та 2 у праці О.Трубочова [48]). Звідси випливає, що праукраїнці мали б свою назву річки, на якій вони знаходились, не потребуючи будь-чийого посередництва. Отже, або виводити нашу назву Дунай від готської не можна, або ця назва справді перейшла до наших пращурів від германців, але значно пізніше, і тоді не треба шукати предків слав'ян на Дунаї раніше нової доби.

В українській мовній традиції назва "дунай" має великі переваги перед іншими назвами, пов'язаними з річками чи водою взагалі. Докладніше див. про це в роботі О.Стрижачка [29, с.202-204]. Підводячи підсумок дослідженням про вживання назви "дунай" й узагальнюючи думки мовознавців та етнографів, він пише: "часте згадування Дунаю в усній народній творчості й гідронімії України є наслідком як безпосередніх зв'язків її населення з Нижнім Дунаєм, так і, можливо, опосередкованих (через бас. Вісли?), — із Середнім" [29, с.203]. Тобто через те, що хтось з українців бачив могутню річку Дунай, про велику калюжу, виникла після дощу чи повені, десь на Харківщині говорили: "Дунай стоїть" (М.Сумцов, цит. за [29, с.203]).

З цим погодитись не можна. Дніпро поруч, до нього не треба дуже далеко ходити, ця річка не набагато менша й не менше красива за Дунай, чому ж його

згадують значно рідше? Питання глибше, ніж штучно пов'язувати "дунайські" назви в українській мові з назвою фактично чужої нам річки. Я схилиюся до думки, що окрім безперечного факту занесення праукраїнцями у V-VI ст. назви річки "Дунай" на північні та східні землі для позначення потічків та річечок, слово "дунай" колись, в доісторичні часи, мало значення "велика водойма", "потік" чи просто "вода", і саме від нього походить назва могутньої річки, а не навпаки. Якщо вже в народній творчості пов'язувати воду з великими річками (Дунай чи Дніпро?), то логіка вимагає надати перевагу Дніпру. Але тут вступають у суперечність зовсім інші закони. У нас багато говорять, але не використовують в дослідженнях ту обставину, що українська мова вимагає милозвучності. Подивіться в словники. Слів, що починаються на "дн" - одиниці, а на "ду" - величезна кількість. Дунай — це не просто назва води, в українській мові це милозвучна назва води. Хоча між індоєвропейськими словами "дуна", "дана" на означення води є генетичний зв'язок, в українській мові назви Дніпро (Данапр), Дністер (Данастр) є штучними, можливо, перейшли в нашу мову від іраномовних племен після їх асиміляції праукраїнцями, тоді як Дунай — наша, рідна назва, тому вона й посіла чільне місце у співучій українській мові.

Хоча деякі дослідники історичного мовознавства і вважають, що назви наших річок Дніпро, Дон, Дністер, Донець не слав'янського походження, а були запозичені нібито від скіфо-сарматів, але вони і не іранського походження (їхньою мовою вода - *dan*). Назву найбільшої річки тодішньої Європи у верхній та середній течії Дунай також треба виводити від *dan*, але там скіфо-сарматів ніколи не було, а де вони були, в нижній течії, Дунай називали *Істром*. Очевидно, назва води *dan* ще доіндоєвропейського походження, яка була запозичена деякими індоєвропейськими племенами, а інші могли її не прийняти або втратити. Імовірно, що наше слово на означення великої води *дунай* є залишком від тієї дуже давньої прамови. Водночас давню назву Дніпра - *Борисфен* — можна вивести зі слова *вар* (кипляча вода), і воно не грецьке, хоча про нього ми взнали від греків, а швидше праукраїнське. Назва *Борисфен* виникла дуже давно, більше, ніж за 1,5 тис. років до Н.Х., і тут про греків говорити дуже проблематично.

Великий внесок як в етногенез праукраїнців, так і в нашу мову, зробили давні племена кельтів. Колись вони були могутньою гілкою індоєвропейських народів, спочатку сиділи на Заході Європи, відтіснили далеко на північ германців, наганяли жах на римлян, мігруючи, вийшли до Дністра (за О. Трубачовим — витіснили праслав'ян з Подунав'я), а деякі їхні племена пройшли через Балкани й осіли в Малій Азії (звідси назва римської провінції Галлатія). Але вже в першій половині I тис. після Н.Х. вони майже скрізь були переможені, германізовані, романізовані, слав'янізовані. Племена кельтів під різними назвами довгий час перебували на теренах Русі-України — в Карпатах, Галичині й навіть на Волині. Які були самоназви їхніх племен, ми не знаємо; Геродот називав їх неврами; римляни - карпами, бастарнами, певкінами; германці - валохами (від галльського *Volcae* - вовк, звідси *Volchъ* - волохи, валахи, влохи й навіть волхви [88]). У II-V ст. українські кельти були асимільовані праукраїнцями (а чи не є праукраїнці насправді якоюсь крайньою східною

гілкою кельтів?), але як пам'ять про себе залишили нам багато топонімів (Галичина, Бойківщина, Белз, Нурська земля, Рутенія, Волинь, можливо, навіть Русь), гідронімів (р. Латориця) та слів повсякденного вжитку [88]. Латиняни кельтів називали галлами, а сама назва кельти (Celtae) перекладається як величні. Згадаймо, і слов'яни, насправді слав'яни — славні, тобто також величні.

Нарешті, чи справді в далеку давнину (III-II тис. до Н.Х.) наші пращури перебували на Середньому Дунаї? Виходячи з мовознавчих досліджень, О. Трубачов лише доводить, що вони знаходились в оточенні ілліро-венетів, італіків, греків, дако-фракійців та балтів (див. карту 1 праці [48]). Якщо протоукраїнці в цей час сиділи на Середньому Дунаї, то кельти були західніше, але французькі дослідники тримаються лише думки, що "кельти оселилися в Західній Європі задовго до V ст. до н.е." [89, с.20]. І далі: "Іхньою копискою були не лише Галлія та Британські острови, але також Південна Німеччина та Богемія (суч. Чехія — А.К.), які можна вважати їхньою справжньою прабатьківщиною (виділення моє, — А.К.). Цілком імовірно, що вони оселилися там ще у бронзовому віці, в другому тисячолітті до н.е." [89, с.20].

Якщо в II тис. до Н.Х. кельти перебували у названих французами місцях, то наші пращури знаходились десь східніше, а це Карпати або навіть Східне Прикарпаття. Створюється враження, що на Середньому Дунаї у той час вони не були, нікуди зі своїх місць не мігрували, хоча могли переміщуватися в областях навколо Карпат. У III- на початку II тис. до Н.Х. кількісно названі вище індоєвропейські племена були невеличкими, вони цілком могли розташуватися на малих теренах, й лише в міру зростання чисельності мігрували в різні боки, аж доки в I тис. до Н.Х. опинилися на тих землях, де їх знає історія. Отже, давні спільні ізоглоси слав'ян та далеких від них народів можна пояснити без необхідності перебування наших пращурів на Середньому Дунаї.

Окрім того, розселення *дніпрян* (праіндоєвропейських племен) по Євразії розпочалося десь з кінця III- початку II тисячоліття до Н.Х., а перед тим вони знаходились на теренах між Карпатами та Доном чи Північним Кавказом, принаймні цього висновку тримається більшість дослідників. Яким же побитом у цей час вони могли перебувати на Середньому Дунаї?

Палеоантропологічні дослідження також нібито ведуть до висновку, що антропологічний тип населення на Північно-Західних теренах Русі-України протягом кількох тисячоліть змінювався мало, що свідчить швидше за все про неперервну спадковість та відсутність істотних міграцій. У першій чверті II тис. до н.е. на північно-західних землях України мешкали племена *культури шнурової кераміки* або *бойових сокир*. Вони заселяли лісову зону Верхньої та Середньої Наддніпрянщини, Волинь, Прикарпаття та суміжні райони Поділля. "На думку багатьох учених, культури шнурової кераміки, поширені також в інших регіонах Центральної, Північної та Східної Європи, належали північній групі індоєвропейських племен, до складу яких входили предки германців, балтів та слов'ян" [90, с.280]. "Прямими нащадками "шнуровиків" у XVI-XI ст. до н.е. були творці *тшинецько-комарівської культури*, поширеної на правобережжі Північної України, у Прикарпатті, верхній та середній течії Дністра, Південної Білорусі...

тшинецько-комарівські племена, з якими багато дослідників пов'язують початковий період історії слов'ян, успадкували риси своїх попередників.

У XI-X ст. до н.е. лісостепову смугу Дніпровського Правобережжя населяли землеробські племена білогрудівської культури, яким була властива загальна грацильність, мезодоліхокранія, вузьке обличчя (Л.Литвинова). Це — пряме продовження генетичної лінії, започатковане племенами культур шнурової кераміки” [90, с.280,281].

В племенах Чорноліської культури (середина I тис. до Н.Х.), виявленої в лісостеповому Правобережжі, дослідники вбачають скіфів-орачів Геродота й пов'язують з ними протоукраїнців (“праслав'ян”). На жаль, антропологічні дослідження племен Чорноліської культури провести немає можливості, бо вони дотримувались обряду трупоспалення. Але всі науковці сходяться на тому, що із середини I тис. до Н.Х. на цих теренах не було помітних міграцій населення; що праукраїнські племена істотно вплинули на формування антропологічних рис черняхівського населення і що останні за будовою тіла близькі до літописних полян [90, с.289]. Таким чином, прослідковується неперервність морфологічних ознак племен на лісостеповому Правобережжі Дніпра протягом майже 3 тис. років, від початку II тис. до Н.Х. до кінця I тис. після Н.Х. Отже, повідомлення Нестора-Літописця про переселення праслав'ян з Подунав'я може відноситись лише до V ст. після Н.Х.

Геродот писав про скіфів-орачів на Правобережжі та скіфів-землеробів на Лівобережжі. Це були осілі племена, що жили головним чином за рахунок продуктів землеробства. Чому він їх розрізняв? Я не зустрів у літературі відповіді на це запитання, тому подаю свою думку.

Очевидно, спосіб обробки землі у них був різний. Лівобережні племена обробляли землю палицями чи мотиками, тоді як на Правобережжі вони були орачами, тобто обробляли землю ралами чи оралами — вони орали землю, швидше за все за допомогою коней або волів. Звісно, на той час це був найпрогресивніший спосіб землеробського господарювання, що давав надлишок виробництва, який спрямовувався на експорт: “скіфи-орачі сіють збіжжя не собі на поживу, а на продаж” [53,17]. Стосовно лівобережних скіфів-землеробів Геродот такого не повідомляє. Втім, можливо, що скіфи-хлібороби були перехідною суспільною ланкою між осілими хліборобами та кочовиками.

На дерев'яне рало насаджувався залізний наконечник, а це передбачає високий ступінь залізородного ремесла. Все це приводить нас до думки, що рівень матеріального виробництва та культури правобережних лісостепових племен (протоукраїнців) був досить високий, очевидно, вищий, ніж сусідів, тому вони й стали ядром пізнішого потужного військово-політичного та етнічного об'єднання, відомого як антський союз племен.

Походження слав'янських та слав'яномовних народів

Деякі рецензенти звинувачували мене в неповазі до інших слав'янських народів на тій підставі, що наших предків я називаю давньоукраїнцями або праукраїнцями замість *праслав'яни*. Тут нерозуміння того, як створювалися слав'янські народи. Здавалось би, це питання само собою зрозуміле, але

кандидати та доктори історичних наук плутаються між трьома соснами. Окрім того, над українськими вченими по сьогоднішній день тяжіє страх бути звинуваченими в "українському буржуазному націоналізмі". Очевидно, вони й доси не ймуть віри, що майже двадцять років живуть у незалежній українській державі. Втім, ті дослідники, які пишуть правдиву історію першої половини ХХ століття, і в незалежній Україні, і за її межами зазнають дискримінації або навіть переслідувань. Знаю про це не лише з власного досвіду.

Коли я говорю, що праслав'янська мова насправді була мовою давньоукраїнською, а праслав'яни, принаймні до розселення їх за межі теренів етнічної Русі-України, були праукраїнцями, то не тому, що хочу когось образити чи звеличити українців, і не від мого надмірного націоналізму, а лише вказати, звідки починалося розселення племен, які пізніше створили різні слав'янські народи. Ці племена, хоча й мали діалектні відмінності, вже в середині V ст. говорили однією мовою, що засвідчив Пріск. Вони знаходилися на теренах Русі-України, а не якоїсь Славенії, й звідси почали розселення в різні боки, тому й були давньоукраїнцями. Аби на той час наша земля була оточена сильнішими і життєздатнішими племенами, які в V-VIII ст. не дозволили б "праслав'янам" зайняти обширні простори Європи, то не утворилося б того різноманіття слав'янських народів та мов, що спостерігаємо нині, а мова "слав'янських" племен, які б залишилися на землях сучасної Русі-України, була б близькою до сучасної української. Близько до розуміння цього питання підійшов Л.Нідерле. Говорячи про переселення родичів наших предків на Балканський півострів, він зазначає, що "в цій хвилі не було ще сформовано словенців, сербо-хорватів і болгар, а були лише їхні предки. Остаточне розділення цих трьох народів і утворення глибокої різниці між ними відбулося лише на нових місцях поселення, причому нова територія та середовище, наявність іллірійського та фракійського місцевого населення, яке тут ще збереглося, а потім романів, зробили, безумовно вплив на формування їхньої мови та культури" [36,с.67]. Далі, розвиваючи свою думку, Л.Нідерле пише:

"У давню епоху після приходу слав'ян на Балкани сербів та хорватів у сучасному розумінні не існувало. Більше того, не було взагалі ще ні словенців, ні болгар. Була лише низка племен, які відрізнялися одне від одного дуже мало, з яких лише пізніше, в часи середньовіччя, утворилися словенці на заході, хорвати та серби в центрі, а на сході – болгарии" [36,с.69].

Як бачимо, нерозрізність "слав'янських" племен не лише в середині I тис., але навіть пізніше, є dokonаним фактом. Тобто ті племена, що вийшли з теренів Скіфії-України, й ті, що там залишились, були однаковими, різниця між ними була лише родова, а не мовна чи культурна. Але ті, що залишились, були предками русинів-українців, праукраїнцями, навряд чи в наш час у цьому буде сумніватися серйозний дослідник, тому й ті, що звідти вийшли, були ними ж.

Хоча Л.Нідерле дуже близько підійшов до розуміння утворення слав'янських народів і до визначення етнічної належності прадідівських племен, але упередженість щодо українців, яка була, очевидно, обумовлена нашим бездержавним становищем, не дала йому можливості повністю розкрити це питання й вказати на матірний народ, який породив слав'ян. Ще й зараз від

наших недругів можна почути, що українці – то малороси, які є південною гілкою “великоруського народу” (див. також “Додаток”). Значно ближче до істини був М.Грушевський, який вважав антів предками українців, хоча насправді нашими предками були також склавени, та й різниця між ними була лише політична за часів Йордана (VI ст.), тобто коли давньоукраїнські племена значною мірою вже розповзлися по Європі. До того ж наші предки антами себе не називали. Будучи найсильнішими серед інших племен, вони були не менше славними (звідси етнонім *слав'яни*, див. відповідний розділ), а ніж їхні західні брати. А ось що писав з цієї нагоди Л.Нідерле:

“Анти не становили собою якийсь окремих слав'янський народ – малоруський або український, – як це трактується деякими новими теоріями, бо українського народу в IV-IX століттях тут ще не було. Було лише декілька південних племен, які за мовою мало відрізнялися від племен північних і які утворили тимчасовий політичний союз, кінець якому, як я вважаю, поклали авари та хозари. Цей союз перестав бути єдиним і розпався на окремі племена, частина з яких була поневолена аварами (див. розділ “Чи знищили авари антів?” – А.К.), а інша – хозарами... Таким чином я не поділяю ні точки зору А.Погодіна чи А.Шахматова, які ототожнювали антське царство з усією Руссю, ні погляд М.Грушевського, який ототожнював його з Київською Руссю, а розглядаю його, як політичне об'єднання, що передувало Київській Русі” [36,с.140;141].

Цей погляд Л.Нідерле на антів та походження українців тримається серед частини українських істориків по сьогоднішній день, свідчення чому – відгук доктора історичних наук з Інституту археології НАНУ на мою працю про гунів [1]. Помилки Л.Нідерле зрозуміти можна. Хоча він і багато зробив, щоб поставити слав'ян на належне їм місце в європейській історії, все ж таки знаходився під впливом німецької історичної наукової школи. Подив викликає, що майже сто років розвитку науки від часу Л.Нідерле, з них майже двадцять – у незалежній Русі-Україні, деяких істориків нічому не навчили. Українці, вірніше предки сучасних українців, жили на своїй землі щонайменше чотири тисячі років, а дуже ймовірно, що 6-7 тис. років, отже не лише жили тут у IV-IX ст. після Н.Х., а значно раніше. Щоправда, вони не називалися тоді українцями, але то вже філологічні вправи, а не історичні факти. Адже й слав'яни (точніше, давньоукраїнці) почали називатися слав'янами лише з VI ст., але це чомусь не заважає Л.Нідерле та іншим дослідникам шукати витоки саме слав'ян у глибокій давнині, серед близькоспоріднених індоєвропейських племен. Раніше греки називалися еллінами, а германські племена до початку нової доби не мали узагальнюючої назви, але це зовсім не заважає шукати й досліджувати витоки саме греків і германців серед давньої індоєвропейської спільноти. Здається, ніхто ще не говорив, що до того часу, як вони саме так були обізвані римлянами, їх не існувало. Те ж саме можна сказати про будь-який інший індоєвропейський народ.

Тепер, коли ми маємо власну державу, незалежну від окупантів Академію Наук, інститути історії та історичні факультети в університетах, коли нашим історикам вже ніхто не скаже “брийсь під лавку або загуркотиш до Сибіру”, здавалося б і треба розправити плечі й зайнятися наукою, а не лише

дисертаціями та званнями. (До речі, справжнім вченим про це турбуватися не треба, все це прийде саме собою). Як би наші історики не вправлялися у філології (хоча переважна більшість з них потужним методом дослідження давньої історії – мовознавством – не цікавиться), ніхто не може заперечити того факту, що слав'янські народи започаткували племена, які розселилися у III-VII століттях з теренів Руси-України. Ті, що залишились, були прямими предками українців, а ті, що відійшли на інші землі – їхніми етнічними братами. Власне, це підтверджує вся праця Л.Нідерле, а в конкретному цитованому вище уривку заява, що мова північних племен (давньоукраїнських або давньоруських, бо там була тьма-тьмуша племен фінських, які пізніше були русифіковані) мало відрізнялася від мови південних племен. Що ж стосується інших, окрім українців, слав'янських народів, то в їхньому етногенезі взяли участь туземні племена, які знаходились на місці нового поселення давньоукраїнців. Якщо новоприбульці при створенні того чи іншого слав'янського народу злилися з племенами індоєвропейського походження – ми маємо слав'ян, якщо іншої мовної сім'ї та раси – слав'яномовний народ. Цьому є аналог у новій історії. Південноамериканські індіанці злилися з іспанськими та португальськими окупантами й прийняли їхню мову, але від того вони не стали ні іспанцями, ні португальцями, але іспано- чи португаломовними.

У мене є підстави підозрювати, що розселення давньоукраїнців по Європі в ранньому середньовіччі було прообразом розселення *дніпрян* в III-II тис. до Н.Х. і якщо це буде підтверджено, то індоєвропейців можна було б назвати *дніпрянами* чи навіть *індоукраїнцями*.

Л.Нідерле, очевидно, потурав московським шовіністам і українців в історії намагався не помічати, бо для нього нас до IX ст., як бачимо, не існувало. Звідки ж вони взялися пізніше? Адже якщо є діти, то є й батьки, діди, прадіди... До того ж південнослав'янські племена, з яких постали українці, ні з ким не асимілювались, прямою їхньою спадкоємицею була Давня Русь, а прямими спадкоємцями давньоруського народу є українці.

Тобто висновок такий, що українці є прямою гілкою *славенів V ст.* (див. розділ "Про походження назви *слав'яни*"), тоді як інші слав'янські чи слав'яномовні народи створилися асиміляцією славенів з іншими племенами й поступовим злиттям їх, про що, власне, й писав Л.Нідерле стосовно словенців, болгар та сербо-хорватів (цитувалося вище).

Давньослав'янські племена були давньоукраїнськими так само, як готи, геліди, бургунди, лангобарди, англійці, сакси, свави, франки та інші споріднені їм племена, які розповзлися по Європі й взяли участь в етногенезі західноєвропейських народів, були не англійцями, французами, іспанцями, румунами, ..., а давньогерманцями.

Розселяючись Європою в IV-VII ст., давньоукраїнські племена рухалися майже в усіх напрямках від центру – Скіфії-України – на землі, придатні для хліборобства: на Балкани, на захід вздовж Дунаю та до Альп, на північний захід у бік Ельби та Рейну, на північ вздовж Дніпра до оз. льодовик, де вони заснували Новгород (мабуть, значно раніше, ніж 859 р., коли він згадується в літопису), на

південний схід до Таманського півострова. Лише заселення північно-східної Європи (сучасної Московщини) затрималось на 3-4 ст., бо її землі були зайняті суцільними лісами та багнищами, які вимагали великих зусиль для окультурення. Не були заселені нашими предками також українські лівобережні степи, бо там "гуляли" кочовики, яких вони не осадити на землі і не винищили.

Було б наївно думати, що переселення відбувалося на вільні землі. Вільних земель ніде не було, були землі, більше або менше заселені. Потрапляючи сюди переважно за допомогою грубої сили, різнодіалектні давньоукраїнські племена асимілювали місцеве населення. Змішуючись з непроханими гостями й засвоюючи їхню мову, вони її певною мірою спотворювали, ще більше "діалектизували", а потім всі разом розвивали цю вже спотворену мову. Так створювались слав'янські і слав'яномовні народи та мови. За достовірно засвідченими прикладами ходити не треба. В Португалію, Іспанію, Галлію та Дакію приходили римські воїни, чиновники, купці, переселенці, які говорили однією латинською мовою, але на всіх цих землях однаково поневолені племена заговорили хоча й романськими, але різними мовами.

Доля давньоукраїнських племен, що потрапили на нові землі, була різною. Одні з них створили слав'янські або слав'яномовні народи, інші самі, врешті-решт, були асимільовані туземцями або іншими завойовниками. Чим ближчі по мові і нижчі за культурою були субстратні племена, тим швидше вони слав'янізувалися, і тим менші мовні відмінності між українцями та новоствореними народами.

На землях Чехословаччини протоукраїнські племена слав'янізували залишки кельтизованих племен й створили народи чехів та словаків. Як пише Л. Нідерле, субстратні племена передали чехам темний колір волосся [36, с. 181].

В Тиссо-Дунайській низовині слав'янські племена у VI ст. спочатку були завойовані кочовими аварами, що прийшли з монгольських степів, а в кінці IX ст. – мадярами (угро-фіннами). Останні повелися з місцевим населенням надзвичайно жорстоко: значна кількість чоловіків була вирізана, інші обернені в кріпаків, а жінки стали наложницями нових хазяїв. Так був створений народ мадярів, у мову яких увійшло дуже багато слав'янських слів.

На землях нинішньої Австрії давньоукраїнці спочатку слав'янізували місцеве населення (романізованих кельтів; назва їхньої столиці Відень – кельтського походження – *Vindobona*), але потім самі були германізовані. Так створилися австрійці.

У Дакії (сучасна Румунія) давньоукраїнці, кількість яких тут була незначною, були романізовані.

На решті північної та центральної частини Балканського півострова давньоукраїнці слав'янізували фракійців (землі сучасної Болгарії) та іллірійців (землі інших слав'янських держав півострова). Навалу витримала лише невелика частина іллірійців (на землях нинішньої Албанії).

Особливо потужним було вторгнення слав'ян на південні Балкани в 577-578 рр. та 581 р. Значною мірою це стало можливим завдяки тому, що імператор Тиверій воював з персами і все своє військо відправив на схід. Під час

останнього походу "проклятий народ" слав'яни взяли багато міст та фортець, перебили населення, спустошили край. 584 р. Іоанн Ефеський писав: "...за царювання імператора Тиверія вийшов проклятий народ слав'яни і пройшли всю Елладу, області Фессалоніки і всю Фракію. Вони захопили багато міст та фортець, спустошили, спалили, полонили і підкорили собі область та оселились у ній вільно, без страху, як у своїй власній... Вони знищували, палили і брали в полон до самої зовнішньої стіни [Константинополя] й захопили багато тисяч царських табунів [кінських] та різних інших. І до цього часу [до 584 р.] вони розташувались і живуть спокійно в ромейських областях, без турбот та страху. Вони беруть в полон, убивають, спалюють, вони розбагатіли, мають золото і срібло, табун коней та багато зброї і навчені воювати краще, ніж ромей" [14, с.140,141].

Наведена цитата з Історії Іоанна Ефеського передає весь жах та безсилля ромейів перед навалою славенів. Подібні описи вторгнення Карпато-Причорноморських племен на Балкани у III ст. можна знайти в авторів ранішого часу, див. [8], а також в Амміана, Йордана та Прокопія. В кінці VII ст. окупація Балканського півострова, зокрема Пелопоннесу та частини островів грецького архіпелагу, була завершена. Славени перейшли навіть у Малу Азію. На Балканському півострові Візантія контролювала лише невелику область навколо Константинополя та деякі міста-фортеці на узбережжі Егейського моря. Двісті вісімнадцять років (з 589) ромейі взагалі не могли з'являтися на правічних грецьких землях – Пелопоннесі. І коли я чую від деяких горе-патріотів, що українці нікого не завойовували, то гірко усміхаюсь. Не завойовували, бо не мали можливості. А коли мали – багато завойовували. Свою історію все ж таки треба знати краще.

Отже, в VI-VII століттях частину греків було вирізано та вибито, хтось утік, а дехто й залишився. Але Греція не стала слав'янською країною. Навіть та невелика кількість греків, яка опинилася під окупацією славенів, асиміляції не піддавалася. Адже вони давно вже мали свою багату тисячолітню культуру: письмо, літературу, школи, мистецтво тощо. Навіть римляни за 500 років окупації Греції, коли вона була лише провінцією імперії, та за два століття (IV-VI) панування латинської мови як державної у фактично грецькій державі Візантії, не змогли її романізувати. Врешті-решт Візантія оговталася, трюхи піднялася після поразок й опанувала Грецією. Славени, які становили більшість її населення, були поголовно огречені. У спадок грекам вони залишили близько 400 топонімічних назв лише на Пелопоннесі.

Якщо так було, то чому сучасні греки не мають слав'янського типу обличчя? У XIV ст. Греція була завойована турками-османами й майже 500 років залишалася їхньою колонією. Вони й зіпсували расовий тип населення Греції. Отже, сучасні греки мають трішки генів давніх греків, трішки від турків (але домінантних) і багато славенських. Ось чому я й писав раніше, що сучасні греки більше відрізняються від греків на межі епох, ніж сучасні українці від давньоукраїнців того ж часу.

Праукраїнські племена, які в V ст. пішли на південний схід, на Кубані асимілювали, очевидно, близьких за мовою, вдачею та походженням сіндів та

меотів і створили політичне об'єднання, яке за часів Руси відоме як Тьмутараканське князівство, що вважалося невід'ємною її частиною.

Германці також залишили свої східні землі й частково відійшли аж за Рейн під тиском давньоукраїнських племен. Про це, зокрема, повідомляє Юлій Капітоліна про "північних варварів, які тиснули германські племена" [36,с.102]. В III та IV ст. у деяких місцях давньоукраїнці та давньогерманці тривалий час жили поруч, що було причиною іменування їх германськими назвами: силінги (у Сілезії), варнави, ругіани (на землях варинів та ругіїв [36,с.103]. Л.Нідерле робить такий висновок стосовно співзвучності назв деяких славенських та германських племен: "деякі давні назви [германських племен] подібні або навіть *тотожні до пізніших середньовічних слав'янських назв* (виділення Л.Нідерле – А.К.). З цього не можна зробити висновок, що ці давні назви позначають також і слав'ян, але вони, певною мірою, свідчать, що коли славени прийшли в Германію, тут ще знаходилась низка неславенських племен" [36, с.101].

Отже, славени заповнили землі Східної та Центральної Німеччини, але закріпитися навечно там не змогли. Хоча вони були мужніми і відважними воїнами, племенна розпорошеність не могла протистояти створеній франками сильній Каролінгській імперії. Поступово організованіші германці винищували, витісняли або асимілювали войовничих славенів. Германізація відбувалася довго, майже тисячу років. Полабські слав'яни, які знаходились на лівому березі Ельби, припинили своє існування лише 1789 р., а лужицькі серби ще до середини XX ст. утворювали досить компактну групу на південь від Берліна [85,с.52]. Слав'янські топоніми рясно зустрічаються на схід від Ельби (Лаби), але пристосовані німцями під свою мову. Назви великих міст Берлін, Бранденбург (Бранібор), Лейпціг, Шемніц мають слав'янське походження.

А. Стрінгольм описує, які племена населяли південну та східну Прибалтику та як відбувалася їхня славенізація:

"Ці слав'яни, венди та чудь, після великого переселення готських племен на південь (кінець II- початок III ст. після Н.Х. – А.К.), з різних боків накинупи на їхні попередні володіння на берегах Балтицького моря й розділили їх із готами, які там залишилися й були занадто слабкими числом та силою для захисту землі від вторгнення чужоземців. Є сліди, що чудь поширилась у той час по Куронії (Курляндія, область у Прибалтиці на теренах сучасної Латвії, західніше і південніше від Ризької затоки – А.К.) до самої Прусії. Естонія, яку раніше обсадали Aestii або Ести (Східні) готського племені, які так називалися ще в IX ст. за своїм положенням відносно Скандинавії, від Вісли до Фінської затоки більшою частиною заселена народом чудського походження... З подорожі Отера та Вульфстана можна бачити, що ще наприкінці IX ст. "Естонією" називали всю країну до Вісли, за якою вже починались земля вендів (Помор'є та Мекленбург)" [37,с.266].

Тут треба зробити такі зауваження: "чуддю" наші предки називали різноманітні племена фінно-угорського походження, для них вони були "чудними"; ні до слав'ян, ні навіть до індоєвропейців чудь не належала. І антропологічно, і мовно чудь відноситься до урало-алтайської групи народів. З

повідомлення А.Стрінгольма впливає, що сучасні естонці – то суміш германців із чуддю з перевагою останніх; литовці та латвійці (балти) – суміш германців, чуді та балтів, які мігрували на ті землі з північної частини Русі-України десь за тисячу років до Н.Х. й асимілювали інші племена; поляки – це готи, чудь та балти, послав'янені вихідцями з Волині та Подунав'я в V-VII ст. після Н.Х. Москвини ("великороси") – це чудь, послав'янена (русифікована) у VIII-XII ст. Володимир Петрук небезпідставно їхню землю назвав "Країна Великочудія" [79].

Відомий московський історик М.Покровський (1868-1932) писав, що 80 відсотків москвитів мають фінське походження, це ж доводять і дослідження сучасних антропологів. У другому виданні своєї праці [80] в статті "Руси-українці та москвини – народи-антиподи" я писав, що "як свідчать архіви, ще у XIV ст. багато сіл Московії розмовляли фінською мовою" [80, с.12], розуміючи під цим, що пізніше вони говорили мовою слав'янською. Я помилявся, бо насправді значна частина предків сучасних "рускіх" говорили фінськими мовами ще в середині XIX ст. Про це пише мовознавець М.Ісаєв у праці [81]. На стор. 156-158 він розповідає, як асимілювалися фінські племена вепсів, іжорців, лівів, воді. Зокрема, ще в середині XIX ст. воді залишилося (нараховувалось) 5148 чоловік, а в середині XX ст. їхньою мовою говорило не більше 100 осіб (стор.158). Водь не вимерла, як мамонти, навпаки, за сто років їхня чисельність зросла у кілька разів, але всі вони, на жаль, забули свою мову і стали "рускімі". Років тридцять тому один мій колега по фізико-технічному факультету говорив: "Я не руский, я пермяк". На той час різниці між цими поняттями я не надавав значення, тому, на жаль, і не запитав його, а чи ж знає він пермяцьку мову.

Того ж висновку стосовно походження москвитів дотримувався Л.Нідерле: "Можна сказати, що Ярославська, Костромська, Московська, Володимирська, Рязанська і Тамбовська губернії первісно (чому "первісно"? – нині також – А.К.) були заселені фінськими племенами і що фіни проживали раніше навіть у Воронізькій губернії, але як далеко вони просунулись на захід, ми поки що не знаємо" [36, с.134]. На захід вони просунулись до Балтицького моря і до Вісли, що підтверджується їхніми нащадками – естонцями, а також схожістю антропологічних типів москвитів та поляків, на північ – до Льодовитого океану, на схід – аж до річки Об або й далі, а в часи Геродота (V ст. до Н.Х.) – до Орловської губернії, де він їх розташовує під назвою *андрофаги*. Давня назва Волги – Ра – фінського походження (мордовське *thau* – вода) [36, с.135].

Відомий московський історик Василь Ключевський у 17-й лекції "Русской истории" сто років тому писав (передаю його соковиту мову без перекладу): "говори великорусского наречия сложились путем постепенной порчи первоначального русского (тобто давньоукраїнського – А.К.) говора"... "Не пестря лексики, чуждая примесь портила говор, внося в него чуждые звуки и сочетания"... "Народные обычаи и поверья великороссов доселе хранят явственные признаки финского влияния" [78, с.276,277].

Тобто В.Ключевський прямо визнає, що "великорусская речь" є чудським покручем давньоукраїнської мови. І все ж таки невірно було б вважати, що москвини – це русифіковані угро-фінни. Значний внесок в їхній етногенез

зробили татари, тобто ті ж монголи. Відомо, що “після взяття Казані татарська знать була урівняна в правах з московською” і “до третини наших дворянських родів мають монголо-татарське походження” [82], а поміщики не були без кріпаків. Пізніше були завойовані (“приєднані”) Астраханське та Кримське ханства, Ногайська орда, Урал та безмежна Сибір, тощо. Переважна більшість їхньої монгольської за походженням людности стали “руськими”. Пошкреби добре москвина, – і знайдеш татарина, говорить їхня приповідка.

Про етногенез московитів можна писати багато, але це не є темою даного дослідження. Дещо з цього питання читач може знайти в Додатку, а щось у працях [79,80]. Але ґрунтовна робота на дуже цікаву тему “Етногенез московського (чи російського) народу” мені не відома.

Загальновідомо, що українці, чехи, словаки, славени Балканського півострова відносяться переважно до динарського або українського антропологічного типу, тобто при утворенні цих славенських народів антропологічний тип не змінився або змінився мало. Поляки (суміш германських, угро-фінських, балтських та давньоукраїнських племен) належать переважно до східно-балтійського (фінського) типу, а московити (суміш чуді, татарів та давньоукраїнців) – до східно-балтійського (в центрі та на заході) або центральноазійського (на схід до Уральських гір), тобто монголоїдного типу. Про це написано в багатьох працях з антропології, див., наприклад, [83,84,90].

При визначенні споріднености між народами значно більше значення має близькість антропологічних типів, аніж їхніх мов. Так, наприклад, хоча французи та бразильці говорять близькими романськими мовами, але французи значно ближчі до чехів, ніж до бразильців, які є сумішшю опортугалених індіанців та негрів, тоді як в етногенез французів та чехів значний внесок зробили кельти. Чому антропологічний тип має таке велике значення? Бо він є наслідком розвитку сотень, а, можливо, й тисяч поколінь у певних умовах середовища проживання, яке створювало не лише зовнішній вигляд, але й *поведінку, психіку, вдачу людей* – все те, що у нас по-модньому називають *менталітетом*, і які закріпилися на генному рівні.

Хоча за мовою українці, поляки та московити є близькими, але мають різний антропологічний тип та вдачу, тому братами ніяк бути не можуть. Етнічними братами є насправді поляки, естонці та московити. Поляки та московити так відрізняються поведінкою та зовнішнім виглядом від решти тих народів, які говорять славенськими мовами, що повинні класифікуватися слав'яномовними, а не слав'янами, так само як народи Латинської Америки є не іспанцями та португальцями, але іспано- та португаломовними.

Тепер вимальовуються дві класифікації слав'янських і слав'яномовних народів: за мовою (східні, західні і південні) та за антропологічним типом і вдачею (північні – (поляки, московити)) та південні (решта). Білорусів треба віднести або до північного типу, або до перехідного між північним та південним. При вивченні та викладанні історії, яка є історією народів, а не мов, треба робити наголос саме на подібности чи відмінности антропологічних типів. Подібности ж чи відмінности мов народів треба вивчати в курсах із мовознавства.

10. Про достовірність “Велесової книги”

Уявлення про рух гунів як дії давньоукраїнських Черняхівських племен виявилось плідним також для підтвердження достовірності “Велесової книги” (надалі – ВК) [56]. У свою чергу ВК дала можливість пояснити деякі нечіткі або незрозумілі повідомлення давніх авторів. Але спочатку трохи історії про те, як була знайдена ВК і що вона собою являє.

Під час етнічної війни 1917-1921 рр., у серпні 1919 р., білогвардійський полковник Алі Ізенбек знайшов у розграбованому маєтку Великий Бурлук (Харківщина) березові чи дубові дощечки з незрозумілими написами. Маєток належав старовинному козацькому роду Донець-Захаржевських, який славився своєю любов'ю до історії й мав велику книгозбірню. Ті дощечки Ізенбек вивіз у Західну Європу й показав іншому емігранту, хіміку Юрію Миролюбову. В еміграції Миролюбов набув певних знань зі славістики, бо прослухав курс лекцій відомого чеського дослідника Л. Нідерле, й 1925 р. приступив до розшифрування дощечок Ізенбека. За 15 років ним була зроблена перша розшифровка тексту. Під час Другої світової війни Ізенбек помер, а дощечки безслідно зникли. Залишилися лише копії та фотографія 16-ї дощечки, зроблені Миролюбовим. Вона починається з посвяти богу Велесу (“Велесу книгу цю почестимо, богу нашому...”), тому за пам'яткою усталася назва “Велесова книга”. Кілька разів вона друкувалася в закордонних виданнях, а 1990 р. з'явився перший її передрук у Русі-Україні в журналі “Дніпро”. ВК охоплює 1500-літній період української історії, приблизно із середини VII ст. до Н.Х. і по часи правління київського князя Діра (друга половина IX ст.). Вона містить повідомлення про звичаї та вірування наших пращурів, про їхню працю та побут, про торгівлю та жорстокі війни із сусідами тощо. Вона переповнена історичною інформацією, яка вимагає свого розшифрування. Серед дослідників ВК є багато прихильників та противників її автентичності, зокрема вона не визнається майже всіма офіційними представниками української історичної науки. Я буду користуватися текстом ВК у перекладі на сучасну українську мову Борисом Яценком [56].

Скажу відверто, ще зовсім недавно я вважав “Велесову книгу” підробкою. Це було наслідком того, що трохи не на кожній другій дощечці вона розповідає про боротьбу руських чи руськолунян з гунами. Але в повідомленнях давніх греко-латинських авторів немає жодного натяку, щоб гуни, про яких вони писали, воювали з антами чи склавенами, хоча є повідомлення Прокопія Кесарійського навіть про сутичку останніх між собою [35, 14]. До того ж, з праць Амміана Марцеліна, Йордана і особливо Пріска Панійського однозначно випливає, що описані ними гуни — то наші пращури. Я залишався при своїй думці до того часу, доки не ознайомився з працею С. Наливайка [67]. Зробивши аналіз способу письма, порівнявши давньоіндійську і велесову міфологію та слова, що мають близьке звучання, він прийшов до однозначного висновку: “...слід рішуче відкинути твердження, нібито ця пам'ятка — підробка. Описати з таким знанням життя, мислення, уявлення, богів, події, історію слов'ян, рясно пересипаними реаліями, що сягають арійської давнини (причому почасти реалій, над якими й досі б'ються дослідники), підробити їх — просто неможливо,

яким би талантом не володіла людина" [67, с.251].

Думка відомого санскритолога змусила мене серйозніше поставитися до повідомлень, що містяться у ВК. Через те, що я не є фахівцем ні в мовознавстві, ні в міфології, але знаю дещо з історії гунського руху, то й вирішив подивитися на ВК очима історика. У ній багато місця відведено боротьбі русів із готами та "гунами", яка відбувалася у III-V ст., і це не дивно, бо вона справді була важкою, й навіть був короткий час, коли готи перемогли й підкорили праукраїнців. Наші пращури були гордими та вільнолюбивими людьми, такий поворот подій глибоко їх вразив й надовго запам'ятався, що знайшло відображення у ВК.

Для історика-гунолога (а в більш широкому смислі для історика-україніста) є три підходи до ВК: заперечити її, вважаючи підробкою; довести її оригінальність і спираючись на неї, заперечувати слав'янське походження гунів, описаних в трьох досить обширних працях греко-латинських письменників; довести її оригінальність і знайти факти, які б свідчили про праукраїнське походження гунів.

Автор підробки, яким би талановитим він не був, не може знати всього, тим більше він не може знати того, що відбувалося, але ще невідоме науці його часу. Звичайно, він може фантазувати, але це небезпечно, бо якщо ймовірність збігу його вигадки зі справжніми подіями дорівнює нулеві, то ймовірність неспівпадіння (а це - викриття підробки) майже абсолютна, бо правдива дорога одна, а хибних — безліч. Звідси випливає, що справжня підробка не може виходити за межі наукових знань з історії на час її написання. У цьому відношенні ВК є дивним винятком, бо містить багато фактів, які, здавалось би, не вписуються в рамки достовірних історичних знань на час можливого створення її фальсифікатором на початку XIX ст.. Аби вона була підробкою, то автор її, будучи талановитим у мовознавстві (треба відтворити мову часу її написання - IX ст.!) і міфології, не міг бути простуватим та необізнаним в писемній історії. Ніде в ній немає жодної згадки, що венеци, анти, руси чи будь-хто, кого можна ототожнити з нашими пращурами, боролися з гунами, тоді як у ВК це є однією з провідних тем.

В Літопису Руському недвозначно сказано, що слав'яни сиділи на Дунаї й звідти розселилися по землях, які зараз займають. У ВК й згадки немає про первісне знаходження їх на Дунаї, натомість говориться про переселення їх на Карпати з Індії (Пенджабу) через Бактрію, Месопотамію, Кавказ та Південно-українські степи:

"І пішли з краю Індського світ за очі.

Пройшли по землі Перській і пішли далі,
яко не годилася земля тая для овець" [56, 38а].

"... і вийшли з краю Семиріччя; що біля гори Ірштїї в Загорїї,
хоч були там вік.

І так покинули той край і пішли в Дворіччя,
і розбили тих з допомогою кінноти своєї,
і пішли до землі Сирійської, і там зупинились.

А пізніше пішли горами високими, по снігові,
і по льодові (Кавказькі гори - А.К.).

І спустилися в степи і там були
з отарами своїми і худобою...

З боями прийшли до гори Карпатської
і там упорядкували на чолі з п'ятьма князями
і городи, і села огнищанські, і торги великі.
І потіснені були готами, які були на заході..."
(підкреслення моє - А.К.) [56, 15а,б].

Як бачимо, у ВК про переселення слав'ян написано зовсім не те, що у Літопису. На початку XIX ст. не було археологічних даних, які б заперечували Літопис, і автор підробки не міг би з ним не вважатись й писати щось відмінне від нього. Це дає підстави стверджувати, що ВК — оригінальна пам'ятка IX ст., а неузгодженості її з іншими джерелами вимагають окремого розгляду. Виявляється, для цього не треба великих зусиль. Розберемося спочатку з гунами. Кілька цитат про боротьбу русів чи руськолоні з ними:

"Так жили і п'ятдесят літ вели боротьбу велику, щоденну проти гунів і готів..." [56, 66].

"Не забудьмо також, як готи об'єдналися з гунами проти нас.

І Галаріх ішов з півночі, а гуни з півдня.

І тут плакала руськолонь і боруси, як гуни роїлися навколо готів.

Тут русь зібрала свої сили і розбила гунів..." [56, 7в].

"І се по них (по готах - А.К.) прийшли гуни, крові славних жадаючи.

І та боротьба була люта.

І се готи зібралися з гунами і з ними
на отців наших нападали" [56, 24б].

Подібних цитат можна навести ще кілька. Характерною їхньою особливістю є те, що гуни об'єднуються з готами для боротьби з руссю. Нагадаю: в той час, коли готи сиділи на півдні Русі-України десь між гирлами Дністра та Дону, в III-V ст. у степах кочували алани та інші сарматські племена, а руси знаходились між Карпатами та Середнім Дніпром. У повідомленнях греко-латинських авторів про той час виступають алани, готи, гуни й ніколи не згадуються руси або анти чи венеци, причому гуни борються з аланами та готами. У ВК згадуються готи, гуни, руси, причому руси борються з готами та гунами. Звідси однозначно випливає: гуни греко-латинських письменників — то руси, а гуни ВК — то алани або якісь інші кочові племена. Останній висновок підтверджують такі місця з ВК:

"Се бо гуни з берендеями і своїми отарами стали в тому краї.

Там було багато коней, худоби, трава злачна і вода жива.

Тут бо Гуларіх (керівник готів - А.К.) привів нові сили

і відбив гунів з великими втратами, і пішов на нас" [56, 6б].

Насправді готи ніколи не перемагали "історичних" гунів, але перемагали кочовиків-сарматів, інакше готи не могли б втриматися на самому півдні Русі-України. Наведена цитата має цікаве продовження; тут оповідається, як готи опинилися в Причорномор'ї:

"Тут наші родичі зібралися на конях і пустилися на них.

Зла січа тривала там тридцять днів

І руси пустили готів до своєї землі, бо ці обіцяли бути з нами" [56,66].

Фактично тут говориться про те, як готи потрапили на крайній південь Русь-України в невідгні у стратегічному відношенні землі між степом, де кочували пастуші племена, та морем. Після тривалої боротьби готи, що прийшли з Прибалтики, очевидно, зазнали поразки, не змогли закріпитися в лісостепу й пообіцяли нашим пращурам "бути з ними", тобто визнали свою васальну залежність, після чого були пропущені на край руської землі, де вони сиділи двісті літ.

Ось ще місця у ВК, з яких випливає, що гуни — то кочовики:

"Тут муж роду Білояра пішов на той бік Рая-ріки

і попередив там сіньсте, які йшли до фрягів,

що гуни на острові своєму очікують гостей,

щоб обібрати" [56, 96] .

У давні часи Волга називалася Ра, сіньсте - це китайці, фряги - германці, а гості - купці. В даному випадку гуни - це хозари, столиця яких знаходилась в гирлі Волги на одному з островів. Отже, муж із роду Білояра пішов на лівий бік Волги й попередив китайських купців, які йшли з торгом до варягів, що хозари ("гуни") мають намір їх пограбувати.

Наведених прикладів достатньо, щоб переконатися: гуни ВК — це кочовики південно-українських степів й зовсім не ті гуни, про яких писали греко-латинські автори. Вкотре підтверджується неодноразово висловлена мною думка, що жоден народ у Європі не називав себе гунами, але так інші народи часто називали чужинців, спочатку всіх підряд, а пізніше головним чином кочовиків.

Якщо вже мова зайшла про уточнення назв, то й готи, які часто згадуються у ВК — не завжди ті готи, що сиділи на півдні наших земель. ВК ніколи не згадує германців, і за незначним винятком, коли вона називає їх фрязями та варягами, називає також готами. І це зрозуміло. Готи 200 років знаходились поруч з нашими предками і їхня назва, як узагальнена назва всіх германських племен, міцно і надовго увійшла в пам'ять нашого народу, так що навіть у той час, коли готи зникли як плем'я, всіх германців вони ще довго називали готами. Це приблизно так само, як кельти одне з північних племен називали германіями, а потім ця назва перейшла на споріднені північні племена. Вище цитувалася дощечка 156 про готів, що були на заході від русів. Але західніше Карпат знаходились не готи, а германці. Далі, на дощечці 4а розповідається про боротьбу русів проти готів та хозарів одночасно. Але коли були хозари (не раніше VII ст.), ніяких готів на наших землях давно не було. Та й сам перебіг подій, коли "готи" відійшли на північ, свідчить, що насправді то були якісь германські племена:

"... готи були розбиті, а хозари перші спробували праху,
вперше були розтрошені...

Готи змістилися і відійшли на північ, і там зникли, йдучи далі.

Русь же ввійшла до цієї землі, взятої до руських рук...

І так уперше заспівала славу богам на землі чужинській.

І сказала руськолонь: "Та є земля, і треба немало старатися,

щоб утворилася земля наша" [56, 4a].

Фактично тут йде мова про відвоювання нашими предками земель, зайнятих германцями, десь на теренах сучасної Польщі. Це може бути приблизно VII ст. На 8-й дощечці знову говориться про "готів" на півночі:

"По Галаріху пішли готи на північ і там зникли..."

За той час, коли готи йшли на нас із півночі,
Германаріх домовився про союз із гунами і підтримав їх" [56,8].

Як бачимо, "готи" знаходяться на півночі й домовляються з якимись кочовими племенами ("гунами") для спільної боротьби з русами. Названий тут германський князь Германаріх, звичайно, не той Германаріх, який очолював справжніх готів на півдні Руси-України в IV ст. Цей останній Германаріх завдав так багато прикростей нашим пращурам, що запам'ятався на віки, тому вони ім'я "Германаріх" тулять куди треба й не треба, можливо тому, що справжнє ім'я північного германського князя забулося. Ось ще одне свідчення ВК про боротьбу праукраїнців з германцями ("готами"):

"А там готів побачили, що йшли на південь.

І Готське море побачили, і готів,
що стояли озброєні навпроти, побачили.

І так змушені битися за житво і життя своє.

А гуни йшли по сліду отців і нападали на нас,
людей убивали і худобу забирали.

Отож рід слав'ян пішов до землі, де сонце вночі спить" [56,96].

Тут "готи", що йшли на південь, знаходились біля Готського, тобто, Балтицького моря; гуни - швидше за все хозари; "сонце вночі спить" — звичайно, на північ від руської землі. З наведеного уривка створюється враження, що переселення наших пращурів на заселені германськими племенами береги Балтицького моря значною мірою було обумовлене тиском кочовиків-хозарів, які "людей убивали і худобу забирали". Це повністю відповідає тогочасній дійсності. Тюркські племена, що кочували в степах Руси-України та Північного Кавказу ще з часів історичних "гунів", про яких писав Пріск і яких вперто намагався підкорити Гатило (повністю підкорити їх можна було лише двома способами: або осадити на землі, або винищити; ні того, ні іншого він не зробив), за два століття після його смерті набрали значної сили й створили тюркську державу — Хозарський каганат. Їхня поведінка, як й інших туранців (аварів, мадяр, печенігів, татар, монголів) була завжди однаковою: грабувати та вбивати. І горе народу, який з тієї чи іншої причини не мав сильного державного утворення, здатного протистояти степовим розбійникам. Втеча з рідної землі була одним із способів врятувати свій рід, про що й повідомляє ВК.

Сподіваюсь, ми розібралися з "гунами" й навіть "готами" у ВК. Залишилася ще одна дуже важлива суперечність.

Порівняльне мовознавство приходить до висновку, що в III-II тис. до Н.Х. протоукраїнці жили було в оточенні ілліро-венетів, італіків, греків, дако-фракійців та балтів й знаходились або на Середньому Дунаї й звідти мігрували на терени між Північними Карпатами та Середнім Дніпром (О. Трубочов); або,

враховуючи Південнонімецьку та Чеську прабатьківщину своїх західних сусідів, кельтів, у II тис. до Н.Х. сиділи десь в районі Карпат (було вище), тоді як ВК на дощечках 15а,б та 38а говорить про переселення їх з Центральної Азії (цитувалося вище у цьому розділі).

Праукраїнці, з яких у VII-IX ст. почали було виникати слав'янські народи, створились у II-V ст. внаслідок асиміляції протоукраїнцями скіфо-сарматів, кельтів та гето-дакійців. Не дивно, що в українській міфології могли бути присутні міфи цих народів. Одні з них збереглися краще, інші гірше, а деякі зовсім призабулися. Ось на дощечці 17а згадка про основоположників русів:

"І се були князь Славен із братом Сківом,
І вели війни великі на сході.
І сказали ті: "Йдемо до землі ільмерської на Дунаї
І пошукаємо Бастара, сина свого..."

А брат Скіф біля моря був і сина свого Бастара привів...
... був володарем степу південного і багатьох корів".

Мовознавці дуже скептично ставляться до думки, що в основі назв племен були власні імена їхніх знаменитих керівників, швидше навпаки: "Виведення назв племен від особових імен взагалі малопродуктивне й нерідко ставиться під сумнів. Значно продуктивнішим є зворотній процес" [29, с.50].

Названі у тексті ВК "князі" Славен, Сків та Бастар — то насправді племена слав'ян, скіфів (швидше — скито-сарматів) та кельтське плем'я бастарнів, яке знаходилося в Центральних та Південних Карпатах. Окрім останніх, в етногенез праукраїнців дало внесок кельтське плем'я неврів, про яке в середині I тис. до Н.Х. писав Геродот. Згадка про неврів збереглася в пам'яті нашого народу в міфі про вовулаків - людей, що не шанують звичаїв ("наших" звичаїв, тобто належать до чужого племені), перекидаються вовками (неври-кельти, самоназва Volcae-вовки), бігають у лісі разом з іншими звірами, а в день зимового сонцестояння знову перетворюються на людей.

Скіфи переселилися на наші землі із Центральної Азії, зберегли пам'ять про цю подію у своїх міфах, які перейшли у ВК у спотвореному вигляді, вже як переселення всього народу:

"З підкорення се починали ми те заселення.

Мовимо, що так літ за тисячу п'ятсот до Діра
пішли прадіди до гори Карпатської
і там оселилися і жили ладо" [56, 5а].

Дір правив у Києві приблизно 860 р., отже, 1,5 тис. років до Діра — це VII ст. до Н.Х. Точніше датувати не можна, бо й у ВК говориться про приблизний термін.

Десь у VII ст. до Н.Х. в Українські степи зі сходу переселилися скіфи. Вони розбили кіммерійців, що тут знаходилися, які змушені були тікати в різні боки. Частина кіммерійців, як і частина скіфів, могли оселитися в Карпатах і "жити ладо". Які скіфи у VII ст. до Н.Х. могли переселитися в Карпати, адже вони були кочовиками й для їхнього осідання потрібні були або якісь надзвичайні обставини, або сотні літ часу?

Геродот повідомляє [53. 1, 3, 4], що скіфське військо в погоні за кіммерійцями

потрапило в Мідію (Західний Іран), розгромило мідян і знаходилося там 28 років. Коли вони повернулись в українські степи, то натрапили на опір нового покоління скіфів, народжених немов би від рабів та скіфських жінок. Насправді це не зовсім так. Йдучи в похід у Мідію, військо скіфів напевно залишило свої отари, табори, дружин та дітей, а також охорону. За 28 років діти вирости, забули батьків, завели свої родини. Не без того, що за відсутності достатньої кількості чоловіків деякі скіфські жінки зійшлися з рабами, й ці родини також поповнили скіфське плем'я. Та й ті скіфи, що повернулися з Мідії, були вже зовсім не тими, що йшли туди. Більшість із них загинули в боях або вимерли, їм на зміну прийшли їхні діти від мідянських жінок, яких вони, звісно, привезли із собою; до них напевно залучилася якась частина підкорених ними племен, особливо пастуших. Фактично після повернення скіфів із Мідії в українських степах зіткнулися різні племена. Перемогли "мідяни", а частина переможених справжніх скіфів могла втекти й оселитися в Карпатах зі своїми легендами про переселення з Центральної Азії. Повідомлення ВК про цю подію не суперечить історичним фактам.

Згадка про степовиків присутня у нашому звичаї "водити козу" на православні свята Коляди, пов'язані з днем зимового сонцестояння та поворотом Сонця на літо. Певною мірою бешкетниця коза є дисонансом до святкового хліборобського столу із пирогами, кутею, іншими традиційними стравами, глиняним посудом, вишитими рушниками, покуттям із сіном та дідухом-снопом. Вона вдирається до хати майже як непрохана гостя, але, врешті, настає замирення та єднання, на основі спільного добробуту, бо "де коза ходить, там жито родить! Де не буває, там вилягає... Де коза - ногою, там жито - копою! Де коза рогом, там жито - стогом!"

Таким чином, звичай "водити козу" на свята Коляди, повідомлення ВК про переселення пращурів з Центральної Азії та відомі з інших джерел факти українізації кочових племен, які вже осіли, доповнюють одне одного й доводять, що в етногенезі праукраїнців значну роль відіграли скито-сарматські племена. Про це свідчать також згадані у ВК боги. Одні з них мають яскраве давньоукраїнське звучання та походження (Перун, Світовид, Велес, Білояр, Лад, Купало, Сінич, Вінич, Житниць, Зернич, Овсянич, Студеч, Ледич, Лютич [56, 11а, 11б]), інші — швидше індо-іранське (Сварог, Кришень, Вишень, можливо, Хорс).

Цікаво, що у ВК одразу після згадки про князів Славня, Скїва та Бастара оповідається про великі війни на обох берегах Дунаю:

"І там була велика війна за посіви,
і лютувала по обох берегах Дунаю до гори Руської
і до схилів Карпатських.
І там прижились, утворили коло і були за ним...
і стояла та земля п'ятсот літ".

"Перепплавлення" кельтів та скито-сарматів у праукраїнські племена відбувалося в II-IV ст., і саме в цей час (точніше, у III ст.) велися безперервні війни причорноморських племен з римлянами за землі на берегах Дунаю [8]. Через п'ятсот літ, тобто у VIII ст., після внутрішніх усобиць та викликаного ними

безладом, прийшли вороги-хозари ("гуни"), внаслідок чого "втратили (отці) Скіфську землю на побережжі морському і степи, і потяглися ті на північ" [56, 17а]. Взагалі, із дощечки 17а можна багато чого довідатися про нашу минувшину.

ВК є неоцінимим джерелом для вивчення давньої історії, в ній можна знайти роз'яснення деяких загадкових подій нашої минувшими. Зупинюся на двох з них. Нагадаю: в кінці IV ст. готи сиділи на півдні Руси-України, в причорноморській смужі між гирлом Дністра та Азовським морем; наші предки анти перебували на північ від них. На короткий час вони були підкорені готами, а союзниками готів були племена аланів, що кочували в Південноукраїнських та північнокавказьких степах. Потяг до звільнення вільнолюбивих антив від готської залежності був нестримним, але для його здійснення з гарантією перемоги потрібна була ретельна підготовка та незвичайний план. Враховуючи, що готи мали союзниками аланів з могутньою кіннотою та васальні племена, які могли прийти їм на допомогу, удар мусив бути несподіваним і неочікуваним для готів. Так і сталося.

Всі джерела повідомляють, що гуни напали на аланів та готів через Таманський півострови, тобто з півдня. Через те, що гуни греко-латинських авторів — ті ж анти, то вони могли напасти з півдня лише одним способом — піти на північ, Окою та Волгою опуститися до Каспійського моря, пройти через Північно-Кавказькі степи, далі — як описано вище. Таке припущення про маршрут антського ("гунського") війська я зробив ще у праці [1], не знаючи тексту ВК. Моє припущення було лише здогадкою й ґрунтувалося на впевненості, що гуни тотожні антам, а іншої дороги потрапити з північної Руси-України в Крим, блокований готами та аланами, просто не було. Виявляється, воно блискуче підтвердилося текстом ВК:

"Тут бо прилетіла до нас птиця божеська
і сказала відійти на північ і напасти на ворогів,
коли вони підуть на наші села; так і було.
Зробили вигляд, що йдемо на північ,
а [потім] напали на них і розбили їх" [56, 6а].

Цікаво, що у ВК написано "зробили вигляд, що йдемо на північ", насправді спрямування походу було іншим. До походу на аланів та готів треба було серйозно готуватися, це не могло бути непоміченим противниками. Щоб приспати їхню пильність й ввести в оману, пустили чутку, що похід споряджається для війни з північними народами. Так воно правдоподібно й виглядало. Це був блискучий стратегічний маневр, який повністю себе виправдав. Таким чином, повідомлення ВК про початок "гунських" походів цілком відповідає історичному ходу подій.

Із праць греко-латинських авторів IV-VI ст. відомо, що "гуни" (тобто наші пращури) спочатку напали на західних аланів (гунів ВК), які межували з остготами, й лише потім вже за допомогою підкорених аланів розгромили остготів:

"І ось гуни, пройшовши через землі аланів, що межують з гревтунгами. (остготами – А.К.) і звичай називають себе танаїтами, зробили у них страшне

внищення та спустошення, а з тими, що вціліли, заключили союз і приєднали їх до себе. При їхньому сприянні вони сміливо прорвалися несподіваним нападом в обширні та родючі землі Енменріха (Германаріха – А.К.), вельми войовничого царя [готів], якого боялися сусідні народи через його численні та різноманітні військові подвиги” [1,31.3.1]. Такий розвиток подій знайшов своє відображення у ВК:

“І тут Мати прилетіла і сказала йому,
щоб перш за все йшов на гунів (аланів - А.К.)
і розтрощив їх, а тоді б повернувся на готів.
І той так і зробив: розбив гунів, а се повернув на готів.
Там і вразив сина Германаріха і вбив його” [56,8].

“Мати” першого рядка — тотемний птах (лелека?), це впливає з початку тексту дощечки 37а: “Се б’є крилами Мати-Птиця...”

Збіг подій в Амміана та у ВК вражаючий. Аби автор ВК був фальсифікатором, то його знання про європейських гунів повинні були б бути на моему рівні, що для особи початку ХІХ ст. неможливо, на той час гуни незаперечно вважалися кочовими ордами, які прийшли з Азії.

Що стосується останнього рядка 8-ї дощечки ВК, то вбитий був не син Германаріха, а його внучатий племінник Вінитарій приблизно через три роки після підкорення готів та аланів. ВК була записана (можливо, з усних переказів) через 500 років після подій, тому подібні розбіжності цілком зрозумілі.

Наступний текст таблички 6а також знаходить підтвердження в повідомленнях Пріска та Йордана і є доповненням до них. Послухаємо спочатку ВК. Подолавши ворогів,

“... пішли до них і стали станами по Дунаю.
І римляни напали на нас, і побили багатьох.
Хоч спішили вони нас обезглавити, а тако ми обезглавили їх.
І тьма воїнів була обезглавлена...
Великі сніги, холоди, голод мучили наших людей.
Стаючи втікачами і лишаючись без всього,
вони немало натерпілися.

Але незалежність мали і ту творили...” [56, 6а].

377 р. гуни-анти під проводом Валамера (Валамбера у Йордана та Болорева ВК), розгромивши аланів та готів, вийшли до середньої течії Дунаю, переправилися через нього й захопили Паннонію. Це встановлюється текстом Йордана. Тут вони, звичайно, натрапили на опір римлян (“і римляни напали на нас...”), але перемогли їх і на 50 років закріпили за собою ці землі угодою орієнтовно 377 або наступного року. Втім, у Паннонії значних військових дій могло й не бути, принаймні римські джерела про це нічого не говорять. У цей час Амміан Марцелін у подробицях розповідає про війну з римлянами з’єднаних варварських племен (готи, алани, гуни), які переправилися через Дунай у Фракію (суч. Болгарію) після поразки вестготів від гунів. У жорстокій битві під Адріанополем 378 р. загинула майже вся римська армія на чолі з імператором Валентом [7,31.13,14]. Можливо, саме ці події має на увазі автор ВК, коли пише:

“І тьма воїнів була обезглавлена...”

Десь у цей час “скіфи” порушили мирну угоду з римлянами, про причину повідомляє 26-й уривок Пріска [2]: “Скіф Валамер порушив мирний договір і спустошив багато римських міст та земель. Римляни відправили до нього послів, які дорікали йому за ворожі дії. Виправдовуючись, він сказав, що його народ удався до війни внаслідок нестачі харчів...”. З ВК тепер можна зрозуміти, що “нестача харчів” була спричинена неврожаєм внаслідок великих снігів, затяжною зимою та холодною весною. Більше того, ВК дає можливість датувати 26 уривок Пріска 378 або 379 роком. Неприятливі погодні умови змусили наших пращурів переселитися на Подунав'є, і це також впливає з наведеного вище уривка з ВК. Амміан також повідомляє, що готи, яких римляни прийняли після їхньої втечі від гунів, дуже страждали від голоду [1,31.4.11]. Хоча це голодування могло бути обумовлено раптовою, майже стихійною зміною місця проживання та необлаштованістю на нових землях, але могло бути й наслідком стихійного лиха або підсилене ним. Відбувалося це 378 р.

Роблячи підсумок невеликому аналізу історичної частини тексту ВК, можна стверджувати, що вона не лише відповідає історичній дійсності, але дає нові факти, які доповнюють праці греко-латинських авторів. Підробити в ХІХ ст. факти, що були невідомі до початку ХХІ ст., неможливо. ВК є цінним джерелом для вивчення нашої минувшини. З іншого боку, з аналізу робіт Амміана, Пріска, Йордана та ВК логічно й однозначно випливає, що історичні гуні ІV та V ст. — то наші предки анти-черняхівці.

Принагідно зроблю зауваження щодо тлумачення одного місця ВК Б.Яценком. На дощечці 5б є такий текст:

“Тут була січа велика — язиги і костобокси билися із злими втікачами і крадіями худоби нашої...”

І була та убориця за двісті літ...”

Після останніх слів Б.Яценко додав (очевидно, для кращого розуміння тексту) “до нашого часу”, тобто події відбувалися нібито 660 р., а в той час ніяких язигів та костобоків на нашій землі давно вже не було. “І була та убориця (боротьба) за двісті літ” треба так розуміти, що відбувалася вона через двісті літ після того, як прадіди “пішли до Дніпра” (дощечка 5а), або приблизно у І ст. після Н.Х. Таке тлумачення підтверджується наступним текстом ВК. Після того, як “наші родичі”, потіснені степовиками, “відійшли до лісів” і там оселилися,

“За сто літ з'явилися там готи Германаріха, зლობлячись на нас.

І тут була убориця велика:

готи були потіснені і відтручені до Дінця і Дону”.

Готи в кінці ІІ ст. перейшли Прип'ять й з'явилися перед прадідами. Це відбулося “за сто літ” після сутичок (“убориці”) язигів та костобоків з крадіями худоби, тобто “після того, як пройшло сто літ”, або “через сто літ”, що виправдує і попереднє зауваження.

11. Про князів Божа, Валамера та спробу готів звільнитися з неволі (за Йорданом)

"245... Про остроготів відомо, що після смерти короля їхнього Германаріха вони, відокремлені від везеготів і підпорядковані владі гунів, залишились у тій же країні (на півдні Скіфії-України – А.К.), причому Амал Вінитарій утримував всі ознаки свого правління. 246... Він із гіркотою переживав підкорення гунам. Потроху звільняючись з-під їхньої влади й пробуючи виявити свою силу, він рушив військо в край антів і, коли вступив туди, у першій же битві був переможений, але далі почав діяти рішучіше й розіп'яв їхнього короля Божа із синами його та сімдесятьма старійшинами для залякування, щоб трупи подвоїли страх підкорених зі зброєю в руках. 247. Але з такою свободою панував він навряд чи протягом року. Цього не потерпів Валамбер, король гунів; він закликав до себе Гезимунда. Цей пам'ятав про свою клятву та вірність, підкорявся гунам зі значною частиною готів і, відновивши з ним (Валамером) союз, повів військо на Вінитарія.

248: Довго бились вони. В першій та другій сутичках переміг Вінитарій. Навряд чи хто в змозі пригадати побоїще, подібне тому, яке вчинив Венетарій у війську гунів! 249. Але в третій битві, коли обидва супротивники наблизилися один до одного, Валамбер підкрався до річки Ерак, пустив стрілу й, поранивши Венетарія в голову, вбив його. Потім він узяв собі за дружину його племінницю Вадамерку і з того часу панував у мирі над усім підкореним плем'ям готів, але так, що готським племенем керував його власний царьок, хоча й за рішенням гунів" [4]. (Виділення скрізь моє – А.К.).

Коментар

Цей уривок – один з найцікавіших у праці Йордана для в'яснення, хто ж таки насправді були гуни. Щоб звільнитися від них, Вінитарій спрямовує своє військо в край антів. Здавалось би, іншого тлумачення, окрім того, що анти та гуни — слова-синоніми, цей вислів не допускає. Гуни жили в землі антів, тому Вінитарій і пішов у той край. Навіть за правилами філологічного підходу Йордан, такий неточний у багатьох питаннях, пишучи кострубато, у даному місці, можливо, підсвідомо, зробив правильно. Формально точніше було б сказати: щоб звільнитися від гунів,... спрямував військо у край гунів, але це була б тавтологія, не рекомендована граматиною. До того ж такого напису незрозуміло, куди пішов Вінитарій, бо "гуни" було поняттям відносно новим у греко-латинському світі, про антів же та місця їхнього проживання знали значно краще. Фактично Йордан уточнив: гуни проживали в землі антів. Втім, він не був особливо вимогливим у висловлюваннях, тому наведене вище словосполучення, що виключає тавтологію, швидше за все належить не йому, а Пріску, ритору, який добре знав правила красивого письма й написав історію гунів, якою користувалися пізніші автори. Ось і я, щоб уникнути тієї ж тавтології, для назви одного й того давнього народу вживаю слова гуни, анти, праукраїнці,

руси й навіть праслав'яни, але нехай ніхто і гадки не сміє мати, що це були різні народи — все це один народ, пращури українців — якщо не зроблена якась особлива оговорка.

Е ні, кажуть нам гунологи-азіати, анти були лише спільниками гунів, тому остоти й вдарили спочатку по них, щоб потім звільнитися від гунів. Але звідки випливає, який автор свідчить або десь обмовився, що анти були спільниками гунів? Таких немає. Все це фантазії на історичні теми вже у наш час. Звісно, для установлення однозначності гунів з антами треба додати також спосіб їхнього життя, блискуче описаний Пріском, мову, якою вони говорили, та їхні імена, що було зроблено мною в попередніх розділах.

В літературі багаторазово обговорювалось питання, коли відбувся похід Вінитарія на антив. Відомі вчені Б.Рибаків, П.Третяков, Б.Греков вважали, що це мало місце в рік смерти Германаріха. О.Скржинська, посилаючись на повідомлення Йордана, що Вінитарій "потроху" звільнявся від влади гунів, відносить дату зіткнення Вінитарія з Божем ближче до кінця IV ст. або навіть на самий початок V ст. [4, ком.609]. Німецький дослідник Л.Шмідт вважав, що Вінитарій, про якого так яскраво оповідає Йордан, лише легендарний образ, художня вигадка й заперечував усі докази стосовно його історичності. Але важко вважати легендою або тендеційною вихваткою Йордана, що не має історичної основи, весь епізод боротьби остотів за своє звільнення, так яскраво переказаний в §§246-249. Дуже правдоподібно, що з праць Пріска та Йордана Л.Шмідт зрозумів: гуни та анти — один і той самий народ; тоді це повністю перекреслює припущення про туранство гунів і на перші ролі в європейській історії виводить праслав'ян, з чим він, як справжній германський патріот, не міг змиритися. Краще заперечити весь епізод, бо немає епізоду — немає і проблеми.

Залучаючи повідомлення Йордана, Пріска та ВК, можна приблизно відтворити картину, місце та час драматичних подій, що відбувалися протягом 3-5 років після смерти Германаріха та "навали гунів". Вони видаються такими.

Зима 377/78 рр. та весна 378 р. були дуже холодними й пошкодили посіви, що спричинило неврожай та голод на значних теренах (див. попередній розділ). Щоб зменшити вплив стихійного лиха, гуни-анти порушили мирну угоду з ромеями й пішли грабувати римські провінції. Мирна угода була укладена 377 р., коли Паннонія відійшла до праукраїнців, за правління імператора Валента. Це однозначно встановлюється працею Йордана. За тодішніми поняттями угоди укладалися не між державами, а між владоможцями, отже, гуни звільнялися від обов'язків їх дотримувати після серпня 378 р., коли Валент загинув. Таким чином, наприкінці весни чи на початку літа 378 р. українці зрозуміли, що буде голод, зібрали ополчення й пішли роздобувати харчі в своїй Паннонії та сусідніх римських провінціях. Дісталися вони туди не раніше серпня-вересня 378 р., приблизно цього часу стосується повідомлення Пріска в ур.26. У ближчу Фракію вони не пішли, бо вона вже була окупована й добряче розграбована аланами, готами та окремими загонами тих же гунів.

Щоб успішно здійснити таку відповідальну справу, як похід на Римську імперію, яка була ще досить могутньою, треба було залучити значні військові

сили під керівництвом досвідчених воєвод. Не дивно, що очолив їх непереможний Валамер. Гуни не зустріли організованого спротиву з боку римлян, що свідчить про безладдя та розгубленість у їхньому таборі. Це буває після великих поразок та зміни влади, і саме це ми бачимо після розгрому римлян з'єднаними силами варварів під Адріанополем та загибелі імператора Валента 378 р.

Для Вінтарія, який кілька років готувався, щоб звільнитися від гунів, сприятливіших обставин годі було й очікувати: у стані ворогів голод, головні їхні сили за кілька тисяч кілометрів від рідних домівок. До того ж, потерпаючи від голоду, гуни могли збільшити накладену на готів данину, а це ще дуже спонукало їх виступити проти поневолювачів. Якщо розпочати військові дії в кінці літа або на початку осені, то головні сили гунів можуть підійти на допомогу лише в кінці весни наступного року, та й то невідомо, в якому стані...

Вінтарій кинув виклик, і, щоб звільнитися від гунів, пішов у край антів. Обставини були дуже сприятливими, бо майже вся боєздатна чоловіча частина антів пішла з Валамером, дехто з родинами, щоб послабити наслідки стихійного лиха; під проводом Бога залишились безвусі хлопці, а також, можливо, й досвідчені, але вже похилого віку або ослаблені хворобами та ранами воїни.

Провідник антів Бож чи Боз (Boz) згадується лише Йорданом. Є різні думки стосовно цього імені. Одні говорять, що це власне ім'я; інші відносять його до племінної назви Бужан, що жили по берегах Західного Бугу й мали відоме в часи Руси місто Бужськ чи Бозк. Але що б не говорили, бож, Воз, вож чи буж, власна це назва, чи загальна — суті не змінює, це слово є українським і в конкретному місці у тексті Йордана є іменем провідника антів, бо в нього чітко сказано — "їхнього короля Божа", отже, Бож є тут ім'ям власним, і всі інші гадки-здогадки не більше, ніж літературні вправи, до яких історики дуже охочі. Величезна кількість дослідників, особливо слав'янських, пов'язують Божа Йордана з Бусом, про якого йде мова в "Слові о полку Ігоревім": "...Се бо Готській краснії діви вспішають на брезі к синому морю, дзвонять руським злотом, поють время Бусове..." (М.Ткач. Пахощі боянових слів. — с.107. Київ, 1996). Перемога готів і поразка українців справили таке велике враження на обидва народи, що одні склали й співали про це героїчні балади, а руси через багато сот років згадують у своїх творах: Перемога готів не була для них вирішальною, а поразка русів — катастрофічною. І якщо обидва народи довго згадували про цю подію, то лише тому, що перемога була здобута незвичайним навіть для тих часів способом.

Рішучі дії Вінтарія, що призвели до страти Божа, його синів та сімдесяти старійшин "зі зброєю в руках", після їхньої перемоги у відкритому бою, може означати, що керівна верхівка антського ополчення була захоплена в полон незвичайним способом. Хід подій уявляється нам таким чином. Остготи зазнали поразки й попросили миру. Українці повірили у щирість Вінтарія й погодились примиритися. На знак примирення він запрошує Божа та всіх антських керівників на пир. Ті з'явилися "зі зброєю в руках", як і належить воїнам та лицарям. Їх добряче підпоїли, можливо, навіть зі снодійним зіллям,

а потім пов'язали й розп'яли. Залишена без керівництва й паралізована нечуваною до того підступністю, антська армія розбіглася, а готи, як пізніше татари, розбрелися по нашій землі грабувати поселення та городища. Так наші пращури стали жертвою власної довірливості, вперше письмово засвідченою Йорданом.

Про причину поразки повідомляє ВК. Виявляється, вої антив, зокрема Бож, знехтували рішенням віча, яке, очевидно, забороняло їм вступати в перемови та йти на мирову угоду з готами, яких ВК називає варягами. За легковажність та довірливість наші пращури жорстоко поплатилися:

“За часів злославних і бусих русь була потята рукою ворожою.

І злочини творилися.

І князь тоді немічний був. І услав синів своїх до брані.

А ті варягам піддалися, знехтувавши рішенням віча,

і на те, що речено вічем, не зважили.

Тому ж то ви розторгнуті і в неволю взяті” [56,2а].

Через сто років після підлого “підкорення” та страти антського проводу так само буде схоплений Одоакр готом Теодеріхом. Підступність взагалі є рисою народів дикунських та малорозвинених. Навіть через тисячу чотириста років після Вінитарія москаль Гур'єв, виконуючи наказ свого старшого москвинського начальства, з'явився до повсталих коліївців з полком донських козаків немов би як спілник у боротьбі з ляхами, увійшов у дружбу з ватажками повстання, запевняв у єдності дій, влаштував “братську” пиятику, а темної ночі з шостого на сьоме липня 1768 р. підступно перев'язав у своєму наметі Гонту, Залізняка та іншу старшину й захопив у полон 900 повстанців. Москалі та ляхи киями били українців до оголення кісток, із живих здирали шкіру, палили, саджали на палі, четвертували. Я не знаю жодного випадку, щоб українці коли-небудь так підло повелися зі своїми противниками чи “братами во Христі”...

Десь через місяць після нападу Вінитарія на землі антив до Валамера прибули гінці й повідомили про зраду. Це була середина або кінець осені. Почалися осінні дощі, що при тодішньому бездоріжжі значно ускладнювало або навіть унеможливило перекидання війська на захист рідних земель. У Русь-Україну воно з'явилося лише навесні або навіть на початку літа. Злочинне панування Вінитарія, яке тривало 7-9 місяців, закінчилось.

Далі можуть бути два варіанти розвитку подій. Менш правдоподібний полягає в тому, що при наближенні війська Валамера готи розділилися: одні на чолі з Вінитарієм наполягали на продовженні війни з гунами, а менша частина хотіла примиритися. Але при цьому “миролюбці” зовсім не зобов'язані були виступати зі зброєю в руках проти своїх одноплемінників, достатньо було, щоб вони висловили покору князю Валамеру. Мені ж здається, що розмежування готів відбулося іншим способом. Разом з гунами грабувати римські провінції пішов також загін готів на чолі з Гезимундом. Та й дивно було б, аби готи, любителі розбою та грабівництва, не скористалися сприятливою нагодою. Після отримання повідомлення про зраду Вінитарія готи, що були у війську Валамера, потрапили у скрутне становище. Разом з антами вони ділили

злигодні походу, радощі перемог та військову здобич, а тепер Вінітарій своїми підступними діями поставив їх під загрозу фізичного винищення; така небезпека була цілком реальною. Можливо навіть, що вони знали, як римляни розправилися зі своїми найманцями-воєями зовсім недавно, влітку того ж 378 року, не за якусь провину, а лише тому, що ті були готами. Ось що пише про це Амміан: коли магістр армії Юлій "отримав повідомлення про нещастя, що мали місце у Фракії, він віддав відносно всіх готів, які були взяті до цього на службу й розподілені по різних містах та укріпленнях, таємне розпорядження до всіх їхніх командирів, — всі були римлянами, що у наш час зустрічається рідко, — в якому наказував усіх їх, за одним сигналом, в той самий день, викликати в передмістя немов би для видачі обіцяної платні й перебити. Це розумне розпорядження було виконане без галасу та зволікання..." [7,31.16.8].

Після зради Вінітарія приклад римлян міг надихнути наших пращурів на такі ж дії стосовно готів у їхньому війську. Керівникам готського загону на чолі з Гезимундом не залишалося нічого іншого, як ще раз поклястися своїми богами на вірність Валамеру й пообіцяти рішуче розправитися з бунтівниками зі свого племені. Свого слова вони дотримали.

Ім'я бунтівного готського провідника Йордан подає у двох варіантах: Вінітарій (Vinitharius) та Венетарій (Venetharius), причому останнє — після ніби то двох перемог над гунами (дивно, О.Скржинська обидва імені на московську мову перекладає як Вінітарій). Ці перемоги могли справді бути як зіткнення військ Вінітарія з передовими загонами праукраїнців. Згідно з німецьким дослідником Л.Шмідтом, ім'я Венетарій треба розуміти як "венетський", тобто звання; титул переможця венетів [4, ком.609]. Тепер, якщо вірити готському історику Йордану та німецькому вченому Л.Шмідту, справа виглядає таким чином. Остготи на чолі з Вінітарієм пішли на збройну боротьбу з гунами, перемогли передові їхні загоны у двох невеликих зіткненнях, після чого Вінітарій замав титул Венетський (можливо, це звання приписав йому Йордан). Але такий титул він міг отримати лише після перемоги над венетами. Тобто гуни та венети в описі Йордана — слова-синоніми, вони позначають одне й те саме військо. Венети ж, згідно з Йорданом, давніша назва антів.

Виникає питання, яку річку Йордан назвав Ераком. Виявляється, що Птолемей, який жив зовсім незадовго до описуваних подій і твори якого читали всі освічені люди IV-VI ст, перераховуючи міста вздовж Дністра, називає місто Еракт: "По Дністру міста зазначені в такій послідовності: Еракт, Вівантарій, Клепідава, Метоній, Карродун". Часто міста називалися за назвою річки, отже, найправдоподібніше, що місто Еракт знаходилося на річці Ерак, якійсь притоці Дністра [54, с.71]. Кінці сходяться: Валамер йшов із заходу на схід на допомогу своїм одноплемінникам антам, Вінітарій рухався назустріч йому зі сходу, а зустрілися вони десь біля Дністра.

Література

1. Кіндратенко А. Матеріали до історії Скитії-України IV та V століть. Походження та дії гунів. Книга I. Харків, "Просвіта", 2002.
2. Кіндратенко А. Матеріали до історії Скитії-України IV та V століть. Походження та дії гунів. Книга II. Харків, "Просвіта", 2002.
3. Кіндратенко А. Коментар до дискусії між Д.Іловайським та В.Васильєвським з питання етнічної належності гунів IV-V століть. Харків, "Просвіта", 2004.
4. Йордан. О происхождении и деяниях гетов ("Getica"). С.-Петербург, 2001.
5. Кулаковский Ю.А. Избранные труды по истории аланов и сарматии. С.-Петербург, 2000.
6. Засацкая И.П. Культура кочевников южно-русских степей в гунскую эпоху (конец IV-V вв.) У праці: Гумилев Л.Н. История народа хунну, кн.2; стр.350-393.
7. Аммиан Марцелин. Римская история. С.-Петербург, 2000.
8. Ременников А. Борьба племен северного Причерноморья с Римом в III веке н.э. Москва, 1954.
9. Орозий Павел. История против язычников. Кн.VII, С.-Петербург, 2003.
10. Вельтман А. Аттила. Русь IV и V века. Москва, 1858.
11. Васильевский В. "О мнимом славянстве Гуннов, Болгар и Роксолан". Журн.Мин.Нар.Просв. (ЖМНП), 1882, июль.
12. Иловайский Д. "Вопрос о народности Руссов, Болгар и Гуннов". ЖМНП, 1881, май.
13. Веселовский Н. "Несколько новых соображений по поводу "пересмотра" вопроса о происхождении Гуннов". ЖМНП, 1882, сентябрь.
14. Пигулевская Н. Сирийские источники по истории народов СССР. Москва-Ленинград, 1941.
15. Дестунис Г.С. Сказание Приска Панийского. "Учение зап.2-го Отд.Имп. Акад.Наук", VII, 1, СПб., стр.1-112, 1861.
16. Приск Панийский. Готская история. В праці: Латышев В.В. Известия древних писателей греч. и лат. о Скифии и Кавказе. т.1-СПб., 1893-1900.
17. Бернштам А. Очерк истории гуннов. Ленинград, 1951.
18. Гумилев Л. Стаття "Гунны" в Советской Энциклопедии Истории (СЭИ), т.4, 1963.
19. Гумилев Л. История народа хунну. Кн.1. Москва, 1998.
20. Гумилев Л. История народа хунну. Кн.2. Москва, 1998.
21. Дишкант Т. "Атила повертається". В "Новій буковинській газеті" (Чернівці) за 5 лютого 1999 р.
22. Білик І. Аксиома недоведених традицій. В романі "Меч арєя". Київ, 1990.
23. Василенко Г. Велика Скіфія. Київ, 1991.
24. Грушевський М. Історія України-Руси, том 1. Київ, 1991.
25. Стрижак О. Етнонімія Птолемевої Сарматії. Київ, 1991.
26. Тацит К. Про походження германців та місцезнаходження Германії.
27. Геродот. "Історії" в дев'яти книгах. Харків, 2006.
28. Коваль А. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України.

Київ, 2001.

29. Стрижак О. Етнонімія Геродотової Скіфії. Київ, 1988.
30. Санскритско-русский словарь.
31. Абаев В. Осетинский язык и фольклор. Москва-Ленинград, 1949.
32. Гумилев Л. Открытие Хазарии. Москва, 2001.
33. Гумилев Л. Древние тюрки. Москва, 1993.
34. Иностранцев К. Хунну и Гунны. Ленинград, 1926.
35. Прокопий Кесарийский. Война с готами, кн.ІІІ. Москва; Арктос, 1996.
36. Нидерле Л. Славянские древности (переклад з чеської). Москва, 1956.
37. Стрингольм А. Походы викингов (пер. з німецької). Москва, 2002.
38. Хлевов А. Предвестники викингов (Северная Европа в I-VIII вв.). С.-Петербург, 2002.
39. Стаття "Гуни" в СЭИ, т.4, 1963.
40. Стаття "Гунни" в Укр. Рад. Енц. (УРЕ), т.3, Київ, 1979.
41. Дишкант Т. Атила повертається. В "Новій буковинській газеті" (Чернівці) від 19 лютого 1999 р.
42. Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях. Записки НТШ, т.189. Нью-Йорк-Торонто-Париж-Мюнхен, 1975.
43. Губерначук С. Як гул століть, як шум віків – Рідна мова. Київ, 2002.
44. Наливайко С. Індоевропейські таємниці України. Київ, "Просвіта", 2004.
45. Прокопий Кесарийский. Войни з готами. кн.І. Москва, 1996.
46. Народні балади Закарпаття. Вступна стаття, впорядкування текстів та примітки П.Лінтура. Львів, 1966.
47. Мейе А. Общеславянский язык (переклад з французької "Le slave commun"). Москва, 1951.
48. Трубочев О. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. Москва, 1991.
49. Василенко Г. Журнал "Український світ", ч.1, 1992.
50. Різниченко О. Спадщина тисячоліть (Чим українська мова багатша за інші?). Харків, "Просвіта", 2003.
51. Абаев В. Скифо-европейские изоглосы. На стыке Востока и Запада. Москва, 1965.
52. Лозко Г. Іменослов. Імена слов'янські історичні та міфологічні. Київ, "Сварог", 1998.
53. Геродот. Скіфія. Книга IV (Найдавніший опис України з V ст. до Н.Х.).
54. Петров В. Етногенез слов'ян. Київ, 1972.
55. Гарчев П. Таври Криму, Причорномор'я і Кубані – предки українців. Сімферополь, 1999.
56. "Велесова книга". Перекладач та упорядник Б.Яценко. Київ, 2001.
57. Крижицький С., Зубар В., Русяєва А. Античні держави Північного Причорномор'я. Київ, 1998.
58. Прокопий Кесарийский. Война з готами, кн.ІІ.Москва,1996.
59. УРЕ, т.5. Київ, 1980.
60. Клауде Дитрих. История вестготов (переклад з німецької 1970 р.). С.-Петербург, 2002.

61. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. (пер. з нім. і доповнення О.Трубачова), т.IV, Москва, 1971.
62. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу (ескіз української міфології). Київ, 2003.
63. Иловайский Д. "Поборники норманизма и туранизма". Русская старина, 1882, декабрь.
64. Красуский М. О древности малороссийского языка. Одесса, 1880. Див. у журналі "Індоевропа", ч.1.
65. Кіндратенко А. "Про Єву, Адама та нашого Івана". Газета "Журавлик", ч.1(96), 2001.
66. Дишкант Т. Тисовецькі старожитності. Чернівці, 2002.
67. Наливайко С. Таємниці Розкриває санскрит. Київ, "Просвіта", 2001.
68. Брайчевський М. Біля джерел слов'янської державності. Київ, 1964.
69. Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. Київ, 1989.
70. Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. С.-Петербург, 2001.
71. Диснер Ганс-Йоахим. Королевство вандалов (переклад з німецької Das Vandalenreich, 1966). С.-Петербург, 2002.
72. Ковалевская В.Б. Кавказ и аланы. Москва, 1984.
73. Рыбаков Б. Язычество древней Руси. Москва, 2001.
74. Митрополит Іларіон (проф.Іван Огієнко). Етимологічно-семантичний словник української мови, т.IV. Вінніпег, Канада, 1995.
75. Филин Ф. Образование языка восточных славян. М.-Л., 1962.
76. Преображенский А. Этимологический словарь русского языка, т.II, передрук. Москва, 1959.
77. Мишулин А. Вестник древней истории (ВДИ), т.1(14), 1941.
78. Ключевский В. Русская история, кн.І. Ростов н/Д, 1998 (передрук).
79. Петрук В. Країна Великочудія. Київ, 1998.
80. Куліш А. Книга пам'яті українців. Харків, "Просвіта", 2000.
81. Исаев М. О языках народов СССР. Москва, 1978.
82. Балашов Дм. У збірнику "Говоря откровенно". Москва, 1989.
83. Вовк Хведір. Студії з української етнографії та антропології. Київ, 1995.
84. Гюнтер Ганс Ф.К. Избранные работы по расологии (переклад з німецької). Москва, 2002.
85. Мюссе Л. Варварские нашествия на Европу. Вторая волна (переклад з французького видання 1965 р.). Санкт-Петербург, 2001.
86. Бернштейн С. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Москва, 1961.
87. Баран В. Давні слов'яни, т.3. Київ, 1998.
88. Тищенко К. "Кельтські етимології" в журн. "Мовознавство", ч.4,5,6; 2003.
89. Леру Франсуаза, Гюйонварх Кристиан. Кельтская цивилизация (пер. з франц.) С.-Петербург-Москва, 2001.
90. Сегеда С. Антропология. Київ, 2001.

Додатки

Дещо про професіоналізм у науці або Як нам розуміти свою історію

*Чому у нас відступників так багато,
І чом для нас відступництво не страшно?*

І. Франко

Взагалі то, цю тему можна було б і не зачіпати, аби вона стосувалася лише професіоналізму, а не кожного з нас. Історики пишуть книжки для широкого загалу, формують світогляд та ідеологію народу, тому їхні помилки занадто дорого нам коштують. Маю рецензію Доктора (навіть двох) на мою працю, де стисло викладений погляд частини істориків, які представляють офіційну науку, на українську історію. Дуже добре було б, аби вони її опублікували, щоб "дурь кожного всем видна была", як говорив Петро Кривавий. Чого там тільки немає: і махровий космополітизм, тоді як історія — наука глибоко національна; і заява, що "гуни зруйнували високу античну культуру", яка не підтверджується ні жодною працею авторів того часу, ні наслідками перебігу історичних подій; і нерозумінням того, як виникли слав'янські народи, і багато чого іншого. Та найбільше мене вразила заява, що "пасторальним раєм" землеробів трипільської культури, "осяяним мільярдами мух та смородом коров'ячого гною, милуються "патріоти"". (Чому лише коров'ячого? Свинячого та пташиного також). Людина, що могла таке написати, не любить історію й зневажає важкий і часто справді далеко не запашний сільський труд, отже, село і селян не лише того, але й нашого часу (але любить молоко, сир, масло, яйця, м'ясо, ковбаси та сало). Незбагненно, як така особа може професійно займатися історією, бо Трипільською культурою, як й іншими давніми культурами, милуються не лише українські патріоти, а культурні люди всього світу.

Звісно, я не буду відповідати на всі закиди у мій бік стосовно мого "непрофесіоналізму", про нього нехай судять читачі. Я й справді значну частину свого життя працював фізиком-теоретиком й опанував методами формальної та неформальної логіки, як того вимагав мій фах, чого бажаю й професійним історикам. Моїй праці як дослідника історії це ніяк не заважало, я навіть відчуваю, що сприяло.

Цікаво, що Рецензент, доктор історичних наук, не бачить різниці між народом, етносом, та його назвою: "Етнічного ж контакту гунів з власне українцями (а не слов'янами-предками останніх) не могло бути через значну часову лауну між цими народами". Хоча наш народ почав називатися українцями десь з XVII-XVIII ст., це ніяк не може спростувати того факту, що на своїй землі ми живемо не менше 3 тис. років (можливо, навіть 6-7 тис.). І як ми називалися чи як нас називали інші народи протягом такого тривалого часу (венеди, анти, склавени, спалеї, гуни, руси, черкаси, роксолани, козаки, українці,...) — діло десяте. Саме через те, що українцями ми почали називатися зовсім недавно, я й називаю наших

пращурів то протоукраїнцями (здебільшого до періоду Черняхівської культури), то праукраїнцями (до виникнення слав'янських народів). Але смію запевнити, що як етнічно, так і мовно сучасні українці менше відрізняються від протоукраїнців, ніж сучасні греки від греків на межі епох. Отже, українці, тобто наші пращури, мали контакти з усіма племенами та народами, які їх оточували чи які в далеку давнину проходили через Русь-Україну, звісно, контактували вони й між собою, бо європейські гуни та праукраїнці — то один народ. З погляду ж деяких представників офіційної української історичної науки українці виникли в XIV-XV ст. — чи то прилетіли з космосу, чи вискочили з лісів, як Мартин із конопель (та й в лісах же вони не з грибів вирости).

Немає нічого незвичного в тому, що сучасні назви народів історики часто переносять у глибину століть, коли ці народи-племена мали інші назви й навіть різні етнічні основи, це дивує лише українців. Як приклад, назову Францію. Ця назва виникла лише в X ст. і походить від германського племені франків, які в V-VI ст. захопили було Галлію, населену негерманськими племенами кельтів. Лише в IX ст., як змішення романізованих кельтів, аланів та германських племен вестготів, бургундів, франків утворилися нові північно-французька та провансальська народності, які лише з XVI ст. почали консолідуватися в єдину націю, хоча відмінності між ними зберігаються по сьогоднішній день. Кого в історичній перспективі і з якого часу можна вважати французом, зокрема, чи належав до французької нації Хлодвіг, ватажок германського племені франків, які в кінці V ст. захопили північну частину сучасної Франції? Французькі історики дають на це таку відповідь, яка повинна шокувати українських істориків: "Хлодвіг був французом, тому що Галлія стала Францією, але в його епоху про це майже не думали" [1, с. 15]. В його епоху не думали, а тепер думають.

Ще важливіше, що не слав'яни були предками українців, а праукраїнці породили слав'ян в VII-X ст. Слав'янські народи створилися як внаслідок розвитку діалектів праукраїнських племен, що помандрували в різні боки за сотні й тисячі кілометрів зі своєї правічизни Руси-України, так і внаслідок злиття цих племен в єдиний народ з асимільованими місцевими племенами. Суті справи не змінює та обставина, що у той далекий час наші предки називалися гунами, склавенами, антами чи ще якимось, а не українцями. Ті племена, що нікуди не пішли й залишились на нашій землі, стали предками українців. Звісно, до наших пращурів впливалися невеликі групи представників інших племен чи народів, які досить швидко асимілювалися; наша мова, як основна риса народу, змінювалась і розвивалась, як і будь-які інші мови; наші предки запозичали слова чи поняття з мов сусідів, але важливо, що українська мова не зазнавала різких змін чи спотворень внаслідок взаємодії з крупними племенами інших етносів, як це мало місце з іншими праукраїнськими племенами на завойованих землях, тому їхня мова в більшій або меншій мірі спотворилась від первісної. Хоча слав'янські мови близькі й можуть розглядатися як діалекти однієї мови, все ж таки слав'янську українську треба розглядати як матірну, а інші слав'янські мови — як дочірні, так само як київсько-полтавську говірку української мови ми вважаємо літературною мовою, а інші — її діалектами. Цей висновок не змінює та обставина, що деякі слова староукраїнської мови, що вийшли з ужитку в

новоукраїнській, залишилися в ужитку в деяких сучасних слов'янських мовах.

Дуже схоже на те, що праукраїнська ("праслав'янська") мова — одна з найдавніших, якщо не найдавніша серед сучасних індоєвропейських мов, і менше за все відійшла від своєї першооснови. Це не моя вигадка, а висновки таких відомих мовознавців, як А.Мейє, О.Трубачова та інших: "Але нині питання не в тому, що давня історія праслав'янської [мови] може вимірюватись часом II та III тис. до н.е., а в тому, що ми принципово вагаємось навіть умовно датувати "по'яву" чи "виділення" праслав'янської чи праслав'янських діалектів з індоєвропейської [мови] саме з огляду на власні неперервні джерела праслав'янської. Останнє переконання узгоджується з вказівкою Мейє про те, що праслав'янська — це індоєвропейська мова архаїчного типу, словник та граматики якої не зазнали потрясіння на відміну, наприклад, від грецького [словника]", — пише О.Трубачов [2, с.22], посилаючись на відомого мовознавця А.Мейє.

Про давність української (а не слов'янської!) мови ще в кінці XIX ст. писав польський мовознавець М.Красуський: "Тривалий час займаючись порівнянням арійських мов, я прийшов до переконання, що малоросійська мова не лише давніша за всі слов'янські, не виключаючи так званої старослав'янської, але й санскритської, грецької, латинської та інших арійських" [3].

"Явне збереження індоєвропейської спадковості в слов'янській [мові] — це ситуація, при якій проблем не виникає", — писав О.Трубачов [2, с.247].

Важливу роль у розвитку індоєвропейських мов відігравали так звані субстратні племена. Це були індоєвропейські або неіндоєвропейські народи, яких завойовували індоєвропейці й нав'язали їм свою мову. Засвоюючи мову завойовників, субстратні племена її спотворювали, і чим значнішою була їхня чисельність порівняно із завойовниками, тим більше вони спотворювали його мову. Так, наприклад, "германська мова" — писав Мейє, —... є індоєвропейською мовою, якою говорить нова народність, що прийняла індоєвропейську мову, але вимовляла її на свій лад; завойовники, які принесли індоєвропейську мову, не були ні досить численні, ні досить могутні, щоб нав'язати свою вимову; населення, яке вони підкорили і яке прийняло їхню мову, сприяло поширенню типу вимови, відмінної від старої, і нових тенденцій" (цит. за [4, с.14]). До речі з цього висновує, що арійські завойовники північних народів повністю розчинилися і зникли в неіндоєвропейському субстраті, тому германці антропологічно не індоєвропейці і не більші арійці, ніж кілька мільйонів турків, що оселилися в Німеччині в післявоєнний час.

Таким чином, всі нині існуючі індоєвропейські народи та мови створювалися злиттям тих чи інших субстратних племен з індоєвропейцями. Одиноким винятком у цьому довгому ряді стоїть українська ("слов'янська") мова та українці. Це не мої вигадки, а висновки мовознавців. Окрім тих, що цитувалися вище, наведу ще один, найпряміший і найодвертіший:

"В історії праслав'янської мови, а також і більшості окремих слов'янських мов, субстрат істотної ролі не відігравав. У праслав'янській мові не відбувалося глибоких і корінних змін, як, наприклад, у прагерманській та й сам темп праслав'янських змін був повільнішим, ніж прагерманських. Пояснюється це тим, що носії праслав'янської мови, на відміну, наприклад, від прагерманської,

були індоєвропейцями. Корінних етнічних змін на теренах поширення праслав'янської мови не було. Саме тому праслав'янська, як вірно відзначив Мейє, "продовжує... без будь-якої перерви розвиток загальноіндоєвропейської мови; в ній не можна помітити тих раптових змін, які надають такий характерний вигляд мовам грецькій, італійським (особливо латинській), кельтським, германським" [4, с. 15].

Це підтверджується висновком М.Красуського, що українська мова давніша від усіх інших індоєвропейських, хоча українські мовознавці ставляться до його геніальної здогадки досить скептично. Звідси, до речі, випливає, що українці знаходяться на своїй землі принаймні від часу виникнення індоєвропейської мовної сім'ї народів, десь 5-6 тис. років до Н.Х., зі своєї землі нікуди не мігрували і на Середньому Подунав'ї не перебували.

Довготривалий розвиток української мови призвів до того, що вона стала однією з наймилозвучніших та найбарвистіших мов світу.

Дивно, незбагненно дивно, що після таких наукових висновків про українську мову відомих мовознавців знаходяться особи з дипломами професорів та докторів наук, які можуть говорити, що українці з'явилися у середньовіччі. Як же могла існувати мова без носіїв? І що таке слав'янська мова до VI ст., коли назви *слав'яни* не існувало?

Говорити, що українці пішли від слав'ян — це заявляти, що вони прийшли на зайняті ними тепер землі з якоїсь слав'янської землі та ще й змішалися з туземним місцевим населенням. Тоді нехай професійні історики нам розкажуть, звідки й коли прийшли ті праукраїнські племена в Русь-Україну й з ким вони змішалися, щоб їхні глибокодумні висновки мали під собою якесь підґрунтя. Через те, що розказати цього вони не можуть і щоб підкреслити походження слав'ян вихідцями з нашої землі, тісно пов'язаних з нашими ж прадідами, я й називаю їх праукраїнцями. До речі, назва "слав'яни" виникла досить пізно, принаймні, у V ст. вона була ще невідома. Якщо хтось із сучасних мудреців вважає, що говорити про праукраїнців у I-V ст. після Н.Х. недоречно, то ще менше підстав називати наших пращурів того часу слав'янами чи навіть праслав'янами.

Стосовно моєї першої праці про гунів [5] Рецензент зробив такий висновок: "З точки зору громадянина та патріота України ця книжка антиісторична і антиукраїнська, бо спотворює історію України та через особу автора виставляє перед усім світом українських дослідників хуторянськими невігласами, для яких не існують ніякі наукові авторитети, коли вони знаходяться в суперечності з їхніми власними бажаннями". Заява тверда, рішуча й надзвичайно дивна, бо Рецензент не навів жодного (!) факту, який би підтверджував татарське походження гунів Амміана-Пріска-Йордана.

У науці силу має лише одне бажання: установити істину, з чим пов'язана вся моя наукова діяльність, зокрема і проблема походження гунів, яку я та мої попередники, дякуючи Богу, розв'язали, у чому може пересвідчитись будь-який неупереджений читач. Що ж стосується наукових авторитетів, то вага їхньої думки дуже відносна. Часто наукові відкриття роблять вчені, особливо молоді, які просто не знали хибної думки "авторитетних вчених" з цього питання, або й

“непрофесіонали”. Досить згадати Г.Шлімана, який не був археологом, здається, навіть не мав вищої освіти, але відкрив Єгейську культуру; В.Хвойка, не будучи професійним археологом та істориком за освітою, відкрив Трипільську, Зарубинецьку та Черняхівську культури.

* * * *

А тепер подивимось, хто спотворює історію Русі-України і хто є “хуторянськими невігласами”. Не буду торкатися таких значних проблем, як гунський рух чи українські голодомори, із цими питаннями вирішено, але, на жаль, “непрофесійними” істориками, читай цю працю та [6,7]. Але якщо дослідник фальшивить у малому, то годі сподіватися від нього об’єктивності у більшому, якщо, звісно, він щось тямить. Всі історики, мовознавці, а за ними і увесь чесний український народ нашу середньовічну державу Русь називають Київською Руссю. Але, вибачте, держави під назвою “Київська Русь” не існувало, як не було Варшавської Польщі чи Лондонської Англії. Це є вигадка московських ідеологів XIX ст. Б.Рибakov прямо пише [8, с.8], що назва держави “Київська Русь” є “кабінетним терміном”. Чому ж загальновизнану назву держави замінили терміном? На це були свої серйозні причини, які не мали ніякого відношення до історії та науки, але пряме — до імперіалістичної політики москвинів, хоча нам і талдичать, зокрема, й українські історики: “ну, знаєте, це така собі дрібничка”. Насправді ця “дрібничка” має дуже серйозне підґрунтя. Перше, ніж розібратися з “терміном - дрібничкою” наведу ще одну цитату Рецензента, яка має безпосереднє відношення до порушеної теми: “В сучасній українській науковій та політичній лексиці не прийнято вживати архаїчний та зневажливий (мовляв, не визнаю ніякої Росії!) термін “москвинський” чи “московський” для визначення російської належності людини або мови. До того ж це неввірно з точки зору історика — Московську державу 1721 року було оголошено Російською імперією, і треба користуватися офіційною назвою”. Отже, спробуймо розібратися у цій коловерті назв та термінів.

Ми пишемо, говоримо і не задумуємось, що одне звичайне речення, та навіть слово, несе величезну інформацію, яку ми туди часто не хотіли закладати. На зорі цивілізації лише деякі народи з великої кількості тоді існуючих володіли писемністю, та й це сказано занадто голосно, бо насправді писати й читати вміла незначна частина “писемного” народу. На жаль, невблаганий Час знищив ними написане, до нас дійшли крихти, та й ті часто спотворені. Ось за цими крихтами, уламками від величної будівлі, дослідники й намагаються відтворити події давно минулих днів, давнє життя нині існуючих або зниклих народів. Ось тут і загадують вони, що лише одне слово може бути джерелом невичерпної, але закодованої інформації. Недаремно говорять, що в мові захована історія та відображена культура народу. Візьмемо, наприклад, просте слово “дерево”. В нашій уяві це може бути і яблуня, і сосна, і чагарник, і колода для розпилювання, і будова клітин, і обробка дерева, і п’ять букв алфавіту й багато іншого, — скільки дозволяє нам фантазія.

А слово “Єгипет”? У кожної людини з ним виникають певні асоціації: піщані пустелі, річка Ніл, перші зрошувальні системи, династії фараонів, піраміди, ієрогліфічне письмо, похід французів під проводом Наполеона тощо. Чим вищий

освітній та культурний рівень людини, тим більшу інформацію їй може дати всього лише одне слово.

Але ближче до теми. Візьмемо слово “Русь”. З чим воно у нас пов’язується? З найбільшою середньовічною державою Європи, зі знаменитими князями-імператорами Олегом, Ігорем, Ольгою, Святославом Хоробрим, Володимиром Великим, Ярославом Мудрим, Володимиром Мономахом, хрещенням Руси; із золототерхим Києвом, що за багатством та красою сперечався з Константинополем, з походами на хозар, Візантію, на дикі північні та кочові південні племена, з перлиною середньовічної літератури “Слово о полку Ігоревім”, з першою писемністю серед слав’янських народів (в Русі Кирило та Мефодій знайшли Євангеліє, руськими письменами писане) й багато з чим іншим. Був час, коли Русь була наймогутнішою і однією з найкультурніших держав Європи. Отже, Русь — це древність, яка у наш час високо цінується, це наша історія та духовна спадщина. Держава Русь, відома під цією назвою з IX ст., виникла не раптово, вона була наслідком багатотисячолітнього історичного розвитку, починаючи від Трипільської культури, яка була одним з вогнищ світової цивілізації, хоча й “осіяна мільярдами мух та смородом коров’ячого гною”. Про наших пращурів русів можна сказати те ж саме, що сказав О.Трубаčov про індоевропейців взагалі: “індоевропейці — це не лише ім’я, дієслово, аблаут, синтаксис, це й виражена в мові культура” [2, с.135].

До початку XVIII ст. Руссю називали ту країну, яку нині називаємо Україною. Чим древніший народ, тим більший внесок він зробив у розвиток світової культури, тим більше було у нього різних назв чи самоназв. Незважаючи на те, що слово “Україна” відоме принаймні з XII ст., закріпилося воно за нашою землею лише з XVIII ст. Ведучи війну з Польщею за національне визволення, Богдан Хмельницький домагався створення федерації трьох держав: Польщі, князівства Литовського та князівства Руського. В грамотах литовських князів та польських королів XIII-XVII ст. інакше, як русами, руснаками, рутенами, русинами наші предки не називалися.

Московський історик і націоналіст Юліан Кулаковський писав, що в картах та поясненнях до них, виданих у Базелі 1552 р. знаменитим географом Себастьяном Мюнстером, “Московія коротко описана на с.171, а потім за нею “*Russia sive Ruthenia, quae et Podolia, olim vero Roxolana*” (Русь або Рутенія, вона ж Подолія, колись у минулому — Роксолана); межі цієї останньої країни Мюнстер доводить на сході до міста Тани, тобто гирла ріки Дону” [8, с.225-226].

Осип Назарук в романі “Роксолана” наводить свідчення венеціанського посла Петра Брагадіно про султаншу Роксолану (Настю Лісовську): “*questa domna di natione Rossa...*”, тобто пані по народности росіянка.

Деякі сучасні історики подають назву нашої країни та наших сусідів так, як вони називалися в минулому: “У 1497 р. московити через посередництво кримського хана, їхнього тодішнього союзника, дістали привілей торгувати в Османській імперії, після чого московські купці стали приходити не тільки в Кафу, Кілію чи Акерман, але й у Бурсу. До початку зростання інтересу до московських товарів у Європі у XVI ст. османські міста були головним ринком для соболів та лисиць з Русі та Московщини” [10, с.144].

З наведених цитат бачимо, що була Русь і була Московщина чи Московія, були русини чи навіть росіяни і були московити. Та держава, яка тепер офіційно називається Росією, до 1721 р. називалася Московією. Що було відомо цивілізованому світу про неї? Дуже мало, та й те невтішне. Її історія починається десь з X ст. завдяки колонізації її теренів та окультуренню тубільного населення азійського походження нашими предками русами. Перерахувавши руські племена, літописець Нестор на початку XII ст. далі пише: “А се — інші народи, які данину дають Русі: чудь, весь, меря, мурома, череміш, мордва, перм, печера, ям, литва, зимигола, порсь, нарова, ліб. Ці мають свою мову... бо живуть у північних краях”. Всі ці племена, за винятком литви, жили на теренах сучасної Московії (“Росії”) і належали до урало-алтайської групи народів, тобто вони були не лише не слав’янами, а навіть не індоєвропейцями. Куди поділася вся ця величезна кількість племен? Вони нікуди не поділися і живуть на тих самих місцях, але тепер усі вони називаються “руськімі”. Частина з них розповзлася “на откормку” та “укрепленіє кадрів” у землі “іногородцев”, колишні або сучасні колонії Московії.

Літопис Руський повідомляє: “У рік 885 пішов Олег до радимичів, питаючи: “Кому ви данину даєте?” Вони ж сказали: “Хозарам”. І мовив їм Олег: “Не давайте хозарам, а мені давайте”. І стали вони русам данину давати, і через те стали називатися руськими, а до того були хозарськими.

Так наші предки оволоділи величезними теренами північно-східної Європи і зробили руським все, що там було чи там жило: лани, ліси, худобу та людей. Так ті племена і по сьогоднішній день називають себе “руськімі”. Вони спілкуються слав’янською, а не рідною фіно-угорською мовою, засвоїли деякі елементи слав’янської культури, але загалом до слав’ян мають таке ж відношення, як коми, буряти, чукчі та інші подібні їм народи урало-алтайської групи. Сразковими типами цих народів є колишній президент Московії Б.Єльцин та мер Москви Ю.Лужков, у яких чітко виокреслюються монголоїдні риси. За своєю вдачею слав’яни, і українці зокрема, значно ближчі до італійців, французів та інших європейських народів, ніж до “рускіх”. На сьогоднішній день називати їх руськими немає ніяких підстав, адже вони давно звільнилися від нашої залежності. До того ж, згідно зі слав’янським правописом, назва народу має бути іменником і відповідати на запитання “хто?” (румуні, чехи, французи...), а не прикметником (чий? - руські!). За етнічним походженням та вдачею їх треба було б називати “уральцями” або “алтайцями”, за мовою — слав’яномовними (а не слав’янами), а за політичним центром - москалями, москвинами, московитами. Так вони колись себе називали, а назву “руськіє” справедливо вважали за образливу.

В Русі-Україні громадян України москвинського походження називають “росіянами”. Але, вибачте, “росіяне” — то піддані Московської імперії (“Російської Федерації”). Більше того, самі москвини відрізняють себе від “росіян”. Так, в Програмі “Руського національного єдінства” записано: “... слєдуєт строїть новое гсударство русскіх і росіян...” Хто ж тоді наші “росіяни”? Хіба вони громадяни сусідньої держави та ще й не москвини? Дозвольте запитати, що означає тепер речення: “На свято прибули росіяни?” Хіба наша мова настільки бідна і убога, щоб допускати отакі кривотлумачення?

Внаслідок колонізації нашими предками північно-східної Європи створилися князівства Суздальське, Рязанське, Московське, Муромське та інші. Пізніше за допомогою і при сприянні монголів вони були об'єднані під зверхністю московського князя, після чого ця країна почала називатися Московією. До XVIII ст. її культура була на дуже низькому рівні, значно примітивніша не лише від культури русів чи інших народів Європи, але й від азійських народів: монголів, татарів, турків, казахів.

Деякі московські царі розуміли, що велич і слава держави визначаються не лише військом чи завойованими теренами, але й давністю, походженням, історією. Тому після падіння Візантії вони взяли собі її герб — двоголовий орел, щоб підкреслити спадкоємність, хоч Московія до Візантії має таке ж відношення, як білий ведмідь до врожайности ананасів.

Після поразки гетьмана Мазепи внаслідок зради частини полкової старшини та фактичної ліквідації Гетьманату Петро Кривавий вважав, що з Руссю вже покінчено. Тому він вирішив замінити назву своєї убогої Московії на знамениту Русь, але в латинському її звучанні. Латинською мовою "Русь" пишеться *Russia* або *Rossia-Rosia*. У такий спосіб ворожі до Русі московити підміною понять, тобто шахрайством, привласнюють собі нашу назву, а з нею й багатотисячолітню історичну та духовну спадщину. "У всіх курантах (газетах) друкують державу нашу Московською, а цього ради звольте застеретти, щоб друкували Російською, про що й іншим по всіх дворах писано", — дав розпорядження Петро Кривавий послу в Копенгагені 1713 р. З цією ж метою для підкупу журналістів та "дворів" була виділена значна сума грошей. Будучи штучною по відношенню до Московії, назва "Росія" приживалася дуже довго, майже століття. Лише в кінці XVIII ст. урядово запроваджена й національність "руській". До того був "московит". Так отримали ми "старшого брата", який з'явився на історичній сцені внаслідок царських указів на кілька тисячоліть пізніше від "брата молодшого". Щоб розрізнити себе від новоспеченого "родича" монгольського походження, русини все частіше почали називати себе українцями, а свою землю — Україною.

Щоб ні в кого не виникало сумнівів стосовно того, що "Русь" та "Росія" — слова-синоніми, наведу ще цитату з роботи Д.Сидорова "О христіанских праздниках, постах и обрядах", видану в Москві 1959 р. "Когда христіанство появилось на Руси, т.е. только с конца X века, в Росіі стал праздноваться день Петра і Павла". Але в той час не лише "Росіі" в сучасному розумінні цього слова не було — не було навіть Москви, вона заснована на 150 років пізніше, а Московія, правонаступницею якої стала Росія, виникла лише в XV столітті!

Щоб якимось обґрунтувати це шахрайство, москвинські історики в середині XIX ст. вдалися до іншого шахрайства й почали Русь називати Київською Руссю. Так ця фальшивка потрапила в підручники історії, за якими вчать діти (українські також) і в наш час. Мета полягала в нівелюванні, приниженні нашої давньої держави Русі: була, мовляв, Русь Київська, Русь Новгородська, Русь Московська, Суздальська, Рязанська, потім Русі Уральська, Сибірська, Камчатська, й аби москвини захопили Китай, то виникла б і Русь Китайська. Насправді ніяких цих Русей не було, була одна Русь зі столицею в Києві. Але

ніколи не називалася вона Київською Руссю, як Франція не називалась Паризькою Францією.

Ну що ж, скаже читач, якщо москвини такі убогі, що були змушені поцупити чужу назву, — нехай беруть, у нас є своя прекрасна, милозвучна назва — Україна. Воно б то так, але не можна забувати, з ким маємо справу. Тут саме принагоді згадати приповідку: пусти свиню за стіл — вона й ноги на стіл.

Зважаючи на історичні реалії, що Русь — це все ж таки сучасна Україна, а прямими спадкоємцями росів чи русів є українці, москвини і тут знайшли вихід. Їхня держава, виявляється, “Велікая Русь” (отут і стали їм у пригоді Русі Новгородська, Московська, ... Камчатська), згадайте хоча б слова їхнього славня: “Союз нерушимий республік свабодних сплатіла навекі Велікая Русь”, а ми — Малая Русь. Відповідно, вони, урало-алтайці, гордо “велікароси”, а ми, принизливо, “малороси” (недоноски якісь, чи що). До речі, “малороси” статуєю кремезніші за “велікаросов”, і патріарх їхній називається “патріарх Московській і всея Русі” (он як, отже, і наш!). А в Москві мені прямо заявили: “На ваших денежках наши князья”. Тобто наші, руські князі — то вже й не наші, а їхні, бо вони, бачте, назвали свою Московію Руссю-Росією. Нестор тепер уже не наш, а їхній Літописець, “Слово о полку Ігоревім” та “Повчання” Мономаха — не наші, а їхні літературні пам’ятки. Не лише Харків чи Донецьк, але й Київ (“мать городов руских”), ба, навіть Вінниця чи Львів — то їхні міста, а ми на своїй землі виявляємось якимись зайдами.

Справа навіть гірша, ніж нам здається. Якщо вони Русь (“Велікая”) і ми Русь (“малая”), то навіщо двом Русям порізно існувати, “зачем резать по живому?”. У їхньому уявленні ми якісь тимчасові сепаратисти, і вони роблять все можливе, щоб “об’єдніть Русь”. От що таке всього лише одна назва!

Чесні москвини, звичайно, розуміли, що це є шахрайство, і сором’язливо пояснювали терміни Велика та Мала по відношенню до Русі так, як воно повинно було б мати місце насправді: “...позначення країн та народів зі складовою Великий, Велика, напр., Велика Греція, Великобританія, Великоросія, завжди відноситься до області вторинної колонізації, а не до метрополії і ніякої оціночної величі не підрозумівають” [2, с.3]. Для нас це мала втіха, бо праці мовознавців читають сотні людей, а імперіалістична пропаганда, спрямована на пряме розуміння Великої та Малої Русі як більшого, значимішого на противагу меншому, дрібнішому, малозначнішому розрахована на сотні мільйонів людей.

Так звані “націонал-демократи” плачуть, що Русь-Україна русифікується. Очевидно, “русифікувати” її можуть лише руси. Отже, з їхнього погляду москвини — це руси. Таким чином, і з точки зору “борців за права українців” на своїй землі ми виявляємось якимись зайдами. Абсурднішого нічого й не вигадась. Насправді Русь-Україна не зрусифікована (то було б дуже добре, аби ми були зрусифіковані, це має бути нашою метою), а колонізована, змосковщена. Ось і український (русський!) історик Павло Штепа написав прекрасну працю “Московство” (а не “Російство”), де, використавши кілька сот різних джерел, показав істинну сутність внутрішній світ москвинів. Усі її читають, москалі зляться, лаються, але неспростовні факти заперечити не можуть. Українці (руси!) від неї в захопленні, знають шапку” перед автором, але прочитавши, знову

талдичать: "російство".

Отже, навіть наша національна безпека вимагає, щоб агресивного північно-східного сусіда ми називали не Руссю. Аби в Україні був справді національний уряд, то резонно міг би подати протест проти назви їхньої держави "Росія". Доки ми такого уряду не маємо (і не будемо мати, доки переважна більшість українців не стане націоналістами, тобто національно свідомими), нам не залишається нічого іншого, як ігнорувати цю назву. Будемо називати їх так, як називали до того злодійсько-шахрайського указу Петра Кривавого — Московія. Відповідно і народ той — москвити (так вони себе називали), москвини, москалі, а їхня мова, отже, московська чи москвинська. Спочатку це буде незвично, але за кілька тижнів Ви звикнете і будете вважати, що іншого й бути не може, а слова "Росія", "росіяни" будуть Вас дратувати, різати слух. А щоб підкреслити спадкоємність Україні від Руси, нашу державу треба називати Русь-Україна. М.Грушевський небезпідставно свою головну працю назвав "Історія України-Руси". А патріарх нашої церкви мудро має офіційну назву "Патріарх Київський та Руси-України".

Ми ж такі "щедрі", що спочатку віддаємо своє, створюємо собі проблеми, а потім зяття (зрозуміло, й без успіху) з ними боремось. Деякі українські історики та мовознавці дійшли до такої безграмотности, чи опустилися до такого холуйства, що переносять назву Русь-Росія у глибину століть на державу, яка навіть офіційно до XVIII ст. називалася Московією! Мені називати їх соромно, хоча вони, очевидно, сраму не мають. Спотворюючи назви, вони калічать історію, подають події у кривому дзеркалі, звеличують завжди ворожого до нас сусіда й принижують власний народ. Все це не від щедрости й широти душі, а від дурисвітства, примітивізму, слабкоти національної самосвідомости та нерозуміння національних інтересів. Заповідь Божу "не кради" для українців треба доповнити "але й свого не віддавай", а заповідь "не вбивай" доповнити "але й у рабство не лізь".

Ми нічого не могли вдіяти, коли були колонією Московії, яка, використовуючи наші історико-культурні здобутки, звеличувала себе й демонстративно, нахабно та цинічно душила й принижувала нас, але чому, живучи в незалежній державі, із цим миримось? Хіба награване стає законнішим від того, що ним користуються діти та онуки злодіїв? Скиньте з себе рабське лахміття, ви вже не раби! Ви вільні, вільні! Не нахиляйтеся, не плазуйте, підніміться з колін! За це вас ніхто не вдарить і до концтабору не відправить! Спробуйте ходити власними ногами, відкиньте чужі милиці!

Якщо вони побачать, що ми вже не раби, то зрозуміють, що й вони не великороси, а звичайнісінькі урало-алтайці, які до росів ніякого відношення не мають. Але, як говорить китайська приповідка, дорога в тисячу миль починається з першого кроку.

Називаючи москалів москвинами чи москвитами, Ви їх не ображаєте (боронь Боже!), це всього лише переклад українською мовою слова "масквічі", як "русічі" — переклад на московський лад нашої назви "русини", і це звучить гордо, так само як громадяни колись могутньої Римської імперії велично йменувалися римлянами. "Давати ж народам назви за чільними їхніми містами

— звичайна річ у цілому світі. Так називали Москалів за містом їхнім Москвою, і царство те довго такою назвою титуловано; також називають нині Генуезців, Венеціян та інші народи за їхніми містами”, – писав наприкінці XVIII ст. Невідомий Автор в “Історії Русів” [11, с.56,57]. До речі, москвини з дитячою простотою називають нас хохлами й зовсім не вважають це за якусь образу, та й походження цього слова не розуміють. Для них дуже важливо, щоб ми не називали себе росами чи русами (русинами), бо тоді вони почуваються дискомфортно.

До речі, якщо прекрасна назва “Московія” їм не подобається, то чому вони не назвали свою державу (або чому б їм не назвати її тепер) Монголією чи Татарією? Увесь світ це сприйняв би із розумінням, бо така назва відповідала б їхній вдачі та історичному перебігу подій. Тоді б ніхто й не звинувачував їх у привласненні (тобто у крадіжці) чужого імені.

Що ж стосується українських професійних істориків, то їм не треба бути адвокатами московського імперіалізму, щоб не виглядати хуторянськими невігласами і щоб із них не сміявся увесь світ.

Література

1. Леру Франсуаза, Гюйонварх Кристиан- Ж.Кельтская цивилизация (переклад з французької), Москва-С.-Петербург, 2001.
2. Трубаčov О. Етногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. Москва, 1991.
3. Красуский М. О древности малороссийского языка. Одесса, 1880. Див. у журналі “Індоевропа”, ч.1.
4. Бернштейн С. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Москва, 1961.
5. Кіндратенко А. Матеріали до історії Скитії-України IV та V століть. Походження та дії гунів. Книга I. Харків, “Просвіта”, 2002.
6. Куліш А. Голодомор 1921 -1923 років в Русі-Україні як продовження етнічної війни 1917-1921 років. Харків, “Просвіта”, 2003.
7. Куліш А. Геноцид. Голодомор 1932-1933. Причини, жертви, злочинці. Харків, “Просвіта”, 2004.
8. Рыбаков Б. Язычество древней Руси. Москва, 2001.
9. Кулаковский Ю. Избранные труды по истории аланов и сарматии. С.-Петербург, 2000.
10. Іналджик Галіль. Османська імперія. Класична доба 1300-1600 (переклад з англійської). Київ, 1998.
11. Історія Русів. Київ, 1991.

Чи знищили авари антів?

У другій половині VI ст. тюркські племена аварів пройшли південноукраїнськими степами, завдали значної шкоди праукраїнським племенам, що там знаходились, пройшли на захід і в Тиссо-Дунайській низовині створили свою державу-каганат. Відносини протослав'янських племен з аварами були складними й різними. Західні протослав'яни опинилися в якійсь васальній залежності від них, але вона, принаймні в кінці VI ст., здається, не була занадто обтяжливою. Яке б не важче було аварське ярмо, але візантійське було гірше. Н.Пігулевська пише, послакаючись на грецькі та сирійські джерела, що візантійці непомірними поборами спустошували власні провінції, тоді як авари, що перебували під владою кагана, брали від населення лише половину від того, що візантійські чиновники [1, с.102]. До того ж візантійці як християни були нетерпимі до іншовірів. "Маги (перські жерці – А.К.)... узнали, що за наказом і побажанням ромейського імператора в усіх областях та городах всієї його держави він вимагав від усіх, щоб вони підкорились і наслідували його віру. Всіх же тих, які не послухають і не підкоряться його наказу та його побажанням, він наказував переслідувати їх, заточувати [у в'язниці], грабувати й, нарешті, присуджувати до позбавлення життя" [1, с.109].

Як бачимо, авари, які й податки брали менші, й до чужої віри були терпимі, для поневолених народів були значно меншим лихом, ніж "цивілізовані" ромеї. Тому не дивно, що склавени разом з аварами йшли дружненько грабувати візантійські провінції на правобережжі Дунаю й стримували експансію Візантії на лівобережжя Подунав'є. В той же час авари блокували Тиссо-Дунайську низовину й завадили протослав'янам просуватися на захід уздовж Дунаю.

Советські історики, невід'ємною складовою частиною яких були й українські, інколи якимось дивно подавали давню нашу історію, зокрема стосунки аварів зі слав'янами. Особливо вразило мене тлумачення ними повідомлення візантійського автора початку VII ст. Феофілакта Сімокатта про те, що 602 р. аварський каган нібито наказав війську під проводом Апсиха знищити плем'я антів за підтримку ними ромеїв. Майже всі, хто пише про антів, у зв'язку з наказом кагана глибокодумно розмірковують, чи всіх антів винищив той загін, чи лише частину. Я наведу дві цитати на цю тему, але запевняю Вас, подібних висновків – тьма, і навіть автор, начитавшись наших істориків, не був винятком. Ось що пише історик і перекладач "Гетики" Йордана на московську мову Олена Скржинська: "Імовірно, була знищена верхівка племені, спустошені основні терени розселення, перебито багато людей... Частина племені, яке зазнали поразки й, мабуть, втратило єдність, повинні були злитися зі склавенами..." [2, ком.113].

А ось що пишуть про цю подію українські історики для студентів, вчителів, науковців та широкого загалу любителів старовини: "очевидно, після такого удару анти втратили колишню могутність і політичну активність, оскільки після 602 р. їхнє ім'я вже не зустрічається в писемних пам'ятках" [3, с.256].

Запевняю Вас, ні О.Скржинська, ні українські історики, що писали "Історію Української РСР", твір Ф.Сімокатта не читали. Бо там хоча і є дзвін, та зовсім

інший. Значно об'єктивніше про події, пов'язані з аварським каганом, Апсихом та антами, написав М.Грушевський [4, с.182], але знавці чи тлумачі української історії його працю також не читали.

Спочатку невелике роз'яснення. Знищити численні племена (а не плем'я) антів, які займали величезні простори на схід від Дністра, а, можливо, й від Карпат до Сіверського Дінця, було не під силу жодному війську, навіть аби воно в бою розгромило антів. Бо при наближенні ворога селяни негайно розбігалися й ховалися в лісах та багнищах. Про це свідчать численні приклади жорстокої безкомпромісної боротьби візантіяців зі склавенами, засвідчені істориками тих часів.

Багато разів війська ромеїв переходили на лівий (північний) бік Дунаю з метою знищити склавенів, що там знаходились. При раптових нападах частину їх вони таки вирізали, але мети досягти не могли, незважаючи на те, що діяли на невеликих площах (десь 50-60 км від Дунаю та стільки ж вздовж Дунаю, навряд чи більше). Щоб знищити склавенів навіть на таких незначних просторах, їм треба було б розділитися на невеликі загони й прочісувати місцевість, але дрібнити свої сили вони не наважувалися, небезпідставно боячись, що невеликі загони легко можуть бути оточені й знищені склавенами. При сприятливих обставинах склавени відповідали їм тією ж люб'язністю в римських провінціях з іншого боку Дунаю. Ось лише два приклади жорстокости та безкомпромісности боротьби з обох боків.

Головнокомандувач ромеїв Пріск відібрав зі свого війська чотири тисячі вояків, наказав їм переправитись через Тиссу й прослідкувати рух противника. "Там вони напали на три містечка гепідів (союзників склавенів, — А.К.). Ці варвари заздалегідь нічого не знали, влаштували пир й відзначали якесь місцеве свято. Зосередивши всі свої помисли на пиятиці, всю ніч вони пирували. У цей день, ще в досвітній пітьмі, коли йшли останні години ночі, ромеї напали на сп'янілих варварів й учинили страшну різню: вони знищили тридцять тисяч варварів" [5, 8.III.11;12]. Перекладач та коментатор Сімокатти С.Кондратьєв вважає, що це число перебільшене. А чому? При раптовому нападі рано-вранці чотири тисячі озброєних головорізів за одну-дві години цілком могли вирізати тридцять тисяч ще сплячих мирних людей. Адаже ромеї вбивали не лише тих, хто міг носити зброю, а всіх підряд. Інший приклад.

Стратиг наказав тисячі воїнів рухатися попереду війська. "Вони зіткнулися з шестистами склавенами, які захопили у ромеїв і везли велику здобичу... Коли варвари побачили ромеїв, що наближалися, і в свою чергу були ними помічені, вони в той же час почали вбивати полонених. З полонених чоловічої статі були вбиті всі, що знаходились у квітучому віці. Через те, що зіткнення для варварів було неминучим, то вони з повозок влаштували немов би укріплений табір і в його центрі розташували жінок та дітей... Ромеї підійшли до укріплення, завдаючи та відбиваючи удари списів... Тут прийшла до варварів невідворотна загибель — ромеї зруйнували їхнє укріплення. Не сподіваючись на порятунок, варвари знищили решту полонених. Ромеї підсилили натиск, увірвались — на жаль, пізно і з труднощами — в центр укріплення й перебили варварів, що там знаходились" [5, 7.11.1-9].

Подібні тотальні винищення, звичайно, ослабляли склавенів, але це ромеям не допомогло, вони не могли відчутно зменшити їхню чисельність, так що в VII ст. склавени та анти таки заповнили майже весь Балканський півострів. Як же один похід аварів на простори, в сотні разів більші, ніж театр бойових дій римлян, міг знищити чи хоча б відчутно ослабити антив?.. Та справа в тому, що ніякого походу аварів на антив насправді не було. Не можна виривати з контексту одне речення, треба враховувати, що написано до та після нього. Що ж відбувалося насправді?

За кілька років до описуваних подій візантіїці допомогли перському шаху Хосрову зайняти престол, внаслідок чого між ними настав довготривалий мир. Це дало можливість ромеям перекинути значні сили зі східних кордонів у Подунав'є на боротьбу з аварами та склавенами. Ромеї багаторазово порушували мирні угоди з аварами й постійно переходили Дунай, головним чином з метою поголовного винищення склавенів, які були союзниками аварів і завдавали візантіяцям багато клопотів. Авари та склавени зазнали кількох важких поразок. В районі бойових дій візантіїців (50-60 км північніше Дунаю) було якесь плем'я антив. Очевидно, до того воно разом зі склавенами робило набіги на візантіїські провінції південніше Дунаю. Невідомо, чи зі страху перед терором ромеїв, чи за гроші воно перейшло на їхній бік. Як можна встановити з тексту Сімокатта, події відбувалися на лівобережжі Дунаю в районі нижньої течії його притоки Олта. Послухаємо тепер самого Сімокатта:

"Імператор Маврикій наказав стратигу залишити Адріанополь й перейти через Істр. Тоді [стратиг] Петро почав готувати похід проти склавенів і написав Воносу (одному з охоронців імператора – А.К.)... В цьому листі була вимога, щоб він приготував судна для перевезення ромейських військ через річку. Іпостратигом (тобто своїм заступником – А.К.) бойових сил Петро призначив Гудуїна. Гудуїн переправився через річку, лезом меча згубив багато ворогів і захопив велику кількість полонених, чим здобув гучну славу... Тим часом каган, який отримав повідомлення про набіги ромеїв, направив сюди Апсиха з військом і наказав знищити плем'я антив, які були союзниками ромеїв" [5,8.V.9-13].

Зверність увагу на двічі виділене мною слово "сюди". Апсих був направлений каганом у ту ж місцевість, де безчинствували ромеї, тобто в район нижньої течії річки Олт. Про відправку війська на споконвічні землі антив – простори між Дністром та Дніпром – мова не йде. А ось які висновки зробив із цього повідомлення Сімонатта Л.Нідерле сто років тому, працею якого користувалися пізніше наші історики й бездумно переписували його помилкові висновки у свої твори.

Ми не знаємо, які були наслідки походу військової експедиції аварів на чолі з Апсихом на антив 602 р., зауважує він. Але далі Л.Нідерле категоричніший: "Не залишається нічого іншого, як припустити, що анти хоча й зазнали поразки й були розгромлені (а де про це хоч згадано? – А.К.), все ж таки залишились на попередніх місцях" [6,с.140].

Буває, що історики, не маючи фактів, або, що значно гірше, ігноруючи не бажані для їхніх "концепцій" факти, дописують хід подій на свій смак або на догоду існуючій моді, хоча вона часто й недолуга. Історія інколи нагадує мені

одяг кокетки, який їй хоча й не личить, але модний. Трохи далі Л.Нідерле розвиває свою думку:

“...602 р. аварський хакан з метою знищення антів навіть направив проти них велику військову експедицію. Про її долю немає певних звісток, але поза сумнівом, що антський союз внаслідок цього походу розпався й настав період жорстокого й важкого поневолення” [6, с.143].

Якщо про долю військового походу немає звісток, то чому для антів настав період важкого поневолення? Звідки це? З такою ж твердістю та апломбом можна говорити, що анти вщент розгромили те військо аварів. Якщо ж в Літопису Руському й говориться про жорстоке поневолення дулібів обрами (аварами), то це швидше відноситься до середини VI ст., а не початку VII, і то був дуже невеликий час. Авари без оглядки тікали від тюрок, і на наших землях затрималися зовсім не надовго. Як бачимо, навіть такий поважний дослідник, яким безумовно був Л.Нідерле, якщо це стосується предків українців, втрачає голову і переходить від фактів до історичної фантастики. А правда історії ось така.

Каган навіть при найбільшому бажанні не міг відправити велике військо проти антів на теренах між Дністром та Доном, бо у нього: не було великого війська; не було такої необхідності; не було для цього найменшої можливості. Адже навіть його рідне плем'я, авари, зі страху перед антами та ромеями вийшли з покори й почали переходити на бік ромеїв. Феофілант продовжує розповідь, яку я обірвав вище: “За таких обставин авари у великій кількості відпали й поспіхом, як перебіжчики, перейшли на бік імператора. Чутки про це збентежили кагана, його охопив страх, він і благав їх, і вигадував багато різних причин, щоб повернути собі назад сили, що відпали” [5,8.VI.1]. Не виключено, що до візантійців перейшли саме ті аварські війська, яких каган направив на розправу з антами. Не дивно, що каган не на жарт перелякався, бо приклад антів та аварських військ, які перейшли на бік ромеїв, могли наслідувати склавени, і тоді каганату був би гаплик.

Наші вчені історики на папері знищують антів, що знаходились між Дністром та Дніпром руками неіснуючого аварського війська, але ті анти знаходились від описуваних подій на відстані 600-800 км і про війни між склавенами, аварами та ромеями могли навіть не чути. Отака вона, правда історії.

Більше того, анти, що знаходились десь у Подніпров'ї, навіть аби дуже хотіли, не могли допомагати візантійцям. Адже між ними були склавени, дружні антам племена. Допомога візантійцям, які більше воювали зі склавенами, ніж із аварами, означала б війну між антами та склавенами, що було б безглуздо (за що воювати?) і про що не повідомляє жоден автор. Навпаки, швидше за все анти направляли свої загони на допомогу склавенам грабувати візантійські провінції. Можливо, про один із таких загонів (а не плем'я) повідомляє Ф.Сімонатта, хоча не виключається присутність між склавенами і антських племен.

Що ж стосується імені “анти”, яке після 602 р. ніхто більше не згадував, то в цьому нічого немає дивного. *Анти* – це не самоназва наших предків, так їх

називали греко-латинські автори, але в VII ст. давньоукраїнські племена мали свої назви, які стали відомі візантійцям. Потреба називати їх штучним іменем *анти* відпала. Так само з 1222 р. ім'я "славени" вже зникає у візантійських істориків, і вони називають слав'янські народи усталеними назвами русів, сербів, чехів, поляків тощо [7, с.226].

Анти були великим і могутнім народом Європи раннього середньовіччя, до того ж нашими прямими предками. Хтось чи то пожартував, чи з неприязні до них хотів вилучити їх з історичного процесу і начисто спотворив повідомлення Сімокатта. Всі інші історики, не утруднюючи себе читанням першоджерела, бездумно повторювали його маячню й занесли її навіть у посібники з української історії.

Історія, як і будь-яка інша наука, вимагає оснований на фактах серйозного підходу, стосується це гунів, антів чи будь-кого іншого, а не на літературних вправах на історичну тему. Професійним історикам писати історію свого народу без глибокого вивчення першоджерел неприпустимо.

Література

1. Пигулевская Н. Сирийские источники по истории народов СССР. М.-Л., 1941.
2. Йордан. О происхождении и деяниях гетов ("Getica"). С.-Петербург, 2001.
3. Історія Української РСР, т.І, кн.1. Київ, 1977.
4. Грушевський М. Історія України-Руси, т.І. Київ, 1991.
5. Феофилакт Сімокатта. Історія. "Арктос", Москва, 1996.
6. Нидерле Л. Славянские древности. Переклад з чеської мови. Москва, 1956.
7. Мишулин А. ВДИ, №1(14), 1941.

Зміст

	стор.
Передмова	3
1. Проблема гунів	8
2. Про походження назв <i>гуни</i>	24
3. Скіфія-Україна – батьківщина європейських гунів	32
4. Мова гунів	42
Свідчення секретаря візантійського посольства Пріска про мову гунів	42
Порівняння імен гунських та тогочасних монгольських ватажків	45
“Гунські” імена, які мають українське або германське походження	47
“Готи ж переважно запозичають імена гунські”	69
Походження загальних “гунських” слів (<i>страва, вар, мед, кам</i>)	71
5. Побут та звичаї європейських гунів	82
Одяг	82
Поселення, житло	83
Продукти харчування	85
Транспорт	85
Торгівля	86
Прийом гостей	88
Князівські пири	91
Звичаї	94
Поховання Гатила	95
6. Методи ведення війни та військова тактика європейських гунів	99
Каталаунська битва	102
Озброєння	106
7. Причини занепаду Черняхівської культури	107
8. Про походження назви <i>слав'яни</i>	111
9. До питання про прабатьківщину слав'ян та походження слав'янських і слав'яномовних народів	115
Прабатьківщина слав'ян	115
Походження слав'янських та слав'яномовних народів	124
10. Про достовірність “Велесової книги”	133
11. Про князів Божа, Валамера та спробу готів звільнитися з неволі (за Йорданом)	143
Література	148
Додатки	151
Що про професіоналізм у науці або нам розуміти свою історію	151
Чим знищили авари антів?	162

Киндратенко Анатолій Миколайович.

З'явився у цей світ 6 грудня 1935 р. в м. Ленінграді. 3 червня 1941 р. – в місті Богодухові Харківської області. Переніс тягар окупації, жахи злигодні та незгоди Другої світової війни та післявоєнної відбудови. Закінчив Богодухівську середню школу №2, а 1958 р. – ядерне відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. 13 років працював в Українському фізико-технічному інституті, опісля й по сьогоднішній день – у Харківському національному університеті ім. В. Каразіна. Доктор фізико-математичних наук, професор. Займався розробкою теоретичних основ фізики плазми та плазмової електроніки. Написав чотири монографії та посібник для студентів. Незважаючи на бурхливий розвиток

фізики плазми, деякі з них, написані понад 20 років тому, залишаються неперевершеними по сьогоднішній день. Лауреат премії Академії наук України з фізики ім. Кирила Синельникова. Підготував та виховав понад 30 кандидатів та докторів наук семи національностей.

З 1988 р., окрім основної роботи, зайнявся громадською, пригадавши І.Котляревського: "де общее добро в упадку, забудь отца, забудь і матку, лети повинність ісправлять". Організував Рух та був одним з його перших співголів у Харкові. Входив до складу Всеукраїнського оргкомітету по створенню Товариства української мови. З 1990 р. по сьогоднішній день – голова Харківського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім.Т.Шевченка. Засновник і редактор Всеукраїнської дитячої газети "Журавлик". Написав багато статей з питань політики, історії, міжнаціональних відносин. З 1995 р. ґрунтовно займався нерозробленими питаннями сучасної та давньої історії Руси-України, які офіційні українські історики піднімати не наважуються. Написані на ці теми кілька праць неодноразово друкувались в Україні загальним накладом понад 40 тис. примірників.

На захист українських національних інтересів неодноразово зазнавав дискримінації, яка іноді межувала з переслідуваннями, особливо в незалежній Україні, для становлення якої віддав багато сил, енергії та років життя. М'який у спілкуванні, але твердий у переконаннях, послідовний і наполегливий в досягненні мети. За вдачею романтик-оптиміст. Захоплення – музика, бджільництво, мандри. Вірить, що українці проснуться від летаргічного сну, в який вони впали внаслідок багатовікового поневолення та рабства, й український геній, що у давні часи заповнив Європу та значну частину Азії, ще здивує світ.

Кіндратенко Анатолій Миколайович

Європейські гуни – предки українців

Наукове видання

Літературний редактор В. Дяченко

Комп'ютерний набір та верстка Н. Карницької

ISBN-978-966-8504-24-2

Підлистано до друку *14.10.2007р.*

Формат 60x84/16

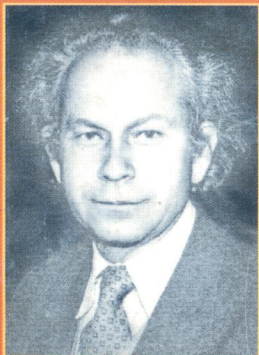
Обл.-вид. арк 10,5

Замовлення № *52*

Зауваження та побажання надсилати на адресу:

“Просвіта”, вул. Римарська 18А,

Харків, 61057; тел. (057)-7052071

Кіндратенко Анатолій Миколайович

З'явився у цей світ 6 грудня 1935 р. в м. Ленінграді. З червня 1941 р. в місті Богодухові Харківської області. Переніс чотири роки Другої світової війни. Закінчив Б... 1958 р. — ядерне відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. 13 років працював в Українському фізико-технічному інституті, опісля й по сьогоднішній день у Харківському національному університеті ім. В. Каразіна.

Доктор фізико-математичних наук, професор. Займався розробкою теоретичних основ фізики плазми та плазмової електроніки. Написав чотири монографії та посібник для студентів. Незважаючи на бурхливий розвиток фізики плазми, деякі з них, написані понад 20 років тому, залишаються неперевершеними по сьогоднішній день.

Лауреат премії Академії наук України з фізики ім. Кирила Синельникова. З 1988 р., окрім основної роботи, займався громадською. Організував Рух та був одним з його перших співголів у Харкові. Входив до складу Всеукраїнського оргкомітету по створенню Товариства української мови.

З 1990 р. по сьогоднішній день — голова Харківського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства "Провіта" ім. Т. Шевченка. Засновник і редактор Всеукраїнської дитячої газети "Журавлик". Написав багато статей з питань політики, історії, міжнародних відносин. З 1995 р. ґрунтовно займався нерозробленими питаннями сучасної та давньої історії Русь-України, які офіційні українські історики піднімати не наважуються. Написані на ці теми кілька праць неодноразово друкувались в Україні загальним накладом понад 40 тис. примірників.

На захист українських національних інтересів неодноразово зазнавав дискримінації, яка іноді межувала з переслідуваннями, особливо в незалежній Україні, для становлення якої віддав багато сил, енергії та років життя.

Вірить, що українці проснуться від летаргічного сну, в який вони впали внаслідок багатовікового поневолення та рабства, й український геній, що у давні часи заповнив Європу та значну частину Азії, ще здивує світ.